

แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว
เชิงวัฒนธรรมเกษตร ผ่านโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่าย
ทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา
หมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา

โดย

ฐปณี รัตนถาวร

พรชัย จิตติวสุรัตน์

สนับสนุนงบประมาณโดย

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

ประจำปีงบประมาณ 2561

THE COMMUNITY'S MASTER PLAN TO PROMOTE AGRO-
CULTURAL TOURISM BASE ON SPATIAL CONFIGURATION
AND SOCIO-CULTURAL NETWORK OF RUBBER PLANTERS,
A CASE STUDY OF KHUANONG VILLAGE,
NAMOM DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE

By

Tapanee Rattanathavorn

Pornchai Jittivasurat

Granted by

Rajamangala University of Technology Rattanakosin

Fiscal year 2018

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สามารถสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาและความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและบุคคลหลายๆ ท่าน ซึ่งผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ผู้วิจัยขอขอบคุณ คุณสนั่น เสมารธรรมจักร์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 บ้านควนจง คุณมนัส ไชยมณี คุณไพโรจน์ เอียดหมุน คุณสมหมาย ไชยกุล ผู้แทนคณะกรรมการหมู่บ้านควนจง ผู้แทนคณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลนาหม่อม และสมาชิกชาวสวนในหมู่บ้านควนจงทุกท่าน ซึ่งได้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ และสละเวลาอันมีค่าอย่างยิ่งในการให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก และการเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแสดงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่างๆ เพื่อนำมาสู่การจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ ซึ่งนอกจากองค์ความรู้ที่ได้แล้ว ยังได้เรียนรู้ถึงกระบวนการวิจัยที่ดำเนินอยู่ภายใต้การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนอีกด้วย สิ่งเหล่านี้นับเป็นคุณค่าและสาระสำคัญสูงสุดที่ช่วยให้งานวิจัยนี้สำเร็จได้อย่างสมบูรณ์

ขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ที่ให้การสนับสนุนทุนวิจัย ประจำปี 2561 สำหรับโครงการนี้ ขอขอบคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา ในการให้ความอนุเคราะห์ตรวจสอบเอกสารต่างๆ เป็นอย่างดี รวมถึงเจ้าหน้าที่ประจำฝ่ายวิชาการและวิจัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ ตลอดจน ขอขอบคุณผู้เขียนเอกสาร ตำรา งานวิจัยต่างๆ ที่ผู้วิจัยได้กล่าวอ้างถึงและนำมาเป็นข้อมูลประกอบในงานวิจัยนี้ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

รฐปณี รัตนถาวรและคณะ

กันยายน 2561

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ : A29/2561

ชื่อโครงการ : แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรผ่านโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา หมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา

ชื่อนักวิจัย : นางสาวรุณี รัตนถาวร และนายพรชัย จิตติวสุรัตน์

การวิจัยนี้เป็นการค้นหาแนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรผ่านโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา หมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรมของชาวสวนในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา (2) วิเคราะห์และทดสอบความสัมพันธ์ของลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร (3) จัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรที่สามารถรองรับการขยายตัวและความเป็นเมืองในอนาคตได้ โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสาร สถิติ แผนที่ ภาพถ่ายดาวเทียม และภาพถ่ายทางอากาศ นำมาวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการซ้อนทับแผนที่ ร่วมกับการใช้ชุดโปรแกรมสเปซอินเท็กซ์ การสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 14 คน และการประชุมเชิงปฏิบัติการ ผลการวิจัยพบว่า แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ประกอบด้วย 4 โครงการคือ (1) แผนพัฒนาจุดท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว (2) แผนพัฒนาโครงข่ายเส้นทางและวิธีการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (3) แผนการใช้ที่ดินเพื่อการท่องเที่ยว (4) แผนบริหารจัดการและสิ่งสนับสนุนการท่องเที่ยว งานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะในการวางแผนเชิงพื้นที่ว่า แผนและนโยบายของภาครัฐควรให้ความสำคัญกับชุมชนเกษตรกรรม พื้นที่เกษตรกรรมที่มีคุณค่ารวมทั้งองค์ประกอบทางกายภาพ ระบบนิเวศ อาคารบ้านเรือน สิ่งก่อสร้างสำคัญ ระบบสัญจร ฯลฯ ตลอดจนผู้คนที่มีความวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับระบบการทำเกษตรกรรม ซึ่งมีแนวโน้มสูญหายไปพร้อมกัน นอกจากนั้น ภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรชาวสวนยางพารา โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ เพื่อสะท้อนถึงความรู้ความเข้าใจ ความพร้อม และความต้องการในการพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

คำสำคัญ : แผนแม่บทชุมชน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ถิ่นฐานเชิงพื้นที่ ชาวสวนยางพารา

E-mail Address : tapanee.r@rmutr.ac.th

ระยะเวลาโครงการ : ตุลาคม 2560 – กันยายน 2561

Abstract

Code of project: A80/2560

Project name: The Community's Master Plan to Promote Agro-Cultural Tourism Base on Spatial Configuration and Socio-Cultural Network of Rubber Planters, A case study of Khuanjong Village, Namom District, Songkhla Province

Researcher name: Miss Tapanee Rattanathavorn, Mr. Pornchai Jittiwassurat

The objectives of the research study, The community's master plan to promote agro-cultural tourism base on spatial configuration and socio-cultural network of rubber planters, a case study of Khuanjong village, Namom district, Songkhla province, are as follows. Firstly, the research to study and analyze physical, social and cultural characteristics of rubber planters in Khuanjong village, Namom district, Songkhla province. The second objective is to analyze and test relationships of spatial configuration and socio-cultural networks, related to development the Khuanjong Village's masterplan. The third objective is develop the Khuanjong Village's masterplan to promote agro-cultural tourism that can support future expansion and urbanization. This was conducted using secondary data obtained from documents, statistics, maps, satellite images and aerial photographs, used to analyze with overlapping techniques, the Space Syntax program analysis, survey, an interview, and workshops. The results show that The Khuanjong Village's masterplan to promote agro-cultural tourism base on spatial configuration and socio-cultural network of rubber planters ; consists of 4 projects, (1)Tourism area development and activities development plan (2)Tourism route networks development and accessibility tourism area plan (3) Tourism land use plan (4) Tourism management and amenities plan. Research suggestion for spatial planning, government plans and policies should focus on agricultural communities, agricultural area, physical elements, ecology systems, traditional houses and transportation systems, etc., as well as people with a way of life, culture, and traditions related to agricultural systems. In addition, the government sector should focus on the community's master plan to promoting agro-cultural tourism of rubber planters, by allowing the community to participate in all process, to reflect knowledge and understanding readiness as well the need for support tourism.

Keywords: Community Master Plan Agro-Cultural Tourism Spatial Configuration

Rubber Planters

E-mail Address : tapanee.r@rmutr.ac.th

Period of project : October 2017– September 2018

	ง
สารบัญ	
	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ซ
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
3. คำถามการวิจัย	8
4. นิยามศัพท์	8
5. ขอบเขตการวิจัย	9
6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับและแนวทางการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์	9
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม	11
1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชน	11
2. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร	14
3. แนวคิดเกี่ยวกับโครงข่ายเชิงพื้นที่และแนวคิดการวิเคราะห์เชิงฐานพื้นที่	19
4. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมและการทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมเกษตร	24
5. แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการจัดทำแผนแม่บทชุมชน	31
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนและการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรในชุมชน	32
7. สรุปกรอบแนวคิดการวิจัย	38

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	40
1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	40
2. เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	40
3. เครื่องมือและแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูล	42
4. สรุปลักษณะการเก็บรวบรวมข้อมูลและกระบวนการวิจัย	50
บทที่ 4 ผลการวิจัย	52
1. ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา	53
1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต ลักษณะทางภูมิศาสตร์และประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน	53
1.2 แผนและนโยบายการพัฒนาของหมู่บ้านและภาครัฐ	56
1.3 สถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน	58
2. ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของหมู่บ้านควนจง	59
2.1 สภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐานที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว	59
2.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารสำคัญในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว	65
2.3 รูปแบบพื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจรในการท่องเที่ยว	81
2.4 สรุปผลและการจัดทำแผนที่พื้นฐานโครงข่ายเชิงพื้นที่	88
3. ลักษณะเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว	90
3.1 ลักษณะผู้คนและบทบาทหน้าที่ในชุมชนด้านการท่องเที่ยว	90
3.2 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวสวนยางที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยว	90
3.3 เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจชาวสวนยาง	97
3.4 ประเภทผลผลิตและรูปแบบระบบการผลิตทางการเกษตร	98
3.5 สรุปผลและการจัดทำแผนที่ทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยาง	101
4. การวิเคราะห์ลักษณะและความสัมพันธ์ของโครงข่ายเชิงพื้นที่กับเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรม	103
4.1 การวิเคราะห์ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่	103
4.2 การวิเคราะห์ลักษณะเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรม	124

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.3 สรุปผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรม ชาวสวน	136
5. การจัดทำแผนแม่บทเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง	146
5.1 แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขั้นต้น	146
5.2 แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขั้นสมบูรณ์	152
5.3 ตัวอย่างโครงข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร	160
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและเสนอแนะ	165
1. สรุปผลการวิจัย	165
2. การอภิปรายผลการวิจัย	172
3. ข้อเสนอแนะ	179
3.1 ข้อเสนอแนะที่ได้จากกระบวนการวิจัย	179
3.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการวางแผนเชิงพื้นที่	179
3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป	180
บรรณานุกรม	181
ภาคผนวก	187
ประวัติผู้วิจัย	190

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	สรุปการเปรียบเทียบขั้นตอนในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนจากงานวิจัย 3 โครงการ	32
4.1	แผนพัฒนาหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ในช่วงปี พ.ศ.2561-2565	56
4.2	รายละเอียดกิจกรรมและประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านควนจง	92
4.3	สรุปผลการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงโครงข่ายเชิงสัญญาณ ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง	109
4.4	การเปรียบเทียบศักยภาพการเข้าถึงของโครงข่ายเชิงสัญญาณ ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง	111
4.5	สรุปผลการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงโครงข่ายเชิงสัญญาณ ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน	116
4.6	การเปรียบเทียบศักยภาพการเข้าถึงของโครงข่ายเชิงสัญญาณ ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน	119
4.7	การจัดหมวดหมู่ การจัดระดับคุณค่าและระดับคะแนนรวมของมรดกวัฒนธรรม ท้องถิ่นภายในชุมชน	127
4.8	สรุปการวิเคราะห์สภาพการณ์ (Situation Analysis) ด้วยเทคนิค SWOT Analysis ในการจัดทำแผนแม่บทเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร	149
4.9	การเปรียบเทียบตัวอย่างโครงข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร 3 เส้นทาง	161

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า	
2.1	มรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม ประเภทแหล่งพิธีกรรม	28
2.2	มรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม ประเภทแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น	29
2.3	มรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม ประเภทแหล่งอื่นๆ	29
2.4	แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม	30
2.5	กรอบแนวความคิด	38
3.1	การซ้อนทับแผนที่ (overlay) ด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์	42
3.2	แผนภูมิความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยพื้นที่ย่อย (convex spaces)	43
3.3	การแบ่งพื้นที่สาธารณะของเมือง Gassin ในประเทศฝรั่งเศส ออกเป็นหน่วยพื้นที่ย่อย	44
3.4	แผนที่แอกเซียลโครงข่ายสัญญาณพื้นที่ของเมือง Gassin	44
3.5	การไล่ลำดับแถบสีตามวาระสูงจากสีโทนร้อนไปสู่สีโทนเย็น	45
3.6	การวิเคราะห์โครงสร้างเชิงสัญญาณของเมือง Gassin ด้วยโปรแกรมสเปซซินแทกซ์	45
3.7	ตัวอย่างแผนที่ภูมิ-สังคม (Geo-Social Mapping)	47
3.8	การจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมย่านคลองสาน กรุงเทพฯ	48
3.9	แผนภูมิสรุปวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและกระบวนการวิจัย	50
4.1	แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของหมู่บ้านควนจง	53
4.2	ลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพทั่วไปของหมู่บ้านที่ล้อมรอบด้วยภูเขา	54
4.3	แผนที่ทางภูมิศาสตร์และสภาพทั่วไปของหมู่บ้านควนจง	55
4.4	โครงการพัฒนาหมู่บ้านตามแผนและนโยบายของหมู่บ้านและภาครัฐ	57
4.5	แผนที่ท่องเที่ยวหมู่บ้านควนจงในเบื้องต้น	59
4.6	สภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบทางธรรมชาติสำคัญที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว	60
4.7	ลักษณะภูเขาหรือความสำคัญภายในหมู่บ้าน	61
4.8	ลักษณะลำคลองและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง	62
4.9	ลักษณะลำธารและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง	63
4.10	บริเวณน้ำตกหรือโตนและบริเวณทางเข้า	63
4.11	บริเวณแอ่งน้ำหรือขุม	64

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า	
4.12	บริเวณทุ่งนาร้างหรือป่าพรุ	64
4.13	ลักษณะสวนป่าของหมู่บ้าน	65
4.14	ตำแหน่งที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยภายในหมู่บ้าน	66
4.15	ลักษณะและตำแหน่งที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยภายในหมู่บ้าน	67
4.16	ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมและพาณิชยกรรมกึ่งพักอาศัย	68
4.17	ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม	69
4.18	ตำแหน่งพื้นที่ทำการเกษตรที่มีศักยภาพพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว	70
4.19	บรรยากาศและทัศนียภาพบริเวณอุโมงค์ต้นยางพารา	71
4.20	ลักษณะการทำกรเกษตรของชาวสวนยางพารา	71
4.21	ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมภายในหมู่บ้าน	72
4.22	รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินหลักภายในชุมชน	73
4.23	การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักภายในชุมชน	74
4.24	บริเวณวัดควนจงหรือวัดเขาล้อมและบริเวณที่เป็นสุสาน (เปลว) สำหรับเผาศพ	75
4.25	บรรยากาศพระภิกษุเดินบิณฑบาตรในหมู่บ้านช่วงเช้าทุกวัน	76
4.26	บริเวณทางเข้าพักสงฆ์วังมะพร้าว	76
4.27	บริเวณโรงเรียนบ้านควนจง	77
4.28	บริเวณศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านควนจง	78
4.29	บริเวณศาลาต้นไม้หรือเรียกว่า “หลา” และบริเวณตลาดชุมชน	78
4.30	บรรยากาศบริเวณสถานีรถไฟเดิมและเส้นทางรถไฟที่ผ่านพื้นที่ของหมู่บ้าน	79
4.31	บริเวณอาคารเอนกประสงค์และบรรยากาศการทำกิจกรรมของหมู่บ้าน	80
4.32	ลักษณะเรือนไทยภาคใต้ที่ยังคงเหลืออยู่ในหมู่บ้าน	80
4.33	โครงข่ายเส้นทางสัญจรภายในหมู่บ้าน	81
4.34	โครงข่ายเส้นทางสัญจรของหมู่บ้านเชื่อมต่อกับภายนอกหมู่บ้าน	82
4.35	ลักษณะสภาพถนนสายประธาน	84
4.36	สภาพถนนสายหลักของหมู่บ้าน	85

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า	
4.37	สภาพถนนสายรองภายในหมู่บ้าน	86
4.38	สภาพถนนสายย่อยภายในหมู่บ้าน	87
4.39	เส้นทางรถไฟและมุมมองจากทางรถไฟสู่บริเวณทางแยกของโครงข่ายถนน	87
4.40	สภาพลำคลองและทำนน้ำภายในหมู่บ้าน	88
4.41	แผนที่พื้นฐานโครงข่ายเชิงพื้นที่ (Spatial Base Map)	89
4.42	บรรยากาศการนํายางสดไปจำหน่ายยังกลุ่มหรือร้านที่ขายประจำ	91
4.43	แผนผังสรุปวัฒนธรรมประเพณีจำแนกตามฤดูกาลที่สัมพันธ์กับการทำสวนยางพารา	94
4.44	วัฒนธรรมประเพณีที่ชาวสวนยางพาราและคนในหมู่บ้านถือปฏิบัติ	95
4.45	องค์ความรู้ ภูมิปัญญาและความสามารถของชาวสวนยางพารา	98
4.46	ตัวอย่างระบบการผลิตแบบสวนผสมหรือสวนสมรม	99
4.47	ตัวอย่างระบบการผลิตแบบแปลงผักสวนครัวและพืชสมุนไพร	100
4.48	ตัวอย่างระบบการผลิตแบบแปลงผักในพื้นที่จำกัด (ปลูกผักยกแคร่)	100
4.49	แผนที่กิจกรรมทางสังคม-วัฒนธรรม (Socio-Cultural Map)	102
4.50	ขอบเขตพื้นที่ในการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัมพันธ์	104
4.51	การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง	105
4.52	การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง	107
4.53	การวิเคราะห์ศักยภาพความเชื่อมต่อ ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง	108
4.54	ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ของศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration-HH) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (Connectivity) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง	110
4.55	ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ของศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local integration-R3) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง	110
4.56	ค่าสัมประสิทธิ์ความผสานกับพื้นที่ (synergy coefficient) ของศักยภาพระดับรวม (global integration-HH) กับศักยภาพระดับเฉพาะ (local integration-R3) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง	111

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4.57 การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน	112
4.58 การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน	114
4.59 การวิเคราะห์ศักยภาพศักยภาพความเชื่อมต่อ ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน	115
4.60 ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ของศักยภาพการเข้าถึงระดับเมือง (global integration-HH) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน	117
4.61 ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ของศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local integration-R3) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน	118
4.62 ค่าสัมประสิทธิ์ความผสานกับพื้นที่ (synergy coefficient) ของศักยภาพระดับรวม (global integration-HH) กับศักยภาพระดับเฉพาะ (local integration-R3) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน	118
4.63 เปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน	121
4.64 เปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local integration value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน	122
4.65 เปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน	123
4.66 แผนที่สรุปข้อมูลกิจกรรมทางสังคม-วัฒนธรรมของชาวสวนยางพารา	125
4.67 แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์	129
4.68 แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่าด้านธรรมชาติ	130
4.69 แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่าด้านประเพณีวัฒนธรรม	131
4.70 แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่าด้านวิถีชีวิต	132
4.71 แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่าด้านอาหาร	133
4.72 แผนที่สรุปการจัดหมวดหมู่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นตามตำแหน่งที่ตั้งภายในชุมชน	134

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4.73 แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น (Local Socio-Cultural Heritage Map) ของชาวสวน ยางพารา	135
4.74 สัญลักษณ์สีและลำดับที่ของมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น	136
4.75 แผนที่โครงข่ายเชิงสัมพันธ์ระดับรวม (global analysis) และแผนที่มรดกวัฒนธรรม ท้องถิ่น	138
4.76 การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงโครงข่ายเชิงสัมพันธ์ระดับรวม (global analysis) ร่วมกับมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วยเทคนิคการซ้อนทับข้อมูล (overlay data)	139
4.77 แผนที่โครงข่ายเชิงสัมพันธ์ระดับเฉพาะ (local analysis) และ แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น	141
4.78 การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงโครงข่ายเชิงสัมพันธ์ระดับเฉพาะ (local analysis) ร่วมกับมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วยเทคนิคการซ้อนทับข้อมูล (overlay data)	142
4.79 แผนที่โครงข่ายเชิงสัมพันธ์ระดับความเชื่อมต่อ (connectivity analysis) และ แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น	144
4.80 การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงโครงข่ายเชิงสัมพันธ์ระดับความเชื่อมต่อ (connectivity analysis) ร่วมกับมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วยเทคนิคการซ้อนทับข้อมูล (overlay data)	145
4.81 แนวทางการใช้ที่ดินเพื่อรองรับการพัฒนาพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร	157
4.82 ตัวอย่างโครงข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรแบบผสมผสานระหว่าง ธรรมชาติและวัฒนธรรม	162
4.83 ตัวอย่างโครงข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรแบบธรรมชาติ	163
4.84 ตัวอย่างโครงข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรแบบวัฒนธรรม	164

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบัน เครื่องมือสำคัญที่มักถูกใช้เป็นกรอบในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชน ได้แก่ “แผนแม่บทชุมชน” (community master plan) เนื่องจากเป็นแผนที่เกิดจากกระบวนการที่คนในชุมชนนั้นๆ เป็นผู้สร้างเครื่องมือ สืบค้นข้อมูล ประมวลผล วิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อจัดทำแผนพัฒนาชุมชนเอง เพื่อใช้แก้ปัญหาหรือกำหนดทิศทางที่จะนำชุมชนไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ (อั้งโน ชิรัศม์ พูลนวล, 2558) ดังที่เสรี พงศ์พิศ กล่าวว่า การทำแผนแม่บทชุมชน คือ การวิจัยของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชน หรือเรียกว่า “การทำประชาพิจัยและพัฒนา” (People Research and Development-PR & D) (เสรี พงศ์พิศ, 2550: 25) แผนแม่บทชุมชนจึงเป็นเครื่องมือสำคัญประเภทหนึ่งที่จะช่วยให้คนในชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้ร่วมกัน มีส่วนร่วมในการคิด กำหนดแนวทางและทำกิจกรรมการพัฒนาร่วมกัน ยึดหลักการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพาทภายนอก โดยคำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก จึงกล่าวได้ว่าเป็นแผนของชุมชน ดำเนินการโดยชุมชนและเพื่อประโยชน์ของชุมชนเอง แตกต่างจากแผนที่ภาครัฐจัดทำขึ้นเพื่อการจัดสรรงบประมาณเป็นหลัก (กรมการพัฒนาชุมชน, 2553: 5) แผนชุมชนนับเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นค้นพบตัวเอง สร้างจิตสำนึกใหม่ เปลี่ยนวิธีคิด เกิดความสามัคคี ร่วมกันแก้ไขปัญหาสังคมและลดปัญหาความยุ่งยากของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยให้การสำรวจเป็นเครื่องมือที่ทำให้ค้นพบปัญหา ความต้องการและศักยภาพของตนเอง (อัมพร แก้วหนู. บรรณาธิการ: 2550, 9-11) ดังที่ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี กล่าวว่า “กระบวนการจัดทำแผนชุมชนเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (interactive learning interaction) อันเป็นกระบวนการทางปัญญาที่ทรงพลัง” (กรมการพัฒนาชุมชน, 2553: 5)

การพัฒนาชุมชนผ่านการวางแผนแม่บทชุมชน เพื่อนำไปสู่กระบวนการออกแบบและวางผังชุมชนหรือการวางผังเมืองที่ดีนั้น ได้มีการออกแบบกระบวนการศึกษาหรือการหาแนวทางที่หลากหลายผ่านงานวิจัย ตลอดจนโครงการต่างๆ เพื่อให้แผนแม่บทที่จัดทำขึ้นประสบความสำเร็จ โดยทั่วไปพบว่า มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจวัฒนธรรม รากเหง้า วิถีชีวิต จารีตประเพณี ทรัพยากร อาคารสภาพแวดล้อม ฯลฯ แล้วทำการวิเคราะห์ศักยภาพ ปัญหา โอกาสและภาวะคุกคามต่างๆ ของพื้นที่ ตลอดจนการร่วมหารือกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบกับการเรียนรู้จากตัวอย่างและการถอดบทเรียนความสำเร็จของชุมชนอื่น เพื่อให้ได้แผนชุมชนที่ดีที่สุดและมีรูปแบบเหมาะสมกับชุมชนนั้นๆ อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจชุมชนอย่างแท้จริงนั้น ควรเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจในลักษณะเชิงพื้นที่หรือโครงสร้างเชิงสัณฐาน (spatial morphological structure) ของชุมชนก่อน ดังที่ Hillier and Hanson

(1984) กล่าวว่า เป็นการทำความเข้าใจลักษณะ “โครงสร้างเชิงสัณฐานพื้นที่” (spatial structure หรือ urban morphology) ซึ่งเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ของโครงสร้างของพื้นที่ (spatial configuration) จากองค์ประกอบทางกายภาพตามที่ปรากฏอยู่ในชุมชนและเมืองว่ามีรูปร่าง (shape) รูปทรง (form) อย่างไร และรูปร่างรูปทรงนั้นมีตรรกะของเหตุหรือผลที่เกี่ยวข้องมาจากปัจจัยใด รูปร่างรูปทรงนี้มาจากระบบพื้นที่ว่าง รวมทั้งโครงข่ายการสัญจรที่จำแนกออกจากมวลอาคาร และเชื่อมโยงกับย่านหรือพื้นที่รวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ที่คนในชุมชนดำเนินชีวิตหรือสัญจรอยู่ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะหรือรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ที่ต่อเนื่อง เกื้อหนุนกันหรือขัดแย้งกัน รวมทั้งลักษณะความนิยมหรือความหนาแน่นในการใช้พื้นที่นั้นๆ เพื่อนำไปสู่กระบวนการออกแบบและวางผังชุมชนได้อย่างเป็นระบบ เกิดกระบวนการที่สามารถทำซ้ำได้ (ไซศรี ภัคต์สุขเจริญ, 2548) โดยแสดงผ่าน “แผนที่โครงข่ายเชิงพื้นที่” (spatial configuration map) หรือแบบจำลองเชิงสัณฐาน (spatial configuration model) จะช่วยให้เกิดความเข้าใจลักษณะเชิงพื้นที่ของชุมชนอย่างชัดเจน และเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการทำแผนแม่บทชุมชน

โดยทั่วไป โครงข่ายเชิงพื้นที่จะสะท้อนและสัมพันธ์กับตำแหน่งที่ตั้งหรือกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนเสมอ (Hillier and Hanson, 1984; Jones and Larkham, 1991) โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญ ถือเป็นพื้นที่ที่ผู้คนส่วนใหญ่ใช้ในการดำเนินชีวิตและเอื้อให้เกิดกิจกรรมที่หลากหลาย ส่งผลต่อเนื่องให้เมืองมีชีวิตชีวา เกิดบรรยากาศและคุณภาพชีวิตที่ดีต่อผู้อยู่อาศัยอยู่ (Jacobs, 1961) โครงข่ายการสัญจรที่เชื่อมต่อกันอย่างมีประสิทธิภาพจะทำให้คนในชุมชนและคนภายนอกซึ่งมีวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายแตกต่างกัน สามารถเดินทางเพื่อเข้าถึง (move to) และสัญจรผ่าน (move through) ไปยังบริเวณต่างๆ ได้อย่างสะดวก (Hillier and Hanson, 1984) และมีประสิทธิภาพในการเหนี่ยวนำให้เกิดกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ (socio-economic activities) ที่กระจายตัวไปตามศักยภาพของเส้นทางนั้นๆ จากแนวคิด “การสัญจรอิสระ” (Theory of Natural Movement) (Hillier et al., 1993) มองว่า ระดับการสัญจรของผู้คนมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะการเชื่อมต่อของโครงข่ายในพื้นที่ โดยพบว่า บางบริเวณมีความเจียบสงบ และในบางบริเวณมีความคึกคักจอแจ ส่งผลสืบเนื่องให้กระจายกิจกรรมไปในบริเวณต่างๆ อย่างไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นไปตามแนวคิด “กระบวนการเศรษฐกิจสัญจร” (Theory of Movement Economy Process) (Hillier, 1996) ที่อธิบายว่า กิจกรรมที่ต้องการความสงบหรือไม่ต้องพึ่งพาการสัญจรของผู้คน เช่น พักอาศัย มีแนวโน้มเกาะตัวอยู่ในบริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงต่ำ ส่วนกิจกรรมที่ต้องการความพลุกพล่าน เช่น กิจกรรมการค้า มักกระจุกตัวอยู่ในบริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง และมักจะเพิ่มการสัญจรให้เกิดมากขึ้นเสมือนเป็น “ตัวดึงดูด” (attractor) ที่จะดึงดูดผู้คนและกิจกรรมการค้าให้เพิ่มขึ้นเป็นผลกระทบทวิคูณ (multiplier effects) ส่งผลให้พื้นที่มีโครงข่ายการสัญจรที่สานกันอย่างหนาแน่น (grid intensification) และมีกิจกรรมการค้าเข้มข้นกว่าบริเวณอื่น ปรากฏเป็นย่านค้าขายที่คึกคักควบคู่กับพื้นที่ทั่วไปที่มีกิจกรรมอื่นๆ กระจายตัวอยู่ในชุมชน เป็นลักษณะของ “ศูนย์กลางเมืองที่มีชีวิต” (live center) ภายใต้ทฤษฎี “กระบวนการเกิดสัณฐานศูนย์กลาง” (Theory of Spatial

Centrality as a Process) (Hillier, 2000) ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของศาสตร์ด้านสัณฐานวิทยาเมือง (Urban Morphology) ที่จะเกิดขึ้นและสัมพันธ์กันทั้งระบบ

การวิเคราะห์โครงข่ายเชิงพื้นที่ เป็นการวิเคราะห์รูปแบบโครงข่ายการสัญจร พื้นที่ว่างและความ เป็นสัณฐานศูนย์กลาง ด้วยการสร้างแบบจำลองเชิงสัณฐาน โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ทำนายรูปแบบ การสัญจรในพื้นที่เมืองที่ต้องการวิเคราะห์ ตามแนวคิดสัณฐานวิทยาเมือง (Hillier and Hanson, 1984) จากนั้นจึงใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สเปซซินแทกซ์ (Space Syntax) (Tuner, 2003) ทำการวิเคราะห์ว่า เส้นทางใดมีศักยภาพการเข้าถึงสูงสุด ปานกลางและต่ำสุด แสดงผลตามโทนสีรุ้ง (spectrum) โดยเส้นทางที่มี ศักยภาพการเข้าถึงสูง แสดงเป็นโทนสีร้อน เช่น สีแดง ส่วนเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงต่ำ แสดงเป็น โทนสีเย็น เช่น สีฟ้า น้ำเงิน เป็นต้น เทคนิคการวิเคราะห์เชิงสัณฐานนี้ เมื่อนำมาวิเคราะห์พื้นที่ชุมชนจึงช่วย ให้เข้าใจถึงสภาพโครงข่ายเชิงพื้นที่ของชุมชนกับลักษณะทางสังคม ว่ามีความสอดคล้อง ขัดแย้งกันหรือ เกือบกันอย่างไร และหากมีการพัฒนาเส้นทางสัญจรเพิ่มขึ้นในอนาคต ก็สามารถวิเคราะห์ถึงศักยภาพ ของเส้นทางได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือกำหนดกิจกรรมให้เหมาะสมได้

นอกจากนั้น ต้องทำความเข้าใจมิติทางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องถึงนัยยะของเหตุและผลที่ทำให้ เกิดรูปทรงสัณฐานขึ้น เนื่องจากอิทธิพลของกระบวนการทางสังคมเป็นตัวผลักดันหรือมีอิทธิพลต่อพื้นที่ โดยตรง สอดคล้องกับแนวคิด “ตรรกะทางสังคมเชิงพื้นที่และตรรกะเชิงพื้นที่ในสังคม” (Social Logics of Space and Spatial Logics of Society) กล่าวคือ ลักษณะทางสังคมมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับลักษณะ เชิงพื้นที่ โดยโครงสร้างทางสังคมได้ส่งผลต่อการจัดการเชิงพื้นที่ (spatial organization) และรูปแบบเชิง พื้นที่ก็เป็นผลผลิตของอิทธิพลทางสังคมเช่นกัน (Hillier and Hanson, 1984) ในทำนองเดียวกัน ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่า ในสังคมหนึ่งๆ คนในชุมชนจะกำหนดการใช้พื้นที่เพื่อสร้างบ้านเรือนที่ต่างเป็น เจ้าของ และพื้นที่สาธารณะที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน กลายเป็นลักษณะสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้นบน พื้นที่ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554: 191) ในชุมชนจึงมีความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมที่ปรากฏผ่านวิถี ชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมและรูปแบบการใช้พื้นที่ ฯลฯ สิ่งสมผ่านกาลเวลาจนกลายเป็นมรดก วัฒนธรรม (cultural heritage) ของท้องถิ่น ทั้งในรูปแบบที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ซึ่งมีความน่าสนใจ ในการจัดเก็บและบันทึกอย่างเป็นระบบในรูปแบบ “แผนที่มรดกวัฒนธรรม” (Cultural heritage map) ซึ่งเป็นเครื่องมือและกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนที่ช่วยให้ค้นพบหลักฐานและมุมมองที่ ต่างออกไป เป็นการนำสิ่งที่เข้าใจยากมาถ่ายทอดในรูปแบบที่เข้าใจง่าย แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง วัฒนธรรมและกายภาพ องค์ความรู้ที่ได้ยังสามารถนำไปถ่ายทอดให้คนรุ่นต่างๆ และต่อยอดพัฒนาเป็น โครงการใหม่ๆ ได้เป็นอย่างดี (ศศิธร ไตวินัส, 2554) จึงอาจกล่าวได้ว่า แผนที่ชุมชนที่ดี ที่ชุมชนจะใช้ เป็นกรอบการพัฒนาชุมชนต่อไปนั้น ควรสร้างขึ้นจากการประมวลผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงพื้นที่ที่ สัมพันธ์กับเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชุมชนนั้นๆ เพื่อให้แผนที่เป็น “ภาพอนาคต” สะท้อนตัวตนของ ชุมชนอย่างแท้จริง

ภายใต้ลักษณะทางกายภาพและสังคมวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ซึ่งเป็นต้นทุนที่แต่ละชุมชนมีอยู่เดิมนั้น ในปัจจุบันได้ถูกพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวตามบริบทที่แตกต่างกันไป สำหรับชุมชนชนบทซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ มีการทำเกษตรกรรมเป็นพื้นฐาน หลายชุมชนหมู่บ้านกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางเลือก เรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agrotourism) ที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสและเรียนรู้กิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ทำการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นการปลูก การดูแลพืชพรรณ การเก็บเกี่ยว การแปรรูป การจัดจำหน่ายเป็นสินค้าเกษตร ตลอดจนอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ ซึ่งช่วยให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และประสบการณ์ตรงร่วมไปกับการพักผ่อน (Holinhoij, 1996 ; Goldberg, 1997 ; ราไพพรรณ แก้วสุริยะ, 2544) นับว่าเป็นการเพิ่มรายได้แก่เกษตรกรนอกเหนือจากผลผลิตทางการเกษตรเพียงอย่างเดียว จุดเริ่มต้นของการให้บริการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีข้อสังเกตว่า เกิดจากการให้ความสำคัญที่ตัวสถานที่หรือไร่ สวน ฟาร์มที่น่าสนใจ แล้วสร้างเส้นทางการท่องเที่ยวให้เที่ยวชมเป็นจุดๆ โดยมักเน้นกิจกรรมที่เป็นที่นิยมหรือมีอยู่เดิมเป็นหลัก และบางครั้งจะทำตามกันในรูปแบบที่คล้ายกัน ขาดการเล่าเรื่องราวอื่นๆ ที่ต่อเนื่อง จึงเป็นการท่องเที่ยวแบบแยกส่วนที่ยังไม่เกิดการบูรณาการให้ครอบคลุมในทุกมิติ โดยเฉพาะมิติสังคมวัฒนธรรมชาวสวน ซึ่งเป็นตัวบอกเล่าเรื่องราวที่เป็นตัวตนในวิถีการทำเกษตรกรรมที่สอดคล้องกัน ในขณะเดียวกัน แหล่งท่องเที่ยวหรือชุมชนบางแห่งมีความพยายามในการสร้างกิจกรรมและสิ่งก่อสร้างเพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยว จนลืมนึกถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชนไป รวมทั้ง ยังไม่เกิดการกระจายรายได้สู่คนในพื้นที่อย่างทั่วถึง มีเพียงคนบางกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์ จึงไม่ก่อให้เกิดความยั่งยืนแก่คนในท้องถิ่น

สำหรับชุมชนเกษตรกรรมซึ่งครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ มีการทำสวนยางพารามากถึง 19.2 ล้านไร่หรือร้อยละ 56 ของพื้นที่ทำสวนทั่วประเทศ โดยมากกว่าหนึ่งล้านสวนหรือร้อยละ 80 ของการทำสวนยางพารานั้นเป็นสวนยางขนาดเล็ก จากชุมชนหมู่บ้านต่างๆ ในพื้นที่ชนบท กว่าร้อยละ 93 เป็นสวนยางขนาดเล็กที่อยู่ในพื้นที่ภาคใต้ (บัญชา สมบูรณ์สุข, 2546) นับว่ามีสัดส่วนที่สูง แต่ยังไม่เป็นที่นิยมและส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างเต็มรูปแบบ โดยอาจพบว่าเป็นเพียงส่วนหนึ่งของโปรแกรมท่องเที่ยวที่กำหนดร่วมกับกิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นตัวดึงดูดและน่าสนใจมากกว่า เช่น ธรรมชาติที่สวยงาม สินค้าพื้นเมือง ศาสนสถานหรือบุคคลที่มีชื่อเสียง ฯลฯ เนื่องจากการทำสวนยางพาราถูกมองว่าเป็นเรื่องปกติสำหรับคนทั่วไป แต่แท้จริงแล้ว ภายใต้วิถีชีวิตสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางนั้น มีการสั่งสมภูมิปัญญาและสืบทอดกันมาช้านาน สอดแทรกอยู่ในการดำเนินชีวิตของชาวสวนอย่างแนบเนียน จนเอื้อให้เกิดการต่อยอดไปสู่การทำเกษตรกรรมอื่นๆ อย่างหลากหลาย ด้วยกระบวนการทำสวนยางพาราที่แตกต่างจากการทำสวนประเภทอื่น โดยเฉพาะเรื่องของขั้นตอนและเวลาที่ต้องทำในช่วงกลางคืนถึงเช้ามืด ทำให้ชาวสวนสามารถใช้เวลาที่เหลือช่วงกลางวันทำงานอย่างอื่นไปด้วยได้ ได้แก่ การปลูกพืชพรรณไม้หลากหลายชนิด ทั้งไม้ยืนต้น ผลไม้ ผักพื้นบ้าน สมุนไพรต่างๆ ผสมผสานในพื้นที่เดียวกัน เรียกว่า “สวนสมรม” หรือปล่อยให้เติบโตร่วมกับต้นยาง ในอดีตเรียกว่า “ป่ายาง” ตลอดจน การทำนาปลูกข้าว รวมทั้งอาจมีการเลี้ยงสัตว์

รวมอยู่ด้วย เช่น ไม้พื้นเมือง ไม้ไผ่ โค ปลาในบ่อหรือสระขุด ฯลฯ เพื่อบริโภคและสร้างให้เกิดระบบนิเวศที่เกื้อกูลกัน จึงเป็นการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายและพอเพียง นอกจากนี้ ชาวสวนยังประกอบกิจกรรมอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นหัตถกรรม อาหาร ประมงน้ำจืด งานศิลปะ วัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ ที่ล้วนสร้างสรรค์จากตัวตนของชาวสวนเอง นับว่าวิถีชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางนั้นมีความน่าสนใจ หลากหลายปรับเปลี่ยนไปตามช่วงเวลาและฤดูกาล ไม่ว่าจะเป็นรอบวัน รอบเดือนและรอบปี

หมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ที่อยู่ติดกับอำเภอนาทใหญ่ จัดอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา อันเป็นบริเวณหนึ่งที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ของภาคใต้ มีลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศเอื้อต่อการทำเกษตรกรรม สภาพทั่วไปของหมู่บ้านเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ซึ่งยังคงสภาพความเป็นธรรมชาติ ผู้คนส่วนใหญ่ในพื้นที่จึงประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยเฉพาะการทำสวนยางพาราที่มีมาตั้งแต่ในอดีตนับร้อยปี ผสมผสานไปกับการปลูกพืชชนิดอื่นๆ เช่น ผลไม้ พืชผัก สมุนไพร ไม้ป่าหายาก ไม้เศรษฐกิจ ฯลฯ ทั้งในลักษณะที่เรียกว่า การทำสวนผสม ปลูกไว้ตามหัวไร่ปลายนาและปลูกแยกแต่ละชนิด สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นภูเขาสูงต่ำ (ภาษาใต้เรียกว่า ควน) เป็นอาณาเขตล้อมรอบหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นสวนยางพาราหรือป่ายาง มีลำคลองธรรมชาติและแอ่งเก็บน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ ภายในหมู่บ้านมีการตั้งถิ่นฐานเกาะกลุ่มกันตามวงศ์เครือญาติ ไม่นิยมอาศัยอยู่ในสวนยาง กลุ่มบ้านเรือนจะกระจุกและกระจายอยู่บริเวณใจกลางหมู่บ้าน ท้ายหมู่บ้านและตามแนวถนน สวนยางกระจายอยู่ร่วมกับพื้นที่เกษตรกรรมอื่นๆ มีวัดภูเขาล้อม (วัดควนจง) โรงเรียนบ้านควนจง และที่ทำการออมทรัพย์ของหมู่บ้าน เป็นศูนย์กลางเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน (ฐปณี รัตนถาวรและพรชัย จิตติวิสุรัตน์, 2556) ซึ่งวัดควนจงจะเป็นวัดที่คนจากอำเภอนาทใหญ่นิยมมาทำบุญใส่บาตรเนื่องจากเป็นวัดป่า ซึ่งมีความเคร่งครัดของพระสงฆ์ ประกอบกับการเดินทางที่ค่อนข้างสะดวก เนื่องจากถนนสายหลักในหมู่บ้านเป็นถนนลาดยางที่สามารถเดินทางเข้า-ออกหมู่บ้านได้หลายทาง ทั้งไปอำเภอนาทใหญ่ อำเภอนาหม่อม ตลอดจนถึงตัวเมืองสงขลา ทำให้มีคนที่มาจากภายนอกใช้เป็นเส้นทางลัด รวมทั้งเป็นเส้นทางของกลุ่มนักปั่นจักรยานอีกด้วย

ส่วนลักษณะทางสังคมมีพื้นฐานมาจากการเป็นเครือญาติและความเป็นมิตรของคนบ้านเดียวกัน มีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกันภายใต้การทำสวนยางพารา ชาวสวนจึงจัดตั้งกลุ่มเพื่อซื้อขายยางพารากันภายในหมู่บ้าน จำนวน 3 กลุ่ม ซึ่งเอื้อให้เกิดกลุ่มย่อยที่เป็นเป็นเครือข่ายสนับสนุนการทำสวนยางพาราและการดำรงชีพอย่างหลากหลาย เช่น กลุ่มผลิตปุ๋ยเคมี-อินทรีย์สูตรเฉพาะเพื่อบำรุงดินยางและพืชอื่นๆ ที่ราคาถูกลงกว่าท้องตลาด กลุ่มปลูกไม้ป่ายืนต้น (ธนาคารต้นไม้) ในบริเวณสวนยางและสวนผลไม้ กลุ่มเพาะพันธุ์และติดตามพันธุ์ดี เพื่อให้ได้น้ำยางที่มีคุณภาพ กลุ่มผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพเศษวัสดุพืชและผลผลิตจากสวนที่เน่าเสีย กลุ่มปลูกพืชสมุนไพร กลุ่มปลูกพืชผักพื้นบ้าน กลุ่มเงินออมจากการขายน้ำยางสดในแต่ละวัน เป็นต้น (อึ้งแล้ว, 2556) นอกจากนี้ มีกลุ่มแม่บ้านซึ่งผลิตขนมเปียะเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) จำหน่าย ผลผลิตที่ได้จากสวนจะมีแม่ค้ามารับซื้อไปจำหน่ายที่ตลาดในอำเภอนาทใหญ่

บางส่วนชาวสวนจะนำไปขายเองที่ตลาดนัดใกล้บ้าน และวางขายบริเวณหน้าบ้าน ผลผลิตจากหมู่บ้านควน จงนับว่าเป็นผลผลิตที่มีคุณภาพจึงได้ราคาดี ซึ่งได้รับการยอมรับจากแม่ค้าคนกลางและลูกค้าจากอำเภอ หาดใหญ่ ที่จะเข้ามารับซื้อจากสวน โดยเฉพาะในช่วงฤดูที่ผลไม้สุก อีกทั้งชาวสวนบางส่วนยังมีการตกลงกัน เรื่องราคาผลผลิตที่จะไม่ขายตัดราคากันเองด้วย (ไพโรจน์ เอียดหมุน, 2559, 20 สิงหาคม, สัมภาษณ์.) ใน ชีวิตประจำวันชาวสวนจะกรีดยางและทำสวนปกติ แต่เมื่อถึงช่วงเทศกาลงานประเพณีของหมู่บ้านจะ วางแผนในการงดกรีดยางเพื่อมาร่วมงานและลงแรงช่วยกันคนละไม้คนละมือทำในส่วนที่ตนเองถนัด ซึ่ง ชาวบ้านมีความเคร่งครัดในวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมา โดยประเพณีสำคัญ ได้แก่ วันเข้าพรรษา วัน ออกพรรษา ทอดกฐิน ทำบุญเดือนสิบ ทำบุญวันว่าง ทำบุญทานไฟ ฯลฯ รวมทั้งมีการตักบาตรที่วัดทุกเช้า และมีพระสงฆ์เดินบิณฑบาตในหมู่บ้าน

โดยภาพรวมหมู่บ้านควนจงนับว่าเป็นชุมชนชาวสวนยาง ที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นหมู่บ้าน ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร (Agro-Cultural Tourism) จากการมีทรัพยากรทางกายภาพและสังคม วัฒนธรรมที่เอื้ออำนวย อีกทั้งเริ่มมีคนจากภายนอกเข้ามาในพื้นที่ด้วยการใช้เป็นเส้นทางผ่าน และเข้ามาใน ชุมชนเพื่อวัตถุประสงค์อื่นๆ ดังกล่าวข้างต้น ประกอบกับช่วงเวลาที่ผ่านมา ชาวสวนยางพาราได้พยายาม ปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของราคาค่ายางพาราที่ตกต่ำลงอย่างมาก ด้วยการ หารายได้เสริมจากการทำสวนผลไม้ ปลูกผักสมุนไพร ปลูกพืชไร่ดิน ทำขนม อาหารคาว ตลอดจนจนอม อาหารจากผักผลไม้ในสวน รวมทั้งเริ่มมีการทำหัตถกรรมและผลิตถ่านชีวมวล เพื่ออุปโภคบริโภคและ จำหน่าย จึงทำให้วัฒนธรรมที่สืบทอดจากการทำเกษตรกรรมมีความหลากหลายมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม กิจกรรมเหล่านี้ยังไม่ได้ดำเนินการในรูปแบบชุมชน ยังเป็นลักษณะกลุ่มเล็กๆ และต่างคนต่างทำ แผนแม่บท ชุมชนจึงมีความเหมาะสมที่จะถูกนำมาใช้เพื่อการวางแผน พัฒนาและเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ที่มีทุกๆ ด้านให้ ทันท่วงที โดยมุ่งเน้นไปที่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรที่ให้แก่คนในชุมชนมีโอกาสวางแผน ออกแบบและกำหนดรูปแบบกิจกรรมเองได้ตามความถนัดและศักยภาพของตนเองและครอบครัว อีกทั้งการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรสามารถเป็นแหล่งรองรับการจำหน่ายผลผลิตที่เกิดจากวิถีวัฒนธรรมชาวสวน ชั้นดี ทำให้ชาวสวนมีโอกาสขายผลผลิตโดยตรงแทนที่ชาวสวนจะต้องส่งผลผลิตออกไปจำหน่ายยังตลาด นอกชุมชนหรือส่งให้พ่อค้าคนกลางเหมือนที่ผ่านมา ซึ่งช่วยให้รู้ว่าควรเพิ่มหรือลดปริมาณผลผลิตให้ เหมาะสม ไม่ถูกกดราคา และสามารถต่อยอดเป็นสินค้าผลิตภัณฑ์อื่นๆ ได้ ในขณะที่นักท่องเที่ยวเองก็มี โอกาสที่จะเลือกบริโภคสินค้าได้หลากหลายเช่นกัน

ด้วยตำแหน่งที่ตั้งของหมู่บ้านและโครงข่ายการสัญจรที่เดินทางได้สะดวก ทำให้หมู่บ้านเริ่มมีคน นอกเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น พื้นที่สวนยางและทำเกษตรกรรมเริ่มเปลี่ยนเป็นสิ่งก่อสร้าง ทั้งร้านค้า ร้านอาหาร บ้านเรือน โรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก อีกทั้ง พื้นที่บางส่วนของหมู่บ้านอยู่ในแผนพัฒนาของ ภาครัฐที่จะตัดถนนเลี่ยงเมืองในเร็ววันนี้ ครอบคลุมบางส่วนของบ้านเรือนและสวนยางขนาดใหญ่ ซึ่ง ชาวสวนได้รับทราบและเตรียมการโยกย้ายไว้บ้างแล้ว แต่หากปล่อยให้ผู้คนดำเนินชีวิตต่อไปตามการพัฒนา

จากนโยบายภาครัฐและหน่วยงานท้องถิ่น ก็มีแนวโน้มที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านอื่นๆ ขึ้นอีกอย่างเลื่องไม่ได้ ทั้งการขยายตัวของเมือง ความต้องการที่อยู่อาศัยที่เกิดจากตัวชุมชนเองและจากตัวเมืองขนาดใหญ่ ก็ส่งผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนและสวนยางพารา รวมทั้งองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรมตามมา ซึ่งสัมพันธ์ต่อการสูญเสียเอกลักษณ์ทั้งสิ้น การกำหนดแผนแม่บทชุมชน จึงมีความจำเป็นอย่างมากที่จะช่วยให้ชุมชนมีจุดยืนที่ชัดเจนต่อการควบคุมระดับและทิศทางการพัฒนาในอนาคต

การวิจัยนี้จึงเป็นค้นหาแนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ผ่านกลไกการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม กล่าวคือ การค้นหาคำตอบในเชิงพื้นที่ จะอธิบายและวิเคราะห์ด้วยชุดทฤษฎีและเครื่องมือวิเคราะห์เชิงสัจฐานพื้นที่เป็นหลัก ส่วนการค้นหาคำตอบในเชิงสังคมวัฒนธรรมจะอธิบายและวิเคราะห์ด้วยแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเป็นหลัก ร่วมกับการใช้แนวคิดทฤษฎีและเครื่องมือวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้กระบวนการพิสูจน์ด้วยหลักฐาน ข้อเท็จจริงจากแผนผังที่ตั้ง ซึ่งแสดงถึงสภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐาน การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารสำคัญ รูปแบบพื้นที่ว่างและการสัญจร รวมทั้ง ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะผู้คนและบทบาทหน้าที่ในชุมชน ด้านวิถีชีวิต อาชีพและวัฒนธรรม ลักษณะเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจในพื้นที่ ระบบการผลิตทางการเกษตรประเภทและรูปแบบของผลผลิต ตลอดจน ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องเป็นต้น การใช้เครื่องมือวิเคราะห์เชิงสัจฐาน ทำการวิเคราะห์ศักยภาพของเส้นทางการสัญจรในพื้นที่ร่วมกับกิจกรรมที่เกิดขึ้น จะสามารถอธิบายได้ว่า ลักษณะเส้นทางหรือกิจกรรมนั้นมีความเหมาะสมกับตำแหน่งที่ตั้งและบริบทชุมชนหรือไม่อย่างไร รวมทั้ง สามารถใช้คาดการณ์การพัฒนาในอนาคตได้ เพื่อให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นไม่รบกวนการดำเนินชีวิตปกติของคนในพื้นที่ และสามารถวางแผนดำเนินการเป็นระยะ (phase) ได้ตามความพร้อม ซึ่งช่วยให้การจัดการท่องเที่ยวมีโอกาสประสบความสำเร็จได้มากยิ่งขึ้น

ผลการวิจัยนี้ จึงสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการนำไปสู่กระบวนการออกแบบและวางแผนผังชุมชนหรือการวางแผนเมืองที่ดีได้ อีกทั้ง ยังสามารถประยุกต์ใช้กับชุมชนชาวสวนยางพาราอื่นๆ รวมถึง เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้สนใจที่ต้องการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้ก้าวไปในทิศทางที่ต้องการได้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการค้นหา แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ผ่านกลไกการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

2.1 เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรมของชาวสวนในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา

2.2 เพื่อวิเคราะห์และทดสอบความสัมพันธ์ของลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคม วัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา

2.3 เพื่อจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ที่สามารถรองรับการขยายตัวและความเป็นเมืองในอนาคตได้

3. คำถามการวิจัย

3.1 ลักษณะเชิงพื้นที่และลักษณะสังคมวัฒนธรรมของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา เป็นอย่างไร มีปัจจัยใดที่เกี่ยวข้องบ้าง

3.2 ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม รวมทั้ง ความสัมพันธ์ของทั้ง 2 ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง เป็นอย่างไร เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

3.3 แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง ที่สามารถรองรับการขยายตัวและความเป็นเมืองในอนาคตเป็นอย่างไร

4. นิยามศัพท์

แผนแม่บทชุมชน (Community Master Plan) ในการวิจัยนี้หมายถึง แผนการพัฒนาชุมชนที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งมุ่งเน้นในด้านการวางแผนเชิงพื้นที่เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยววัฒนธรรมเกษตร เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางที่ต้องการ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร (Agro-Cultural Tourism) ในการวิจัยนี้หมายถึง การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการทำเกษตรกรรมของเกษตรกร ทั้งในรูปแบบที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เช่น พื้นที่ทำเกษตรกรรม ผลผลิตทางการเกษตร องค์ความรู้ภูมิปัญญา ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสัมพันธ์กับการทำเกษตรกรรม อันเป็นฐานทรัพยากรที่เป็นต้นทุนเดิมของชุมชนที่สั่งสมหรือสืบทอดกันมา ภายในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา เพื่อให้เกิดความรู้และความเพลิดเพลินแก่ผู้มาเยือน ขณะเดียวกันเป็นเป็นการสร้างคุณค่าและเพิ่มมูลค่าให้แก่สิ่งที่มีอยู่ในชุมชน ตลอดจนนำมาซึ่งการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน

สัณฐานเชิงพื้นที่ (Spatial Configuration) ในการวิจัยนี้หมายถึง ลักษณะเชิงพื้นที่ (spatial characteristic) หรือโครงสร้างเชิงสัณฐานพื้นที่ (spatial configuration) ของแหล่งตั้งถิ่นฐาน โดยพิจารณา

ได้จากความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะหรือเส้นทางสัญจร กับลักษณะกิจกรรมและระดับความนิยมในการใช้โครงข่ายพื้นที่ว่างของผู้คน

ชาวสวนยางพารา (Rubber Planters) ในการวิจัยนี้หมายถึง ชาวสวนที่ประกอบอาชีพทำสวนยางพาราและทำเกษตรกรรมอื่นๆ ควบคู่กัน รวมถึง คนในที่อยู่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา

5. ขอบเขตของการวิจัย

5.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

มีเนื้อหาที่ทำการศึกษาวិเคราะห์ใน 2 ประเด็น คือ

1) ประเด็นโครงข่ายเชิงพื้นที่ชาวสวนยาง ประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับสภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐาน การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารสำคัญในชุมชน รวมทั้งรูปแบบพื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจร

2) ประเด็นเชิงสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยาง ประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะผู้คนและบทบาทหน้าที่ในชุมชน ด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวสวนยาง เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจชาวสวน ประเภทผลผลิตและรูปแบบระบบการผลิตทางการเกษตร

5.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ทำการศึกษา คือ พื้นที่ในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ดังนั้น หน่วยการวิเคราะห์ (unit of analysis) คือ พื้นที่หมู่บ้านควนจง

5.3 ขอบเขตด้านเวลา

เนื่องจากการวิจัยนี้เป็นการศึกษาลักษณะเชิงพื้นที่และสังคมวัฒนธรรมในชุมชนที่มีการทำสวนยางพาราและเกษตรกรรมเป็นหลัก ดังนั้น ขอบเขตด้านเวลา จึงจำเป็นต้องสำรวจพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลช่วงเวลาต่างๆ อย่างน้อย 2 ช่วงเวลา คือ (1) วันเวลาที่มีการทำสวนยางปกติ (กรีดยาง เก็บยางและนำผลผลิตไปจำหน่าย) ได้แก่ ช่วงเช้ามืดถึงก่อนเที่ยง (2) วันเวลาที่ทำกิจกรรมอื่นๆ (กิจกรรมทุกประเภทยกเว้นที่เกี่ยวข้องกับการกรีดยางในข้อ 1) ได้แก่ ช่วงกลางวันถึงค่ำ เพื่อทราบถึงรูปแบบในการใช้พื้นที่การดำเนินชีวิต ทำกิจกรรมของชาวสวนและกิจกรรมตามประเพณีวัฒนธรรมภายในหมู่บ้านอย่างละเอียด

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และแนวทางการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

การค้นหาแนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ผ่านโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม หมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา คาดว่า จะสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

6.1 ได้ต้นแบบแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในฐานะเจ้าของพื้นที่ ที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนต่อไป

6.2 เป็นองค์ความรู้ในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนชาวสวนยางและชุมชนอื่นๆ ในบริบทที่แตกต่างกันได้

6.3 สามารถเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้สนใจ ที่ต้องการจัดทำแผนแม่บทชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้ก้าวไปในทิศทางที่ต้องการ ภายใต้การเผยแพร่ผลการศึกษาในรูปแบบต่างๆ รวมทั้ง ทางเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัย

สรุป งานวิจัยนี้ต้องการค้นหา แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ผ่านโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา หมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา โดยทำการ (1) ศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพ สังคมวัฒนธรรมของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา (2) วิเคราะห์และทดสอบความสัมพันธ์ ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา (3) จัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ที่สามารถรองรับการขยายตัวและความเป็นเมืองในอนาคตได้อย่างยั่งยืน

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัย เรื่อง แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรผ่านโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา หมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา มีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง 7 ประเด็น ได้แก่

1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร
3. แนวคิดเกี่ยวกับโครงข่ายเชิงพื้นที่และแนวคิดการวิเคราะห์เชิงฐานพื้นที่
4. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมและการทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมเกษตร
5. แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการจัดทำแผนแม่บทชุมชนและการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรในชุมชน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนและการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรในชุมชน
7. สรุปกรอบแนวคิดการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชน

แผนแม่บทชุมชน (Community Master Plan) แรกเริ่มมาจากคำว่า “แผนชุมชน” ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ให้นิยามว่า เป็นการกำหนดอนาคตและกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยเกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันจัดทำแผนขึ้นมา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง ให้เป็นไปตามที่ความต้องการและสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ คนในชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมกำหนด แนวทางและทำกิจกรรมการพัฒนาาร่วมกัน ยึดหลักการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก คำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2553) จึงกล่าวได้ว่า แผนชุมชนเป็นของชุมชนดำเนินการโดยชุมชนและเพื่อประโยชน์ของชุมชนเอง ซึ่งแตกต่างจากแผนที่ภาครัฐจัดทำขึ้นเพื่อการจัดสรรงบประมาณเป็นหลัก สอดคล้องกับที่ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายของแผนชุมชนว่า เป็นกระบวนการวิเคราะห์วินิจฉัยปัญหา ว่าคืออะไร และจะทำอะไร คือการวิเคราะห์ทางเลือก เป็นกระบวนการทางปัญญาที่ทรงพลัง เมื่อวิเคราะห์แล้วนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหา กระบวนการจัดทำแผนชุมชนเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Interactive Learning interaction) (อ้างใน กรมการพัฒนาชุมชน, 2553: 5)

แผนแม่บทชุมชน จึงเป็นเครื่องมือในการทำวิจัยชุมชนที่เรียกว่า ประชาพิจัย หรือประชาพิจัยและพัฒนา (People Research and Development – PR & D) เป็นคำที่คิดขึ้นใหม่โดยมูลนิธิหมู่บ้าน จากการสังเคราะห์ประสบการณ์ของชุมชนและคนที่ทำงานกับชุมชน ตั้งแต่ประมาณทศวรรษที่ 2520 เรียกกระบวนการ วิธีการ หรือเครื่องมือที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนในชุมชนต่างๆ วิจัยตนเอง สืบค้นข้อมูลภายในชุมชนและที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ประมวลข้อมูล วิเคราะห์สังเคราะห์แล้วทำแผนพัฒนาชุมชน ถ้าหากเป็นแผนใหญ่ที่ให้กรอบการพัฒนาอย่างรอบด้านก็เรียกว่า “แผนแม่บทชุมชน” (community master plan หรือ community strategic plan) เป็นการวิจัยตนเองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน เพราะหัวใจของประชาพิจัยคือ กระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยให้ชุมชนค้นพบ “ทุน” อันหลากหลาย อันเป็นศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง รวมทั้งพบแนวทางในการพัฒนาทุนดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเอง ทำให้ชุมชนหลุดพ้นจากวิธีแบบพึ่งพาหรือรอความช่วยเหลือจากรัฐหรือภายนอก กระบวนการทำประชาพิจัยยังรวมถึงการไปเรียนรู้จากคนอื่น ชุมชนอื่นที่มีประสบการณ์และผ่านขั้นตอนการเรียนรู้และการดำเนินงานจนประสบความสำเร็จมาก่อน แล้วจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดแล้วสังเคราะห์เป็นแผนแม่บทชุมชน ทำประชาพิจัยในชุมชนแล้วหาทางแปรแผนดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผล แผนแม่บทชุมชนเป็นผลของการทำประชาพิจัย นับเป็น “แผนแม่” ที่ให้ชีวิตแก่ชุมชน เกิดเป็นแผนงาน โครงการและกิจกรรมต่างๆ เป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนแบบบูรณาการรอบด้าน มีเป้าหมายคือการพึ่งพาตนเอง อีกนัยหนึ่งเป็นแผนยุทธศาสตร์ของชุมชน ซึ่งมีวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย ยุทธวิธี แผนงาน โครงการ และกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบและประสานเพื่อตอบสนองความใฝ่ฝันของชุมชนที่จะร่วมมือกันพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเอง (เสรี พงศ์พิศ, 2545)

แนวทางในการสร้างกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนที่เหมาะสมกับความต้องการที่แท้จริง รัตนติกาล ศิริและคณะ (2556) ได้ทำการศึกษาไว้ว่า 1) ต้องรู้จักตนเอง รู้จักโลก คือ การมีสติรู้ว่าตัวเองเป็นใคร รู้สถานภาพ จุดมุ่งหมายของชีวิต รู้เท่าทันสังคมและโลกของการบริโภคนิยม รู้จักความพอเพียงและความสุขที่แท้จริง 2) ต้องรู้จักรากเหง้าและเอกลักษณ์ คือ การรู้จักประวัติศาสตร์ของตนเองและบรรพบุรุษ รู้จักวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของตนเอง มีภูมิใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตนเอง 3) ต้องรู้จักศักยภาพและทุน คือ การรู้จักพลังภายในของชุมชนที่ยังไม่ได้ใช้อย่างเต็มที่ ศักยภาพนั้นมีทั้งทรัพยากรต่างๆ ในท้องถิ่น รวมทั้งทุนทางทรัพยากร ทางสังคม ความช่วยเหลือเกื้อกูล จารีตประเพณี 4) ต้องรู้รายรับ รายจ่าย หนี้สิน และปัญหาต่างๆ เพื่อวิเคราะห์และวางแผนการใช้จ่ายหรือการเพิ่มรายได้ รวมทั้งปัญหาอื่นๆ ที่เชื่อมโยงกัน เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ 5) ต้องเรียนรู้จากตัวอย่างและความสำเร็จของชุมชนอื่น คือ การศึกษาวิธีคิด การแก้ปัญหาจากประสบการณ์ของชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จ 6) ต้องวิเคราะห์ข้อมูล ค้นหาทางเลือกใหม่ ความต้องการแท้จริง คือ การนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจวิจัยชุมชนของตนเอง จากการไปดูงาน จากการระดมความคิดของชุมชนมาหาทางเลือกใหม่เพื่อพัฒนาชุมชน 7) จัดทำร่างแผนแม่บทและประชาพิจัย คือ การเขียนแผนแม่บทชุมชนจากข้อมูลที่

รวบรวมและวิเคราะห์ได้ เมื่อได้ร่างแผนแม่บทชุมชนแล้ว ทำการประชาพิจารณ์เพื่อให้ทุกคนได้ระดมพลังความคิดและสติปัญญา เพื่อให้ได้แผนที่ดีที่สุดและทุกคนมีส่วนร่วม

กระบวนการจัดทำแผนชุมชนหรือแผนแม่บทชุมชนตามแนวทางที่สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบและส่งเสริมให้ชุมชนจัดทำแผนแม่บทชุมชนขึ้น ได้กำหนดขั้นตอนการจัดทำแผนชุมชนไว้ 5 ขั้นตอน โดยมาจากการศึกษาค้นคว้าจากกรณีศึกษาแผนชุมชนที่ประสบความสำเร็จ เพื่อให้ชุมชนอื่นๆ สามารถปรับใช้ให้เข้ากับบริบทล้อมรอบหรือภูมิสังคมแต่ละพื้นที่ได้ตามความเหมาะสม โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับ (อังกูณ กรมการพัฒนาชุมชน, 2553 :7) สามารถสรุปได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เตรียมความพร้อมชุมชน กลุ่มเป้าหมายคือ ผู้นำชุมชน ผู้แทนคุ้มบ้าน อบต. ผู้แทนกลุ่ม/องค์กรชุมชน มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1.1 เตรียมความพร้อมของทีมงานระดับชุมชน เพื่อกำหนดแนวทางและกระบวนการจัดทำแผนชุมชน

1.2 เตรียมความพร้อมของผู้นำชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญและสามารถระบุถึงความจำเป็นในการจัดกระบวนการแผนชุมชน

1.3 ผู้นำชุมชนกำหนดแผนปฏิบัติการและมีส่วนร่วมในกระบวนการแผนชุมชน

1.4 กำหนดเป้าหมายการทำงานเพื่อชุมชนและให้ความสำคัญประชาชนทุกคน

1.5 ทราบถึงสถานการณ์ของชุมชน

1.6 ทราบถึงสถานการณ์การทำงานของภาครัฐ ได้แก่ การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

1.7 ทราบถึงแนวคิดการจัดกระบวนการแผนชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลเรียนรู้ตนเองและชุมชน กลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้นำชุมชน ผู้แทนคุ้มบ้าน อบต. ผู้แทนกลุ่ม/องค์กรชุมชน ตัวแทนครัวเรือน ประชาชนในชุมชน มีวัตถุประสงค์ดังนี้

2.1 ชุมชนได้เรียนรู้ข้อมูลตนเอง ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูล แยกแยะทุนทางสังคมและสภาพปัญหา

2.2 ชุมชนได้วิเคราะห์สาเหตุปัญหาและจัดลำดับความต้องการของชุมชน

2.3 ชุมชนแยกแยะศักยภาพที่มีอยู่และสภาพปัญหาที่เป็นแนวโน้มกำลังเกิดขึ้นกับชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดเป้าหมายและทิศทางการพัฒนา กลุ่มเป้าหมาย ผู้แทนคุ้มบ้าน อบต. ผู้แทนกลุ่ม/องค์กรชุมชน ประชาชนในชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนกำหนดเป้าหมายการพัฒนาชุมชนในอนาคต พร้อมทั้งกำหนดทิศทางและแนวทางการพัฒนาตามศักยภาพของชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดแผนงานโครงการพัฒนาชุมชน กลุ่มเป้าหมาย ผู้นำชุมชน ผู้แทน คຸ່ມບ້ານ อบต. ผู้แทนกลุ่ม/องค์กรชุมชน ประชาชนในชุมชน มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ชุมชนมีแนวทางในการ พัฒนาชุมชน สู่การเป็นชุมชนที่ปรารถนา

ขั้นตอนที่ 5 การปฏิบัติตามแผนชุมชน กลุ่มเป้าหมาย คณะกรรมการบริหารชุมชน อบต. หน่วยงานสนับสนุนการพัฒนาในพื้นที่ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามแผนชุมชนอย่างเป็น รูปธรรม

อาจสรุปได้ว่า การจัดทำแผนชุมชนหรือแผนแม่บทชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนใน ด้านต่างๆ โดยในงานวิจัยนี้จะมุ่งเน้นการจัดทำ “แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เกษตร” ของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา โดยประยุกต์ขั้นตอนและกระบวนการจัดทำ แผนแม่บทชุมชน ตลอดจนการประเมินแผนแม่บทชุมชนตามที่ได้ศึกษาไว้ข้างต้น มาเป็นแนวทางการ ดำเนินการวิจัย นอกจากนี้ การทบทวนวรรณกรรมเพื่อจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมเกษตรในครั้งนี้ จึงจำเป็นต้องศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ประกอบกันด้วย

2. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร

2.1 นิยามความหมายและสถานการณ์ของระบบการเกษตร

การเกษตร มาจากคำว่า Agriculture คำว่า Agri/Ager ในภาษากรีก หมายถึง ทຸ່งหรือดิน ส่วน Culture หมายถึง การปลูกหรือปฏิบัติ ดังนั้น จึงให้ความหมายของการเกษตรได้ว่า “การปฏิบัติ เกี่ยวกับที่ดินเพื่อให้เกิดการผลิตหรือการใช้พื้นที่เพื่อให้เกิดผลผลิต” จุดเริ่มต้นในสมัยโบราณ การทำ เกษตรกรรมอย่างเป็นระบบปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรก ในภูมิภาคเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในบริเวณที่ เป็นประเทศซีเรียและตอนใต้ของอิรักในปัจจุบัน เมื่อช่วงประมาณ 9,500 ปีก่อนคริสตกาล หรือประมาณ เกือบ 9,000 ปีก่อนพุทธศักราช (กองส่งเสริมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.: 9)

การทำเกษตรกรรมในอดีต เป็นการเกษตรตามแบบแผนภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ไร่นามี ขนาดเล็กพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ เน้นการใช้แรงงานสัตว์และคนในครอบครัว ใช้เมล็ดพันธุ์พื้นบ้านใน ท้องถิ่น จึงเป็นเกษตรกรรมเพื่อยังชีพที่ไม่มีต้นทุน จากนั้นในช่วงปี ค.ศ.1960 (พ.ศ.2503) การทำ เกษตรกรรมได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบไป ดังที่เรียกว่าการ “ปฏิวัติเขียว” (Green Revolution) เพื่อให้ได้ ผลผลิตที่สูงขึ้นในการลงทุนและระยะเวลาเท่าเดิม มีวัตถุประสงค์ป้อนโรงงานอุตสาหกรรมและประหยัดแรงงาน ซึ่งกลายเป็นนโยบายและแนวทางหลักในการพัฒนาประเทศส่วนใหญ่ รวมถึงประเทศไทย เนื่องจากแนวคิด เรื่องผลตอบแทนทางเศรษฐศาสตร์ ที่เน้นความสามารถในการเพิ่มผลผลิต ทั้งการใช้พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ที่ ให้ผลผลิตสูง ทำให้เครื่องจักรกลทางการเกษตรไถพรวนเข้ามาทดแทนแรงงานสัตว์ ซึ่งสามารถผลิตได้ในทุก ช่วงเวลาและมีผลผลิตอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการใช้สารเคมีทางการเกษตรจำพวกปุ๋ยเคมีสารเคมีกำจัด

ศัตรูพืช และฮอร์โมนสังเคราะห์ ฯลฯ การปฏิวัติเขียวได้เข้าสู่ประเทศในเอเชียช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยประเทศผู้ชนะสงครามได้นำการเกษตรกรรมในยุคนี้ที่เรียกว่า “เกษตรกรรมแผนใหม่” (conventional agriculture) ซึ่งเน้นการใช้สารเคมีสังเคราะห์เข้ามาสู่ประเทศญี่ปุ่น และได้แพร่ต่อไปยังประเทศพันธมิตร เช่น เกาหลีใต้ และหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และไทย รูปแบบการเกษตรแผนใหม่นี้ช่วยให้ประเทศญี่ปุ่นสามารถผลิตพืชผลได้ในปริมาณที่เท่ากับการเพาะปลูกแบบพื้นบ้านดั้งเดิม แต่ประหยัดเวลากว่า อีกทั้งยังใช้แรงงานน้อยลงมากกว่าครึ่งหนึ่ง จึงทำให้เกิดการยอมรับเทคโนโลยีสมัยใหม่นี้ขึ้น และได้พัฒนาเป็นแนวทางหลักในการผลิตของญี่ปุ่น และอีกหลายประเทศในเอเชียไปในที่สุด (อานัฐ ตันโช, 2549)

จากระบบการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ ได้ทำลายความสมดุลของระบบนิเวศในธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดการระบาดของโรคและแมลงศัตรูพืชที่รุนแรงมากขึ้น เกษตรกรจึงหันไปปลูกพืชเชิงเดี่ยวและขยายพื้นที่ทำการเกษตร ก่อให้เกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าธรรมชาติและเกิดผลกระทบต่างๆ ตามมา อาทิ เช่น 1) ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากเกษตรกรต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอก เช่น การตกอยู่ภายใต้การต่อรองราคาจากพ่อค้าคนกลาง การที่ต้นทุนการผลิตที่สูงแต่ราคาผลผลิตต่ำ ฯลฯ จึงประสบปัญหาภาวะขาดทุนและหนี้สิน 2) ผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค จากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและสารพิษตกค้างในผลผลิต 3) ผลกระทบต่อวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยความเข้าใจว่าภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นความเชื่อหรือวิธีการปฏิบัติที่ไม่ทันสมัยและไม่มีประสิทธิภาพ จึงละเลยภูมิปัญญาท้องถิ่นไป รวมทั้งยังทำลายระบบสังคมของชุมชนอีกด้วย (กองส่งเสริมการท่องเที่ยว ททท., ม.ป.บ.: 11)

ผลกระทบต่างๆ จากระบบการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ ทำให้เกษตรกรเริ่มปรับตัวเข้าสู่การทำเกษตรที่ไม่เป็นอันตรายและมีความยั่งยืน ในรูปแบบของการทำเกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสม การไม่ใช้สารเคมี วนเกษตร และไร่ป่าผสม ซึ่งตรงกับคำว่า “เกษตรทางเลือก” (alternative farming) ในงานวิจัยของสหรัฐอเมริกา ที่เน้นการลดปัจจัยการผลิตและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ในปี พ.ศ.2535 คณะกรรมการดำเนินงานจัดสัมมนาเกษตรกรรมทางเลือก จึงกำหนดความหมายของเกษตรกรรมทางเลือกไว้ว่าเป็น “การผลิตทางการเกษตรและวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟูและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม โดยมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นธรรม ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้ง พัฒนาสถาบันทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของมนุษยชาติโดยรวม” ต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นคำว่า “เกษตรกรรมยั่งยืน” (Sustainable Agriculture) เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาแบบยั่งยืนในกระแสโลก โดยเกษตรกรรมยั่งยืนหมายถึง “ระบบเกษตรกรรมที่มีความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ เกื้อกูลต่อระบบนิเวศ มีความเป็นธรรม เคารพความเป็นมนุษย์และมีระบบวัฒนธรรมที่เหมาะสม (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2539) จึงนับว่าเป็นระบบเกษตรกรรมที่พัฒนาอาชีพการเกษตรให้สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของเกษตรกรและ

สิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเป็นระบบเกษตรที่สร้างความมั่นคงต่อเกษตรกรในระยะยาว โดยผ่านหลักแนวคิดและวิธีการปฏิบัติของเกษตรทางเลือก

ปัจจุบันการทำเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทยมีหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ 1) เกษตรธรรมชาติ (Natural Farming) มีหลักการ คือ การไม่ไถพรวนดิน ไม่ใส่ปุ๋ยเคมี ไม่กำจัดวัชพืช ใช้การคลุมดิน ใช้พลังจากสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติ และให้ความสำคัญกับดินเป็นอันดับแรกด้วยการปรับปรุงดินให้มีพลังในการเพาะปลูก เหมือนกับดินในป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสภาพแวดล้อม โดยไม่เป็นอันตรายต่อเกษตรกรและผู้บริโภค สามารถให้ผลผลิตที่มีทั้งปริมาณและคุณภาพ 2) เกษตรอินทรีย์ (Organic Farming) เป็นระบบการผลิตเกษตรทางเลือกที่หลีกเลี่ยงการใช้สารสังเคราะห์ เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และฮอร์โมนต่างๆ ที่กระตุ้นการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ ตลอดจนไม่ใช้พืชหรือสัตว์ที่เกิดจากการตัดต่อทางพันธุกรรมที่อาจเกิดมลพิษในสภาพแวดล้อม มุ่งเน้นการใช้อินทรีย์วัตถุ เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด และปุ๋ยชีวภาพในการปรับปรุงบำรุงดิน การปลูกพืชหมุนเวียน รวมทั้งใช้หลักการควบคุมศัตรูพืชด้วยชีวภาพ 3) เกษตรผสมผสาน (Integrated Farming) เป็นรูปแบบการเกษตรที่มีกิจกรรมตั้งแต่สองชนิดขึ้นไปในช่วงเวลาและพื้นที่เดียวกัน เช่น การปลูกพืชและมีการเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน มีการเกื้อกูลกันระหว่างกิจกรรม เช่น ระหว่างพืชกับพืช พืชกับปลา สัตว์กับปลา พืชกับสัตว์ สัตว์กับสัตว์ ลักษณะการเกื้อกูลกันของระบบเกษตรผสมผสาน ทำให้ต้นทุนการผลิตลดลงและลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกในที่สุด และเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด 4) เกษตรทฤษฎีใหม่ (New Theory Agriculture) มีแนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการทรงคิด ดัดแปลงปรับปรุง และแก้ไขให้การพัฒนาโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ดำเนินการสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และระบบนิเวศโดยส่วนรวมของธรรมชาติ ตัวอย่างเกษตรทฤษฎีใหม่ เช่น การทำการเกษตรสำหรับพื้นที่ขนาดเล็กประมาณ 10-20 ไร่ แบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ ได้แก่ แหล่งน้ำ 30% พื้นที่ทำนาปลูกข้าว 30% พื้นที่เพาะปลูกพืชไร่ 30% และพื้นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ และโรงเรือนอื่นๆ 10% ใช้ความสัมพันธ์ของพื้นที่ทั้ง 4 ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ด้วยการหมุนเวียนการใช้ประโยชน์ของทรัพยากร ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทุน ปัจจัยการผลิตหรือเศษเหลือใช้จากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่ง 5) วนเกษตร (Agro Forestry) เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างผสมผสานระหว่างกิจกรรมการเกษตร การป่าไม้ รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ ในพื้นที่เดียวกันหรือสลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป โดยเป็นกิจกรรมที่มีความสอดคล้องและเกื้อกูลกับระบบนิเวศป่าไม้ในท้องถิ่น เพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างสม่ำเสมอ คำนึงถึงหลักความสมดุลตามธรรมชาติของระบบนิเวศเป็นสำคัญ ในขณะที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตของสังคมชาวชนบทที่เกี่ยวข้องในพื้นที่นั้นๆ ให้มากที่สุด เหมาะกับพื้นที่ระบบนิเวศเสื่อมง่าย มีความซับซ้อนและความหลากหลายทางชีวภาพ และยังเชื่อมโยงกับสังคมและวัฒนธรรมมากกว่าการผลิตแบบอื่น (กองส่งเสริมการท่องเที่ยว ททท., ม.ป.ป.: 11)

การทำเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทย จึงมีลักษณะเฉพาะหรือแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคตามสภาพพื้นที่ สภาพทางภูมิศาสตร์ ระบบนิเวศ รวมถึงลักษณะทางสังคม ทัศนคติ ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี และความรู้ความสามารถในการจัดการของแต่ละท้องถิ่น กลายเป็น “วัฒนธรรมการทำเกษตร” ที่ทำให้หลายพื้นที่จึงมีความโดดเด่นและกลายเป็นสถานที่ที่มีผู้คนให้ความสนใจเข้าไปเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทำให้แหล่งเกษตรกรรมเหล่านี้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการกระจายรายได้ให้แก่เกษตรกรอีกทาง โดยเรียกแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้ว่า “แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร”

2.2 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร มีความหมายเดียวกับคำว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า agri-tourism และ agro-tourism ทั้งสองคำนี้มีความหมายเหมือนกัน Sznajder et al., (2009) อธิบายว่า agri-tourism หมายถึง ลักษณะการใช้เวลาในวันหยุดพักผ่อนอยู่ในฟาร์มเป็นส่วนใหญ่ ส่วน agro-tourism ชี้ให้เห็นว่าเป็นการจัดการพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อรองรับกิจกรรมนันทนาการ กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในฟาร์มยังรวมถึงการเพิ่มมูลค่าให้ผลผลิตทางการเกษตรในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวด้วย ในประเทศสหรัฐอเมริกา โดย Inter-American Institute for Cooperation on agriculture (IICA) ให้นิยาม agro-tourism ว่าหมายถึงธุรกิจหรือกิจการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลิตผล (products) การบริการ (services) และประสบการณ์ (experiences) ในการท่องเที่ยวทางการเกษตร โดยสามารถจำแนกเป็น 6 มิติ คือ 1) การใช้ฟาร์มเป็นฐานและท่องเที่ยวเชิงนิเวศ-เกษตร (agro-ecotourism) 2) การท่องเที่ยวชุมชน (community tourism) 3) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี (health and wellness tourism) 4) การท่องเที่ยวเชิงประกอบอาหาร (culinary tourism) 5) การท่องเที่ยวเชิงมรดกทางการเกษตร (agro-heritage tourism) 6) การท่องเที่ยวเชิงการค้าทางการเกษตร (agro-trade) (IICA, 2007: 3) นอกจากนี้ นักทฤษฎีจำนวนมากได้ระบุคุณประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (agro-tourism) ไว้อย่างน้อยไม่ถ้วน อาทิเช่น ช่วยให้เกิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม การสงวนรักษาครัวเรือนและชุมชนเกษตร การปกป้องเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับการเกษตร การหมุนเวียนเงินในระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น ตลอดจน การอนุรักษ์ภูมิทัศน์และระบบนิเวศน์อีกด้วย (Choo & Jamal, 2009)

อาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสและเรียนรู้กิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ทำการเกษตร ทั้งการปลูก การดูแลพืชพรรณ การเก็บเกี่ยว การแปรรูป การจัดจำหน่ายเป็นสินค้าเกษตร ตลอดจนอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ ซึ่งช่วยให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และประสบการณ์ที่เกี่ยวกับการเกษตรในพื้นที่หรือชุมชนนั้นๆ เช่น การศึกษา วัฒนธรรมการเกษตร วิถีชีวิตของ ชุมชนการเกษตร การเรียนรู้ขั้นตอนการเกษตร การสาธิตการประกอบอาชีพทางการเกษตร การเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม การฝึกอบรมให้ความรู้ทางการเกษตรและภูมิปัญญาชาวบ้าน การชื่นชมความงามในแหล่งเกษตรกรรม รวมไปถึงการซื้อขายและผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ทั้งนี้ การท่องเที่ยวจะอยู่บนพื้นฐานความรับผิดชอบและมีความมีจิตสำนึกต่อการ

รักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่นั้น (Holinhoij, 1996 ; Goldherg, 1997 ; กองส่งเสริมการท่องเที่ยว ททท., ม.ป.ป.; ราไพพรรณ แก้วสุริยะ, 2544) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรจึงเป็นการเชื่อมโยงผู้บริโภคในเมือง กับผู้ผลิตในชนบทให้เกื้อกูลกัน (ประเวศ วะสี, 2555)

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542) ได้จำแนกกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการบริการตามบริบทพื้นที่ ไว้ดังนี้ 1) ประเภทการแสดงหรือสาธิต ได้แก่ แปลงสาธิต แปลงรวบรวมพันธุ์ไม้ การแสดงขั้นตอนการปฏิบัติต่างๆ ด้านการเกษตร การแสดงประเพณี วัฒนธรรมด้านการเกษตร การแสดงอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ 2) ประเภทการให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมในระยะสั้น ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมในสวนเกษตร ทำกิจกรรมพื้นฐาน เป็นต้น 3) ประเภทให้นักท่องเที่ยวพักแรมในหมู่บ้าน 4) ประเภทการอบรมให้ความรู้ด้านการเกษตรแผนใหม่และด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน ส่วนประเภทสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ได้แก่ 1) อาหารแปรรูปทางการเกษตร 2) หัตถกรรมพื้นเมืองของเกษตรกร 3) ของใช้และของที่ระลึก 4) ผักสด ผลไม้สด ดอกไม้สด 5) ต้นพันธุ์ เมล็ดพันธุ์พืช 6) อาหารที่ผลิตและเตรียมในพื้นที่อย่างง่าย เช่น ถั่วต้ม ข้าวโพดต้ม ถั่วต้ม น้ำผัก น้ำผลไม้ เป็นต้น นอกจากนี้ ในแต่ละแหล่งท่องเที่ยวจะเน้นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรรูปแบบใด ขึ้นอยู่กับ การแบ่งตามประเภทของนักท่องเที่ยวหรือแบ่งตามลักษณะกิจกรรมการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยว นั้นๆ (เทพพร ณ สงขลา, 2554)

ปัจจัยที่เอื้อให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรประสบความสำเร็จ ดังที่ Collier and Harraway (1997) ; บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) กล่าวว่า ขึ้นอยู่กับปัจจัย 4 ประการ คือ 1) สิ่งดึงดูดใจในทรัพยากรการท่องเที่ยว (attraction) ไม่ว่าจะเป็นด้านพื้นที่ (sites) หรือลำดับเหตุการณ์ (events) ในการจัดการท่องเที่ยว 2) สิ่งอำนวยความสะดวก (amenities) ได้แก่ ระบบสาธารณูปโภค ระบบขนส่ง ระบบการสื่อสาร รวมถึง ความปลอดภัยและการตอบสนองความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว 3) เส้นทางคมนาคมที่เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (accessibility) ไม่ว่าจะเป็นเส้นทาง พาหนะ ตำแหน่งขึ้น-ลงรถ เป็นต้น นอกจากนี้ Joan C. Henderson (2007) ยังได้เพิ่มเติมองค์ประกอบอีก 2 ด้าน ได้แก่ กิจกรรมทางการท่องเที่ยว (activities) และการมีส่วนร่วมของชุมชนทางการท่องเที่ยว (participation) มนัส สุวรรณและคณะ (2541) ยังชี้ให้เห็นถึงมุมมองของนักท่องเที่ยวในการเลือกท่องเที่ยวเชิงเกษตร ประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่ ความปรารถนาของนักท่องเที่ยว ความสามารถในการใช้บริการของนักท่องเที่ยว ความสะดวกในการเดินทาง และการเข้าถึง และความสามารถที่จะรองรับได้ของพื้นที่ทั้งทางกายภาพ สังคมและเชิงนิเวศวิทยา

จากการศึกษาแนวคิด นิยามความหมาย รูปแบบและกิจกรรมในการจัดการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกในการจัดการท่องเที่ยว ตลอดจนปัจจัยที่เอื้อให้การจัดการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ จำเป็นต้องศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องประกอบกัน เพื่อให้สามารถเข้าใจถึงวิธีการนำแนวทางดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ซึ่งได้อธิบายไว้ในหัวข้อถัดไป

3. แนวคิดเกี่ยวกับโครงข่ายเชิงพื้นที่และแนวคิดการวิเคราะห์เชิงสัณฐานพื้นที่

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับโครงข่ายเชิงพื้นที่

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับโครงข่ายเชิงพื้นที่เพื่อจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร จำเป็นต้องทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมธรรมชาติ (environment) กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ (way of life) บริเวณที่ทำการเกษตรโดยส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ชนบท (rural) หมู่บ้านในทวีปเอเชียจะอาศัยอยู่ในชนบทมากถึงร้อยละ 75 จึงมีหมู่บ้านและเมืองขนาดเล็กกระจายอยู่ตามหุบเขาหรือลุ่มน้ำที่สามารถทำการเพาะปลูกและพึ่งตนเองได้ ส่วนในประเทศไทยมีจุดเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานมาจากการบุกเบิกเข้าครอบครองพื้นที่เพื่อดำรงชีพ ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศจึงอยู่รวมกันในชนบทเป็นหมู่บ้านเล็กๆ เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536)

การทำความเข้าใจลักษณะเชิงพื้นที่จึงต้องพิจารณาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานและการดำรงชีวิตของคนในภูมิภาคนั้นๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะสภาพทางภูมิศาสตร์ (geography) เพราะมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของผู้คน ประกอบด้วย (1) ลักษณะภูมิประเทศ ในแต่ละภูมิภาคมีลักษณะภูมิประเทศแตกต่างกันไป เช่น ลักษณะที่เป็นภูเขา ที่ราบระหว่างหุบเขา ที่ราบลุ่มแม่น้ำ ฯลฯ ต้องทำความเข้าใจว่าพื้นที่ที่ทำการศึกษามีตำแหน่งอยู่ในบริเวณใด มีอาณาเขตติดต่อกับบริเวณใดบ้าง มีสภาพพื้นที่เป็นอย่างไร (2) ลักษณะภูมิอากาศ มีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธรรมชาติและการดำรงชีวิต ในท้องถื่นที่มีสภาพอากาศรุนแรง จะมีผู้คนอาศัยอยู่เบาบาง เช่น ในบริเวณที่หนาวจัด ร้อนจัด ส่วนบางบริเวณอาจมีสภาพภูมิอากาศแบบมรสุมเมืองร้อน ฝนตกชุกตลอดปี อุณหภูมิในฤดูร้อนและฤดูหนาวไม่แตกต่างกันนัก และได้รับอิทธิพลจากทะเล เป็นต้น สภาพภูมิอากาศจึงเป็นปัจจัยที่ชี้ให้เห็นถึงลักษณะและชนิดพืชพรรณ ลักษณะและรูปแบบการทำเกษตรกรรม เป็นต้น (3) ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แหล่งน้ำ ดิน ป่าไม้ แร่ธาตุ ฯลฯ บริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ย่อมมีผู้คนเข้าไปตั้งถิ่นฐานหนาแน่น เพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในการประกอบอาชีพ เป็นต้น (เอกรินทร์ สีมหาศาล และคณะ, มปป.)

ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ยังมีส่วนในการเลือกทำเลในการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน องค์การสหประชาชาติ (Department of Economic and Social Affairs, 1974) ได้นิยามความหมายว่า การตั้งถิ่นฐาน (settlement) เป็นการบุกเบิกและเข้าอยู่อาศัยครอบครองพื้นที่ของมนุษย์ มีความซับซ้อนของรูปแบบและขนาดที่แตกต่างกันไป ตั้งแต่อยู่อย่างโดดเดี่ยวไปจนถึงรวมกันเป็นหมู่บ้านใหญ่น้อย แสดงออกซึ่งการจัดการพื้นที่ในรูปของอาคารบ้านเรือน ถนนหนทางและการใช้ที่ดิน แหล่งตั้งถิ่นฐานจึงเป็นถิ่นอาศัยของมนุษย์สร้างขึ้นภายใต้สภาพแวดล้อมธรรมชาติ เพื่อเป็นแหล่งดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพ ทฤษฎีแบบจำลองเอคิสติกส์ (Ekistics Model) ได้ให้คำจำกัดความว่าหมายถึง การจัดรูปแบบพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยของมนุษย์และยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยมีองค์ประกอบพื้นฐานคือ 1) สภาพแวดล้อมธรรมชาติ (natural environment) เป็นตัวกำหนดขอบเขตของชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นมา 2) มนุษย์ (anthropos) เป็นผู้

กำหนดการเลือกตำแหน่งที่ตั้งที่ปลอดภัย 3) สังคม (society) เป็นระบบเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์ด้วยกัน 4) ที่กำบัง (shells) เป็นที่อยู่อาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวกที่มนุษย์เป็นผู้สร้างและจัดวางลงบนพื้นที่ และ 5) โครงข่าย (network) เป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้ในการเชื่อมโยงกันในพื้นที่และสังคม เช่น การสัญจร การขนส่ง การสื่อสาร เป็นต้น โดยในแต่ละองค์ประกอบจะผสมผสานเข้าด้วยกันเป็นหนึ่งเดียว (Doxiadis,1976)

หมู่บ้านในชนบทสามารถพิจารณาารูปแบบการตั้งถิ่นฐาน (settlement pattern) จากลักษณะสัณฐานได้ 3 แบบ คือ 1) การตั้งถิ่นฐานแบบเส้นตรง (Linear Pattern) เป็นรูปแบบที่บ้านเรือนวางตัวเรียงรายตามสองฝั่งแม่น้ำ ชายทะเล หรือตามเส้นทางคมนาคมที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น ทางรถไฟ ทางหลวง นอกเหนือจากการวางตัวเรียงรายอยู่ตามแม่น้ำลำคลองดังที่เป็นมาตั้งแต่ครั้งในอดีต 2) การตั้งถิ่นฐานแบบรวมศูนย์ (Cluster Pattern) เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นจากความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น แหล่งน้ำ แหล่งแร่ และที่เพาะปลูก บ้านเรือนจะอยู่รายรอบบ่อน้ำ ตลาด วัด โรงเรียนหรือบ้านผู้นำ กลุ่มบ้านจะใกล้ชิดติดกัน ส่วนบริเวณโดยรอบจะเป็นแหล่งเพาะปลูก เป็นรูปแบบที่ปรากฏอยู่มากในชนบทของประเทศไทย 3) การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกกระจายหรือแบบโดดเดี่ยว (Isolate Pattern) เป็นรูปแบบที่ตัวบ้านจะอยู่ห่างกันโดดๆ กระจายอยู่ตามสวน ไร่ นา เพื่อความสะดวกแก่การประกอบกิจกรรมทางการเกษตร การดูแลรักษาพืชผล เป็นลักษณะหนึ่งที่พบมากในภาคใต้ที่มีการทำสวนยางพารา สวนมะพร้าว สวนผลไม้ทั่วไป จึงเกิดเป็นหมู่บ้านแบบกระจุกกระจายตามบริเวณที่ทำเกษตร เช่น ที่ราบเชิงเขาหรือใกล้แหล่งน้ำ บ้าน (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536 ; สากล สถิติวิทยานันท์, 2532)

การตั้งถิ่นฐานยังแสดงให้เห็นนัยยะของรูปร่างรูปทรงของชุมชนหมู่บ้านที่เกิดจากรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน (land use pattern) โดยพื้นฐานประกอบด้วย อาคารบ้านเรือน (buildings) และพื้นที่โดยรอบ (surrounding space) ที่มีการเรียงตัวประกอบกันเป็น “โครงสร้างของพื้นที่” ทำให้เกิดความเข้าใจในรูปแบบกิจกรรมการใช้สอยที่เกิดขึ้น ทั้งภายในและภายนอกอาคาร ทั้งพื้นที่ส่วนรวมและพื้นที่ส่วนตัว ภายใต้วิถีคิดเชิงสังคมที่สะท้อนกลไกการจัดการควบคุมระบบสังคมที่ซับซ้อนเพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันตามวิถีอย่างสงบสุขและมีอัตลักษณ์ (Hillier and Hanson, 1984) กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างที่อยู่อาศัยและการใช้ที่ดินรอบหมู่บ้าน ลักษณะกิจกรรมการใช้สอยหรือรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารจะชี้ให้เห็นถึงการรวมกลุ่มหรือการกระจายตัวของกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น รวมทั้ง ความเชื่อมโยงของกิจกรรมที่เกี่ยวพันกันหรือขัดแย้งกัน (Conzen, 1981) การใช้ที่ดินเป็นไปเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์และเป็นผลจากการจัดการของสังคม การเมืองและเศรษฐกิจร่วมกันตามที่ต้องการให้พื้นที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ (อิทธิดี เกษมสุข, 2557) ในแหล่งตั้งถิ่นฐานของชาวสวน โดยเฉพาะในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีวัฒนธรรมเพาะปลูก จึงมีรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินหลัก คือ พื้นที่สำหรับอยู่อาศัยและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เช่น บ่อน้ำ คอกสัตว์ แปลงผัก บ่อปลา ฯลฯ ร่วมกับการใช้พื้นที่อื่นๆ โดยเฉพาะองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของหมู่บ้าน การพิจารณารูปแบบการใช้

ประโยชน์ที่ดินและรูปแบบการใช้ประโยชน์อาคารสำคัญในชุมชน จะช่วยให้เข้าใจกลไกทางสังคมของชุมชนนั้น ซึ่งสะท้อนผ่านการจัดวางผังชุมชนหรือหมู่บ้าน

นอกจากอาคารบ้านเรือนแล้ว พื้นที่โดยรอบ (surrounding space) ได้ทำหน้าที่เชื่อมต่อหรือร้อยเรียงกิจกรรมการใช้ที่ดินและอาคารต่างๆ เข้าด้วยกันผ่านการจัดวางระบบพื้นที่ว่าง (open space system) ในรูปแบบโครงข่ายพื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจร (open space and transportation networks) ในชุมชนอาจพบได้ 2 ลักษณะ คือ แบบที่เป็นทางการและแบบที่ไม่เป็นทางการ ในรูปแบบพื้นที่โล่งว่าง ถนน ทางเท้า ลาน ทั้งขนาดเล็กใหญ่ เป็นต้น โครงข่ายพื้นที่ว่างและการสัญจรอันพึงประสงค์จะมีลักษณะที่เอื้อให้เกิดการผสมผสานกันของผู้คนที่เข้ามาใช้งานอย่างหลากหลาย ไม่เกิดพื้นที่เงียบเหงาว่างเปล่า หรือเกิดกิจกรรมการใช้สอยที่ไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือขัดแย้งกับการดำเนินชีวิตของคนในพื้นที่ หรือแบ่งแยกกิจกรรมออกจากสภาพแวดล้อม ซึ่ง Turner and Penn (1999) กล่าวว่า พื้นที่ที่มีศักยภาพในการมองเห็นสูง มีแนวโน้มที่จะเอื้อให้เกิดการเข้าไปทำกิจกรรมอย่างหลากหลาย และเกิดการผสมผสานผู้คนที่เข้ามาใช้ ซึ่งจะทำให้พื้นที่ที่มีความคึกคักอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น การสร้างให้ระบบพื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจรมีการเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้ระดับและความหนาแน่นของการสัญจรที่เหมาะสม จะช่วยให้พื้นที่นั้นๆ มีความหลากหลายและผสมผสานของกิจกรรมการใช้ประโยชน์ (Alexander, 1964; Batty, 1982; Hillier and Hanson, 1984) ส่งผลต่อเนื้อให้เกิดความมีชีวิตชีวาและช่วยส่งเสริมให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนอยู่มีคุณภาพชีวิตที่ดี เนื่องจากพื้นที่ว่าง (open spaces) เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ผู้อยู่อาศัยใช้ในการดำเนินชีวิต (Jacobs, 1961) นอกจากนั้น พื้นที่ว่างยังสามารถใช้พิจารณาถึงการกำหนดขอบเขตการใช้พื้นที่ได้ใน 2 ประเภท คือ 1) พื้นที่ว่างสาธารณะภายในแหล่งตั้งถิ่นฐานหรือแหล่งที่อยู่อาศัย (dwellings) ซึ่งเป็นพื้นที่เฉพาะของคนในที่อยู่อาศัย (inhabitants) และ 2) บริเวณรอบพื้นที่ตั้งถิ่นฐาน จะเป็นอาณาบริเวณระหว่างคนในท้องถิ่นและคนต่างถิ่น (strangers) ซึ่งถูกกำหนดโดยคนในเพื่อจำกัดขอบเขตการใช้พื้นที่หรือความเป็นส่วนตัวของคนในเอง (Hillier and Hanson, 1984)

ในสังคมเกษตรกรรมของโลกตะวันออกยังพบว่า พื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจร มีความแตกต่างจากโลกตะวันตกอย่างมาก โดยเฉพาะจุดกำเนิดและพัฒนาการความเป็นเมือง กล่าวคือ พื้นที่ว่างในโลกตะวันออกไม่ได้ถูกสร้างอย่างจงใจและเป็นแบบแผน แต่เกิดจากการขยายตัวของสังคมชนบทมาสู่เมือง (from rural town and urban city) เป็นกระบวนการเติบโตตามธรรมชาติของความต้องการที่เพิ่มขึ้น จึงไม่เน้นแบบแผน (non-structured) ไม่เป็นทางการ (informal) แต่เป็นไปตามครรลองและฐานรากเศรษฐกิจและเกษตรกรรม (agriculture-based economy) (ปรานอม ต้นสุขานันท์, 2549) ผู้คนในสังคมจึงนิยมใช้พื้นที่ที่ผู้เข้ามีส่วนร่วมเป็นคนในกลุ่ม พวก หรือชุมชนของตนเอง มีขนาดพอเหมาะตามสัดส่วนการใช้ เน้นความโปร่งสบายตามธรรมชาติและสามารถทำกิจกรรมได้ตามวิถีสังคม จึงอาจปรากฏพื้นที่สาธารณะอยู่ในชีวิตประจำวันของสังคมเพาะปลูก ไม่แยกขาดระหว่างที่อยู่อาศัยกับพื้นที่ทำกิน (ระวีวรรณ โอบารรัตน์มณี, 2556) ยังพบว่า โครงสร้างของพื้นที่เกิดจากการผสมผสานของที่ว่างภายในและภายนอกเรือน บ้าน และชุมชน

โดยใช้ลานระดับต่างๆ ที่มีอยู่ทำหน้าที่เชื่อมต่อกันไปอย่างเป็นธรรมชาติ (organic) เป็นพื้นที่ขนาดเล็กที่เป็นทางลัด จุดตัดหรือจุดพบปะของโครงข่ายสัญจรในชุมชน (ไซศรี ภักดีสุขเจริญ, 2551) ในสังคมเกษตรกรรมแบบไทยๆ สามารถพบเห็นและมีอยู่ทั่วไป เช่น วัด ป่าไถ่บ้าน โรงเรียน ท้องนาหลังเก็บเกี่ยว ศาลปู่ตา ฯลฯ ซึ่งจะเห็นว่ามี ความคาบเกี่ยวระหว่างพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2554) ดังกรณีพื้นที่ว่างและทางสัญจรของชาวสวนยางพาราที่พบว่า ที่ทำการกลุ่มยาง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวสวนยางจะต้องนำผลผลิตหรือน้ำยางสดมาจำหน่าย ได้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่เอื้อให้เกิดการพบปะพูดคุยหรือแจ้งข่าวสารในชีวิตประจำวันไปโดยปริยาย นอกจากนี้ เส้นทางที่ชาวสวนใช้เดินทางไปกรีดยาง และขนส่งผลผลิตทุกวันนี้ นอกจากเส้นทางถนนสายหลักของหมู่บ้านแล้ว เส้นทางที่ลัดเลาะเข้าไปในสวนยาง ซึ่งชาวสวนจะใช้เป็นทางลัดเพื่อให้เดินทางและขนส่งน้ำยางสดได้สะดวกรวดเร็ว ไม่แข็งตัวก่อนนำมาจำหน่าย อีกทั้ง ชาวสวนที่มีสวนอยู่ติดกันจะใช้เส้นทางลัดร่วมกัน เพื่อเป็นผลดีในเรื่องการสอดส่องดูแลความปลอดภัย ซึ่งเป็นช่วงกลางคืน (ฐปณี รัตนถาวรและพรชัย จิตติวิสุรัตน์, 2556) จึงนับว่าเป็นลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นของสังคมเกษตรกรรมในการใช้พื้นที่ว่างและทางสัญจรผสมผสานกับการยังชีพ

อาจกล่าวได้ว่า การจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรประกอบด้วยตัวแปรสำคัญด้านโครงข่ายเชิงพื้นที่ (Spatial Configuration) ที่ต้องทำการศึกษา ได้แก่ (1) สภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐาน (2) การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารสำคัญในชุมชน (3) รูปแบบพื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจร โดยมุ่งเน้นถึงลักษณะเฉพาะของชาวสวนยางพารา เพื่อให้เกิดความแตกต่างจากสวนอื่นๆ ทั่วไป และสามารถนำไปสู่การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรได้

3.2 แนวคิดการวิเคราะห์เชิงสัณฐานพื้นที่

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ เป็นการค้นหาตรรกะที่มาของรูปร่างรูปทรงของชุมชนและเมืองในการจัดวางโครงข่ายพื้นที่ (spatial configuration) จากองค์ประกอบทางกายภาพ โดยเฉพาะระบบพื้นที่ว่าง โครงข่ายการสัญจร ซึ่งจำแนกออกจากมวลอาคาร เพื่อทราบถึงกลไกภายในที่ก่อให้เกิดลักษณะสัณฐานพื้นที่ (urban morphology) ตามที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่เมือง มีความเชื่อมโยงกับย่านหรือพื้นที่รวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ที่คนในชุมชนดำเนินชีวิตหรือสัญจรอยู่ ซึ่งให้เห็นว่าลักษณะหรือรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ มีความต่อเนื่อง เกื้อหนุนกันหรือขัดแย้งกันหรือไม่ อย่างไรก็ตาม ลักษณะความนิยมหรือความหนาแน่นในการใช้พื้นที่นั้นๆ จะนำไปสู่กระบวนการออกแบบและวางผังชุมชนได้อย่างเป็นระบบ เกิดกระบวนการที่สามารถทำซ้ำได้ (ไซศรี ภักดีสุขเจริญ, 2548) โดยแสดงผ่านแผนที่โครงข่ายเชิงสัณฐานพื้นที่ (Spatial Configuration Map)

การวิเคราะห์แผนที่โครงข่ายเชิงสัณฐานพื้นที่ เป็นการศึกษาเปรียบเทียบระบบพื้นที่ว่างหรือระบบโครงข่ายการสัญจรในช่วงเวลาต่างๆ ทุกระบบที่ต้องการวิเคราะห์ (ไม่ว่าจะเป็นเส้นทางแม่น้ำ ลำคลอง ลำราง ทางเกวียน ทางรถไฟ ฯลฯ) กับระดับความนิยมหรือความถี่ในการใช้งาน โดยนำข้อมูลมาเขียนเป็นแบบจำลองเชิงสัณฐาน (Spatial Configuration Model) หรือแผนที่เอกเซียล (axial map) แล้ว

จึงทำการวิเคราะห์ด้วยชุดโปรแกรมสเปซซินแทกซ์ (Space Syntax Program) โดยปกติจะทำการศึกษาวเคราะห์ใน 3 ระดับ คือ การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับรวม (global) ระดับเฉพาะ (local) และระดับความเชื่อมต่อ (connectivity) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับรวม (global integration value) หมายถึง ศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่ชุมชนด้วยโครงข่ายการสัญจรในระดับกว้าง เช่น ระดับเมืองหรือระดับตำบล เป็นต้น ซึ่งเป็นการเดินทางในระยะไกล

2) ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับเฉพาะ (local integration value) หมายถึง ศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงพื้นที่ชุมชนด้วยโครงข่ายการสัญจรในระดับย่าน เช่น ระดับหมู่บ้าน ระดับชุมชน เป็นต้น ซึ่งเป็นการเดินทางในระยะใกล้ๆ

3) ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับความเชื่อมต่อ (connectivity integration value) หมายถึง ค่าความเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจรภายในชุมชน หรือจำนวนเส้นที่อยู่ถัดไปหนึ่งเลี้ยวของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งภายในโครงข่าย

โครงข่ายพื้นที่ว่างและการสัญจรที่เชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพจะเอื้อให้การเดินทางหรือการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move to) และเพื่อผ่าน (move through) ไปยังบริเวณอื่นๆ เป็นไปอย่างสะดวกและอิสระ ส่งผลให้มีการผสมผสานผู้คนที่หลากหลาย ทั้งผู้ใช้ประจำและคนภายนอกที่เข้ามาติดต่อ ซึ่งคนเหล่านี้มีวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายแตกต่างกัน และได้ก่อให้เกิดศักยภาพการเข้าถึงที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยบางบริเวณมีความคึกคัก บางบริเวณสงบเงียบ อันเนื่องมาจากลักษณะการเชื่อมต่อของโครงข่ายพื้นที่ว่างและการสัญจรภายในชุมชนเอง เป็นไปตาม “แนวคิดการสัญจรอิสระ” (The Theory of Natural Movement) (Hillier et al., 1993) จากระดับการสัญจรอย่างอิสระที่มากน้อยไม่เท่าเทียมกันนี้ ได้ก่อให้เกิดกิจกรรมต่างๆ กระจายไปบนพื้นที่ กล่าวคือ กิจกรรมที่ต้องการความสงบ เช่น พื้นที่อ่านหนังสือ พื้นที่พักผ่อน ฯลฯ มีแนวโน้มที่จะพบในบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำ ในขณะที่ร้านค้าต่างๆ อาจอยู่ในบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงที่สูงกว่า และส่งผลให้เกิดเป็นพื้นที่ที่ดึงดูดกิจกรรมการค้าอื่นๆ มาเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับ “แนวคิดกระบวนการเศรษฐกิจสัญจร” (The Theory of Movement Economy Process) (Hillier, 1996) จากระดับการสัญจรอิสระเต็มที่สูงตามศักยภาพของโครงข่าย และจากการดึงดูดของกิจกรรมการค้า (attractors) ให้มากระจุกตัว ได้เกิดเป็นผลกระทบทวีคูณ (multiplier effects) ส่งผลให้ยิ่งดึงดูดกิจกรรมการค้าและกิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นผลมาจากระดับการสัญจรที่หนาแน่นมากระจุกตัวเพิ่มมากขึ้น ทำให้พื้นที่ปรากฏเป็นย่านการค้า หรือพื้นที่ที่มีความคึกคัก หนาแน่นกว่าบริเวณอื่นๆ ควบคู่กับบริเวณทั่วไปที่มีกิจกรรมอื่นๆ กระจายตัวอยู่ อันเป็นลักษณะของความเป็นศูนย์กลางที่ไม่หยุดนิ่ง (dynamic centrality) เรียกว่า “ศูนย์กลางที่มีชีวิต” (live center) (Hillier, 2000) กระบวนการทั้งระบบนี้เป็นคุณสมบัติสำคัญของ “สัณฐานพื้นที่” (spatial configuration) ที่ทำให้ชุมชนหรือเมืองได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืน จากรูปแบบกิจกรรมและการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เหมาะสม

ในกรณีชุมชนที่ทำการวิจัยในครั้งนี้ เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินหลักเพื่อการทำเกษตรกรรม ศาสนสถาน พักอาศัย ร้านค้า พื้นที่ส่วนกลางที่ใช้ร่วมกันภายในชุมชน ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ แนวคิดดังกล่าวนี้จะช่วยให้สามารถทำความเข้าใจพื้นที่ โดยนำผลการวิเคราะห์จากเครื่องมือวิเคราะห์เชิงสัญญาณ ทำการวิเคราะห์ศักยภาพของเส้นทางการสัญจรในพื้นที่ร่วมกับกิจกรรมที่เกิดขึ้น จะสามารถอธิบายได้ว่า ลักษณะกิจกรรมในบริเวณที่มีการท่องเที่ยวและตำแหน่งหรือบริเวณที่มีศักยภาพจะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวขึ้น มีความเหมาะสมกับตำแหน่งที่ตั้งภายในโครงข่ายเชิงพื้นที่และบริบทชุมชนหรือไม่ อย่างไร จึงช่วยให้เข้าใจสภาพปัจจุบันและสามารถคาดการณ์การพัฒนาในอนาคตได้ เพื่อให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นไม่รบกวนการดำเนินชีวิตปกติของคนในพื้นที่ อีกทั้ง สามารถวางแผนดำเนินการเป็นระยะ (phase) ได้ตามความพร้อม ซึ่งช่วยให้การจัดการท่องเที่ยวมีโอกาสประสบความสำเร็จได้มากยิ่งขึ้น

4. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมและการทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมเกษตร

4.1 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม

การจัดทำแผนที่ชุมชนที่ดี จำเป็นต้องศึกษาปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม เนื่องจากปัจจัยทางสังคมเป็นตัวกำหนดรูปแบบแผนผังของพื้นที่เพื่อการอยู่ร่วมกัน ลักษณะทางสังคมจึงมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับลักษณะเชิงพื้นที่ ตามแนวคิด “ตรรกะทางสังคมเชิงพื้นที่และตรรกะเชิงพื้นที่ในสังคม” (Social Logics of Space and Spatial Logics of Society) (Hillier and Hanson, 1984) ที่ว่า โครงสร้างทางสังคมได้ส่งผลต่อการจัดการเชิงพื้นที่ (spatial organization) และรูปแบบเชิงพื้นที่ก็เป็นผลผลิตของอิทธิพลทางสังคมเช่นกัน

ในสังคมทั่วไป “ผู้คน” (people) เป็นองค์ประกอบสำคัญและมีบทบาทที่สุดในการกำหนดให้สังคมดำรงอยู่ ประกอบด้วย คนในที่อยู่อาศัยอยู่ (inhabitants) และคนแปลกหน้า (strangers) หรือคนนอกโดยคนในพื้นที่จะมีบทบาทในการกำหนดอาณาเขตของชุมชน และสร้างให้เกิดพื้นที่ต่างๆ เพื่อใช้สอยตามความต้องการให้เกิดขึ้นอย่างครบถ้วนอยู่ในอาณาเขตหนึ่งๆ มีการดำเนินชีวิต การกระทำ และความต้องการแบบต่างๆ รวมทั้ง เป็นผู้ควบคุมการใช้สอยในส่วนต่างๆ ของพื้นที่ และกำหนดพื้นที่ที่จะมีการพบปะกันระหว่างคนในและคนนอกพื้นที่ ส่วนคนนอกมีความสำคัญในฐานะคนที่เข้ามาสู่พื้นที่หรือสัญจรผ่านไปมา หากเข้าสู่ชุมชนคนนอกพื้นที่ก็จะกลายเป็นผู้มาเยือน (visitors) (Hillier and Hanson, 1984) สอดคล้องกับที่คริสตจักร วาลลิโอดม (2554) ให้ความเห็นว่า คนในหรือคนภายในท้องถิ่นจะมีการรับรู้เรื่องพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ตนใช้ดำรงชีวิต รวมทั้งรู้ว่าใครเป็นคนใน ใครเป็นคนนอก มีกลไกต่างๆ ในการสร้างความเกาะเกี่ยวทางสังคมที่จะนำไปสู่ความเป็นปึกแผ่นร่วมกัน นอกจากนั้น ในสังคมยังมีกลไกที่ผู้คนจะดูแลกันเอง ด้วยการมอบความเชื่อไว้วางใจให้แก่บุคคลในฐานะผู้นำ (leader) ที่มักจะได้รับการยกย่องหรือคัดเลือกจากคนในกันเอง ภายใต้รูปแบบที่อาจไม่มีระเบียบแบบแผนหรือเป็นทางการนัก (นิยพรรณ

วรรณศิริ, 2550) ทั้งผู้นำและสมาชิกชุมชน ต่างมีบทบาทหน้าที่ของตนเอง กล่าวคือ ผู้คนที่เป็นสมาชิกในกลุ่มจะต้องรู้จักใช้ทรัพยากรและรักษาพื้นที่ร่วมกันเพื่อการอยู่รอด ไม่ใช่เพียงเพื่อปัจเจกบุคคลและพรรคพวก ส่วนผู้นำ ซึ่งมีอำนาจในสังคมจะต้องดูแลปกป้องรักษาพื้นที่ให้คงอยู่ และเป็นประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในกลุ่มสังคม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554) ดังนั้น ในสังคมหนึ่งๆ ลักษณะผู้คนและบทบาทหน้าที่ในชุมชนจึงเป็นหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ต้องศึกษา

การดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเกษตรกรรม เรียกว่า วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวสวน เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นและเป็นไปอย่างมีแบบแผน จนกลายเป็นวิถีชีวิต (way of life) หรือเรียกว่า วัฒนธรรม (culture) Amos Rapoport ได้อธิบายผ่าน “แนวคิดทางวัฒนธรรม” (The Concept of Culture) ว่า วัฒนธรรมเป็นการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่เป็นไปตามความรู้สึกนึกคิดและมีระเบียบแบบแผน มีระบบสัญลักษณ์ที่เป็นไปตามสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกต่างเข้าใจความหมาย ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน ภายในพื้นที่ชุมชน ทำให้รู้สึกถึงความเป็นชุมชนเดียวกันหรือรู้สึกผูกพันกัน โดยเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ อย่างมีระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ และสอดคล้องกับลักษณะอุปนิสัยของผู้คนในพื้นที่ที่ยึดถือปฏิบัติ จึงส่งผลต่อความเชื่อแล้วเกิดเป็นโลกทัศน์ที่มีคุณค่า สามารถเลือกมาเป็นค่านิยมในการดำเนินชีวิต จึงมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยแสดงออกในรูปแบบของระบบกิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่หรือระบบที่ตั้ง (Rapoport, 1977) วัฒนธรรมยังเป็นแนวทางปฏิบัติหรือทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ได้แก่ วิถีประชาหรือวิถีชาวบ้าน (folkways) จารีต (mores) และกฎหมาย (laws) เพื่อให้ผู้คนเคารพหรืออ่อนน้อมต่อพื้นที่ อันเป็นการดูแลพื้นที่นั้นๆ (Rapoport, 1977; อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2548; สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2545) ผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่ผู้คนในสังคมได้ทำร่วมกัน เช่น การประกอบพิธีกรรม ทั้งพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอาชีพทำนาทำสวน เช่น การทำขวัญข้าว พิธีกรรมสิบสองเดือน ซึ่งอาจไม่ได้มีครบทั้งสิบสองเดือนในรอบปี แต่จะมีขึ้นแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น) และพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในชุมชนและระหว่างชุมชนที่อยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554) วัฒนธรรมจึงเป็นการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อม (built environment) ที่เกิดจากศักยภาพและการปรับตัวของมนุษย์ ทำให้วัฒนธรรมในสังคมของแต่ละชุมชนมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกัน วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวสวนยาง จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการศึกษาเพื่อนำไปสู่การจัดทำแผนแม่บทชุมชนต่อไป

การดำเนินชีวิตยังก่อให้เกิดเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจชาวสวน โดยการแสดงผ่านการทำ “กิจกรรม” (activities) ที่มักเกิดขึ้นใน 3 ลักษณะ คือ 1) กิจกรรมส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นเป็นกิจวัตรประจำวัน 2) กิจกรรมเชิงธุรกิจเกี่ยวกับการผลิต การบริโภค การบริการต่างๆ และ 3) กิจกรรมเชิงสถาบันที่เกิดขึ้นระหว่างผู้คนที่มีการรวมกลุ่มกัน เช่น การประกอบพิธีกรรม การละเล่น เทศกาล งานประเพณี ซึ่งได้กระทำขึ้นบนพื้นที่และเวลา (space and time) ที่ซ้อนกัน โดยตำแหน่งที่เกิดกิจกรรมในเวลาหนึ่ง อาจเชื่อมโยงกับตำแหน่งของกิจกรรมอื่นในอีกเวลาหนึ่ง หรือเชื่อมโยงกับตำแหน่งพื้นที่ใน

ช่วงเวลานั้น (Chapin, 1974 ; Warren-Boulton, Frederick R, 1978 ; Rapoport, 1990) การทำกิจกรรมร่วมกันของผู้คนได้ก่อให้เกิด “เครือข่ายทางสังคม” (social network) เป็นเส้นทางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ ก่อให้เกิดการเกาะกลุ่มเพื่อช่วยเหลือและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานระบบความคิด ความเชื่อและการมีวัฒนธรรมร่วมกัน (นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิต, 2548) เครือข่ายทางสังคมจะทำหน้าที่เชื่อมโยง การร่วมกันทำกิจกรรม การแลกเปลี่ยน และการสื่อสาร เครือข่ายทางสังคมจึงเป็นโอกาสและช่องทางที่ผู้คน ใช้เพื่อสร้างความอยู่รอด ภายใต้ข้อจำกัดที่มี (ชินสัค สุวรรณอัจฉริย, 2549) โดยเฉพาะในชุมชนหมู่บ้าน ไทย มักเป็นลักษณะเครือข่ายทางสังคมแบบพึ่งพาอาศัยกัน มีพื้นฐานความเกี่ยวข้องเป็นญาติพี่น้องเป็นแรง เกาะเกี่ยวสำคัญที่ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกันของชุมชนยังคงอยู่อย่างแน่นแฟ้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2536) ในสังคมจึงมีเครือข่ายทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อทำหน้าที่ สนับสนุนการดำรงอยู่ของคนในสังคม

กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมชุมชนเกษตรกรรมได้ก่อให้เกิด “ผลผลิต” และ “ระบบการผลิต” ที่มีแรงเกาะเกี่ยวซึ่งกันและกันอยู่ภายในสังคมแบบไทย มีการช่วยเหลือกัน มีการประกอบพิธีกรรมที่ ให้ความสำคัญกับบรรพบุรุษ ครอบครัว และชุมชนร่วมกัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544) เป็นลักษณะทาง เศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับครอบครัว วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม หรือเรียกว่า เศรษฐกิจวัฒนธรรม ที่อยู่ บนพื้นฐานความเข้มแข็งของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ (ประเวศ วะสี, 2542) ระบบการผลิต โดยทั่วไปสามารถแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ (1) ความเป็นปึกแผ่นแบบอิสระ (organic solidarity) เป็น ระบบการผลิตที่คนในชุมชนมีความแตกต่างของบทบาทและหน้าที่ ซึ่งเกิดจากการแบ่งงานกันทำ โดยแต่ละ ส่วนจะกลายเป็นส่วนประกอบซึ่งกันและกัน และทำให้ต้องพึ่งพากันมากขึ้น (2) ความเป็นปึกแผ่นแบบ กลไก (mechanical solidarity) เป็นระบบการผลิตที่คนในชุมชนมีค่านิยมและความสนใจที่เหมือนกัน เป็น ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างบุคคลในเมืองอย่างเป็นระบบ มีความคล้ายคลึงกันในหน้าที่และกิจกรรมใน การประกอบอาชีพ ทั้งนี้ มีแนวโน้มว่า ความเป็นปึกแผ่นแบบกลไก (mechanical solidarity) จะ เปลี่ยนเป็นความเป็นปึกแผ่นแบบอิสระ (organic solidarity) เมื่อชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้น (Durkheim, 1964) เนื่องจาก การมีอยู่ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจจะแสดงถึงความเป็นปึกแผ่น ความเป็นอยู่ที่ดีทางสังคม โดย จะสังเกตได้จากการมีอยู่และจำนวนของสินค้า เหตุการณ์ กิจกรรม บริการทางสังคม ประชาชาติ ตลอดจน สถานการณ์ที่เป็นกลไกที่ทำให้เกิดแรงประสานเครือข่ายนี้ขึ้น (อ๋างเ็น ดารณี ธิวลพิพัฒน์กุล, 2549)

นอกจากนี้ Hillier and Hanson (1984: 18) กล่าวว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจของ ความเป็น ปึกแผ่นแบบกลไก (mechanical solidarity) มักมีแนวโน้มต่อการส่งผลให้เกิดลักษณะทางสังคมบนพื้นที่ แบบแยกตัวและกระจัดกระจาย (segregated and dispersed space) ส่วน ความเป็นปึกแผ่นแบบอิสระ (organic solidarity) จะส่งผลให้เกิดลักษณะทางสังคมบนพื้นที่แบบผสมผสานและมีความหนาแน่น (integrated and dense space) มากกว่า ดังนั้น ระบบการผลิตที่เกิดจากความเป็นปึกแผ่นแบบอิสระ (organic solidarity) จึงมีความเหมาะสมและก่อให้เกิดความยั่งยืนต่อสังคมเกษตรกรรมมากกว่า สอดคล้อง

กับสังคมอุดมคติของ “ลัทธิอนาธิปไตยนิยม” (anarchism) และตามหลัก “แนวคิดสวเทศี” (swadeshi) ที่เสนอโดยมหาตมะ คานธี (1869-1948) ที่ว่า โดยพื้นฐานของทุกๆ สังคมจะต้องประกอบด้วยหน่วยพื้นที่ขนาดย่อยที่ต่างมีความเป็นอิสระ ภายในพื้นที่ของแต่ละหน่วยย่อยมีการช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน ด้วยความสมัครใจของสมาชิกเพื่อก่อให้เกิดความผูกพันและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีการสร้างหรือผลิตสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต มีการใช้ทรัพยากร ตลอดจน แลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าที่มีอยู่ภายในชุมชนท้องถิ่นก่อน เพื่อให้หน่วยพื้นที่นั้นๆ สามารถดำรงอยู่ได้ภายในพื้นที่ของตัวเอง จึงค่อยใช้ประโยชน์หรือใช้บริการจากหน่วยพื้นที่อื่นเท่าที่จำเป็น ซึ่งเป็นพื้นฐานของการสร้างระบบเศรษฐกิจที่มีความพอเพียงในตัวเอง (self-sufficient economy) (อ้างใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2536)

อาจกล่าวได้ว่า การจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรประกอบด้วยตัวแปรสำคัญด้านเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม (socio-economic networks) ที่ต้องทำการศึกษา ได้แก่ (1) ลักษณะผู้คนและบทบาทหน้าที่ในชุมชน (2) ด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวสวนยาง (3) เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจชาวสวน (4) ประเภทผลผลิตและรูปแบบระบบการผลิตทางการเกษตร ที่เป็นลักษณะเฉพาะของชาวสวนยางพารา

4.2 แนวคิดการทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมเกษตร

การทำแผนที่มรดกวัฒนธรรม (cultural map) เป็นคำและวิธีการที่ใช้ในกระบวนการดำเนินการเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมมาเป็นเวลากว่า 30 ปี ตั้งแต่ราวปลายศตวรรษที่ 1980 โดยเฉพาะบริเวณที่มีชนพื้นเมืองอาศัยอยู่หรือประเทศที่เคยเป็นดินแดนภายใต้อาณัติของตะวันตกมาก่อน หน่วยงานทางวัฒนธรรมของประเทศออสเตรเลีย (Commonwealth Department of Communications and the Arts) ที่ส่งเสริมการทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมขึ้นในประเทศ ได้ให้ความหมายและประโยชน์ของการทำแผนที่ที่ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ไว้ว่า การทำแผนที่วัฒนธรรมเป็นการแสดงตัวตนของชุมชนและการบันทึกข้อมูลทรัพยากรทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นการบันทึกองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น สถานที่สำคัญ งานประเพณีท้องถิ่น ฯลฯ และสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น อรรถสืงประวัติ ทัศนคติ ฯลฯ การทำแผนที่ทางวัฒนธรรมนับเป็นจุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์ จากการบันทึกและการใช้ทรัพยากรเหล่านั้น แผนที่ทางวัฒนธรรมจะช่วยส่งเสริมให้เกิดการสร้างผลิตภัณฑ์หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมโดยชุมชน นอกจากนี้ข้อมูลยังสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อมในชุมชนได้อีกด้วย (อ้างใน ศศิธร ไตรวินัส, 2554) การจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมเกษตรในงานวิจัยนี้ จึงเป็นแผนที่มรดกวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นมรดกวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน รวมไปถึงที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมและวิถีชีวิตของเกษตรกร ซึ่งเป็นสังคมวัฒนธรรมการทำเกษตรในพื้นที่ชนบท โดยมีตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรม ดังนี้

โครงการศึกษาและจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนดั้งเดิมและมรดกทางวัฒนธรรม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ (สีบพงศ์ จรรย์สีบศรีและคณะ, 2558) พบว่า ในพื้นที่ของอำเภอแม่แจ่มมีสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีที่เป็นแหล่งมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ทั้งในแบบที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ งานวิจัยมีกระบวนการศึกษาสำรวจ จัดระบบและบันทึกข้อมูลตลอดจนประเมินความเสี่ยงและเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ ผลการศึกษาพบว่า มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ แบ่งออกเป็น 7 ประเภท ได้แก่ แหล่งประวัติศาสตร์ วัด ร้านค้าและเคหสถาน สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งพิธีกรรม และแหล่งอื่นๆ การจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมได้นำเสนอแผนที่ในภาพรวมทั้งเมือง และแผนที่ขยายในอีก 4 บริเวณ แสดงสัญลักษณ์ของแหล่งมรดกแต่ละประเภทเพื่อการสืบค้นเชื่อมโยงไปยังเนื้อหาที่ประกอบด้วย พิกัดที่ตั้ง ประวัติความเป็นมา สิ่งสำคัญและจุดเด่น เจ้าของหรือผู้ครอบครอง และภาพถ่าย การประเมินความเสี่ยงในเบื้องต้นกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (แหล่งประวัติศาสตร์ วัด ร้านค้าและเคหสถาน สถานที่ศักดิ์สิทธิ์) ใช้เกณฑ์พิจารณา 3 ข้อ ได้แก่ 1) การเสื่อมโทรมทางกายภาพ 2) การเปลี่ยนแปลงจากสภาพดั้งเดิม และ 3) การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม โดยประเมินระดับความเสี่ยงเป็น สูง กลาง และต่ำ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ภูมิปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรม และอื่นๆ) ใช้การพิจารณาความเสี่ยงจากปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

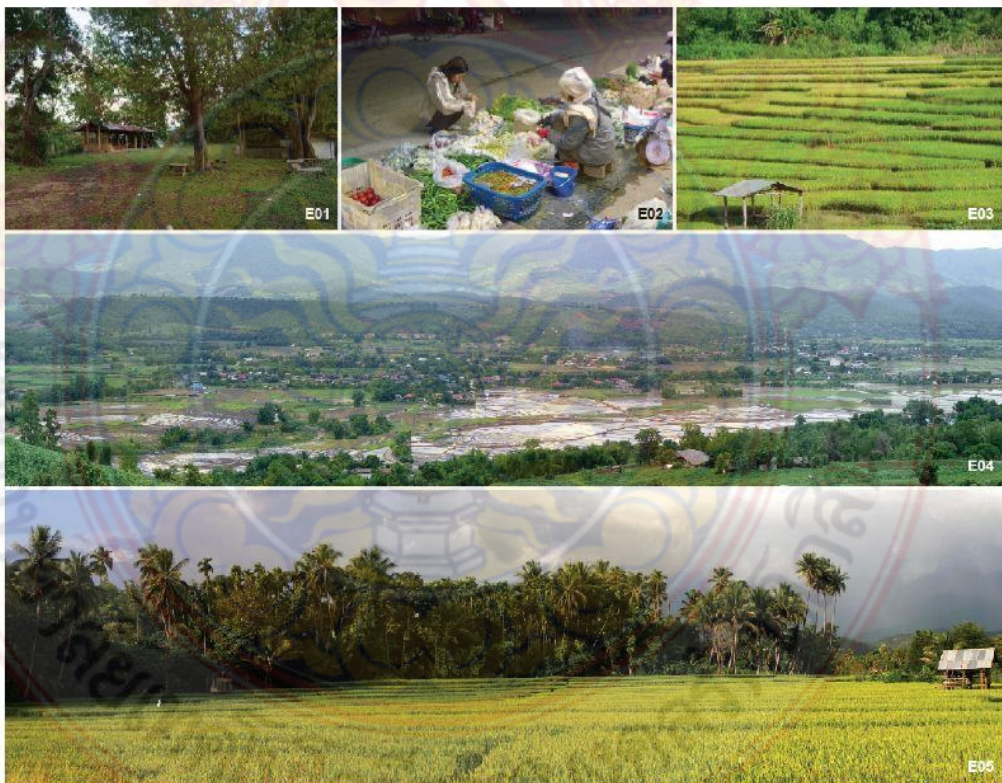

ภาพที่ 2.1 มรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม ประเภทแหล่งพิธีกรรม

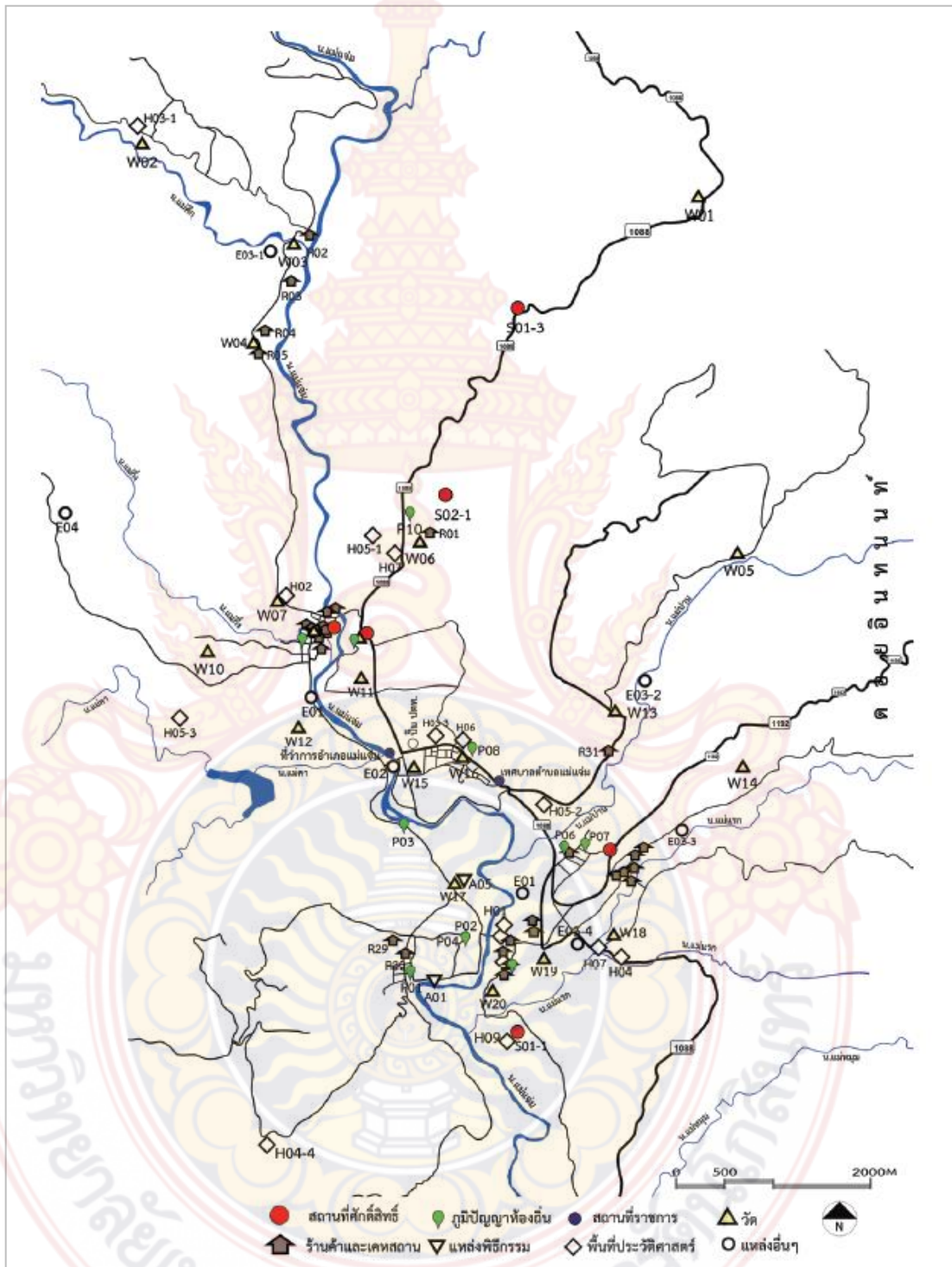
ที่มา : สีบพงศ์ จรรย์สีบศรีและคณะ, 2558

ภาพที่ 2.2 มรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม ประเภทแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น
ที่มา : สืบพงศ์ จรรย์สืบศรีและคณะ, 2558

ภาพที่ 2.3 มรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม ประเภทแหล่งอื่นๆ
ที่มา : สืบพงศ์ จรรย์สืบศรีและคณะ, 2558

ภาพที่ 2.4 แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองแม่แจ่ม
ที่มา : สืบพงศ์ จรรย์สืบศรีและคณะ, 2558

อาจกล่าวได้ว่า ด้วยบริบทพื้นที่ของอำเภอแม่แจ่มมีสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีที่คล้ายคลึงกับพื้นที่ในงานวิจัย โดยมีทั้งสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น อาคารทางศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำหมู่บ้าน ตลาด ฯลฯ ที่เป็นแหล่งมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ จึงสามารถนำมาเป็น แนวทางในการศึกษา สํารวจ จัดระบบและบันทึกข้อมูล ตลอดจนประเมินความเสี่ยงในงานวิจัยได้

การศึกษาเพื่อจัดทำแผนที่มรดกทางสถาปัตยกรรมชุมชนรักษัคลองบางพระ จังหวัด ทรราช (ศศิธร โดวินัส, 2554) เป็นย่านชุมชนเก่าแก่ในเมืองทรราชที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานมาตั้งแต่สมัยต้น กรุงรัตนโกสินทร์ จึงมีสถาปัตยกรรมเก่าแก่ที่สะท้อนถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชน กระบวนการวิจัยใช้วิธีการสนทนาพูดคุย การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและ ไม่มีส่วนร่วม ประกอบกับการศึกษาจากเอกสารหลักฐานสำคัญต่างๆ จากนั้นนำมาประมวลผลร่วมกัน ผลการวิจัยพบว่า มีมรดกทางสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าจำนวนทั้งสิ้น 98 หน่วย ประกอบด้วยมรดกทาง สถาปัตยกรรมที่มีในปัจจุบัน 79 หน่วย มรดกทางสถาปัตยกรรมในอดีต 8 หน่วย เส้นทางและสถานที่ สำคัญ 11 หน่วย มรดกทางสถาปัตยกรรมทั้งหมดมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อม ความเชื่อและวิถีชีวิตของคนในชุมชน ผลการวิจัยยังนำไปพัฒนาเป็นแผนที่มรดกทาง สถาปัตยกรรมชุมชนรักษัคลองบางพระ และสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการวางแผนจัดการทรัพยากร ทางวัฒนธรรมในชุมชนได้ สถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญในพื้นที่ ได้แก่ บ้าน วัด ศาลเจ้า โรงกวน อาคาร ตลาด ศาลาท่าหลวง โรงฆ่าสัตว์ ถนนและซอย ลำคลอง ป่าชุมชน และสนามหน้าอาคารศาลากลาง ซึ่ง พบว่าในงานวิจัยนี้ ไม่ได้สนใจหรือเจาะจงเพียงตัวอาคารเท่านั้น แต่ให้ความสำคัญกับสถาปัตยกรรม และสถานที่ในทุกรูปแบบที่คนในชุมชนเห็นว่ามีค่าสำคัญ ซึ่งเป็นผลมาจากกระบวนการศึกษาวิเคราะห์ โดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม

5. แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการจัดทำแผนแม่บทชุมชน

นอกจากการศึกษาปัจจัยในเชิงพื้นที่และสังคมวัฒนธรรมแล้ว ยังพบว่า มีปัจจัยภายนอกอื่นๆ ที่ เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ แผนพัฒนาของ ภาครัฐและท้องถิ่น กล่าวคือ นโยบายของภาครัฐที่ได้กำหนดขึ้นผ่านแผนพัฒนาหรือโครงการต่างๆ มีส่วน เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมให้คนในชุมชนหันมาสนใจการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยเฉพาะโครงการที่มีงบประมาณสนับสนุนจะมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนให้การจัดทำแผนแม่บทประสบ ความสำเร็จ เกิดการต่อยอดขยายผลให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้น นอกจากนั้น นวัตกรรมและเทคโนโลยี ต่างๆ ก็มีส่วนเอื้อให้การจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างราบรื่น ทั้งการ ติดต่อสื่อสาร การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนการติดตามสถานการณ์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวของพื้นที่ ชุมชนอื่นๆ ซึ่งช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนหันมาให้ความสนใจการจัดทำแผนแม่บทชุมชนของตนเองมาก ยิ่งขึ้น

สอดคล้องกับแนวคิดตามทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory) ซึ่งมีพื้นฐานมาจากทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) ได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ไม่มีเสถียรภาพว่า เป็นผลมาจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชนชั้นหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ที่ Marx (1818-1883) และ Dahrendorf (1959) ต่างชี้ให้เห็นว่า ภาครัฐ เช่น รัฐบาล กลุ่มผู้มีอำนาจ มักเป็นตัวกลางสำคัญที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง (change agent) ผ่านสถานการณ์ต่างๆ เช่น การแข่งขัน และเทคโนโลยี เทคโนโลยีวิทยาการ โดยจะเข้ามามีอำนาจในการบริหารจัดการต่างๆ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (Wallerstein, 1974; Dos Santos, 1970) ซึ่งปัจจัยภายในนอกเหล่านี้ อาจส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้น หรือแย่ลงล้วนขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในช่วงเวลานั้นๆ ที่ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนและการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในชุมชน

6.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนพบว่า ในแต่ละพื้นที่จะมีกระบวนการคล้ายคลึงกัน แต่มีรายละเอียดในขั้นตอนต่างๆ ที่แตกต่างกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 สรุปการเปรียบเทียบขั้นตอนในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนจากงานวิจัย 3 โครงการ

“ การสร้างกระบวนการเรียนรู้และแนวคิดการพึ่งตนเองให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการจัดทำแผนแม่บทของชุมชนตำบลตะพง จังหวัดระยอง” (พีรชัย กุลชัยและสุขมาภรณ์ ชันธ์ศรี, 2549)	กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ตำบลวังตะกอก อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร (บุญมล ภูมิระวี, 2553)	โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในเกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่” (ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์และพิศมัย ขนบตี บรรณาธิการ, 2550)
ขั้นตอนที่ 1 การสร้างความเข้าใจเบื้องต้นในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน โดยเชิญวิทยากรที่มีความรู้และประสบการณ์มาแนะนำเสนอความจำเป็นที่ต้องมีแผนแม่บทชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจและความสนใจให้กับผู้เข้าร่วมเวที	ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมแกนนำหรือวิทยากร เป็นการเตรียมความพร้อมให้กับประชาชน กลุ่มแกนนำชุมชน องค์กรชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ให้มีความเข้าใจในแนวความคิด กระบวนทัศน์ กระบวนการจัดทำแผนชุมชน ที่มาความสำคัญและประโยชน์ที่จะได้รับการจัดทำแผนแม่บท	ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการศึกษา
ขั้นตอนที่ 2 การสร้างคณะทำงานที่มาจากผู้นำประชาชนจาก 13 หมู่บ้านๆ ละ 2 คน จำนวน 26 คน ต้องอาศัยความเข้าใจและสมัครใจจากตัวแทนหมู่บ้าน แต่เมื่อทำงานไปได้ระยะหนึ่งพบปัญหาการขาดประชุมและมีการเปลี่ยนตัว	ขั้นตอนที่ 2 การเก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการประเมินศักยภาพของชุมชน ได้แก่ 2.1 จัดเวทีชี้แจงให้ประชาชนกลุ่มแกนนำชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีความเข้าใจในการเก็บข้อมูล	ขั้นตอนที่ 2 การเก็บรวบรวมข้อมูล 2.1 ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ ข้อมูลเอกสาร แผนที่ การฟังบรรยายพิเศษที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ 2.2 ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสอบถามความคิดเห็น การประชุมกลุ่มย่อย

ตารางที่ 2.1 สรุปการเปรียบเทียบขั้นตอนในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนจากงานวิจัย 3 โครงการ (ต่อ)

“การสร้างกระบวนการเรียนรู้และแนวคิดการพึ่งตนเองให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการจัดทำแผนแม่บทของชุมชนตำบลตะพง จังหวัดระยอง” (พีรชัย กุลชัยและสุขุมารณ์ ชันธ์ศรี, 2549)	กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ตำบลวังตะกอก อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร (นฤมล ภูมิระวี, 2553)	โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในเกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่” (ศิริวรรณ ศิลาพัชรนันท์และพิศมัย ขนบดี บรรณาธิการ, 2550)
แทนทำให้ขาดความต่อเนื่องในการทำงาน	2.2 กำหนดแนวทางในการดำเนินงานและทำความเข้าใจร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย 2.3 กำหนดประเด็นข้อมูลที่จะทำการศึกษาค้นคว้าแบบสอบถามของชุมชน 2.4 การเก็บข้อมูลดำเนินการ	การปรึกษาหารือกับผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชน
ขั้นตอนที่ 3 การทบทวนข้อมูลของท้องถิ่นร่วมกันระหว่างคณะทำงานกับผู้วิจัย	ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูลและการประเมินศักยภาพของชุมชน	ขั้นตอนที่ 3 การสำรวจภาคสนาม
ขั้นตอนที่ 4 การสร้างแบบสอบถามร่วมกัน เป็นแบบสอบถามที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ	ขั้นตอนที่ 4 วิเคราะห์ข้อมูลและการประเมินศักยภาพของชุมชน	ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์สภาพการณ์ของพื้นที่ (SWOT Analysis) ได้แก่ การวิเคราะห์ศักยภาพปัญหาและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต (ภายใต้ความร่วมมือของกลุ่มข้าราชการรัฐวิสาหกิจ ผู้ประกอบการธุรกิจและชุมชน)
ขั้นตอนที่ 5 เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามหมู่บ้านละ 100 ชุด รวม 1,300 ชุด โดยให้ตัวแทนในแต่ละหมู่บ้านสร้างคณะทำงานในหมู่บ้านช่วยกันเก็บข้อมูล	ขั้นตอนที่ 5 การศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบ	ขั้นตอนที่ 5 การกำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาและการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยมีรายละเอียดในแต่ละประเด็นที่สามารถนำไปดำเนินการได้
ขั้นตอนที่ 6 นำข้อมูลพื้นฐานมาทำการวิเคราะห์เบื้องต้นด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป	ขั้นตอนที่ 6 กำหนดวิสัยทัศน์ จุดมุ่งหมายและกำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน 6.1 การวิเคราะห์ SWOT Analysis 6.2 การกำหนดวิสัยทัศน์ 6.3 การกำหนดยุทธศาสตร์ของตำบลวังตะกอก	ขั้นตอนที่ 6 การจัดทำแผนแม่บท
ขั้นตอนที่ 7 การจัดทำแผนแม่บทชุมชนร่วมกันและสรุปบทเรียนกระบวนการเรียนรู้ในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน	ขั้นตอนที่ 7 การจัดเวทีประชาพิจารณ์แผนแม่บทชุมชน	ขั้นตอนที่ 7 การนำเสนอแผนแม่บทต่อชุมชน
		ขั้นตอนที่ 8 การปรับปรุงแผนแม่บท
		ขั้นตอนที่ 9 การจัดทำรายงานงานฉบับสมบูรณ์

ที่มา : สรุปโดยผู้วิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การสร้างกระบวนการเรียนรู้และแนวทางการพึ่งตนเองให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการจัดทำแผนแม่บทของชุมชนตำบลตะพง จังหวัดระยอง” (พีรชัย กุลชัยและสุขุมภรณ์ ชันธุ์ศรี, 2549) นี้พบว่า สามารถสร้างการเรียนรู้ในการพึ่งตนเองให้กับคณะทำงานและชุมชนในตำบลตะพงได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการพึ่งตนเอง แผนแม่บทที่ได้จัดทำขึ้นจึงเป็นแผนที่มีความกว้าง ๆ ยังไม่สามารถเข้าถึงรูปธรรมของการพึ่งตนเองที่จะนำไปสู่การทําวិสาหกิจชุมชน แม้ในขณะวิเคราะห์ข้อมูลรายจ่ายครัวเรือนของตำบลจะเห็นหนี้สินจำนวนมากถึง 1,428 ล้านบาท แต่พื้นฐานความคิดเห็นส่วนใหญ่ของคณะทำงาน คิดว่าตนและชุมชนสามารถบริหารจัดการหนี้ได้ จึงไม่รู้สึกกังวล เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นชาวสวนผลไม้ที่มีรายได้มากพอสมควรในแต่ละปี แต่ก็คิดว่าระบบตลาดและระบบทุนยังเป็นที่พึ่งพาได้ ในระหว่างการประชุมมีแนวคิดในการที่จะรวมกลุ่มกันผลิตสินค้าโดยใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น เช่น การตั้งกลุ่มทำน้ำปลาไว้กินและขายในชุมชน เป็นต้น แต่แนวคิดนี้ถูกแย้งโดยมุมมองที่ว่าการรวมกลุ่มกันผลิตขึ้นมาแล้วคนในชุมชนจะซื้อหรือไม่ ไม่น่าจะสัมฤทธิ์ผล จุดเน้นของการวิเคราะห์ร่วมกันคณะทำงานยังเน้นถึงการพัฒนาผู้นำ ถ้าผู้นำดีแล้วทุกอย่างน่าจะดีตามและความสามัคคีของชุมชนที่จะต้องเร่งสร้างขึ้นก่อนที่จะดำเนินการเรื่องอื่น ๆ ด้วยแนวคิดนี้การทำแผนแม่บทชุมชนตะพงจึงเป็นบทเรียนเริ่มต้นและประสบการณ์ที่สำคัญของคณะทำงานและนักวิจัยที่จะเรียนรู้ร่วมกันในการทำแผนแม่บทชุมชนต่อไป

งานวิจัยเรื่อง กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ตำบลวังตะกอก อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร (นฤมล ภูมิมะวิ, 2553) การจัดทำแผนแม่บทชุมชนมีการกำหนดอนาคตและทิศทาง การพัฒนาตนเอง เกิดการเรียนรู้และพัฒนาขีดความสามารถของคนในชุมชน เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่สามารถแก้ปัญหาและสนองต่อความต้องการของชุมชนได้ โดยต้องอยู่ในเงื่อนไข ดังนี้ 1) ไม่ใช่แผนเพื่อเป็นการบ้านส่งครู การทำแผนไม่ทำเพื่อความต้องการของคนอื่น การทำแผนถ้าได้ผลดีต้องมาจากการต้องการทำแผนแม่บทชุมชนของคนในชุมชน 2) ไม่ใช่ทำแผนเพื่อไปของบประมาณหน่วยงานต่างๆ เพราะเราหวังที่จะพึ่งพาทายนอกเพียงอย่างเดียวไม่ได้ เราต้องพยายามพึ่งตนเอง 3) ไม่ใช่ของคนใดคนหนึ่ง ทุกคนในชุมชนร่วมกันทำ ทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดทำแผน ทำให้คนในชุมชนเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนา รัก และห่วงใยชุมชน รู้สึกเป็นเจ้าของ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนหนุนเสริมให้การจัดทำแผนแม่บทชุมชนประสบความสำเร็จ คือ กระบวนการในการจัดการข้อมูลให้เพียงพอต่อการตัดสินใจ การปรับความคิดของชุมชนให้เกิดการพึ่งตนเองแทนการหวังพึ่งของงบประมาณจากรัฐเท่านั้น และการแบ่งบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของคนในชุมชนอย่างชัดเจน

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในเกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่” ภายใต้อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยแห่งมลรัฐแคลิฟอร์เนีย วิทยาเขตเบอร์กลีย์ (ศิริวรรณ ศิลาพัชรนันท์ และพิศมัย ขนบดี บรรณาธิการ, 2550) มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ 1) ศึกษาทำความเข้าใจสภาพพื้นที่ ในด้านกายภาพ

เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม 2) วิเคราะห์ศักยภาพ ปัญหา ข้อจำกัด และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ซึ่งมีผลกระทบต่อพัฒนาการท่องเที่ยวและการพัฒนาด้านอื่นๆ ของพื้นที่ 3) เสนอแผนแม่บทเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในลักษณะองค์รวม (holistic approach) ผลจากการศึกษา นำไปสู่ยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในจังหวัดกระบี่ 3 รูปแบบ คือ 1) การพัฒนาจังหวัดกระบี่ให้เป็นสถานพักตากอากาศทางทะเลที่มีชื่อเสียงระดับโลก 2) การพัฒนาจังหวัดกระบี่ให้มีสถานที่ท่องเที่ยวที่หลากหลาย 3) การพัฒนาจังหวัดกระบี่ให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวแบบทางเลือก

6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรในชุมชน

การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะมุ่งเน้นเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร โดยกลุ่มชุมชนหรือหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการหลัก ในชุมชนต้องมีบริบทพื้นที่หรือศักยภาพในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น สภาพพื้นที่ ภูมิทัศน์ การคมนาคม ความพร้อม การมีส่วนร่วม และมีกิจกรรมการเกษตรที่เป็นจุดเด่นสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ เช่น วิถีชีวิตทางการเกษตร ขบวนการผลิตทางการเกษตร การผลิตพืช ไม้ดอก ไม้ผล พืชผัก การเลี้ยงผึ้ง หม่อนไหม ศิลปหัตถกรรม การแปรรูป วัฒนธรรมเกษตร วนเกษตร หรือภูมิทัศน์ที่สวยงาม ฯลฯ เพื่อให้สามารถนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ในงานวิจัยนี้ได้อย่างเหมาะสม โดยมีรายละเอียดดังนี้

งานวิจัย เรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนบ้านบางเหรียงใต้ อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา (สุจิตราภรณ์ จุสปาโล, 2558) เป็นการศึกษาศักยภาพในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการออกแบบรายการนำเที่ยวที่เชื่อมโยงไปยังแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โดยประยุกต์ตัวชี้วัดจากแนวคิดตามมาตรฐานของ Department of Agricultural Extension (2011) ประกอบด้วย 1) แบบศึกษาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร 2) แบบศึกษาศักยภาพการบริการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร 3) แบบศึกษาศักยภาพในการดึงดูดใจการท่องเที่ยวเชิงเกษตร และ 4) แบบศึกษาศักยภาพการรองรับด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ทั้งนี้ แบบการประเมินศักยภาพการรองรับด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ประกอบด้วย 15 ตัวชี้วัด ได้แก่ 1) ที่พัก (บ้าน เต็นท์ /สถานที่ต้อนรับ) เพียงพอต่อความต้องการ 2) ห้องน้ำที่อนุญาตให้ใช้ (ห้องน้ำสาธารณะ/ห้องน้ำชาวบ้าน) เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว 3) จุดบริการอาหาร (ร้านอาหารจุดซื้ออาหาร จุดบริการจัดอาหารบริการนักท่องเที่ยว) เพียงพอต่อความต้องการ 4) ที่จอดรถเพียงพอต่อความต้องการ 5) จุดแวะซื้อสินค้าเกษตร/ศูนย์รวมสินค้าการเกษตรกระจายอยู่ตามบริเวณสำคัญภายในแหล่งท่องเที่ยว 6) สิ่งอำนวยความสะดวกเฉพาะสำหรับผู้พิการ 7) ระบบสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า ประปา รองรับความต้องการ 8) ป้ายบอกทางและป้ายสื่อความหมายตามบริเวณที่สำคัญ 9) จุดบริการการเดินทาง (ทางบกและทางน้ำ) ตั้งอยู่ไม่ไกลจากแหล่งท่องเที่ยว 10) สามารถรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม 11) ถนนหนทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวที่สะดวก 12) กิจกรรมการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม 13) กิจกรรมการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรม 14) กิจกรรมการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อสังคม 15) กิจกรรมการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ

นับว่า เป็นตัวชี้วัดที่มีความน่าสนใจในการนำมาประยุกต์ใช้ในงานวิจัยนี้ นอกจากนั้น ผลการวิจัยยังได้นำเสนอรูปแบบรายการ นำเที่ยวได้ดังนี้

รายการนำเที่ยวที่ 1 : ครึ่งวันศึกษาเรียนรู้ การปลูกผักปลอดสารพิษ/ ชมและเลือกซื้อสินค้าเกษตร/อาหารว่างและเครื่องดื่ม 1 มื้ออัตรา ค่าบริการ 200 บาทต่อคน

รายการนำเที่ยวที่ 2 : หนึ่งวันศึกษาเรียนรู้ การปลูกผักปลอดสารพิษ/ การปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ /รับประทานอาหารเที่ยง (กิจกรรมอาหารร้อยอย่าง)/ มุ่งหน้าสู่ฟาร์มทะเลเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านโคกเมือง (เจ้าของรางวัลลูกโลกสีเขียวทางด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ รางวัลยอดเยี่ยมคนต้นแบบ รางวัลชุมชนอนุรักษ์ธรรมชาติ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี) อัตราค่าบริการ 400 บาทต่อคน

รายการนำเที่ยวที่ 3 : หนึ่งวันเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น/การเลี้ยงปลาตุ๊ก/ การผลิตน้ำส้มควันไม้ /การเลี้ยงผึ้ง/ การเลี้ยงไก่ชน หมู่ที่10 บ้านคลองคล้าจังหวัด สงขลา/ การปลูกผักไฮโดรโปนิกส์/ อาหารกลางวัน 1 มื้อ/อาหารว่างและเครื่องดื่ม 2 มื้อ อัตราค่าบริการ 400 บาทต่อคน

รายการนำเที่ยวที่ 4 : สองวันหนึ่งคืน ศึกษาเรียนรู้พื้นที่การเกษตรพอเพียง ศึกษาเรียนรู้การปลูกผักปลอดสารพิษ/ พื้นที่การเกษตรพอเพียง/สักการะทวดหลักเมืองบ้านโคกเมือง/ ฟาร์มทะเล/ การเลี้ยงผึ้ง/ การเลี้ยงหมูป่า/ การเลี้ยงปลาตุ๊ก/ การเลี้ยงไก่ชน/ การผลิตน้ำส้มควันไม้ /การทำอุปกรณ์มโนราห์/ ชมและเลือกซื้อสินค้าพื้นเมือง/อาหารกลางวัน 1 มื้อ (กิจกรรมอาหารร้อยอย่าง)/อาหารว่างและเครื่องดื่ม 2 มื้อ/ พักแบบโฮมสเตย์และอาหารเช้า 1 มื้อ อัตราค่าบริการ 600 บาท ต่อคน

งานวิจัย เรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร กรณีศึกษา ตำบลบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี (พัฒน์นรี เจริญกิตติธนา, 2547) เป็นการศึกษาบริบทและรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่ตำบลบางรักน้อย พบว่า ในพื้นที่ที่มีการทำเกษตรกรรมในพื้นที่เป็นลักษณะการทำสวนกร่อง และมีสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญใกล้เคียง คือ เกาะเกร็ด การท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่จะอยู่ในฤดูกาลที่มีผลผลิตทางการเกษตร ช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน มีสวนเกษตรที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นจุดท่องเที่ยวจำนวน 3 สวน คือ สวนทุเรียนประวัติศาสตร์ทุเรียนเมืองนน สวนไม้ต่างระดับ และสวนเกษตรธรรมชาติ เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบ 1 วัน ไปเช้าเย็นกลับ มีแบบ 2 คือ

1) การเดินชมสวนผลไม้โดยตรง (ยังไม่มีเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวร่วมทำกิจกรรมทางเกษตร) ค่าบริการคนละ 250 บาท

2) การชมสถานที่ตามจุดท่องเที่ยวต่างๆ ค่าบริการคนละ 300 บาท พร้อมอาหารกลางวัน 1 มื้อ มี 3 เส้นทาง คือ

เส้นทางที่ 1 ลงเรือที่ท่าหน้าวัดสนามเหนือ เดินทางไปเกาะเกร็ด เที่ยวชมสถานที่สำคัญบนเกาะเกร็ด (วัดปรมัยยิกาวาส ศูนย์วัฒนธรรมบ้านชาวมอญ และหมู่บ้านเครื่องปั้นดินเผา)

7. สรุปกรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยร่วมกันระหว่างการศึกษาวิเคราะห์ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กัน ซึ่งเป็นการศึกษาที่อยู่ภายใต้แนวคิดทฤษฎีด้านสัณฐานวิทยาเมือง (Urban Morphology) ได้แก่ ทฤษฎี “การสัญจรอิสระ” (Theory of Natural Movement) (Hillier et al., 1993) ทฤษฎี “กระบวนการเศรษฐกิจสัญจร” (Theory of Movement Economy Process) (Hillier, 1996) ทฤษฎี “กระบวนการเกิดสัณฐานศูนย์กลาง” (Theory of Spatial Centrality as a Process) (Hillier, 2000) ทฤษฎี “ตรรกะทางสังคมเชิงพื้นที่” (Social Logic of Space Theory) (Hillier and Hanson, 1984) เป็นหลัก และใช้เครื่องมือวิเคราะห์เชิงสัณฐานในการทดสอบ

จากการทบทวนวรรณกรรมในเบื้องต้น จึงมีความชัดเจนว่า แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ประกอบด้วยกลไกของลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่ (spatial configuration) ที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับลักษณะเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม (socio-cultural networks) ประกอบกับปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรม เทคโนโลยี ตลอดจนแผนพัฒนาของภาครัฐและท้องถิ่น ที่ส่งผลต่อสัณฐานพื้นที่และสังคมวัฒนธรรมอย่างมีนัยยะสำคัญ ดังนั้น กรอบแนวคิดการวิจัยจึงเป็นการศึกษาร่วมกันระหว่างลักษณะเชิงพื้นที่กับลักษณะสังคมวัฒนธรรม เพื่ออธิบายถึงกลไกที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจงได้

ภาพที่ 2.5 กรอบแนวความคิด

แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร

ของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา

ที่มา : โดยผู้วิจัย

จากกรอบแนวความคิด สามารถอธิบายได้ว่า ตัวแปรสำคัญด้านโครงข่ายเชิงพื้นที่ชาวสวนยาง ประกอบด้วย (1) สภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐาน (2) การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารสำคัญในชุมชน (3) รูปแบบพื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจร ส่วนตัวแปรสำคัญด้านเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยาง ประกอบด้วย (1) ลักษณะผู้คนและบทบาทหน้าที่ในชุมชน (2) วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวสวนยาง (3) เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจชาวสวน (4) ประเภทผลผลิตและรูปแบบระบบการผลิตทางการเกษตร

สรุป แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา เป็นการวิจัยร่วมกันระหว่างลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กัน ภายใต้แนวคิดทฤษฎีด้านสัณฐานวิทยาเมือง (Urban Morphology) และใช้เครื่องมือวิเคราะห์เชิงสัณฐานในการทดสอบ ตามทฤษฎี “ตรรกะทางสังคมเชิงพื้นที่” (Social Logic of Space Theory) (Hillier and Hanson, 1984) จากการทบทวนวรรณกรรม สรุปได้ว่า มีตัวแปรด้านลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่ ประกอบด้วย (1) สภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐาน (2) การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารสำคัญในชุมชน (3) รูปแบบพื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจร ส่วนตัวแปรด้านลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วย (1) ลักษณะผู้คนและบทบาทหน้าที่ในชุมชน (2) ด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวสวนยาง (3) เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจชาวสวน (4) ประเภทผลผลิตและรูปแบบระบบการผลิตทางการเกษตร นอกจากนี้ มีปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย (1) นวัตกรรมและเทคโนโลยี (2) แผนพัฒนาของภาครัฐและท้องถิ่น

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การส่วนนี้ เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมของเกษตรกร ในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ตามตัวแปรที่กำหนด เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูล สังเคราะห์ข้อมูล ประมวลผล และจัดทำต้นแบบแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในฐานะเจ้าของพื้นที่ สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนต่อไป มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ในการวิจัยนี้ หมายถึง เกษตรกรชาวสวนยาง ในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา

กลุ่มตัวอย่าง ในการวิจัยนี้ หมายถึง เกษตรกรชาวสวนยาง ตัวแทนกลุ่มผู้นำชุมชน ผู้แทนองค์กรส่วนท้องถิ่น สมาชิกในชุมชนที่มีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร และสมาชิกในชุมชนที่สนใจ ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา

ดังนั้น หน่วยการวิเคราะห์ (unit of analysis) คือ เกษตรกรชาวสวนยางและครัวเรือน หรือเรียกว่ากลุ่มทดลอง (experimental group)

2. เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร ตามที่ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นสำคัญ ได้แก่ “ตัวแปร” ทั้งในด้านโครงข่ายพื้นที่ ด้านเครือข่ายสังคมวัฒนธรรม รวมถึงปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง และด้านกระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แล้วจึงค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด และสามารถตอบคำถามการวิจัยได้ โดยเลือกทำการค้นคว้าเฉพาะเอกสารที่สำคัญ มีความถูกต้องน่าเชื่อถือ ประกอบกับการบันทึกแหล่งที่มาของเอกสาร ซึ่งข้อมูลทุติยภูมิในการวิจัยนี้ ได้แก่ หนังสือ วารสาร วิชาการ บทความ วิชาการ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย จุลสาร เอกสารอัดสำเนาและเอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์ โสตทัศนวัสดุ ระบบออนไลน์ และเอกสารของทางราชการ เป็นต้น ประกอบกับข้อมูลทางสถิติ แผนที่ รูปถ่าย ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่ายดาวเทียม ชั้นข้อมูลลักษณะทางภูมิศาสตร์ ปี พ.ศ.2561 ผ่านโปรแกรม ArcGIS Desktop โดยบริษัท ESRI เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลประกอบการเก็บข้อมูลด้วยเครื่องมืออื่น ๆ ต่อไป

2.2 การสำรวจพื้นที่ (Field Survey) เป็นการสำรวจเพื่อเก็บข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ แล้วบันทึกรายละเอียดลงในแผนที่ ประกอบด้วย 2 ประเด็นสำคัญ คือ

1. การสำรวจพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของชุมชน (physical space) ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานสำคัญของชุมชน ตำแหน่งและรูปแบบใช้ประโยชน์ที่ดินหรืออาคาร ย่านสำคัญ รูปแบบและโครงข่ายการสัญจร สภาพแวดล้อมธรรมชาติ สิ่งก่อสร้างและอาคารสำคัญที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยบันทึกรายละเอียดทางกายภาพให้ชัดเจนและเข้ากับแผนที่

2. การสำรวจพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรม (socio-cultural space) ได้แก่ บริเวณที่มีกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรมการผลิต เครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน ประเภทและรูปแบบสินค้าต่างๆ ที่สะท้อนบทบาทที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชน บนพื้นที่ในช่วงเวลาต่างๆ

โดยใช้แผนที่ ภาพถ่ายดาวเทียม/ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณชุมชน ประกอบกับการถ่ายภาพเหตุการณ์และระบุตำแหน่งบริเวณที่ทำการสำรวจควบคู่กัน เพื่อเข้าใจพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางสังคมของชุมชนที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันได้อย่างครอบคลุม ครบถ้วน ตรงประเด็นและมีความน่าเชื่อถือ เนื่องจากการสังเกตและเก็บข้อมูลด้วยตัวผู้วิจัยเอง รวมทั้งเป็นการเริ่มต้นความสัมพันธ์ การสร้างความคุ้นเคยและเป็นการทำความเข้าใจพื้นที่ชุมชนในเบื้องต้นที่ดี

2.3 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์ พูดคุยผู้ให้ข้อมูลหลัก รายบุคคล (key informants) จำนวน 14 คน ได้แก่ ผู้นำชุมชน สมาชิกในชุมชนที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนในเชิงวัฒนธรรมประเพณี และบุคคลสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ในประเด็นที่เจาะลึกเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต บทบาทในชุมชน เรื่องราวประสบการณ์ แนวทางหรือนโยบายที่เกี่ยวข้อง และความเกี่ยวข้องที่มีต่อลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน โดยให้แสดงความคิดเห็น มุมมองส่วนตัวและข้อมูลทางวัฒนธรรมของชุมชน เช่น กิจกรรมเทศกาลงานประเพณี สถานที่ ย่าน ช่วงเวลาสำคัญ เป็นต้น ด้วยคำถามปลายเปิดแบบมีโครงสร้าง แล้วทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงประเด็นที่ได้จากการตอบคำถาม ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตีความ โดยการอ่านเพื่อทำความเข้าใจข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อย่างละเอียด แล้วจึงทำการให้สัญลักษณ์ประโยคหรือข้อความสำคัญในประเด็นที่ศึกษา จัดกลุ่มของความหมายข้อมูลในประเด็นที่เหมือนกัน ตีความประเด็นสำคัญ ตรวจสอบความถูกต้อง และการสรุปโครงสร้างที่สำคัญของประเด็น ซึ่งการตรวจสอบความเที่ยงตรงเกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษา เพื่อให้ได้ข้อสรุปขั้นต้นที่สมบูรณ์และเป็นข้อค้นพบที่ได้จากประสบการณ์จริงของผู้ให้ข้อมูลนั้น มีวิธีการตรวจสอบที่เรียกว่า “การตรวจสอบข้อมูลสามเส้า” (data triangulation) (Denzin, 1970) เพื่อตรวจสอบว่า ข้อมูลที่ได้มามีความเหมือนกันหรือไม่ ซึ่งถ้าข้อค้นพบเหมือนกัน แสดงว่าข้อมูลที่ได้มามีความถูกต้อง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

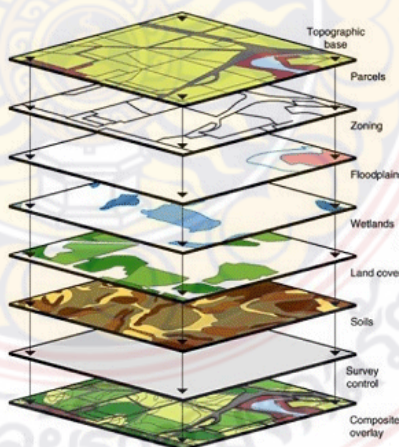
2.4 การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เป็นการประชุมคนในชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวหรือผู้ที่มีศักยภาพในการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในอนาคต เพื่อระดมองค์ความรู้ แลกเปลี่ยนและแสดงความคิดเห็นในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนตามข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากเครื่องมือและตัวแปรที่กำหนด เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ตรงกับสภาพความเป็นจริง เป็นปัจจุบันทันต่อเหตุการณ์ เห็นภาพรวมของมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้อย่างครบถ้วน น่าเชื่อถือทำการประชุมจำนวน 2 ครั้ง ซึ่งครั้งแรกจะเป็นการให้ความเห็น ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ประเมินคุณค่าและศักยภาพของมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้จากการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ครั้งต่อมาเป็นการตรวจสอบความถูกต้อง ความเหมาะสมและรายละเอียดที่สมบูรณ์ครบถ้วน โดยมีการจัดบันทึกและถ่ายภาพกระบวนการทำงาน โดยมีผู้ร่วมการประชุม ครั้งที่ 1 จำนวน 64 คน และครั้งที่ 2 จำนวน 72 คน

3. เครื่องมือและแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจะนำข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมตามเครื่องมือที่กำหนด ได้แก่ ข้อมูลหัตถุภูมิ ข้อมูลจากการสำรวจ การสัมภาษณ์เชิงลึกและการประชุมเชิงปฏิบัติการ มาทำการประมวลผล เพื่อจัดทำเครื่องมือที่ใช้วิเคราะห์ด้านต่างๆ ตามตัวแปร ได้แก่

3.1 แผนที่พื้นฐานเชิงพื้นที่ (Spatial Base Map)

เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าข้อมูลหัตถุภูมิ ในระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System: GIS) ในแต่ละชั้นข้อมูลและข้อมูลจากการสำรวจมาซ้อนทับ (overlay) กัน เช่น ตำแหน่งอาคาร ตำแหน่งพื้นที่ว่าง รูปแบบการใช้ประโยชน์อาคารหรือที่ดินใน โครงข่ายถนน แม่น้ำลำคลอง ฯลฯ ร่วมกับการใช้ภาพถ่ายดาวเทียม ชั้นข้อมูลลักษณะทางภูมิศาสตร์ ปี พ.ศ.2561 ผ่านโปรแกรม ArcGIS Desktop โดยบริษัท ESRI ดังภาพที่ 3.1

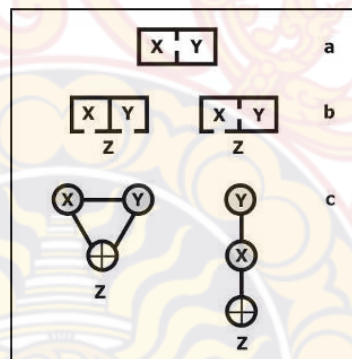
ภาพที่ 3.1 การซ้อนทับแผนที่ (overlay) ด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

ที่มา : <http://www.ci.farmington-hills.mi.us/services/CentralServices/GIS.asp>, online. 2556

3.2 แผนที่แบบจำลองเชิงสัณฐาน (Spatial Configuration Model Map) และเครื่องมือวิเคราะห์เชิงสัณฐานสเปซซินแทกซ์ (Space Syntax)

เป็นการสร้างแบบจำลองเชิงสัณฐาน เรียกว่า“แผนที่แอกเซียล” (axial map) ซึ่งสร้างจากแผนที่โครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะหรือเส้นทางสัญจร (open space & transportation networks) เพื่อใช้แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง “ลักษณะโครงข่ายพื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจร”กับ “ลักษณะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่เกิดขึ้นบนพื้นที่” เมื่อนำแผนที่แอกเซียลประมวลผลด้วยโปรแกรมสเปซซินแทกซ์ ผลที่ได้จะสามารถอธิบายและทำนายลักษณะและระดับความนิยมในการใช้งานของพื้นที่นั้นๆ ว่าผู้คนมีแนวโน้มในการใช้พื้นที่เพื่อทำกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจอย่างไร

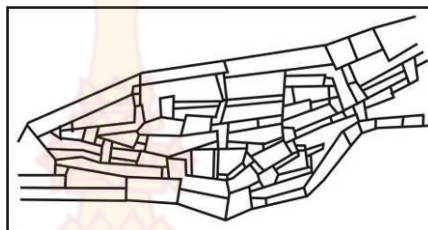
การสร้างแผนที่แอกเซียล เริ่มต้นจากการเขียนแผนภูมิแสดงหน่วยย่อยในพื้นที่และโครงสร้างการเชื่อมต่อระหว่างหน่วยเหล่านั้น ดังเช่น ระบบ 2 ระบบ ซึ่งประกอบด้วยหน่วยย่อยภายในระบบ 3 หน่วยเช่นเดียวกัน แต่มีลักษณะการเชื่อมต่อระหว่างหน่วยย่อย (convex spaces) แตกต่างกัน แผนภูมิที่ได้จะแสดงความสัมพันธ์ในระบบที่แตกต่างกัน (ภาพที่ 3.2)

ภาพที่ 3.2 แผนภูมิความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยพื้นที่ย่อย (convex spaces) ที่แตกต่างกัน 2 ระบบในการเชื่อมโยงและเข้าถึงพื้นที่

ที่มา : Hillier, 1996

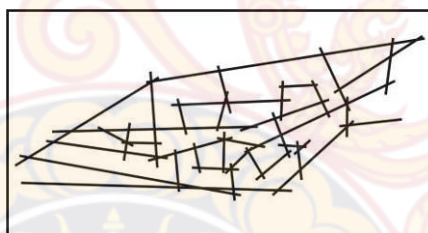
ในหลักการเดียวกันนี้ เมื่อนำมาพิจารณาพื้นที่ระดับเมืองหรือชุมชน สามารถทำได้โดยการสร้างแผนภูมิความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยย่อยในพื้นที่ชุมชน ซึ่งหน่วยย่อยในชุมชนอาจเป็นเส้นทางสัญจรหรือพื้นที่ว่างที่ต้องการวิเคราะห์ แล้วทำการแบ่งเส้นทางสัญจรหรือพื้นที่ว่างนั้นออกเป็น “หน่วยพื้นที่ย่อย” ที่ต่อกัน (ภาพที่ 3.3)

ภาพที่ 3.3 การแบ่งพื้นที่สาธารณะของเมือง Gassin ในประเทศฝรั่งเศสออกเป็นหน่วยพื้นที่ย่อย

ที่มา : Hillier, 1996

จากนั้นจึงลากเส้นที่ยาวที่สุดเชื่อมต่อระหว่างหน่วยพื้นที่ย่อยเหล่านั้น โดยมีจำนวนน้อยที่สุด ทั้งนี้ ภายในหน่วยพื้นที่ย่อยจะต้องสามารถเดินถึงและมองเห็นกันได้ตามสภาพความเป็นจริง เส้นที่ลากเชื่อมต่อกันเหล่านี้ เรียกว่า “เส้นแอกเซียล” (axial line) และระบบโครงข่ายทั้งหมดของเส้นแอกเซียลคือ แผนที่แอกเซียล (ภาพที่ 3.4) ที่แสดงโครงข่ายลักษณะเชิงสัณฐานของพื้นที่ชุมชนนั้น

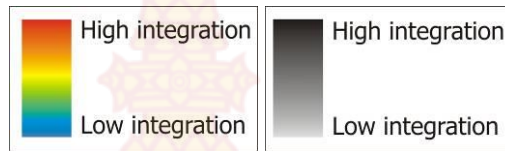

ภาพที่ 3.4 แผนที่แอกเซียลโครงข่ายสัณฐานพื้นที่ของเมือง Gassin

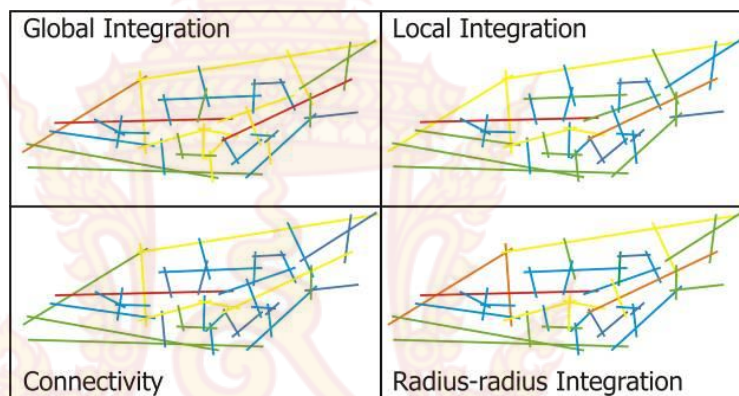
ที่มา : Hillier, 1996)

การวิเคราะห์แผนที่แอกเซียล ด้วยเทคนิคทางคอมพิวเตอร์สเปซซินแทกซ์นั้น โปรแกรมคอมพิวเตอร์จะทำการคำนวณแผนที่แอกเซียล ซึ่งเป็นโครงข่ายลักษณะเชิงสัณฐานของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับโครงข่ายเส้นทางการสัญจร ว่าเส้นทางใดมีศักยภาพในการเข้าถึงสูงสุด หรือเป็นเส้นทางที่ “ผสมผสาน” (integration) อยู่ในเนื้อเมืองมากกว่าเส้นอื่นๆ โดยกลุ่มของเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูง จะแสดงออกมาเป็นสีแดง แล้วไล่ลำดับตามแถบสเปคตรัมเป็นสีส้ม สีเหลือง สีเขียว สีฟ้า (ตามวรรณะสีรุ้ง) (ภาพที่ 3.5) กลุ่มของเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงน้อยที่สุด หรือเป็นเส้นทางที่ “แยกตัว” (segregation) ออกจากเนื้อเมืองมากที่สุด จะแสดงค่าสีน้ำเงิน ซึ่งแสดงว่ามีแนวโน้มที่จะมีการสัญจรผ่านน้อย หรือมีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำ (ภาพที่ 3.6) ตลอดจนอาจพบว่า บนเส้นสีแดง เป็นที่ตั้งของพื้นที่กิจกรรมการค้า ส่วนสีน้ำเงิน อาจสัมพันธ์กับการเป็นพื้นที่พักอาศัย ผลที่ได้จากการคำนวณจะทำให้ทราบถึงลักษณะและระดับการ

สัญจร ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน ลักษณะความหนาแน่นของเนื้อเมือง การกระจุกตัวของเนื้อเมือง ตลอดจนราคาที่ดินได้เช่นกัน (ไซศรี ภัคดีสุขเจริญ, 2548)

ภาพที่ 3.5 การไล่ลำดับแถบสีตามวรรณะสีรุ้งจากสีโทนร้อนไปสู่สีโทนเย็น

ภาพที่ 3.6 การวิเคราะห์โครงสร้างเชิงสัมพันธ์ของเมือง Gassin ด้วยโปรแกรมสเปซซินแทกซ์
ที่มา : Hillier, 1996

การวิเคราะห์ลักษณะโครงข่ายการเชื่อมต่อของเส้นทางสัญจร หรือศักยภาพในการเข้าถึงของเส้นทางสัญจร (อภิรดี เกษมศุข, 2541; ไซศรี ภัคดีสุขเจริญ, 2548) ประกอบด้วย 3 ระดับ ได้แก่

(1) การวิเคราะห์ระดับเมือง (global analysis) หรือระดับพื้นที่รวม เป็นการวิเคราะห์ศักยภาพในการเข้าถึงของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่ง จากเส้นทางอื่นๆ ทั้งหมดภายในเมือง หรือเรียกว่า การผสมผสานในระดับเมือง (global integration) ผลที่ได้เรียกว่า “ศักยภาพการเข้าถึงระดับเมือง” (global integration value หรือ R_n, n step) โดยเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงในระดับเมืองสูง หรือเรียกว่า “ผ่านเมือง” แสดงว่าเป็นเส้นทางสำคัญที่ผู้คนนิยมใช้ในการสัญจรในระดับเมือง มีความเชื่อมต่อกับเส้นทางในระบบมากที่สุด โดยส่วนใหญ่เป็นถนนสายหลักของพื้นที่ที่เห็นอย่างชัดเจนว่า มีความเชื่อมต่อกับถนนสายอื่นๆ โดยรอบ

(2) การวิเคราะห์ระดับย่าน (local analysis) หรือระดับชุมชนหรือระดับพื้นที่เฉพาะ เป็นศักยภาพในการเข้าถึงของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งจากเส้นทางอื่นๆ ถัดไปทุกๆ 2 เลี้ยว หรือเรียกว่า การผสมผสานในระดับย่าน (local integration) ผลที่ได้เรียกว่า “ศักยภาพการเข้าถึงระดับย่าน” (local integration value) หรือ “การผสมผสานในระดับ 3” (integration-3 หรือ $R_3, 3$ steps) โดยเส้นทางที่มี

ศักยภาพการเข้าถึงในระดับย่านสูง แสดงว่าเป็นเส้นทางสำคัญที่ผู้คนนิยมใช้สัญจรในระดับย่าน หรือเรียกว่า “ผ่านย่าน” ใช้วัดความเชื่อมต่อระหว่างเส้นทางหนึ่งที่ใช้เชื่อมต่อกับเส้นทางอื่นๆ ที่ถูกจำกัดความลึกหรือระยะทาง การจำกัดความลึกในการวัดจะแสดงให้เห็นว่า เส้นทางใดมีแนวโน้มที่จะเป็นศูนย์กลางของย่านนั้น จึงเป็นการวัดความสัมพันธ์เฉพาะส่วน

(3) การวิเคราะห์ระดับความเชื่อมต่อ (connectivity analysis) หรือ เรียกว่า ระดับตัวเอง เป็นการวิเคราะห์ศักยภาพในการเข้าถึงของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งจากเส้นทางอื่นๆ ซึ่งเป็นเส้นทางที่อยู่ถัดไป 1 เลี้ยว หรือเป็นเส้นทางที่ผู้คนเข้าถึงได้โดยตรงหรือเรียกว่า “ย่อยกว่าย่าน” ผลที่ได้เรียกว่า “ศักยภาพความเชื่อมต่อ” (connectivity integration value) ใช้ในการวัดว่าถนนเส้นใดเส้นหนึ่งว่า มีเส้นอื่นๆ มาเชื่อมต่อโดยตรงเป็นจำนวนกี่เส้น โดยมีแนวโน้มว่าถนนที่มีค่าการเชื่อมต่อสูงกว่าเส้นอื่นๆ มักจะเป็นถนนสายหลัก

นอกจากนั้น ผลการวิเคราะห์จะแสดงดัชนีค่าความสัมพันธ์ (correlation) ที่แสดงผ่านแผนภูมิการกระจาย (Scattergram) ได้แก่ ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจเมือง (intelligibility coefficient) และค่าสัมประสิทธิ์ความผสาน (synergy coefficient) มีรายละเอียด ดังนี้

(1) สัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจเมือง (intelligibility coefficient) เป็นดัชนีความสัมพันธ์ของค่าความเชื่อมต่อ (connectivity integration value) กับค่าศักยภาพการเข้าถึงระดับเมือง (global integration value) ซึ่งให้เห็นว่า ค่าความสัมพันธ์ที่สูง มักเป็นโครงข่ายเส้นทางที่ผู้ใช้สามารถจดจำและทำความเข้าใจเมืองหรือมองภาพรวมได้ดี ไม่หลงทางได้ง่าย

(2) สัมประสิทธิ์ความผสาน (synergy coefficient) เป็นดัชนีความสัมพันธ์ของค่าศักยภาพการเข้าถึงระดับเมือง (global integration value) กับศักยภาพการเข้าถึงระดับย่าน (local integration value) ซึ่งให้เห็นว่า ค่าความสัมพันธ์ที่สูง แสดงว่า โครงข่ายโดยรวมของย่านนั้นมีการผสานภายในเมืองได้ดี มีแนวโน้มว่าผู้คนจะมีโอกาสเลือกสัญจรทั้งในระดับเมืองและระดับย่าน

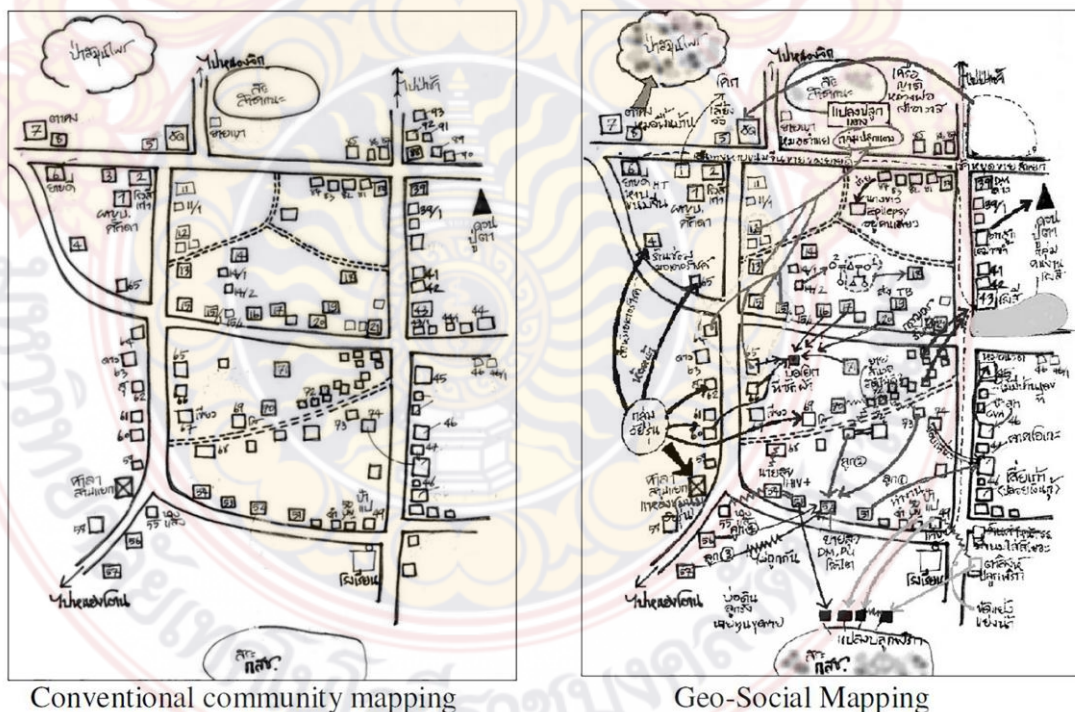
แผนภูมิการกระจาย (Scattergram) แสดงความสัมพันธ์ 2 ตัวแปร ประกอบด้วยแกน x แกน y เป็นค่าสหพันธ์ (correlation) ถ้าผลที่ได้แสดงค่าเป็นบวก คือ ตัวแปรมีความสัมพันธ์แปรตามกัน แต่หากค่าสหพันธ์ที่แสดงค่าเป็นลบ คือ ตัวแปรมีความสัมพันธ์แปรผกผันกัน การหาค่าสัมประสิทธิ์สหพันธ์ระหว่างตัวแปร x และ y พิจารณาจากค่าสัมประสิทธิ์สหพันธ์ (r) ว่ามีความสัมพันธ์ไปในทิศทางใด โดยค่า r มีค่าระหว่าง -1 กับ 1 ถ้าค่า r เข้าใกล้ 0 แสดงว่าค่าสหพันธ์ระหว่างตัวแปรมีน้อย และถ้าค่า r = 1 แสดงว่าค่าสหพันธ์เป็น + แต่หากค่า r = -1 แสดงว่าค่าสหพันธ์เป็น -

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า “ระบบพื้นที่ว่างหรือโครงข่ายพื้นที่ว่าง” และ “การสัญจร” เป็นปัจจัยหลักสำคัญของชุมชนและเมือง จึงมีความสำคัญในการวิเคราะห์ลักษณะเชิงพื้นที่ นับเป็น “กระดูกเมือง” โดยเครื่องมือวิเคราะห์เชิงสัณฐานสเปซซินแทกซ์จะช่วยวิเคราะห์และชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของพื้นที่บริเวณนั้นว่า มีลักษณะอย่างไร ควรพัฒนาไปในทิศทางใด เช่น ควรกระตุ้นให้เกิดการใช้งานหรือเชื่อมต่อให้เกิด

โครงข่ายที่ต่อเนื่องทั่วถึง ไม่เป็นจุดอับที่ล่อแหลมต่อการเกิดอุบัติเหตุหรืออาชญากรรม หรือ ควรคงไว้ซึ่งลักษณะสัญญาณเดิมเพื่อรักษาเอกลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรมไว้ ควบคู่กับการเสนอแนะให้มีรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน อาคารหรือกิจกรรมที่เหมาะสมเพื่อให้พื้นที่มีชีวิตชีวา นำไปสู่ลักษณะ “สัญญาณศูนย์กลางที่มีชีวิต” ผ่านแผนที่แกนเซียล (axial map) ที่แสดงค่าเป็นโทนสี ซึ่งทำให้มองเห็นศักยภาพของโครงข่ายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

3.3 แผนที่ทางสังคมวัฒนธรรม (Socio-Cultural Map)

เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพื้นที่และข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นหลัก มาประมวลรวมกันจะทำให้ได้ข้อมูลทางสังคมวัฒนธรรมประเพณี สำหรับการสร้าง “แผนที่ทางสังคมวัฒนธรรม” (Socio-Cultural Map) ใช้แผนที่และข้อมูลทางกายภาพเป็นฐาน สร้างเป็นแผนผังชุมชน (layout) เพื่อแสดงกิจกรรมต่างๆ เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่สำคัญ การรวมกลุ่มอาชีพ กลุ่มทางสังคม กิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีตามความเป็นจริงที่ผู้คนในชุมชนได้กระทำขึ้นบนพื้นที่ แสดงออกมาเป็นภาพกราฟิก เพื่ออธิบายลักษณะความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ต้องการทราบกับลักษณะเชิงพื้นที่ในชุมชน แสดงผลผ่านแผนที่ ภาพ กราฟิกและการอธิบายเชิงพรรณนา ประกอบกันเพื่อช่วยให้เข้าใจได้ชัดเจน และอาจเรียกว่า แผนที่ภูมิ-สังคม (Geo-Social Mapping) ดังตัวอย่างภาพที่ 3.7

ภาพที่ 3.7 ตัวอย่างแผนที่ภูมิ-สังคม (Geo-Social Mapping)

ที่มา : Komatra Chuengsatiansup et al, 2002

3.4 แผนที่มรดกวัฒนธรรม (Cultural Heritage Map) โดยทั่วไปแผนที่มรดกวัฒนธรรมเป็นการแสดงข้อมูลแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ และบันทึกเป็นเอกสารที่ระบุรายละเอียดของมรดกทางวัฒนธรรมนั้นที่ได้จากการสำรวจและการสัมภาษณ์เชิงลึก จากนั้นทำการประเมินความสำคัญของมรดกวัฒนธรรม และจัดกลุ่มมรดกวัฒนธรรมโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น การจัดกลุ่มมรดกวัฒนธรรมประกอบด้วย 6 กลุ่มหลักได้แก่ (1) พื้นที่ประวัติศาสตร์และย่านสำคัญ (2) บ้านและอาคารสำคัญ (3) ประเพณีวัฒนธรรม (4) ภูมิปัญญาและเรื่องเล่า (5) บุคคลสำคัญและปราชญ์ชาวบ้าน (6) ผลิตภัณฑ์ชุมชนและอาหารท้องถิ่น การแสดงรายละเอียดของมรดกวัฒนธรรมแต่ละประเภทในแผนที่จะแสดงตามความเหมาะสม ดังตัวอย่างแผนที่มรดกวัฒนธรรมย่านคลองสาน กรุงเทพฯ (ภาพที่ xx) โดยในงานวิจัยนี้ข้อมูลที่น่าไปสู่การจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมจะเป็นข้อมูลที่ได้จากข้อมูลเชิงพื้นที่และข้อมูลทางสังคมวัฒนธรรมของชาวสวนยางพารา ซึ่งจะมีลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมและสังคมบนพื้นฐานทางกายภาพ เรียกว่า “แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น” (Local Socio-Cultural Heritage Map) ของชาวสวนยางพาราโดยเฉพาะ

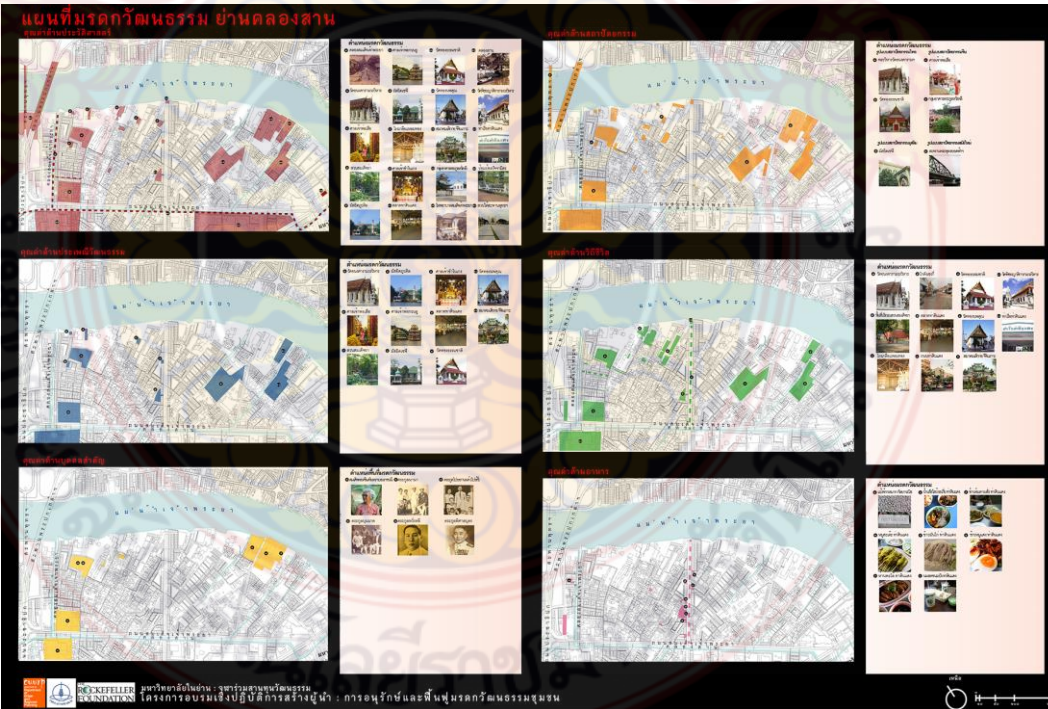

ภาพที่ 3.8 การจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมย่านคลองสาน กรุงเทพฯ

ที่มา : <https://www.bangkokpost.com> online, 2561

หมวดหมู่	ชื่อจุด	ภาพถ่าย	อาคารวัฒนธรรม				
			วัด	ศาลเจ้า	พิพิธภัณฑ์	ศูนย์วัฒนธรรม	หอศิลป์
๑	คลองแม่ข่าพาราม						
๒	โหนดวิจิตร (เจ็ดสี)						
๓	เรือนจำวิจิตรนิรมิต						
๔	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์						
๕	ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว						
๖	บ้านเจ้าพระยา						
๗	วัดสุทัศน์เทพวราราม						
๘	วัดสุทัศน์เทพวราราม						
๙	วัดสุทัศน์เทพวราราม						
๑๐	วัดสุทัศน์เทพวราราม						
๑๑	วัดสุทัศน์เทพวราราม						
๑๒	วัดสุทัศน์เทพวราราม						
๑๓	วัดสุทัศน์เทพวราราม						
๑๔	วัดสุทัศน์เทพวราราม						
๑๕	วัดสุทัศน์เทพวราราม						
๑๖	วัดสุทัศน์เทพวราราม						
๑๗	วัดสุทัศน์เทพวราราม						
๑๘	วัดสุทัศน์เทพวราราม						
๑๙	วัดสุทัศน์เทพวราราม						
๒๐	วัดสุทัศน์เทพวราราม						

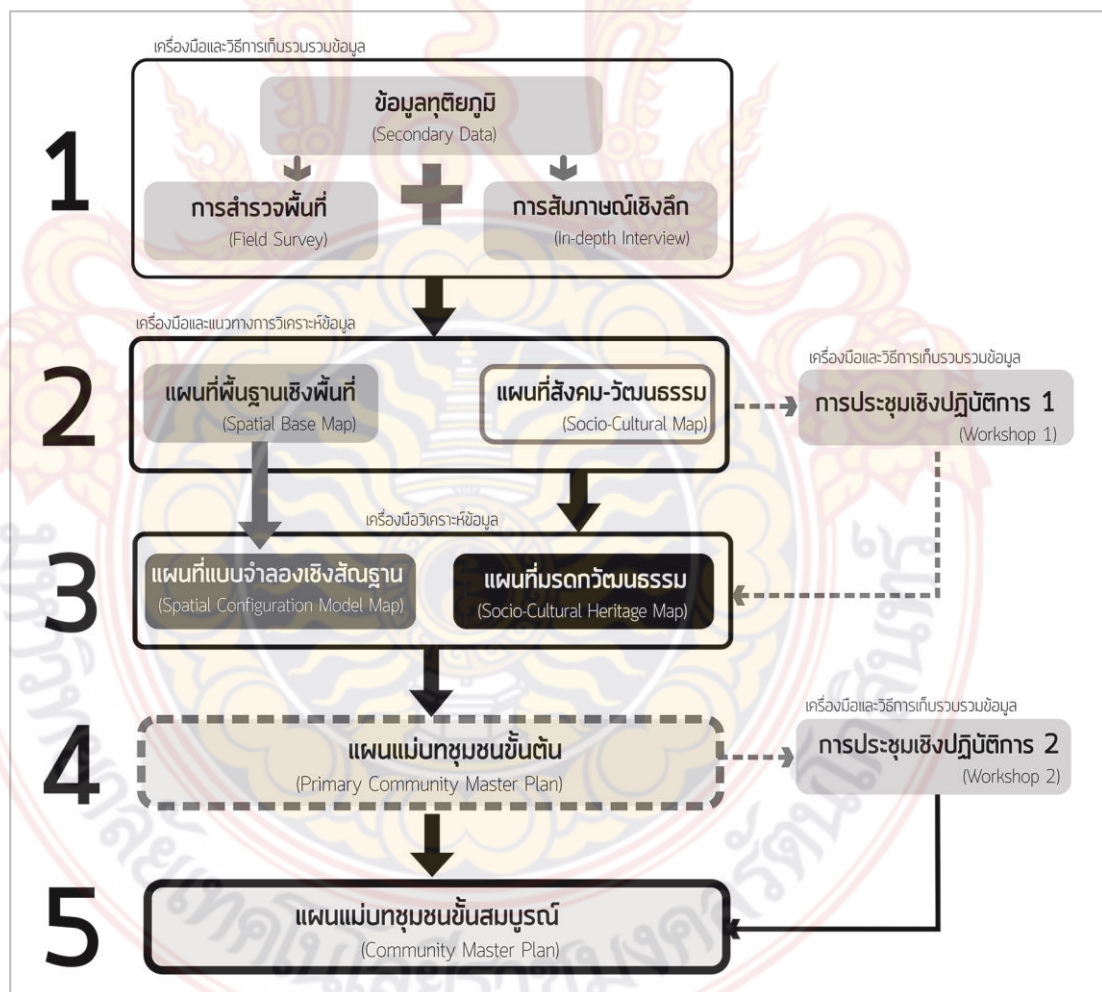
ภาพที่ 3.8 การจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมย่านคลองสาน กรุงเทพฯ (ต่อ)
ที่มา : <https://www.bangkokpost.com> online, 2561

ภาพที่ 3.8 การจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมย่านคลองสาน กรุงเทพฯ (ต่อ)
ที่มา : <https://www.bangkokpost.com> online, 2561

จากนั้น นำข้อมูลแผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น (Local Cultural Heritage Map) ที่ได้ มาทำการวิเคราะห์ร่วมกับแผนที่แบบจำลองเชิงสัญญาณ ซึ่งจะชี้ให้เห็นถึงตำแหน่งของแหล่งมรดกวัฒนธรรมที่มีทั้งหมดบนโครงข่ายเชิงพื้นที่ ที่มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับต่างๆ ผ่านแผนที่วิเคราะห์เชิงสัญญาณ (Spatial model map) ที่สามารถวิเคราะห์ที่ได้ถึงความเหมาะสมของตำแหน่งที่ตั้งของมรดกวัฒนธรรมเหล่านั้น ว่ากิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ที่มีความเหมาะสมกับศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงของโครงข่ายเชิงพื้นที่หรือไม่อย่างไร และมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกิจกรรมที่เกิดขึ้นในบริเวณใกล้เคียงหรือไม่ อย่างไร จากนั้นจึงนำไปสู่การวิเคราะห์ สรุปผล และเสนอแนะการจัดทำแผนแม่บทชุมชนขั้นสมบูรณ์ต่อไป

4. สรุปวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและกระบวนการวิจัย

ภาพที่ 3.9 แผนภูมิสรุปวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและกระบวนการวิจัย

ที่มา : ผู้วิจัย

จากแผนภูมิสรุปการเก็บรวบรวมข้อมูลและกระบวนการวิจัย มีลำดับขั้นตอนโดยสรุป ดังนี้

(1) ดำเนินเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยการสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์เชิงลึก ร่วมกับการใช้ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้อง ทำการวิเคราะห์ตามตัวแปรที่กำหนดไว้ทั้งในประเด็นโครงข่ายเชิงพื้นที่และในประเด็นเชิงเครือข่ายสังคมวัฒนธรรม

(2) จัดทำแผนที่พื้นฐานเชิงพื้นที่และจัดทำแผนที่สังคม-วัฒนธรรม จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 1 เป็นการให้ความเห็น ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ประเมินคุณค่าและศักยภาพของมรดกทางวัฒนธรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของชาวสวนยางพารา

(3) วิเคราะห์และจัดทำแผนที่แบบจำลองเชิงสัณฐาน (Spatial Configuration Model) และแผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น (Local Cultural Heritage Map) แล้วทำการวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการซ้อนทับข้อมูล (overlay data)

(4) จัดทำแผนแม่บทชุมชนขั้นต้น (Primary Community Master Plan) และดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 2 เป็นการตรวจสอบความถูกต้อง ความเหมาะสมของข้อมูลและรายละเอียดที่สมบูรณ์ครบถ้วน รวมทั้ง ให้ความคิดเห็น ข้อเสนอแนะจากการจัดทำแผนแม่บทชุมชนขั้นต้น

(5) จัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ในขั้นสมบูรณ์ (Community Master Plan)

สรุป งานวิจัยเรื่อง การจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ผ่านโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา หมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ได้กำหนดกลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ชาวสวนยางพาราในหมู่บ้านควนจง โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล 4 ประเภท ได้แก่ ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) การสำรวจพื้นที่ (Field Survey) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) จากนั้น นำข้อมูลที่ได้มาจัดทำเครื่องมือที่ใช้วิเคราะห์ด้านต่างๆ ตามตัวแปร ได้แก่ แผนที่ฐานเชิงพื้นที่ (Spatial Base Map) แผนที่แบบจำลองเชิงสัณฐาน (Spatial Configuration Model Map) แผนที่ทางสังคมวัฒนธรรม (Socio-Cultural Map) และแผนที่มรดกวัฒนธรรม (Cultural Heritage Map) แล้วจึงนำข้อมูลที่วิเคราะห์ได้ไปสู่การจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ในส่วนนี้เป็นการนำผลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ การสำรวจพื้นที่และการสัมภาษณ์เชิงลึกมาทำการวิเคราะห์ตามตัวแปรที่กำหนด ทั้งในประเด็นโครงข่ายเชิงพื้นที่และประเด็นเชิงสังคมวัฒนธรรม จากนั้นดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการ ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน จำนวน 2 ครั้ง เพื่อได้ข้อสรุป แล้วนำเสนอแนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา โดยมีผลการวิจัย ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา
 - 1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต ลักษณะทางภูมิศาสตร์ และประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน
 - 1.2 แผนและนโยบายการพัฒนาของหมู่บ้านและภาครัฐ
 - 1.3 สถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน
2. ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของหมู่บ้านควนจง
 - 2.1 สภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐานที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว
 - 2.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารสำคัญในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
 - 2.3 รูปแบบพื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจรในการท่องเที่ยว
 - 2.4 สรุปผลและการจัดทำแผนที่พื้นฐานโครงข่ายเชิงพื้นที่
3. ลักษณะเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
 - 3.1 ลักษณะผู้คนและบทบาทหน้าที่ในชุมชนด้านการท่องเที่ยว
 - 3.2 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวสวนยางที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยว
 - 3.3 เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจชาวสวนยาง
 - 3.4 ประเภทผลผลิตและรูปแบบระบบการผลิตทางการเกษตร
 - 3.5 สรุปผลและการจัดทำแผนที่ทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยาง
4. การวิเคราะห์ลักษณะและความสัมพันธ์ของโครงข่ายเชิงพื้นที่กับเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรม
 - 4.1 การวิเคราะห์ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่
 - 4.2 การวิเคราะห์ลักษณะเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรม
 - 4.3 สรุปผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรมชาวสวนยาง
5. การจัดทำแผนแม่บทเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง
 - 5.1 แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรขั้นต้น
 - 5.2 แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรขั้นสมบูรณ์

5.3 ตัวอย่างโครงการขยายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร

1. ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา

1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต ลักษณะทางภูมิศาสตร์ และประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

1) ที่ตั้งและอาณาเขต

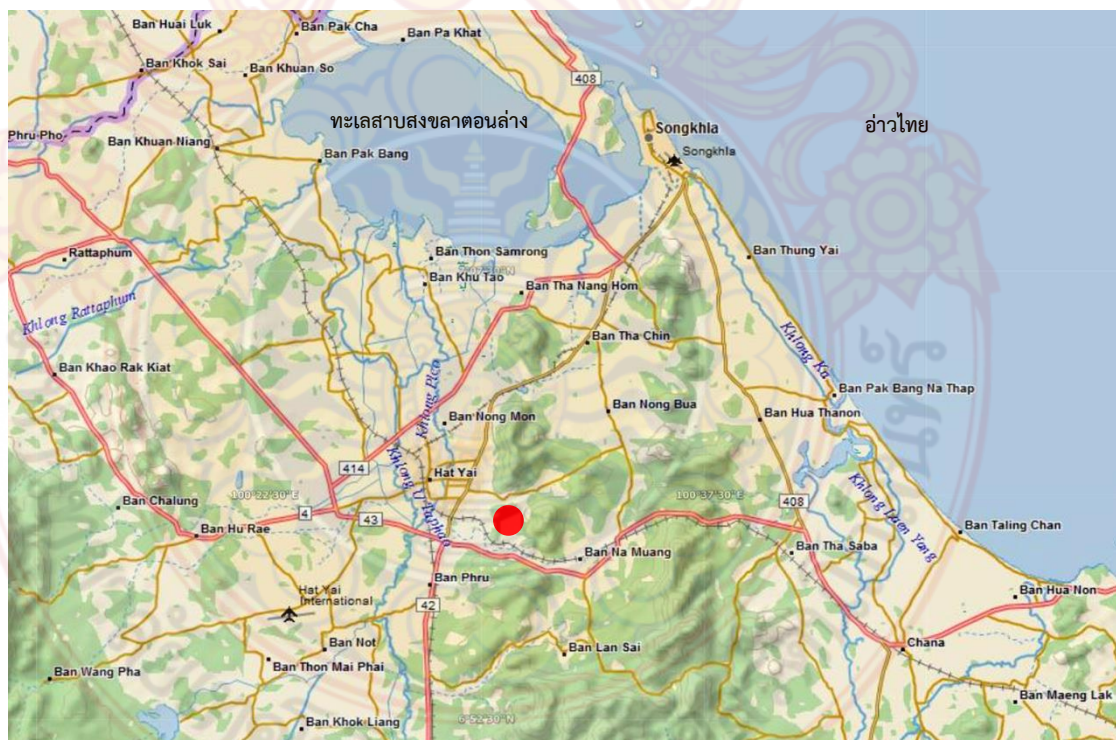
หมู่บ้านควนจง อยู่ในท้องที่หมู่ที่ 4 ของตำบลนาหม่อม อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ภาคใต้ของประเทศไทย ภายใต้การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลนาหม่อม มีอาณาเขตติดกับอำเภอหาดใหญ่ โดยห่างจากตัวเมืองหาดใหญ่ประมาณ 7 กิโลเมตร จากอำเภอนาหม่อม 4 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 3.8 ตารางกิโลเมตรหรือ 6,188.50 ไร่ โดยประมาณ มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับบ้านโนไร่และบ้านทุ่งโดน ตำบลคอกหงส์ อำเภอหาดใหญ่

ทิศใต้ ติดต่อกับทางหลวง#43 (AH18) หาดใหญ่-ปัตตานี และแนวภูเขา

ทิศตะวันออก ติดต่อกับบ้านพรุเมา ตำบลนาหม่อม อำเภอนาหม่อม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับหมู่บ้านปลักธง ตำบลคอกหงส์ อำเภอหาดใหญ่

● ตำแหน่งที่ตั้งพื้นที่ศึกษา

บ้านควนจง หมู่ที่ 4 ต.นาหม่อม อ.นาหม่อม จ.สงขลา

ภาพที่ 4.1 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของหมู่บ้านควนจง

ที่มา : แผนที่ภูมิศาสตร์ โดยบริษัท Esri ปี 2018

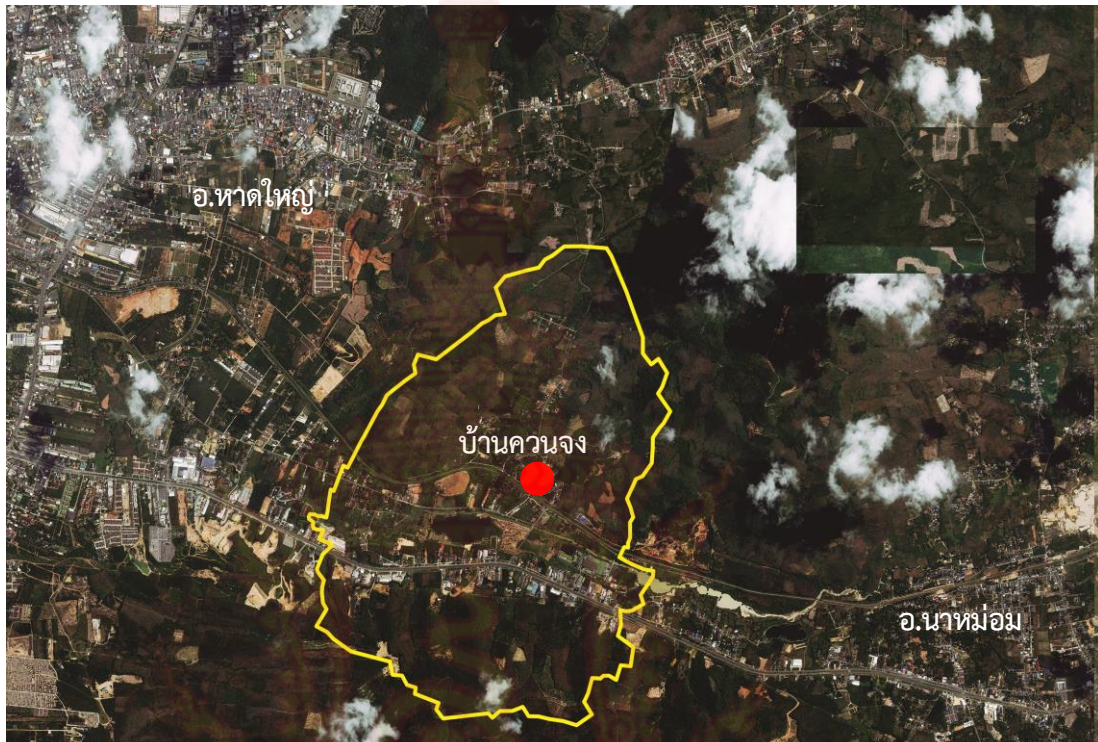
2) ลักษณะทางภูมิศาสตร์

หมู่บ้านควนจง จัดอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา อันเป็นบริเวณหนึ่งที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ของภาคใต้ มีลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศเอื้อต่อการทำเกษตรกรรม สภาพพื้นที่เป็นที่ราบแคบยาวจากการถูกขนาบด้วยแนวภูเขาสูงต่ำ (ภาษาใต้เรียกว่า ควน) ภูเขากลายเป็นอาณาเขตล้อมรอบหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นสวนยางพาราหรือป่ายาง มีสายน้ำหรือลำธารขนาดเล็กหลายสาย ไหลจากบนควนลงมาสู่ลำคลอง ชื่อ “คลองหะ” มีระยะทางที่คลองไหลผ่านหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร โดยไหลมาจากพื้นที่อำเภอนาหม่อมไปสู่อำเภอหาดใหญ่ ธารน้ำจากบนภูเขาที่ไหลผ่านในหมู่บ้านทำให้เกิดเป็นน้ำตกขนาดเล็กที่คนในหมู่บ้านเรียกว่า “โตน” และมีแอ่งเก็บน้ำจืดที่เรียกว่า “ขุม” เกิดจากการจากขุดดินเพื่อทำเหมืองแร่ในอดีต (เสน่ห์ รัตนถาวร. สมาชิกในหมู่บ้าน, สัมภาษณ์ 2561) เนื่องจากอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแร่ดีบุก จึงมีการทำเหมืองแร่แบบเหมืองสูบ โดยมีภาคเอกชนผู้ถือประทานบัตรทำเหมืองแร่ดีบุก และผลผลิตของแร่ดีบุก ในช่วงปี 2518-2522 (ยงยุทธ ตรงค์สาร, 2523) ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันส่วนหนึ่งจึงเป็นผลมาจากการทำเหมืองแร่ สภาพทั่วไปของหมู่บ้านเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทที่ยังคงความเป็นธรรมชาติ (ดังภาพที่ 4.2) ผู้คนส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร โดยเฉพาะการทำสวนยางพาราที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษนับร้อยปี บางพื้นที่มีการทำนามาก่อน ปัจจุบันบริเวณทุ่งนาบางส่วนถูกปล่อยให้เป็นที่โล่ง ใช้เป็นพื้นที่รับน้ำในช่วงฤดูน้ำหลากด้วยเป็นที่ลุ่มต่ำ บางส่วนถูกเปลี่ยนสภาพเป็นพื้นที่ปลูกยางพาราและทำสวนผลไม้ (การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561)

ภาพที่ 4.2 ลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพทั่วไปของหมู่บ้านที่ล้อมรอบด้วยภูเขา

ที่มา : การสำรวจพื้นที่, 2561

สัญลักษณ์ 200 0 200 400 800 m. ▲

----- อาณาบริเวณของหมู่บ้านควนจงโดยประมาณ

● บริเวณใจกลางหมู่บ้าน

ภาพที่ 4.3 แผนที่ทางภูมิศาสตร์และสภาพทั่วไปของหมู่บ้านควนจง

ที่มา : แผนที่ Esri ปี 2018 ปรับปรุงข้อมูลโดยผู้วิจัย, 2561

สภาพภูมิอากาศในพื้นที่ส่วนใหญ่ มี 2 ฤดูกาล ได้แก่ ช่วงฤดูฝนและฤดูร้อน ซึ่งมีผลต่อการทำเกษตรกรรมทั้งการทำสวนยางและทำสวนผลไม้ โดยเฉพาะการกรีดยางและการเก็บเกี่ยวผลไม้ ในช่วงฤดูร้อน (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม) เป็นช่วงที่ยางผลัดใบ ถือเป็นกรหยุดพักเพื่อฟื้นฟูต้นยางในรอบปี และช่วงฤดูฝน (พฤษภาคม-กุมภาพันธ์) ในช่วงนี้จะมี 2 ระยะ คือ เดือนพฤษภาคม-ตุลาคม จะมีฝนตกบ้าง สลับกันไปในแต่ละวัน ชาวสวนจึงยังคงกรีดยางได้ในบางวัน และเดือนตุลาคม-กุมภาพันธ์ ในช่วงนี้จะมีฝนตกชุกมาก ต้องงดกรีดยาง เนื่องจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ อย่างไม่รู้ก็ตาม ในปัจจุบันสภาพภูมิอากาศมีความแปรปรวนมากขึ้นส่งผลให้ช่วงฤดูกาลคลาดเคลื่อนไปบ้าง ชาวสวนยางจึงใช้วิธีสังเกตจากสภาพภูมิอากาศและต้นยางเป็นสำคัญ และด้วยลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ล้อมรอบไปด้วยภูเขา จึงต้องระมัดระวังน้ำป่าไหลหลากและดินโคลนถล่ม แต่ในช่วงที่ผ่านมายังไม่มีเหตุการณ์ในลักษณะดังกล่าว มีเพียงน้ำในลำคลองมีระดับสูงขึ้น จึงไหลบ่าท่วมบริเวณย่านพักอาศัยและพื้นที่ทำการเกษตรที่อยู่ในตำแหน่งค่อนข้างลุ่มต่ำเป็นประจำทุกปี ผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ บางส่วนจึงนิยมสร้างบ้านพักอาศัยยกพื้นสูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม

3) ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

จากสภาพภูมิศาสตร์ที่มีภูเขาสูงต่ำจึงมีคำว่า “ควน” นำหน้า ประกอบกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชน ได้ข้อสรุปถึงที่มาของชื่อหมู่บ้านว่า ในหมู่บ้านมีเนินเขาเตี้ยๆ ลักษณะสันฐานเป็นรูปวงกลม เรียกว่า ควนกลม และมีกระจง ซึ่งเป็นสัตว์จำพวกแก้งขนาดเล็กชุกชุม จึงเรียกเป็นชื่อหมู่บ้านว่า “ควนจง” หมู่บ้านมีการตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัยมายาวนานกว่าหนึ่งร้อยปี อดีตมีบ้านเรือนเพียงไม่กี่หลัง ตั้งอยู่ใน 2 บริเวณ คือ ริมทางหลวงหมายเลข 43 (คนในหมู่บ้านเรียกกันว่าถนนสายเอเชีย) และบริเวณที่เรียกว่า บ้านตึนนา โดยบ้านตึนนาเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของหมู่บ้าน ผู้คนสองพื้นที่ติดต่อกันด้วยการเดินเท้าเป็นหลัก ในช่วงปี พ.ศ.2460 มีการสร้างทางรถไฟสายใต้ ทาดใหญ่-สุโขทัย-โกสุมพิสัย มี “สถานีบ้านควนจง” เป็นหนึ่งในสถานีรถไฟของเส้นทางรถไฟสายใต้ รวมถึงมีการตัดถนนสายเอเชีย สร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2493 จึงสันนิษฐานว่า การเติบโตของหมู่บ้านควนจงเกิดจากเส้นทางคมนาคม ทั้งถนนสายเอเชียและเส้นทางรถไฟที่ช่วยให้การเดินทางติดต่อกับพื้นที่อื่นๆ เป็นไปอย่างสะดวก ประกอบกับคนดั้งเดิมและคนต่างถิ่นอพยพเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างทำงานก่อสร้างและทำงานในเมืองแร่ดีบุกที่เคยรุ่งเรืองในอดีต จึงลงหลักปักฐานสร้างครอบครัวอย่างถาวรในช่วงเวลานั้นแล้วสืบเชื้อสายมาถึงปัจจุบัน ภายในหมู่บ้านมีการตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ใน 4 บริเวณหลักๆ ที่เรียกกันว่า บ้านริมถนนสายเอเชีย บ้านตึนนา บ้านตึก และบ้านก๊ว้น โดยมีถนนสายหลักและสายรองเชื่อมโยงบริเวณต่างๆ ทั้งภายในหมู่บ้านและภายนอกที่มีอาณาเขตติดต่อกันให้สามารถเดินทางได้อย่างสะดวก

1.2 แผนและนโยบายการพัฒนาของหมู่บ้านและภาครัฐ

กลุ่มผู้นำของหมู่บ้านควนจงได้กำหนดแผนพัฒนาหมู่บ้าน โดยแบ่งเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งแผนงาน/โครงการที่มีส่วนสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยว สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 แผนพัฒนาหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ในช่วงปี พ.ศ.2561-2565

แผนงาน/โครงการ	รายละเอียด/กิจกรรม	ระยะเวลาดำเนินการ
ด้านเศรษฐกิจ		
1. แผนพัฒนาและสร้างระบบเศรษฐกิจในหมู่บ้าน	การให้ความรู้เรื่องการค้าขาย /การจัดการสินค้าเกษตร / การทำตลาดชุมชน /การสร้างมาตรฐานสินค้า /การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์	พ.ศ.2561-2563
2. แผนการแปรรูปผลผลิตเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม	การแปรรูปของกิน /การแปรรูปของใช้และการประดิษฐ์เพื่อจำหน่าย	พ.ศ.2561-2565
ด้านสังคม		
1. แผนการพัฒนาศักยภาพ	กิจกรรมพัฒนาแกนนำหมู่บ้าน /กิจกรรมพัฒนาประชาชน	พ.ศ.2561-2563

ตารางที่ 4.1 แผนพัฒนาหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ในช่วงปี พ.ศ.2561-2565

แผนงาน/โครงการ	รายละเอียด/กิจกรรม	ระยะเวลา ดำเนินการ
หมู่บ้าน 2. แผนส่งเสริมคุณภาพชีวิต ผู้สูงอายุ	ครอบครัวและกลุ่มต่างๆ /กิจกรรมพัฒนากลุ่มอาชีพ การทำกิจกรรมกลุ่ม /ทักษะส่วนบุคคล /การดูแลสุขภาพ การสร้างรายได้	พ.ศ.2561-2563
ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม		
1. แผนปรับปรุงและพัฒนาภูมิ ทัศน์ในหมู่บ้าน	การปรับปรุงภูมิทัศน์ ความสะอาด ความเป็นระเบียบใน ครัวเรือนและในที่สาธารณะ /การจัดทำป้ายชี้แนะนำ สถานที่ /การปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตร	พ.ศ.2561-2565
2. แผนการบริหารและจัดการ ขยะในหมู่บ้าน	การจัดการขยะอย่างถูกวิธี /การสร้างมูลค่างจากขยะ /การ จัดการขยะแบบยั่งยืน	พ.ศ.2561

ที่มา : แผนพัฒนาหมู่บ้านควนจง, 2560

การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานท้องถิ่นที่ได้ดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมแล้ว อาทิเช่น โครงการปรับปรุงศาลาและภูมิทัศน์ท่าตลาดชุมชน (ภายใต้โครงการยกระดับศักยภาพหมู่บ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจตามแนวทางประชารัฐ หมู่บ้านละ 200,000 บาท ดำเนินการในปี พ.ศ. 2559) โครงการสร้างฝายกักเก็บน้ำ ฝายมีชีวิตควนจง (ภายใต้โครงการยกระดับศักยภาพหมู่บ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางประชารัฐ หมู่บ้านละ 250,000 บาท ดำเนินการในปี พ.ศ.2560) โครงการจัดทำถนนลาดยางในหมู่บ้าน สวนต่อขยายจากแนวถนนเดิม เป็นต้น นอกจากนี้ ส่วนที่ดำเนินการโดยแกนนำหมู่บ้านขับเคลื่อนเป็นไปในรูปแบบการสร้างสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ในชุมชน โดยรวมให้เกิดความร่มรื่นสวยงาม เช่น การปลูกไม้ยืนต้น ไม้ท้องถิ่นเพื่อให้ร่มเงาและไม้ดอกให้สวยงามบริเวณพื้นที่สาธารณะ ริมคลองและริมถนนสายหลักในหมู่บ้าน (สนั่น เสมารธรรมจักร์. ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์ 2561 และการเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561)

ภาพที่ 4.4 โครงการพัฒนาหมู่บ้านตามแผนและนโยบายของหมู่บ้านและภาครัฐ

ที่มา : การสำรวจพื้นที่, 2561

ภาพที่ 4.4 โครงการพัฒนาหมู่บ้านตามแผนและนโยบายของหมู่บ้านและภาครัฐ (ต่อ)
ที่มา : การสำรวจพื้นที่, 2561

1.3 สถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน

สืบเนื่องจากภาพรวมหมู่บ้านควนจงเป็นชุมชนชาวสวนยาง มีทรัพยากรทางกายภาพที่ยังคงมีความเป็นธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ประกอบกับตำแหน่งที่สามารถเดินทางติดต่อกับพื้นที่อื่นๆ ได้สะดวก จึงทำให้มีผู้คนจากภายนอกนิยมใช้เป็นเส้นทางปั่นจักรยานในช่วงเช้า-เย็น และเข้ามาในหมู่บ้านเพื่อตกบาตร ปฏิบัติธรรม สักการะหลวงพ่อในวัดภูเขาล้อมอย่างสม่ำเสมอทุกวันและทุกครั้งที่ม้งงานประเพณีของหมู่บ้าน จึงเป็นโอกาสให้บ้านควนจงสามารถพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว โดยเน้นไปในเชิงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ซึ่งกลุ่มผู้นำ คณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการท่องเที่ยวชุมชนได้เล็งเห็นศักยภาพ จึงได้นำเสนอข้อมูลที่เป็นจุดเด่นและเข้าร่วมการประชุมในวาระต่างๆ กับหน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่น เพื่อผลักดันให้บ้านควนจงเป็นหนึ่งในหมู่บ้านท่องเที่ยว โดยโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้แก่ การจัดให้บุคลากรที่เป็นกลุ่มผู้นำชุมชนได้เข้าร่วมการฝึกอบรมให้ความรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวชุมชน การสร้างความรู้ความเข้าใจถึงแนวทางการสำเร็จของโครงการชุมชนท่องเที่ยว การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ภาคใต้ การศึกษาดูงานในพื้นที่ต่างๆ ในปัจจุบันอยู่ในช่วงการขับเคลื่อนตามนโยบายของรัฐบาลในโครงการ “ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี” ระดับตำบล ส่งผลให้ในหมู่บ้านมีการจัดตั้งคณะทำงานด้าน

การท่องเที่ยวขึ้น ภายใต้ชุดคณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชน ประกอบด้วยกลุ่มผู้นำชุมชน สมาชิกในชุมชน นักวิชาการ รวมถึงผู้บริหารระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านควนจงเป็นกรรมการ

นอกจากนั้น ได้มีการริเริ่มจัดทำแผนที่ท่องเที่ยวหมู่บ้านควนจงขึ้นในเบื้องต้น โดยกำหนดให้สถานที่สำคัญของหมู่บ้าน ทั้งประวัติศาสตร์และทางธรรมชาติเป็นจุดท่องเที่ยว ได้แก่ ฝายมีชีวิต นาสระบัว (ทุ่งนาร้าง) วัดเขาล้อม น้ำตกโตน ควนคั่นกลาว และเขาลังกา (ภาพที่ 4.5) โดยมีแผนงานการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใน 6 แผนงาน ได้แก่ 1) การปรับปรุงภูมิทัศน์และพัฒนาคลองหระยะที่ผ่านหมู่บ้าน 2) การปรับปรุงลำธารคลองปุด การสร้างฝายกักเก็บน้ำ 3 จุดและการปลูกไม้ดอกไม้ประดับริมสองฝั่งคลอง 3) การปรับปรุงพัฒนาไร่นาสวนผสมเป็นแหล่งผลิตอาหารและแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร 4) การปรับปรุงพัฒนาน้ำตกโตนเป็นแหล่งท่องเที่ยว 5) การพัฒนาและสร้างระบบนิเวศบริเวณเขาลังกาให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า 6) การฟื้นฟูประวัติศาสตร์การทำเหมืองแร่ดีบุก (สนั่น เสมารธรรมจักร์. ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์ 2561)

ภาพที่ 4.5 แผนที่ท่องเที่ยวหมู่บ้านควนจงในเบื้องต้น

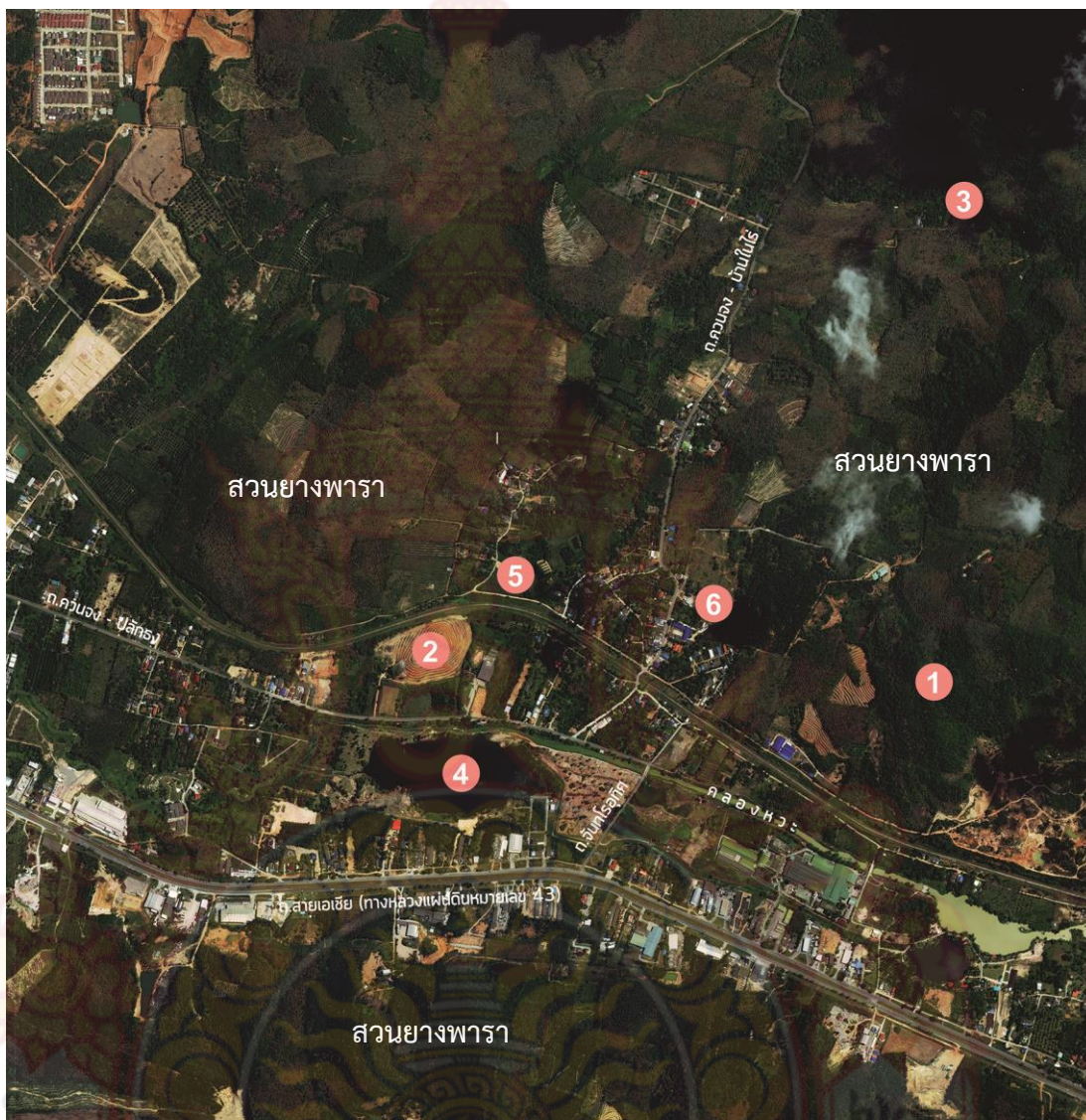
ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

2. ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่ของหมู่บ้านควนจง อำเภอห่มอม จังหวัดสงขลา

ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบในการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านควนจง จึงมีศักยภาพในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวที่สามารถจำแนกได้ดังนี้

2.1 สภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบทางธรรมชาติในแหล่งตั้งถิ่นฐาน

ด้วยตำแหน่งที่ตั้งของหมู่บ้านควนจงมีองค์ประกอบทางธรรมชาติที่หลากหลาย เอื้อให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิตและพักผ่อนหย่อนใจมาช้านาน นับเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่บ่งชี้ให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำเกษตรกรรม ผู้คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่จึงยังคงประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก โดยมีตำแหน่งดังภาพที่ 4.6 รายละเอียดดังนี้

สัญลักษณ์

- 1 เขาลังกาและเขาคานหลาว
- 2 ควนกลม
- 3 น้ำตกหรือไตน
- 4 แอ่งน้ำหรือขุมเหมือง
- 5 ทุ่งนาร้างหรือป่าพรุ
- 6 สวนป่าชุมชน

200 0 200 400 800 m.

ภาพที่ 4.6 สภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบทางธรรมชาติสำคัญที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว

ที่มา : แผนที่ Esri ปี 2018 ปรับปรุงข้อมูลโดยผู้วิจัย, 2561

1) **ภูเขาหรือควน** นับเป็นองค์ประกอบทางภูมิศาสตร์สำคัญ เนื่องจาก เป็นพื้นที่ธรรมชาติที่ทำให้บ้านควนจมีจุดเด่นตามชื่อของหมู่บ้าน ในตำแหน่งที่เป็นภูเขาสูง เรียกว่า “เขาลังกา” และเขาคานหลวง หรือ “ควนคานหลวง” เป็นบริเวณที่มีทัศนียภาพโดดเด่นสามารถมองเห็นได้จากระยะไกล โดยเฉพาะในช่วงเช้าเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นจะมีหมอกปกคลุม และเมื่อเย็นอยู่ ณ จุดที่สูงสุดของภูเขา ก็สามารถมองเห็นบริเวณโดยรอบได้ ส่วนภูเขาอีกพื้นที่คือ “ควนกลม” บริเวณนี้เป็นพื้นที่เอกชน ปัจจุบันปลูกยางพาราโดยปรับสภาพพื้นที่เป็นขั้นบันได นับเป็นอีกจุดที่มีมุมมองสวยงามสามารถมองเห็นได้จากถนนภายในหมู่บ้านและจากเส้นทางรถไฟสายใต้ที่ผ่านหมู่บ้าน (ดังภาพที่ 4.7)

(บน) เขาลังกาและควนคานหลวง (ล่าง) ควนกลม

ภาพที่ 4.7 ลักษณะภูเขาหรือควนสำคัญภายในหมู่บ้าน

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

2) **ลำคลองและลำธาร** คลองที่ไหลผ่านหมู่บ้าน เรียกว่า “คลองหวะ” มีระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ไหลมาจากพื้นที่อำเภอหนองบัวไปสู่อำเภอหาดใหญ่ มีสะพานข้ามคลอง เป็นสะพานคอนกรีต นับเป็นสะพานหลักที่ผู้คนใช้สัญจรข้ามเพื่อเดินทางออกนอกหมู่บ้าน จากตัวสะพานสามารถมองเห็นสายน้ำและทัศนียภาพสองฝั่งคลอง บริเวณถัดมามีฝายกักเก็บน้ำหรือ “ฝายมีชีวิตควนจ” ทำด้วยไม้ไผ่ทำขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2559 ช่วยกักเก็บน้ำในลำคลองให้มิน้ำอยู่ตลอดทั้งปี อีกทั้งช่วยชะลอการไหลของน้ำในช่วงฤดูน้ำหลาก (ดังภาพที่ 4.8)

(บน) คลองหะช่วงที่ไหลผ่านบริเวณหมู่บ้าน (กลาง) สะพานข้ามคลองหะ (ล่าง) ฝายกักเก็บน้ำหรือฝายมีชีวิตควนจง

ภาพที่ 4.8 ลักษณะลำคลองและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

ในหมู่บ้านยังมีลำธารหรือลำคลองสายเล็กๆ เรียกว่า “คลองปุด” ไหลผ่านบริเวณหลังโรงเรียนบ้านควนจง ซึ่งมีฝายชะลอน้ำคอนกรีตเพื่อกักเก็บน้ำและชะลอการไหลบ่าของน้ำจากภูเขาสูงภายในหมู่บ้าน จากบริเวณฝายจะสามารถมองเห็นภูเขาลังกาใต้ น้ำจากคลองปุดไหลลงสู่คลองหะ และตามแนวคลองหะมีถนนภายในหมู่บ้านขนานกับแนวคลองทำให้เป็นบริเวณหนึ่งที่มีมุมมองสวยงามที่สามารถพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวได้ (ดังภาพที่ 4.9)

(บน) คลองขุดและฝายกักเก็บน้ำคอนกรีตเพื่อรองรับน้ำจากภูเขาสูง (ล่าง) คลองขุดช่วงไหลผ่านชุมชนก่อนไหลลงคลองหะ

ภาพที่ 4.9 ลักษณะลำธารและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

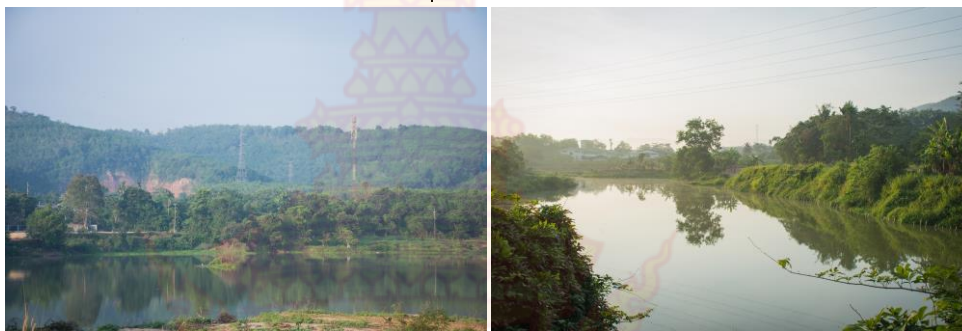
3) น้ำตกหรือโตน (คำว่า โตน เป็นภาษาใต้) โตนในหมู่บ้านเกิดจากสายน้ำที่ไหลมาจากควนคานหลาว ผ่านจุดที่เป็นหุบเขาซึ่งเป็นหินขนาดใหญ่ มีน้ำไหลลงมาเป็นน้ำตก แล้วกลายเป็นลำธารผ่านพื้นที่สวนยางและพื้นที่เกษตรกรรมไปลงสู่คลองหะ ช่วงหน้าแล้งน้ำที่โตนจะแห้ง จึงไม่สามารถมองเห็นสายน้ำตกได้ตลอดทั้งปี แต่บริเวณโตนจะมีต้นไม้ป่า ไม้ยืนต้นหนาแน่นทำให้บริเวณนี้มีความชุ่มชื้นและมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ เช่น กระรอก กระเจิง นกป่า ฯลฯ จึงได้รับการปกป้องให้เป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าควนคานหลาว รวมถึงการปกป้องต้นไม้อื่นในพื้นที่ด้วย (ดังภาพที่ 4.10)

ภาพที่ 4.10 บริเวณน้ำตกหรือโตนและบริเวณทางเข้า

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

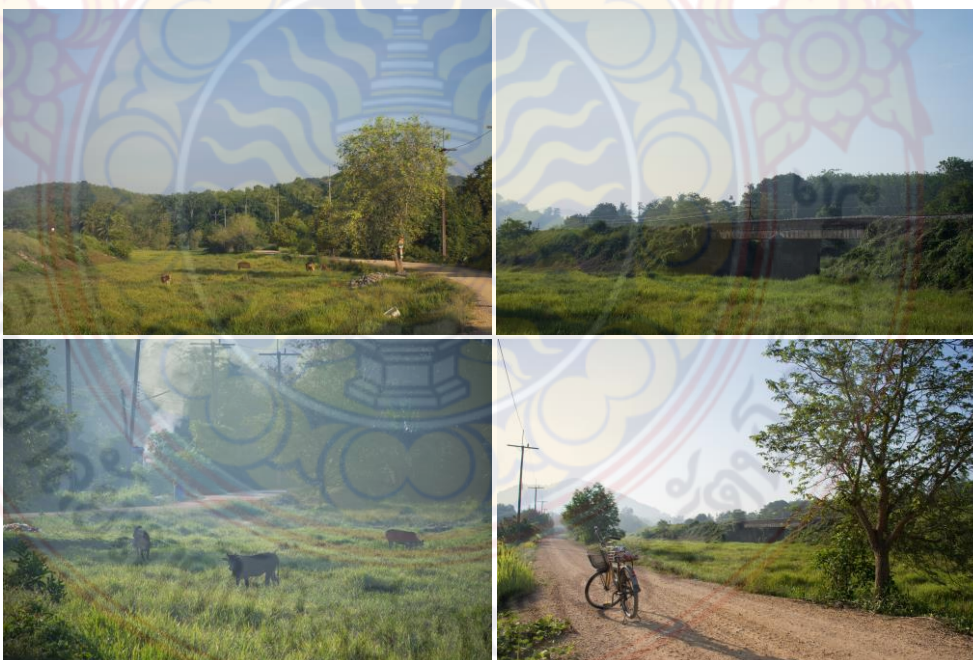
4) **แอ่งน้ำหรือขุม** ในหมู่บ้านเรียกว่า “ขุมเหมือง” (ภาพที่ 4.11) เกิดจากการขุดดินเพื่อทำเหมืองแร่มาตั้งแต่ในอดีต จนกลายเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่และค่อนข้างลึก พื้นที่บางส่วนเป็นดินทรายค่อนข้างอ่อนตัว ในฤดูน้ำหลากจึงกัดเซาะให้บริเวณนี้ยังคงเป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่และมีรูปร่างตามธรรมชาติ มีน้ำอยู่ตลอดทั้งปี ตำแหน่งอยู่ใกล้กับคลองหะ น้ำจากแอ่งบางส่วนจึงไหลไปรวมกับคลองหะ

ภาพที่ 4.11 บริเวณแอ่งน้ำหรือขุม

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

5) **ทุ่งนาร้างหรือป่าพรุ** เป็นบริเวณที่เคยเป็นพื้นที่สำหรับปลูกข้าวในอดีต แต่เมื่อหมดยุคทำนา บริเวณนี้จึงกลายเป็นพื้นที่รับน้ำในช่วงฤดูน้ำหลาก เนื่องจากเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำ จึงเรียกว่า “พรุ” ปัจจุบันมีพืชพรรณและเป็นทุ่งหญ้าจึงมีชาวบ้านนำวัวมาเลี้ยง ด้วยตำแหน่งที่มีทางรถไฟผ่านและเป็นทางโค้ง จึงเป็นอีกหนึ่งบริเวณที่มีมุมมองสวยงาม เข้าถึงด้วยถนนสายรองของหมู่บ้าน (ภาพที่ 4.12)

ภาพที่ 4.12 บริเวณทุ่งนาร้างหรือป่าพรุ

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

6) สวนป่า สวนป่าของหมู่บ้านจะอยู่บริเวณหลังโรงเรียนบ้านควนจง และอยู่ระหว่างบริเวณริมคลองหะกักับถนนสายหลักของหมู่บ้านใกล้ศาลต้นไทร เป็นสวนป่าที่คนในหมู่บ้านช่วยกันปลูกไว้ ต้นไม้ที่ปลูกสวนใหญ่เป็นไม้ยืนต้นประเภทไม้ป่าหายาก ไม้ในท้องถิ่น และไม้เบญจพรรณ (ภาพที่ 4.13)

ภาพที่ 4.13 ลักษณะสวนป่าของหมู่บ้าน

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

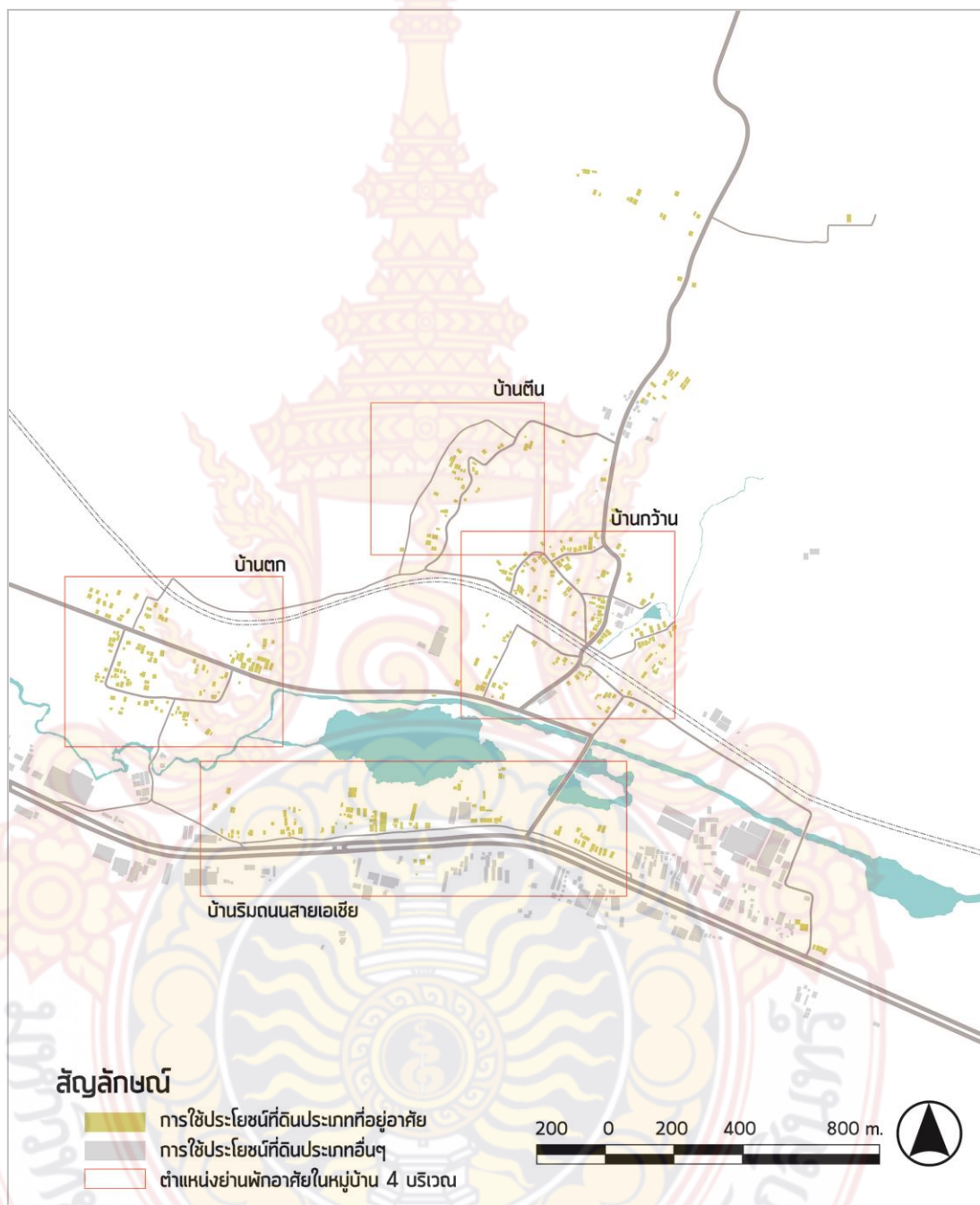
2.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารสำคัญในชุมชน

1) การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักภายในชุมชน ประกอบด้วย 6 ประเภท (1) ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย (2) ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมและพาณิชยกรรมกึ่งพักอาศัย (3) ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม (4) ที่ดินประเภทอุตสาหกรรม (5) ที่ดินประเภทสถาบันราชการ การสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ (6) ที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย

1. ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนจะกระจุกตัวอยู่ใน 4 บริเวณหลัก ได้แก่ บ้านคว้น บ้านตึก บ้านดิน และบ้านริมถนนเอเชีย ซึ่งเป็นการกระจุกตัวในบริเวณใจกลางหมู่บ้าน ทำหมู่บ้านและตามแนวถนน อันเป็นผลมาจากตำแหน่งที่ดินซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ การตั้งถิ่นฐานจึงเกาะกลุ่มกันตามวงศ์เครือญาติ พบรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน 2 แบบหลัก คือ 1) การตั้งถิ่นฐานแบบเส้นตรง (Linear Pattern) บ้านเรือนวางตัวเรียงรายตามเส้นทางคมนาคม มีทางแยกเข้าบ้านแต่ละหลังจากถนน (คือกลุ่มบ้านริมถนนสายเอเชีย) 2) การตั้งถิ่นฐานแบบรวมศูนย์ (Cluster Pattern) (คือกลุ่มบ้านคว้น บ้านตึก บ้านดิน) มีโครงข่ายเส้นทางแบบวนรอบ (loop) อยู่ภายในกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่มมีตัวบ้านเกาะกลุ่มอยู่ แล้วไปเชื่อมต่อกับถนนสายหลัก มีสวนหรือพื้นที่เกษตรกรรมอยู่รอบๆ การขยายตัวของบ้านเรือนจึงขยายไปสู่พื้นที่ทำเกษตรกรรม มีบ้านเรือนบางส่วนอยู่ใกล้สวนยางพารา สวนผลไม้ แต่ไม่นิยมอาศัยอยู่ในสวนยางที่ลึกไกลเข้าไปด้านในจากถนนสายหลักหรือสายย่อย อาคารบ้านเรือนส่วนใหญ่จะเป็นโครงสร้าง คสล. 1-2 ชั้น มีร้านค้าอยู่ประปรายในย่านพักอาศัย จำนวนบ้านเรือนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากการขยายครอบครัวของคนในหมู่บ้านเองและการย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ของคนภายนอก โดยเฉพาะจากอำเภอหาดใหญ่ เป็นไปในลักษณะการซื้อที่ดินแล้วปลูกสร้างบ้านเอง (การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561)

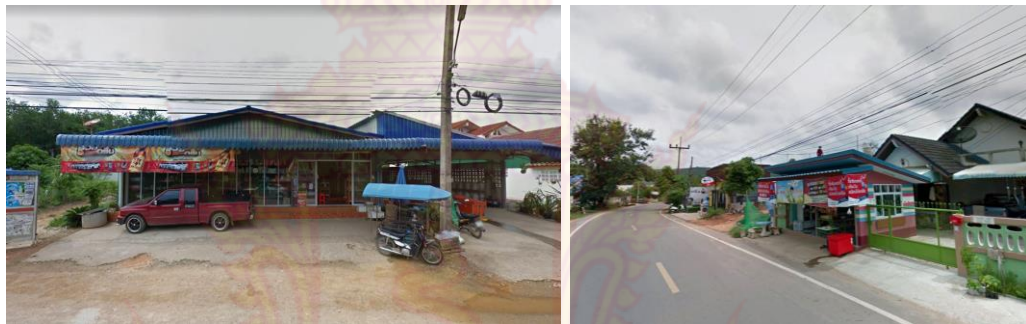
ภาพที่ 4.14 ตำแหน่งที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยภายในหมู่บ้าน
ที่มา : แผนที่ Esri ปี 2018 เพิ่มเติมข้อมูลโดยผู้วิจัย, 2561

ภาพที่ 4.15 ลักษณะและตำแหน่งที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยภายในหมู่บ้าน
ที่มา : ข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) และแผนที่ Esri ปี 2018 ปรับปรุงโดยผู้วิจัย, 2561

2. ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมและพาณิชยกรรมกิ่งพักอาศัย ในหมู่บ้านไม่มีตลาดและย่านพาณิชยกรรมที่ชัดเจนนัก เนื่องจากอยู่ใกล้อำเภอหาดใหญ่และอำเภอนาหม่อม ทำให้สามารถเดินทางไปจับจ่ายซื้อสินค้าได้ค่อนข้างสะดวก รวมทั้งมีตลาดนัดอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียง ย่านพาณิชยกรรม

ภายในหมู่บ้านจึงเป็นลักษณะร้านค้าควบคู่กับการอยู่อาศัย โดยเฉพาะริมถนนสายหลัก สินค้าที่จำหน่ายเป็นอาหารสด อาหารปรุงสำเร็จ สินค้าอุปโภคบริโภคในครัวเรือน นอกจากนั้น ในหมู่บ้านจะมีร้านค้าเป็นอาคารชั่วคราวอยู่ริมถนนสายหลักบริเวณทางแยก โดยคนในหมู่บ้านกลุ่มเล็กๆ นำสินค้าประเภทอาหาร เช่น กุ้งขาว กุ้งเตี้ยว ขนมหวาน น้ำซากาแพ ผักสด ผลไม้สด ฯลฯ มาจำหน่าย จึงนับเป็นพื้นที่หนึ่งที่คนในหมู่บ้านใช้พบปะพูดคุยและเป็นจุดแวะพักของชาวสวนที่กลับจากสวน กลุ่มนักเรียนจักรยาน ผู้ปกครองที่ส่งนักเรียนไปโรงเรียนและผู้คนที่สัญจรผ่านไปมา โดยเฉพาะช่วงเช้า (การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561)

ย่านร้านค้าภายในหมู่บ้านควบคู่กับการพักอาศัย

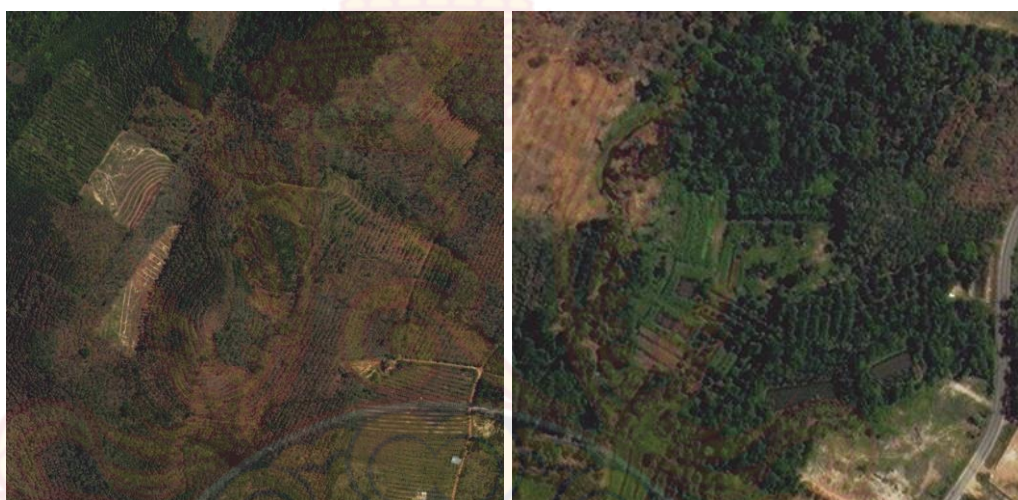
กลุ่มอาคารร้านค้าชั่วคราวอยู่ริมถนนสายหลัก

ภาพที่ 4.16 ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมและและพาณิชยกรรมกึ่งพักอาศัย

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

3. ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม ภายในหมู่บ้านมีที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรมในสัดส่วนมากกว่าที่ดินประเภทอื่นส่วนใหญ่เป็นสวนยางพารา โดยอยู่บริเวณโดยรอบหมู่บ้าน

มีเพียงบางส่วนที่มีการปลูกพืชชนิดอื่นปะปนอยู่หรือสลับกับการปลูกยางพารา ในระยะหลังเกษตรกรเปลี่ยนแปลงการปลูกยางพารามาเป็นสวนผลไม้มากขึ้น รวมทั้งเปลี่ยนสภาพเป็นพื้นที่ปลูกสร้างอาคาร บ้านเรือนแต่ยังไม่หนาแน่นมากนัก สำหรับพื้นที่สวนยางสามารถสังเกตได้จากการปลูกต้นยางเป็นแถว มีห่างระยะเท่าๆ กัน ต้นยางมีขนาดเท่าๆ กันตามอายุ แต่การปลูกพืชผักผลไม้จะปลูกสลับกันไป จึงมีขนาดคละกันไปทั้งต้นเล็กและต้นใหญ่ บางสวนมีการขุดสระน้ำ สร้างนาไว้ในสวนสำหรับพักและเก็บอุปกรณ์ที่ใช้ทำการเกษตร นอกจากนั้น ในหมู่บ้านยังมีพื้นที่ธรรมชาติ ทั้งที่โล่ง ป่าไม้ ป่าพรุ แม่น้ำลำคลอง ขุมเหมือง เป็นต้น (การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561)

(ซ้าย) สวนยางพารา (ขวา) สวนผลไม้หรือสวนผสม

ภาพที่ 4.17 ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม

ที่มา : แผนที่ Esri ปี 2018

ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรมในหมู่บ้าน สามารถจำแนกได้ 2 ประเภท ดังนี้

(1) สวนยางพารา พื้นที่สวนยางพาราในหมู่บ้านยังคงมีอยู่จำนวนมาก ทั้งบริเวณที่อยู่ริมถนนสายหลักของหมู่บ้านและบริเวณที่อยู่บนควนต้องเดินทางโดยรถจักรยานยนต์ แล้วซอกแซกเข้าไปในสวน มีสวนยางบางส่วนที่มีการปลูกพืชแซมยาง โดยเป็นต้นไม้ประเภทไม้ป่า เช่น สัก ตะเคียน ตะแบก เป็นต้น นอกจากนั้น บนเส้นทางที่ถูกขนาบด้วยสวนยางพาราสองข้างถนนประกอกับเส้นทางที่คดเคี้ยว จะมีลักษณะเสมือนเป็น “อุโมงค์ต้นยางพารา” ทำให้มีทัศนียภาพที่สวยงาม ร่มรื่นและเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาลที่ใบยางพาราเปลี่ยนสีอีกด้วย โดยมีตำแหน่งดังภาพที่ 4.15

(2) สวนผสมหรือสวนผสม เป็นการปลูกพืชผักผลไม้ชนิดต่างๆ ผสมผสานอยู่ในบริเวณเดียวกัน จึงเรียกว่า “สวนผสม” บางสวนมีการขุดบ่อเลี้ยงปลา เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ มีศาลาหรือ軒สำหรับนั่งพักและเก็บอุปกรณ์ทำการเกษตร พืชพรรณต่างๆ ที่ชาวสวนนิยมปลูกโดยส่วนใหญ่เป็นพืชในท้องถิ่นภาคใต้ ปลูกง่ายโตเร็ว ให้ผลผลิตตามฤดูกาล ได้แก่ ไม้ยืนต้น เช่น สะตอ ฝรั่ง มะพร้าว หมาก

ฯลฯ ผลไม้ เช่น ทุเรียน เงาะ มังคุด ลองกอง ขนุน จำปาดะ มะม่วง ฯลฯ ผักสวนครัวและพืชสมุนไพร เช่น พริก มะกรูด มะนาว กระเพรา โหระพา ตะไคร้ ใต้ง ฯลฯ สวนสมรมในปัจจุบันจะไม่ปล่อยให้ปกรก และเติบโตเองตามธรรมชาติดังเช่นในอดีต แต่จะมีการกำหนดตำแหน่งและการเว้นระยะการปลูกที่ชัดเจน มีการดูแลรดน้ำ กำจัดวัชพืช ใส่ปุ๋ยที่เป็นระบบเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ นอกจากนี้ ชาวสวนยังใช้ แนวคิดทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการทำสวน การปลูกพืชผักสวนครัวในพื้นที่ จำกัด ดังนั้น หลายๆ สวนจึงมีศักยภาพที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นส่วนหนึ่งของโครงการขยายการท่องเที่ยวได้

ภาพที่ 4.18 ตำแหน่งพื้นที่ทำการเกษตรที่มีศักยภาพพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว

ที่มา : ข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) และแผนที่ Esri ปี 2018 ปรับปรุงโดยผู้วิจัย, 2561

ภาพที่ 4.19 บรรยากาศและทัศนียภาพบริเวณอุโมงค์ต้นยางพารา

(บน) สวนผสมหรือสวนสมรม (กลาง) ฝึกสวนครัวและพืชสมุนไพร (ล่าง) การปลูกพืชผักสวนครัวในพื้นที่จำกัด

ภาพที่ 4.20 ลักษณะการทำการเกษตรของชาวสวนยางพารา

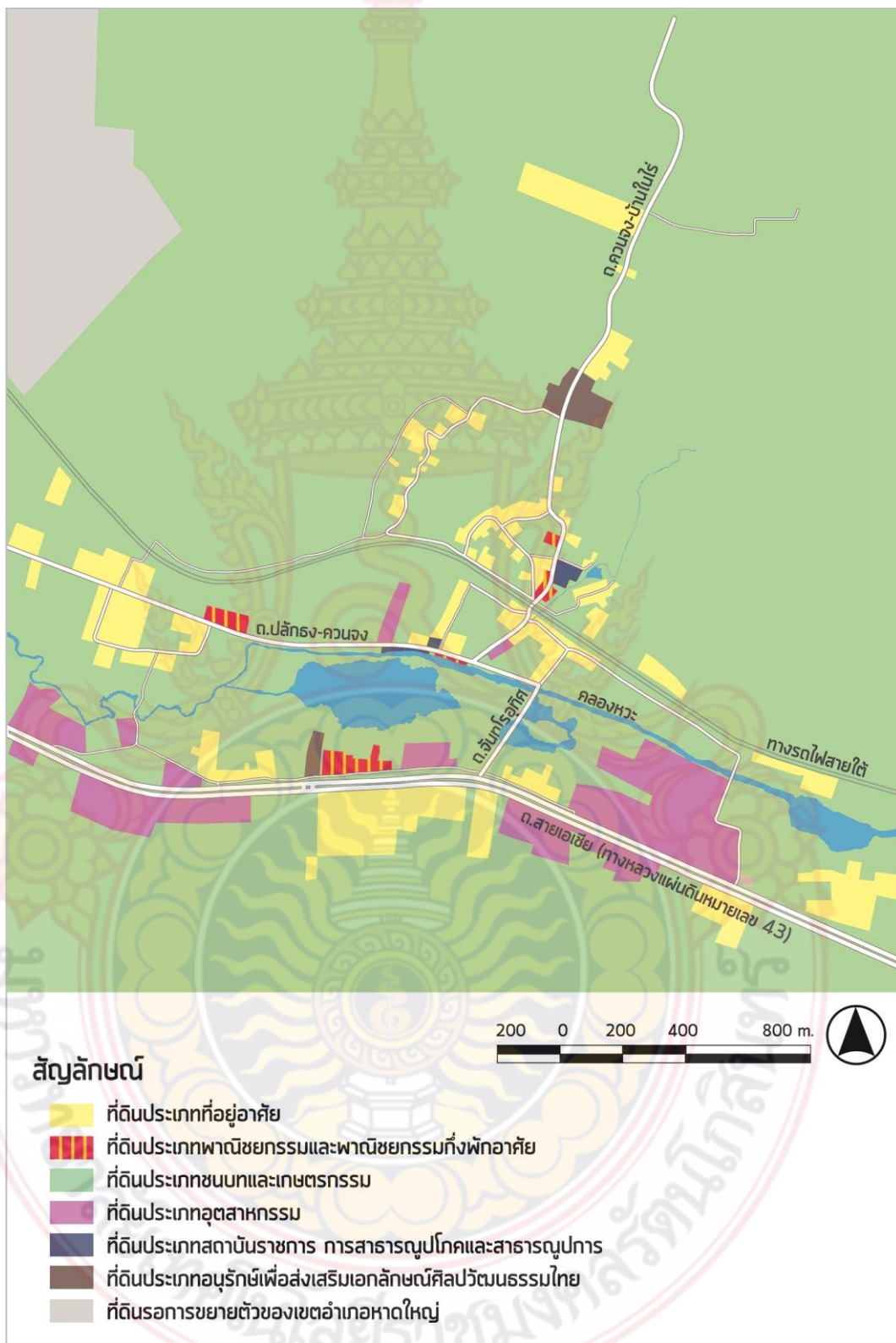
4. ที่ดินประเภทอุตสาหกรรม ภายในหมู่บ้านมีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทโรงงานอุตสาหกรรมใน 2 ลักษณะ คือ โรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่บ้าน ได้แก่ โรงงานซักผ้า โรงงานผลิตน้ำแข็ง อุโมงค์รถจักรยานยนต์ เป็นต้น และโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ริมถนนสายเอเชีย ได้แก่ สถานีบริการน้ำมัน โรงงานผลิตอาหารทะเลบรรจุกระป๋อง เป็นต้น การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมมักตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำ โดยเฉพาะลำคลองที่ไหลผ่านบริเวณหมู่บ้าน (ภาพที่ 4.21)

ภาพที่ 4.21 ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมภายในหมู่บ้าน

5. ที่ดินประเภทสถาบันราชการ การสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ นับเป็นพื้นที่สำคัญของสังคมเกษตรกรรมในชนบทที่ยังคงมีปฏิสัมพันธ์แบบเห็นหน้าตา คนในหมู่บ้านจึงใช้สำหรับการมาพบปะพูดคุย ประชุมและใช้ประโยชน์ร่วมกัน เสมือนเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของหมู่บ้าน โดยมีทั้งรูปแบบที่กำหนดไว้อย่างเป็นทางการและเกิดขึ้นเองอย่างไม่เป็นทางการ กล่าวคือ พื้นที่ศูนย์กลางแบบที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ จะเป็นบริเวณที่เป็นที่ตั้งสาธารณูปการของหมู่บ้าน ได้แก่ โรงเรียน อาคารเอนกประสงค์ เป็นต้น ส่วนพื้นที่ศูนย์กลางแบบที่เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ จะเป็นบริเวณที่ผู้คนมาตั้งเป็นร้านค้าเล็กๆ และศาลาต้นไม้ (โดยมีรายละเอียดในหัวข้อการใช้ประโยชน์อาคารสำคัญ) ภายในชุมชนไม่มีสถานพยาบาล หากเจ็บป่วยผู้คนจะไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลนาหม่อม โรงพยาบาลสงขลานครินทร์ (มอ.) คลินิกในอำเภอหาดใหญ่และอำเภอนาหม่อม รวมทั้งยังไม่มีการจัดสถานที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจ นันทนาการและออกกำลังกายอย่างเป็นทางการภายในหมู่บ้าน (การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561)

6. ที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ภายในหมู่บ้านมีพื้นที่สำคัญและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ วัดภูเขาล้อม ที่พักรังวังมะพร้าว ศาลาต้นไม้ และเขาลังกา โดยคนในหมู่บ้านจะเดินทางไปประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่วัดภูเขาล้อมเป็นหลัก โดยมีรายละเอียดในหัวข้อการใช้ประโยชน์อาคารสำคัญภายในชุมชน (การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561)

ภาพที่ 4.22 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินหลักภายในชุมชน
ที่มา : แผนที่ Esri ปี 2018 ปรับปรุงและเพิ่มเติมข้อมูลโดยผู้วิจัย, 2561

2) การใช้ประโยชน์อาคารสำคัญภายในชุมชน

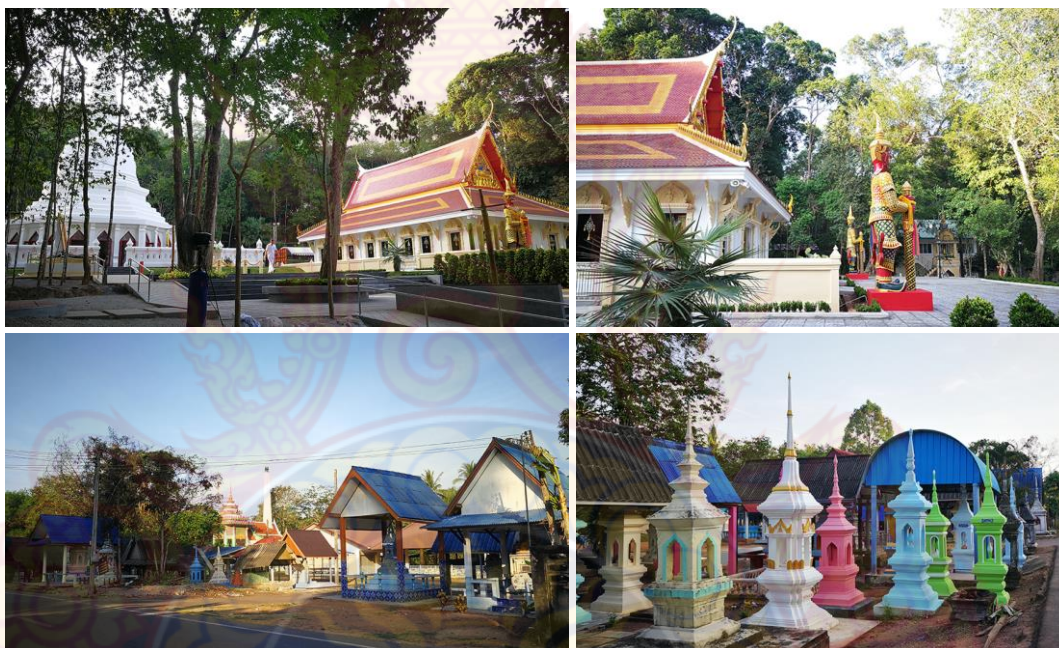
การใช้ประโยชน์อาคารสำคัญในหมู่บ้าน มีรายละเอียดและตำแหน่ง ดังนี้

ภาพที่ 4.23 การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักภายในชุมชน

ที่มา : แผนที่ Esri ปี 2018 ปรับปรุงและเพิ่มเติมข้อมูลโดยผู้วิจัย, 2561

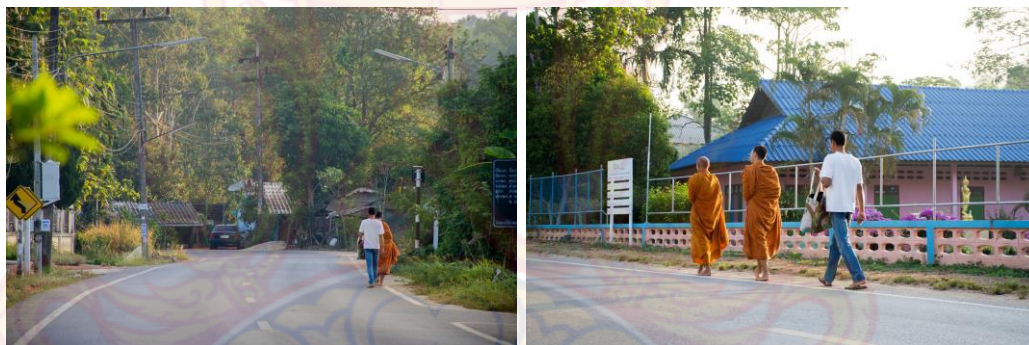
1. วัดควนจงหรือวัดเขาล้อม (วัดภูเขาล้อม) เป็นวัดประจำหมู่บ้าน ตั้งอยู่บนถนนสายหลักของหมู่บ้าน พื้นที่วัดแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ (1) บริเวณวัด ประกอบด้วยพระอุโบสถ วิหาร (ศาลาเรียงซ้ายใช้เป็นที่ประกอบพิธีทางพุทธศาสนา) ศาลาหอนั่ง (อาคารไม้ ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นอาคารที่พักผู้มาปฏิบัติธรรม) ศาลาหอนั่ง (อาคารคอนกรีต ปัจจุบันยังคงมีการใช้งานปกติ) ศาลาสวดมนต์ ห้องน้ำ กุฏิพระภิกษุ และบริเวณลานวัด (2) บริเวณสุสาน (เปลว) ประกอบด้วย ศาลาบำเพ็ญกุศลศพ เมรุเผาศพ และสถูป (หรือบั่ว) เกือบอัฐิของผู้ล่วงลับ ส่วนใหญ่เป็นคนในหมู่บ้าน บริเวณใกล้เคียงกันเป็นบริเวณของกุฏิแม่ชี (ภาพที่ 4.24)

ภาพที่ 4.24 บริเวณวัดควนจงหรือวัดเขาล้อมและบริเวณที่เป็นสุสาน (เปลว)
ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

วัดควนจงสันนิษฐานว่าตั้งขึ้นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ราวปี พ.ศ. 2493 ในตำแหน่งที่เป็นป่าช้าเก่าแก่ เรียกกันว่า “นาเจ้าแป้น” ซึ่งยังคงเป็นตำแหน่งเดิมในปัจจุบัน ส่วนบริเวณที่ตั้งโบสถ์และกุฏิพระสงฆ์ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามในที่ดินซึ่งคนในหมู่บ้านร่วมกันบริจาค ในระยะแรกได้จัดตั้งเป็นสำนักสงฆ์ก่อน โดยเริ่มจากการมาธุดงค์ของพระภิกษุจากทางภาคอีสานจำนวน 2 รูป คือหลวงพ่อเม่าและหลวงพ่อพรหม ในบริเวณนี้ซึ่งยังเป็นป่ารกที่เงียบและวังเวง ชาวบ้านจึงมีความเลื่อมใสศรัทธาหลวงพ่อทั้งสองรูป จึงช่วยกันหักล้างถางพงแล้วสร้างเป็นที่พักชั่วคราวและเรียกพระภิกษุทั้ง 2 รูปว่าพระอาจารย์ จากนั้นหลวงพ่อสมจิตต์ ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองสงขลาและอุปสมบทอยู่ที่วัดมัชฌิมาวาส (วัดกลาง) ได้เดินทางมาพำนักที่สำนักสงฆ์และจำพรรษาอยู่ต่อเนื่องหลายปี โดยท่านมีความเคร่งครัดในการบำเพ็ญเพียรภาวนา จึงเป็นที่เลื่อมใสแก่ญาติโยมชาวบ้านควนจงและแพร่กระจายไปสู่ภายนอก รวมถึงครอบครัวของ

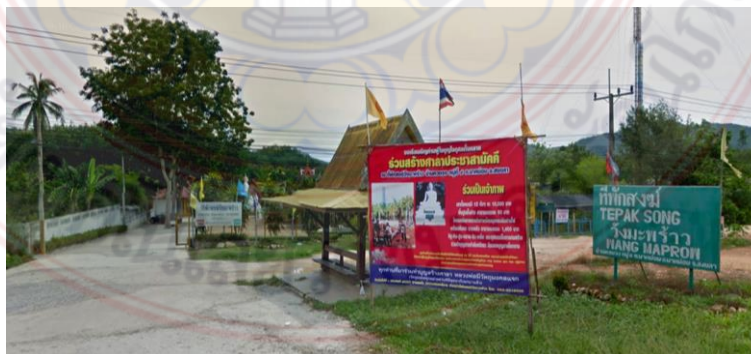
ท่านที่สงขลา จึงทำให้มีผู้ศรัทธามาทำบุญเป็นจำนวนมาก จนมีทุนรอนในการสร้างพระอุโบสถขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2510-2515 เมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จได้รับพระราชานุญาตมีวิสุงคามสีมาเรียบร้อย จึงตั้งเป็นวัดคณจรง และเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดเขาล้อม” โดยหลวงพ่อดมจิตต์ (หลวงพ่อดมจิตต์ จิตตวโร) ได้ดำรงตำแหน่งในฐานะเจ้าอาวาส เรื่อยมาจนกระทั่งปี พ.ศ.2558 ท่านได้ละสังขารลง จึงแต่งตั้งพระอาจารย์สุรีย์หรือพระครูภัทรปัญญาคุณ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสแทน ด้วยแรงศรัทธาจากศิษย์รวมถึงญาติโยม ชาวคณจรงจึงได้จัดให้มีการทำบุญในวันครบรอบในวันที่ 18 เมษายนของทุกปี โดยถือเป็นประเพณีสำคัญ วัดคณจรงเป็นวัดป่าที่มีพระภิกษุจำพรรษาและเดินบิณฑบาตรในหมู่บ้านช่วงเช้าทุกวัน ด้วยความศรัทธาที่มีต่อหลวงพ่อดมและตำแหน่งที่ตั้งของหมู่บ้านซึ่งไม่ไกลจากอำเภอหาดใหญ่จึงมีผู้คนจากหาดใหญ่และต่างพื้นที่ทั้งใกล้ไกลนิยมเดินทางมารอตักบาตรในช่วงเช้าของทุกวันอีกด้วย (สนั่น เสมาธรรมจักร. ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์ 2561)

ภาพที่ 4.25 บรรยากาศพระภิกษุเดินบิณฑบาตรในหมู่บ้านช่วงเช้าทุกวัน

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

2. **ที่พักสงฆ์วังมะพร้าว** ตั้งขึ้นประมาณปี พ.ศ.2529 อยู่ริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 43 มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นที่พักของพระสงฆ์ เนื่องจากบนเส้นทางถนนสายเอเชียไม่มีวัดอยู่ในละแวกใกล้เคียง จึงได้มีการจัดตั้งสำนักสงฆ์แห่งนี้ขึ้นบนพื้นที่ซึ่งเดิมเป็นป่าช้า ภายในมีอาคารสำหรับประกอบศาสนกิจของพระภิกษุ (สนั่น เสมาธรรมจักร. ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์ 2561)

ภาพที่ 4.26 บริเวณทางเข้าที่พักสงฆ์วังมะพร้าว

3. โรงเรียนบ้านควนจงและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านควนจง ตั้งอยู่บนถนนสายหลักของหมู่บ้าน โรงเรียนบ้านควนจงเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาเขต 1 จังหวัดสงขลา ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2483 โดยมีนายสีทอง ไพยรัตน์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านควนจง ร่วมกับราษฎรในหมู่บ้านได้หารือกันว่าน่าจะมีโรงเรียนในหมู่บ้าน เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้ศึกษาเล่าเรียน เนื่องจากหมู่บ้านควนจงอยู่ห่างไกลจากโรงเรียนที่มีอยู่ โดยหารือกับครูใหญ่โรงเรียนอื่น ได้แก่ นายทองแดง กาญจนบุรณ นายกัญฉุ่น (ถกิจ) นันต์ธนะและขุนมหาศักดิ์ กำนันตำบลทุ่งพระเคียน บุคคลดังกล่าวได้ติดต่อประสานงานกับทางราชการ และสร้างอาคารเรียนชั่วคราวขึ้น โดยราษฎรได้ช่วยกันสละทรัพย์และแรงงาน โดยเปิดเป็นทางการเมื่อวันที่ 18 มกราคม 2484 โดยทางราชการได้แต่งตั้งให้ นายสงวน ขาวสะอาด เป็นครูใหญ่คนแรกของโรงเรียน นายเอื้อน สุนทรเทศ ปลัดอำเภอหาดใหญ่ และนายนวล บุญสนอง ศึกษาธิการอำเภอหาดใหญ่ เป็นประธานในวันเปิด ในปีแรกมีนักเรียนทั้งสิ้น 13 คนปัจจุบันได้รับการสนับสนุนงบประมาณสร้างเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 ชั้น รวมทั้งอาคารอื่นๆ เพื่อให้สามารถรองรับการเรียนการสอนได้อย่างเพียงพอ มีนักเรียนประมาณ 115 คน มีครูและบุคลากรจำนวน 10 คน เปิดสอนตั้งแต่ชั้นเด็กเล็กถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 (thaischool.in.th/, online: 2561)

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านควนจง เปิดสอนมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2525 ในลักษณะอาคารชั่วคราว ทำให้มีการโยกย้ายสถานที่เรียนมาหลายครั้ง และในปี พ.ศ.2555 จึงได้สร้างเป็นอาคารถาวรขึ้นในบริเวณที่ติดกับโรงเรียนบ้านควนจง เป็นอาคารที่มีบริเวณรื้อรอบขอบชิดเพื่อความปลอดภัยของเด็ก เปิดรับเด็กอายุตั้งแต่ 2 ปี 6 เดือนถึง 5 ปี โดยเป็นเด็กที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขต อบต.นาหม่อม

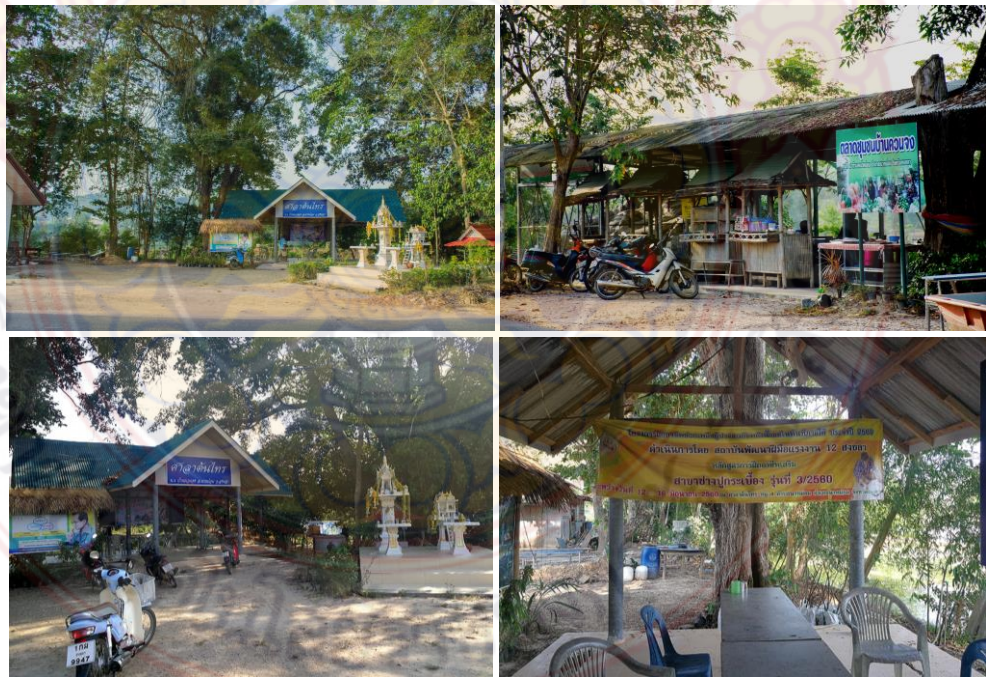

ภาพที่ 4.27 บริเวณโรงเรียนบ้านควนจง

ภาพที่ 4.28 บริเวณศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านควนจง

4. ศาลาต้นไม้หรือเรียกว่า “หลาดต้นไม้” (หลาด เป็นภาษาใต้ หมายถึง ศาลา) มีตำแหน่งที่ตั้งอยู่บนถนนสายหลักของหมู่บ้าน โดยสร้างเป็นศาลาไม้ขึ้นราวปี พ.ศ.2460 ในบริเวณที่มีต้นไทรขนาดใหญ่ เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาก่อนที่จะมีการจัดตั้งวัดขึ้นในหมู่บ้าน โดยนิมนต์พระจากวัดในอำเภอนาหม่อมและละแวกใกล้เคียงมาประกอบพิธีกรรม ภายหลังจากที่สร้างวัดภูเขาล้อมแล้วชาวบ้านยังคงใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทำบุญในวันพระต่อเนื่องมา เนื่องจากต้องเดินเท้าและเป็นป่ารกหากต้องเดินทางไปยังวัดภูเขาล้อมจะมีระยะทางที่ไกลขึ้น แต่ภายหลังจากที่มียานพาหนะและถนนหนทางสะดวกมากขึ้น คนในหมู่บ้านจึงเดินทางไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดแทน หลาดแห่งนี้จึงถูกปล่อยทิ้งร้างไว้นานหลายสิบปีและชำรุดไปตามกาลเวลา (ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน, มปปพ)

ภาพที่ 4.29 บริเวณศาลาต้นไม้หรือเรียกว่า “หลาด” และบริเวณตลาดชุมชน

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

ต่อมาได้มีการสร้างอาคารขึ้นใหม่ทดแทน โดยเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กหลังคามุงกระเบื้องชั้นเดียว รวมทั้งมีการสร้างศาลพระภูมิ เพื่อเป็นที่สิงสถิตของเจ้าที่ เทวดาอารักษ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนในหมู่บ้านมีความเชื่อความศรัทธาว่าช่วยปกป้องคุ้มครองให้ชุมชนมีความสุข จึงนับเป็นสถานที่สำคัญที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และความทรงจำของผู้คนในหมู่บ้าน ด้วยตำแหน่งของหาดันไทรตั้งอยู่ริมคลอง มีต้นไทรขนาดใหญ่และมีต้นไม้ให้ความร่มรื่น รวมทั้งตั้งอยู่ระหว่างบ้านก้วาน บ้านตอก บ้านดิน และริมถนนเอเชีย จึงเดินทางได้สะดวก ผู้นำคนปัจจุบันของหมู่บ้านต้องการพัฒนาเป็นพื้นที่ศูนย์กลางสำหรับทำกิจกรรมของคนในชุมชน จึงมีศาลาสำหรับทำกิจกรรมและตลาดชุมชนขึ้น จึงเป็นอีกหนึ่งบริเวณที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นจุดรองรับนักท่องเที่ยวได้

5. สถานีรถไฟ “ควนจง” (เดิม) ตั้งอยู่ระหว่างสถานีชุมทางหาดใหญ่-สถานีนาม่วง เป็นเส้นทางรถไฟสายใต้จากกรุงเทพฯ-สุโขทัย สถานีรถไฟควนจงถูกยกเลิกการใช้งานไปเมื่อประมาณ พ.ศ.2530 เนื่องจาก มีจำนวนผู้โดยสารน้อย ด้วยตำแหน่งตั้งห่างจากสถานีนาม่วงและชุมทางหาดใหญ่ไม่มากนัก รวมทั้ง มีรถสองแถววิ่งรับส่งผู้โดยสารที่สะดวกกว่า มีจำนวนเที่ยวถี่กว่า สถานีควนจงจึงไม่มีการหยุดรับ-ส่งผู้โดยสารอีกต่อไป แต่เส้นทางรถไฟยังคงใช้งานปกติ และตำแหน่งที่ตั้งสถานียังคงมีอยู่ในปัจจุบันแต่มีสภาพเป็นป่ารก้าง ตัวอาคารสถานีเสื่อมสภาพไปตามเวลา

ภาพที่ 4.30 บรรยากาศบริเวณสถานีรถไฟเดิมและเส้นทางรถไฟที่ผ่านพื้นที่ของหมู่บ้าน

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

6. อาคารเอนกประสงค์ ปัจจุบันใช้สำหรับเป็นที่ทำการกลุ่มออมทรัพย์และธนาคารหมู่บ้าน เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นใต้ถุนสูงสำหรับจัดเป็นสถานที่ในการประชุมกรรมการหมู่บ้านและประชาชนในหมู่บ้าน ตลอดจนเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งใช้ในการจัดกิจกรรมของหมู่บ้านในบางโอกาส (สนั่น เสมารธรรมจักร. ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์ 2561)

ภาพที่ 4.31 บริเวณอาคารเอนกประสงค์และบรรยากาศการทำกิจกรรมของหมู่บ้าน

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

7. เรือนไทยภาคใต้ เป็นบ้านเรือนพักอาศัยทรงไทย ซึ่งปัจจุบันหลงเหลืออยู่เพียงหลังเดียวของหมู่บ้านที่ลูกหลานได้เก็บรักษาไว้

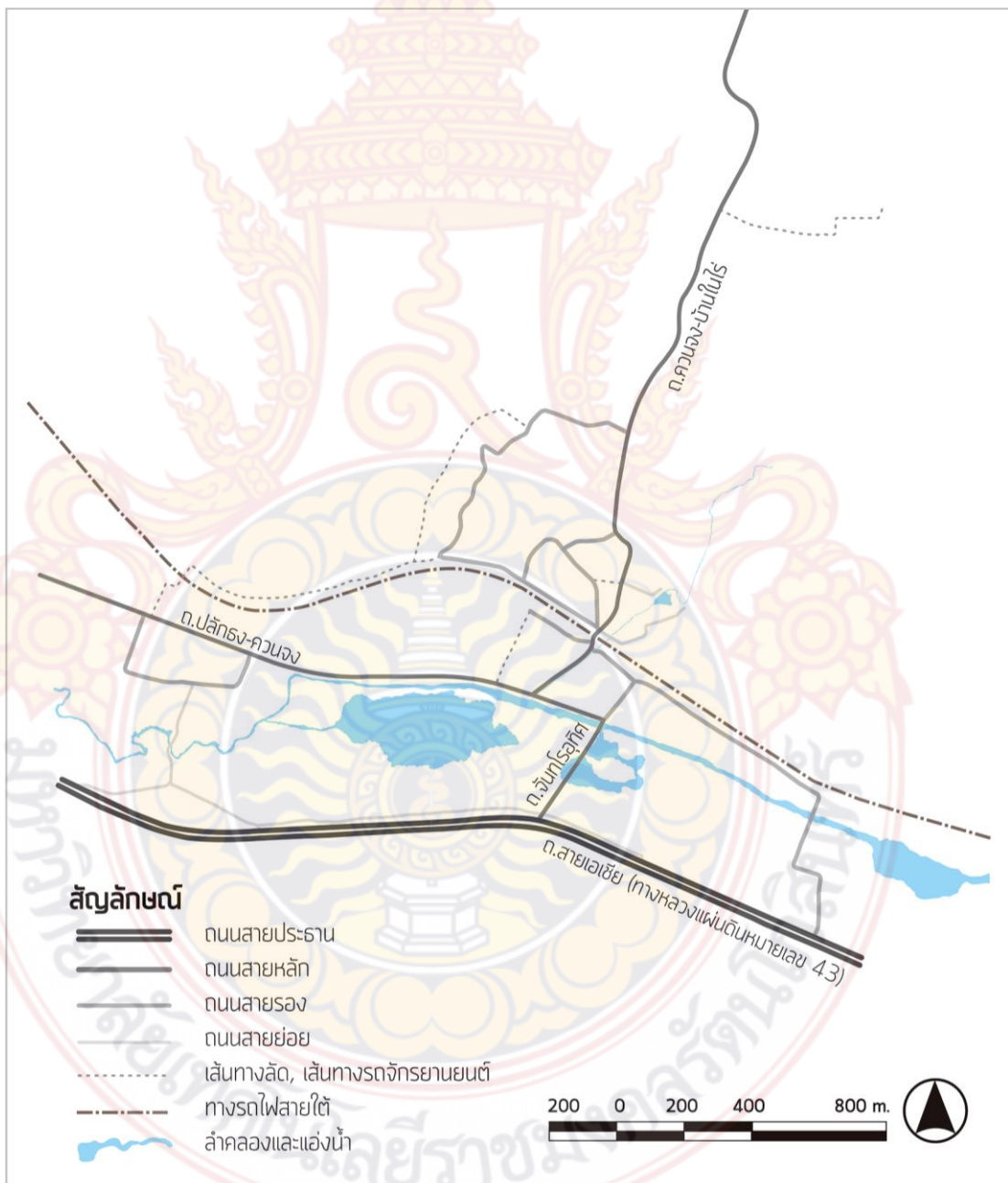

ภาพที่ 4.32 ลักษณะเรือนไทยภาคใต้ที่ยังคงเหลืออยู่ในหมู่บ้าน

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

2.3 รูปแบบพื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจร

พื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจรภายในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นเส้นทางสัญจรทางบกหรือถนน โดยทำการศึกษาวิเคราะห์เฉพาะถนนที่ผู้คนสามารถเข้าถึงได้อย่างสาธารณะ ประกอบด้วยถนนสายประธาน ถนนสายหลัก ถนนสายรอง และถนนสายย่อย นอกจากนี้ ในชุมชนยังมีเส้นทางรถไฟและลำคลองซึ่งถือเป็นพื้นที่ว่างรูปแบบหนึ่ง โดยมีโครงข่ายเส้นทาง ลักษณะและตำแหน่ง ดังภาพที่ 4.33

ภาพที่ 4.33 โครงข่ายเส้นทางสัญจรภายในหมู่บ้าน

ที่มา : แผนที่ Esri ปี 2018 ปรับปรุงและเพิ่มเติมข้อมูลโดยผู้วิจัย, 2561

2) ถนนสายหลัก (Minor Arterial หรือ Primary Street) เป็นถนนที่แยกจากถนนสายประธานเพื่อเข้าสู่หมู่บ้าน นับเป็นเส้นทางสายหลักสำคัญของหมู่บ้าน ได้แก่ ทางหลวงหมายเลข 3042 (ปลักธง-ควนจง) ทางหลวงหมายเลข 3042 (บ้านโนไร่-ควนจง) และถนนจันทโรจทิศ จากจุดเริ่มต้นของถนนจันทโรไปยังถนนบ้านโนไร่-ควนจง จนสุดเขตหมู่บ้าน มีระยะทางโดยรวมประมาณ 3 กิโลเมตร และเริ่มต้นจากถนนปลักธง-ควนจงไปยังถนนบ้านโนไร่-ควนจงถึงสุดเขตหมู่บ้าน มีระยะทางโดยรวมประมาณ 4 กิโลเมตร เป็นถนน 2 ช่องจราจร ลาดยางตลอดสาย มีไหล่ทาง และสองข้างทางส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ธรรมชาติและย่านที่อยู่อาศัย รวมทั้ง สถานที่สำคัญของหมู่บ้าน ได้แก่ วัด โรงเรียน ที่ทำการกลุ่มออมทรัพย์ ศาลาต้นไทร ฯลฯ โครงข่ายถนนไปเชื่อมต่อกับเส้นทางอื่นๆ เอื้อให้สามารถเดินทางเข้า-ออกหมู่บ้านได้หลายทาง ทั้งไปอำเภอหาดใหญ่ อำเภอนาหม่อม ตลอดจนไปตัวเมืองสงขลา ทำให้มีคนจากภายนอกนิยมใช้เป็นเส้นทางลัด รวมทั้งเป็นเส้นทางของกลุ่มนักเรียนอีกด้วย (ภาพที่ 4.36)

3) ถนนสายรอง (Collector Street) เป็นถนนที่แยกจากถนนสายหลักไปยังย่านพักอาศัย พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ส่วนบุคคลต่างๆ และมีถนนสายรองบางเส้นทางที่สามารถเดินทางไปยังพื้นที่นอกหมู่บ้านได้เช่นกันแต่สภาพถนนบางช่วงยังเป็นถนนลูกรัง จึงเดินทางไม่สะดวกและไม่เป็นที่นิยม สภาพถนนสายรองโดยรวมเป็นถนน 2 ช่องจราจร บางช่วงเป็นถนนลาดยาง ถนนคอนกรีตและสลับกับถนนลูกรัง จึงมีระดับการสัญจรค่อนข้างต่ำ (ภาพที่ 4.37)

4) ถนนสายย่อย (Local Street) เป็นถนนที่แยกจากถนนสายรองไปยังพื้นที่ส่วนบุคคล ทั้งบ้านพักอาศัยแต่ละหลังและพื้นที่เกษตรกรรม สภาพถนนมีทั้งที่เป็นถนน 2 ช่องจราจร และสภาพที่ไม่ มีช่องจราจรชัดเจน เป็นเพียงเส้นทางที่ชาวสวนใช้เดินทางด้วยยานพาหนะขนาดเล็ก เช่น รถจักรยานยนต์ สภาพผิวถนนบางช่วงเป็นถนนลาดยาง ถนนคอนกรีตและถนนลูกรังหรือตามสภาพดินเดิม ถนนสายย่อยบางเส้นทางถูกใช้เป็นเส้นทางลัดของคนในชุมชนโดยเฉพาะ (ภาพที่ 4.38)

5) เส้นทางรถไฟ เป็นเส้นทางรถไฟสายใต้จากกรุงเทพฯ-สุโขทัย ปัจจุบันไม่มีการใช้เส้นทางรถไฟเพื่อเดินทางมายังหมู่บ้านควนจงโดยตรง เนื่องจากสถานีรถไฟควนจงถูกยกเลิกไป จึงมีเพียงเส้นทางรถไฟที่ผ่านภายในหมู่บ้าน โดยมีระยะทางประมาณ 28 กิโลเมตร หากต้องการเดินทางโดยรถไฟ ต้องลงที่สถานีนาม่วงและสถานีหาดใหญ่ ซึ่งเป็นสถานีใกล้เคียง (ภาพที่ 4.39)

6) ลำคลอง ภายในหมู่บ้านมีลำคลองไหลผ่านแต่ผู้คนไม่ได้ใช้การสัญจรทางน้ำมาตั้งแต่ในอดีต ลำคลองที่ไหลผ่านหมู่บ้าน มีชื่อเรียกว่า คลองหะวะ มีระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ไหลมาจากพื้นที่อำเภอนาหม่อมไปสู่อำเภอหาดใหญ่ มีสะพานข้ามคลองเป็นสะพานคอนกรีต จำนวน 2 สะพาน ในช่วงหน้าแล้งบางช่วงของลำคลองมีการตื้นเขิน มีหญ้าและต้นไม้ขึ้นสองฝั่งคลอง (ภาพที่ 4.40)

1) ถนนสายประธาน (major arterial or freeway)

ถนนสายประธาน ถนนสายเอเชีย (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 43) จากบริเวณทางเข้าหมู่บ้าน

ถนนปูลณณกันท์ (ทางหลวงหมายเลข 2085)

ภาพที่ 4.35 ลักษณะสภาพถนนสายประธาน

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

2) ถนนสายหลัก (Minor Arterial หรือ Primary Street)

ภาพที่ 4.36 สภาพถนนสายหลักของหมู่บ้าน
 ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

3) ถนนสายรอง

ภาพที่ 4.37 สภาพถนนสายรองภายในหมู่บ้าน
ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

4) ถนนสายย่อย

ภาพที่ 4.38 สภาพถนนสายย่อยภายในหมู่บ้าน
ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

5) เส้นทางรถไฟ

ภาพที่ 4.39 เส้นทางรถไฟภายในหมู่บ้านและมุมมองจากทางรถไฟสู่บริเวณทางแยกของโครงข่ายถนน
ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

ภาพที่ 4.40 สภาพลำคลองและทำนน้ำภายในหมู่บ้าน

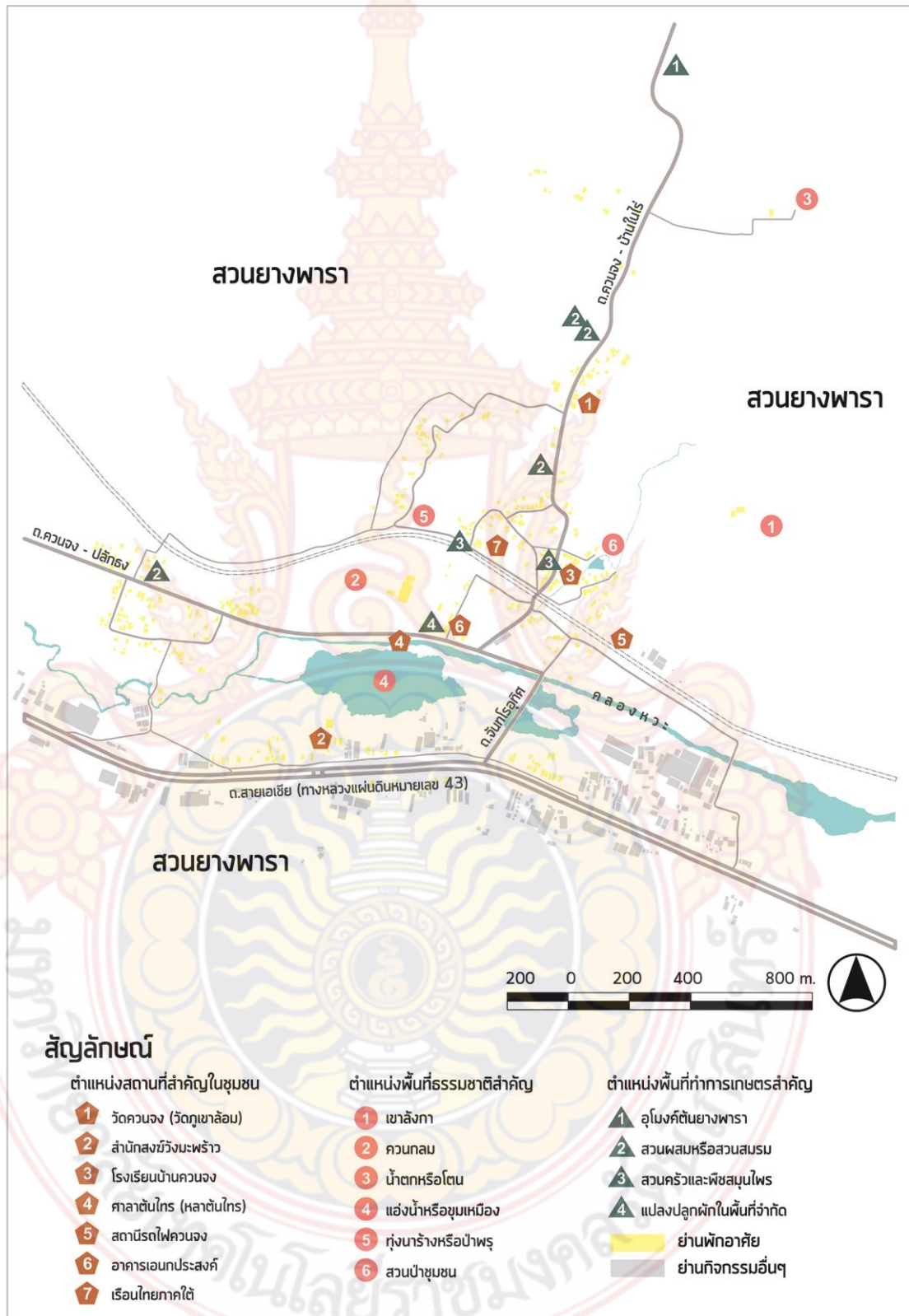
ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

2.4 สรุปผลและการจัดทำแผนที่พื้นฐานโครงข่ายเชิงพื้นที่

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่ของหมู่บ้านที่คาดว่าจะมีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ตามตัวแปรที่กำหนด ประกอบด้วย

- (1) สภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐานที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว
- (2) การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารสำคัญในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
- (3) รูปแบบพื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจรในการท่องเที่ยว

สามารถสรุปองค์ประกอบที่สำคัญเชิงพื้นที่ เพื่อจัดทำแผนที่พื้นฐานโครงข่ายเชิงพื้นที่ (Spatial Base Map) ได้ 4 องค์ประกอบ คือ พื้นที่ธรรมชาติที่สำคัญ สถานที่สำคัญในชุมชน และพื้นที่ทำการเกษตรที่สำคัญ โครงข่ายเส้นทางสัญจรภายในหมู่บ้าน ดังภาพที่ 4.41

ภาพที่ 4.41 แผนที่พื้นฐานโครงข่ายเชิงพื้นที่ (Spatial Base Map)
ที่มา : แผนที่ Esri ปี 2018 ปรับปรุงและเพิ่มเติมข้อมูลโดยผู้วิจัย, 2561

3. ลักษณะเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมของชาวสวนยาง

3.1 ลักษณะผู้คนและบทบาทหน้าที่ในชุมชน

(1) จำนวนประชากร ข้อมูลตามสถิติทะเบียนราษฎรปัจจุบัน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,252 คน แยกเป็นเพศชาย 608 คน เพศหญิง 644 คน มีบ้านจำนวนทั้งสิ้น 709 หลัง (แผนพัฒนาหมู่บ้านควนจง, 2560 และสถิติจำนวนประชากรจากทะเบียนราษฎร ปี พ.ศ. 2561) ประชาชนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ ประชากรแฝงภายในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นแรงงานรับจ้างทั้งรับจ้างกรีดยางและทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม โดยมีทั้งแรงงานที่เป็นคนไทยและแรงงานต่างด้าว ได้แก่ เมียนมา ซึ่งยังไม่มี การเก็บข้อมูลจำนวนประชากรแฝง ผู้คนส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่นสื่อสารเป็นภาษาท้องถิ่นภาคใต้

(2) การประกอบอาชีพ อาชีพหลัก คือ ทำสวนยางพารา อาชีพรอง คือ สวนผลไม้และผักสวนครัว และอาชีพอันดับ 3 คือ รับจ้าง, ค้าขาย, รับราชการ

(3) โครงสร้างทางเศรษฐกิจและรายได้ประชากร เกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้จากการทำสวนยางพาราและมีไม้ผลต่าง ๆ เช่น ทุเรียน มังคุด เงาะ ลองกอง ตลอดจน ผักสวนครัว สมุนไพรต่างๆ

(4) การบริหารจัดการ ภายในหมู่บ้านมีการแบ่งบทบาทหน้าที่โดยดำเนินการในรูปแบบคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการที่ปรึกษา การกำหนดกฎระเบียบประจำหมู่บ้าน รวมทั้งนโยบายของหมู่บ้าน นอกจากนี้ ยังมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ในรูปแบบคณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชน

3.2 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวสวนยาง

(1) วิถีชีวิตชาวสวนยาง

วิถีชีวิตชาวสวนในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตไปตามช่วงฤดูกาลในการทำสวนยางพาราเป็นสำคัญ โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วงฤดู ได้แก่ ฤดูร้อนกับฤดูฝน โดยช่วงฤดูฝนมีระยะเวลา ยาวนาน ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม-เดือนธันวาคม และช่วงฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม-เดือนเมษายน ฤดูร้อนจะเป็นช่วงที่ยางผลัดใบชาวสวนจะงดกรีดยางเพื่อให้ยางได้ฟื้นฟูลำต้น รวมทั้งช่วงฤดูฝน ถ้าวันฝนตก จะต้องงดกรีดยางเพื่อไม่ให้ต้นยางหน้าเปียกและเกิดความเสียหายต่อผลผลิตหรือน้ำยาง สำหรับวันที่กรีดยาง ชาวสวนจะตื่นตั้งแต่ช่วงตีถึงเช้ามืด เพื่อเข้าสวนกรีดยาง จะแล้วเสร็จในช่วงเช้าหรือสาย จากนั้นจะนำน้ำยางสดไปจำหน่ายยังกลุ่มหรือร้านที่ขายประจำ ทำความสะอาดภาชนะจึงเป็นอันแล้วเสร็จ สำหรับช่วงเย็น ชาวสวนบางคนอาจจะเตรียมการสำหรับการกรีดยางในวันรุ่งขึ้น เช่น ล้างมือ เตรียมภาชนะ รวมถึงอุปกรณ์ต่างๆ และในช่วงว่างเว้นจากการกรีดยาง ชาวสวนจะทำงานอื่นๆ เช่น เข้าสวนเพื่อดูแลสวน ทั้งถางหญ้า ใส่ปุ๋ย ตลอดจนดูแลปลูกพืชผักผลไม้ต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการปลูกแบบผสมผสาน แม้จะแบ่งโซนหรือแถว การปลูกแต่ก็ไม่นิยมปลูกเพียงชนิดเดียว จึงสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตหมุนเวียนได้ตลอดปี วิถีชีวิตชาวสวน จึงดำเนินไปอย่างเป็นระบบ ทั้งในรอบวัน รอบสัปดาห์ รอบปี จนกลายเป็น “ปฏิทินวิถีชีวิตชาวสวนยาง”

ภาพที่ 4.42 บรรยากาศการนำยางสดไปจำหน่ายยังกลุ่มหรือร้านที่ขายประจำ
 ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม, 2561

(2) วัฒนธรรมของชาวสวนยาง

ในหมู่บ้านควนจง มีทั้งวัฒนธรรมประเพณีที่ชาวสวนสืบต่อกันมายาวนานและกิจกรรมในท้องถิ่นที่ถือปฏิบัติต่อเนื่องเรื่อยมา ผสมผสานจนกระทั่งเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต ในช่วงที่มีงานประเพณีชาวสวนยางจะวางแผนการกรีดยางไว้ล่วงหน้าเพื่อให้สามารถงดการกรีดยางได้ตรงกับวันที่มีการจัดงาน และในบางเทศกาลตรงกับช่วงที่ชาวสวนงดกรีดยางตามฤดูกาล เช่น ในช่วงที่ยางผลัดใบหรือตรงกับช่วงฤดูฝน ซึ่งประเพณีวัฒนธรรมที่สืบต่อกันมา ล้วนมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตการทำสวนยาง ทั้งในรอบวัน รอบสัปดาห์ รอบปีอีกด้วย อาจกล่าวได้ว่า เกษตรกรชาวสวนยางพาราสามารถวางแผนการผลิตในสวนของตนเองให้สอดคล้องกันได้อย่างถูกต้องลงตัว ทั้งนี้กิจกรรมและประเพณีสำคัญของหมู่บ้านมีรายละเอียด ดังตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 รายละเอียดกิจกรรมและประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านควนจง

เดือน	กิจกรรมและประเพณีวัฒนธรรม	ช่วงเวลา	รายละเอียด
มกราคม	ทำบุญตักบาตรขึ้นปีใหม่	วันที่ 1 มกราคมของทุกปี	เป็นประเพณีที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยหมุนเวียนไปตามจุดต่างๆ ของหมู่บ้าน เช่น ลานในโรงเรียนบ้านควนจง ลานบริเวณอาคารเอนกประสงค์ของหมู่บ้าน เป็นต้น
กุมภาพันธ์	ทำบุญทานไฟ	ทุกวันเสาร์ที่ 2 ของเดือนกุมภาพันธ์	เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงเช้ามีดที่ลานวัด ภายในพิธีกรรมจะมีการจุดไฟด้วยไม้ฟืนให้ความอบอุ่นในบริเวณลานวัดตลอดเวลา โดยมีชาวบ้านแต่ละครอบครัวอยู่รายล้อม ซึ่งชาวบ้านจะเตรียมวัตถุดิบสำหรับปรุงอาหารคาวหวานมาประกอบอาหารภายในวัดตั้งแต่ช่วงเวลาประมาณ 2.00 น. เมื่อสว่างจะนิมนต์พระภิกษุมารับบิณฑบาตร จากนั้นชาวบ้านจะแลกเปลี่ยนอาหารและรับประทานอาหารร่วมกันในช่วงเช้า
เมษายน	ประเพณีสงกรานต์และรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุในหมู่บ้าน	ทุกวันที่ 13 เมษายนของทุกปี	เป็นประเพณีที่จัดขึ้นพร้อมกับภูมิภาคอื่นทั่วประเทศ มีกิจกรรมขอพรพระ สงกราน์พระ และจัดสงกรานต์สัณญจร รดน้ำขอพรผู้สูงอายุในหมู่บ้าน โดยเปลี่ยนสถานที่จัดพิธีการตามความเหมาะสมในแต่ละปี เช่น บริเวณบ้านผู้สูงอายุหรือสถานที่ต่างๆ ของหมู่บ้าน เป็นต้น
เมษายน	ทำบุญอุทิศในวันครบรอบการละสังขารของหลวงพ่อมหาจิตต์ จิตวโร	ทุกวันที่ 18 เมษายนของทุกปี	เป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อระลึกถึงหลวงพ่อมหาจิตต์ จิตวโร อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาล้อม ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของชาวบ้านและลูกศิษย์จำนวนมาก

ตารางที่ 4.2 รายละเอียดกิจกรรมและประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านควนจง

เดือน	กิจกรรมและประเพณีวัฒนธรรม	ช่วงเวลา	รายละเอียด
เมษายน	ประเพณีทำบุญวันว่าง	วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี	ทำพิธีที่ศาลา บริเวณสุสานของวัดเขาล้อม กำหนดวันขึ้น 14-15 ค่ำและวันแรม 1 ค่ำ เดือน 5 มีการนิมนต์พระมาสวดมนต์ มีการผูกโยงสายสิญจน์ไปยังบัวหรือสุลุ๊ป เก็บอัฐิของผู้ล่วงลับ มีการฉายหนังตะลุง มหรสพสมโภช 1 คืน เช้าวันขึ้น 15 ค่ำ มีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระ อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปยังบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ และนับว่าเป็นวันรวมญาติ วันว่างจึงหมายถึงวันที่ว่างเว้นจากการทำงาน
กรกฎาคม	ประเพณีแห่เทียนพรรษา	วันแรม 1 ค่ำเดือน 8 ของทุกปี ก่อนถึงวันเข้าพรรษา 1 วัน	เป็นประเพณีการนำเทียนไปถวายพระภิกษุในเทศกาลเข้าพรรษา
กันยายน	ประเพณีทำบุญวันสารทเดือนสิบ	วันขึ้น 15 ค่ำ และแรม 15 ค่ำเดือน 10 ของทุกปี	เรียกตามประเพณีว่า รับ-ส่งเปรต มีการวางของประเภทอาหาร คาวหวาน ผลไม้ สำหรับทำบุญเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศล แก่บรรพบุรุษและผู้ล่วงลับ โดยเฉพาะสัมพะเวสีที่ไม่มีญาติ ซึ่งมีความเชื่อว่าจะมารับเอาส่วนบุญส่วนกุศล
ตุลาคม	ประเพณีทำบุญทอดกฐินสามัคคี	วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี	เป็นกฐินของประชาชน จึงเรียก กฐินสามัคคี กระทำในวันออกพรรษา
พฤศจิกายน	ประเพณีลอยกระทง	วันเพ็ญเดือน 1 ของทุกปี	โดยจัดขึ้นที่บริเวณท่าน้ำริมคลองในหมู่บ้าน มีกิจกรรมการประกวดกระทงหนูน้อยนพมาศ

ที่มา : สนั่น เสมอธรรมจักร์. ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์ 2561 และ เอกสารอัตสำเนากิจกรรมหมู่บ้าน (มปพ.)

เดือน	ประเพณีประจำปี	ฤดูกาล	วิธีการทำสวนยางพารา
มกราคม	ทำบุญตักบาตรขึ้นปีใหม่	ฤดูร้อน	กรีดยางปกติ* ยกเว้น ช่วงยางผลัดใบ จะทำการใส่ปุ๋ยบำรุงลำต้น ตางหญ้า บำรุงรักษาหน้ายาง
กุมภาพันธ์	ทำบุญทานไฟ		
มีนาคม	-		
เมษายน	ประเพณีสงกรานต์และรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ ทำบุญอุทิศในวันครบรอบการละสังขารฯ ทำบุญวันว่าง		
พฤษภาคม	-	ฤดูฝน	กรีดยางปกติ* ยกเว้น ช่วงวันฝนตก
มิถุนายน	-		
กรกฎาคม	ประเพณีแห่เทียนพรรษา		
สิงหาคม	-		
กันยายน	ประเพณีทำบุญวันสารทเดือนสิบ		
ตุลาคม	ประเพณีทำบุญทอดกฐินสามัคคี		
พฤศจิกายน	ประเพณีลอยกระทง		
ธันวาคม	-		

*การกรีดยางปกติ หมายถึง วงจรการกรีดยางที่รวมการเว้นวันกรีดเพื่อพักหน้ายาง ตามที่เกษตรกรกำหนดไว้แล้ว

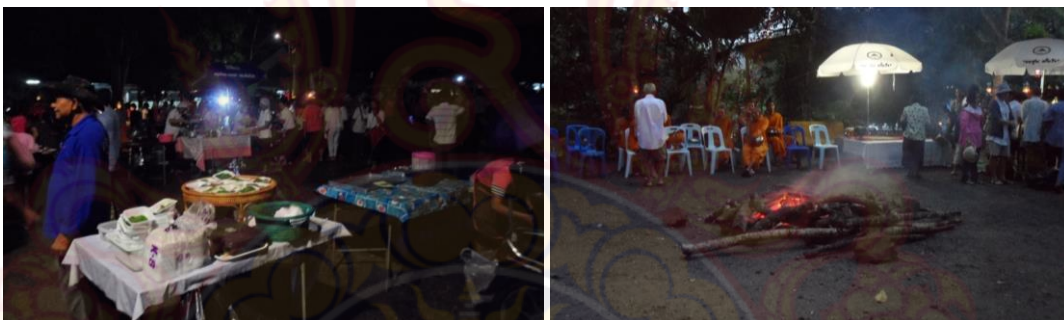
ภาพที่ 4.43 แผนผังสรุปวัฒนธรรมประเพณีจำแนกตามฤดูกาลที่สัมพันธ์กับการทำสวนยางพารา

ที่มา : สรุปโดยผู้วิจัย

นอกจากนั้น ในช่วงการดำเนินการวิจัย ในหมู่บ้านได้มีการจัดกิจกรรมขึ้นโดยกลุ่มผู้นำชุมชนร่วมกับสมาชิกในชุมชนแลหน่วยงานภาครัฐ อาทิเช่น โครงการอำเภอเคลื่อนที่ “อำเภอยิ้ม” วันที่ 17 พฤษภาคม 2561 ทางชุมชนได้จัดเตรียมการต้อนรับ โดยมีกิจกรรมจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร อาหารคาวหวาน แสดงของกลุ่มสตรี ซึ่งได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในหมู่บ้านเป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมี “กิจกรรมร่วมปลูกต้นไม้ บวชต้นไม้ บนเขาลังกา” วันที่ 2 มีนาคม 2562 เป็นต้น โดยกิจกรรมเหล่านี้ หากจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ก็จะสามารถนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวได้เช่นกัน

ประเพณีทำบุญตักบาตรขึ้นปีใหม่

ประเพณีทำบุญทานไฟ

ประเพณีสงกรานต์และรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุในหมู่บ้าน

ภาพที่ 4.44 วัฒนธรรมประเพณีที่ชาวสวนยางพาราและคนในหมู่บ้านถือปฏิบัติ

ประเพณีทำบุญอุทิศในวันครบรอบการละสังขารของหลวงพ่อมหาจิตต์ จิตวโร

ประเพณีทำบุญวันว่าง

กิจกรรมร่วมปลูกต้นไม้ บวชต้นไม้บนเขาลังกา

ภาพที่ 4.44 วัฒนธรรมประเพณีที่ชาวสวนยางพาราและคนในหมู่บ้านถือปฏิบัติ (ต่อ)

3.3 เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจชาวสวนยาง

เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจชาวสวนยางในหมู่บ้านควนจง มีการรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งการรวมกลุ่มและองค์กรสำคัญที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ ได้แก่

1. กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์และธนาคารหมู่บ้าน
2. กลุ่มสตรีอาสาพัฒนา
3. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานชุมชน
4. กลุ่มอาชีพแม่บ้านควนจง
5. กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน
6. กลุ่มอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน
7. กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ควนจง

8. กลุ่มน้ำยางสด เป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของชาวสวนยางในหมู่บ้านโดยอิสระเพื่อรับซื้อน้ำยางสดจากสมาชิกและไม่ได้เป็นสมาชิก แล้วส่งขายไปยังโรงงานโดยตรงเพื่อให้ได้ราคาสูงโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง แต่ละกลุ่มจะมีการบริหารจัดการโดยสมาชิกและปันผลกำไรกันภายในกลุ่ม ในหมู่บ้านมีกลุ่มน้ำยางสดจำนวน 3 กลุ่ม ส่วนเครือข่ายที่จัดตั้งขึ้นโดยชาวสวน เพื่อสนับสนุนการประกอบอาชีพการทำเกษตรกรรมในรูปแบบการรวมกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มปลูกพืชผักสวนครัว เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันเองตามความสมัครใจเพื่อจำหน่ายผลผลิตออกสู่ตลาด โดยอาจเป็นการรวมกลุ่มภายในเครือข่ายหรือบ้านใกล้เคียง (สนั่น เสมอธรรมจักร์, ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์ 2561 และแผนพัฒนาหมู่บ้านควนจง, 2560)

นอกจากนั้น ชาวสวนยังมีภูมิปัญญาต่างๆ ที่สืบทอดกันมาและเป็นความรู้ความสามารถเฉพาะบุคคลในด้านต่างๆ ดังนี้

1. การประกอบอาหารคาวหวาน อาหารพื้นบ้านภาคใต้ และอาหารตามประเพณีท้องถิ่น เช่น ขนมต้ม ขนมเจาะหูสำหรับงานวันสารทเดือนสิบ
2. การทำงานฝีมือ เช่น การสานตระกร้า การทำผ้าบาติก
3. การจับปลาน้ำจืด เช่น การทอดแห วางอวนปลาน้ำจืด การจับปลาไหล
4. การประกอบพิธีกรรมความเชื่อของท้องถิ่น เช่น ไหว้เจ้าที่ ไหว้ครูหมอตายาย ดูฤกษ์วันดีในพิธีการมงคล เป็นต้น

กิจกรรมการทำงานฝีมือและการจับปลาน้ำจืด

กิจกรรมการประกอบพิธีกรรมความเชื่อของท้องถิ่น

ภาพที่ 4.45 องค์ความรู้ ภูมิปัญญาและความสามารถของชาวสวนยางพารา

3.4 ประเภทผลผลิตและรูปแบบระบบการผลิตทางการเกษตร

(1) ประเภทผลผลิตทางการเกษตร

ผลผลิตทางการเกษตรในหมู่บ้านสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภทหลัก คือผลผลิตจากยางพาราและผลผลิตจากพืชพรรณอื่นๆ ได้แก่ ผักสวนครัว พืชสมุนไพร ผลไม้ โดยส่วนใหญ่ชาวสวนจะจำหน่ายแบบสดไม่ผ่านการแปรรูป

(2) รูปแบบระบบการผลิตทางการเกษตร

ในหมู่บ้านพบว่ามีระบบการผลิตทางการเกษตร 4 ประเภท คือ

1. ระบบการผลิตยางพารา ในหมู่บ้านจะมี 2 ลักษณะ คือ เจ้าของสวนยางกรีตเอง และจ้างลูกจ้างกรีตแล้วแบ่งค่าตอบแทนในอัตราส่วนตามตกลง ส่วนการปลูกพืชผักผลไม้ส่วนใหญ่เจ้าของสวนจะปลูก ดูแลและเก็บเกี่ยวเอง บางกรณีที่ทำเองไม่ได้ทั้งหมดอาจมีการว่าจ้างลูกจ้างโดยมีค่าตอบแทนตามตกลงกัน ระบบการผลิตยางพาราในหมู่บ้านปัจจุบันจำหน่ายในรูปของน้ำยางสด เนื่องจากมีความสะดวกมากกว่าการทำยางแผ่นที่เคยทำกันมาในอดีต เนื่องจากมีความยุ่งยาก ทั้งต้องใช้อุปกรณ์ในการทำเป็นยางแผ่น ต้องมีพื้นที่ในการทำแผ่น พื้นที่ตากและเก็บยางแผ่น ตลอดจนต้องนำยางออกมาตากแดดทุกวันจนกว่ายางจะแห้งสนิทเป็นสีน้ำตาล ซึ่งต้องใช้เวลาหลายวัน แต่การขายน้ำยางสดได้ช่วยลดภาระการทำงานและต้นทุนลง สามารถจำหน่ายและมีรายได้วันต่อวัน

2. ระบบการผลิตแบบสวนผสมหรือสวนสมรม เป็นการปลูกพืชหลายชนิดโดยเฉพาะผลไม้ ไม้ยืนต้น เช่น มังคุด เงาะ ทุเรียน ลองกอง กัลย มะละกอ มะพร้าว หนาก สะตอ เนียง ทั้งสายพันธุ์ที่มีอยู่ในปัจจุบันและสายพันธุ์พื้นบ้าน หลายระดับในพื้นที่เดียวกันเพื่อสร้างความหลากหลายและก่อให้เกิดความเกื้อกูลกัน มีการปลูกพืชหน่อมได้โคนต้น การใช้วัสดุคลุมดิน การใช้ปุ๋ยคอกปุ๋ยหมัก มีแหล่งน้ำในสวน ทั้งการขุดบ่อและขุดสระ ในสระมีการเลี้ยงปลา อันเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งดิน น้ำ แสงแดด ให้เกิดประโยชน์สูงสุด สร้างความสมดุลแก่ระบบนิเวศและความอุดมสมบูรณ์แก่สภาพแวดล้อม (ภาพที่ 4.46)

ภาพที่ 4.46 ตัวอย่างระบบการผลิตแบบสวนผสมหรือสวนสมรมของคุณเสนอห์ รัตนถาวร
ที่มา : การสำรวจ, 2561

3. ระบบการผลิตแบบแปลงผักสวนครัวและพืชสมุนไพร เป็นการปลูกเฉพาะผักสวนครัวและพืชสมุนไพร เช่น บวบ มะระ กระเพรา โหระพา พริกเขียวย พริกทอง คื่นช่าย ผักกาด ผักกวางตุ้ง ผักบุ้ง มะกรูด มะนาว ถั่วพู พริก ตะไคร้ ข่า ขมิ้น พืชตระกูลถั่ว ข้าวโพด เผือก มัน ฯลฯ โดยเก็บเกี่ยวผลผลิตวันต่อวันแล้วนำไปจำหน่ายที่ตลาดนัดหรือมีแม่ค้ามารับซื้อ บางส่วนปลูกไว้บริโภคในครัวเรือน (ภาพที่ 4.47)

ภาพที่ 4.47 ตัวอย่างระบบการผลิตแบบแปลงผักสวนครัวและพืชสมุนไพรของคุณเสนอ รัตนถาวร
ที่มา : การสำรวจ, 2561

4. ระบบการผลิตแบบแปลงผักในพื้นที่จำกัด โดยส่วนใหญ่เป็นการปลูกไว้บริเวณบ้าน ทั้งแบบใช้ดินปลูกในภาชนะและแบบไร้ดิน ซึ่งในช่วงการเก็บข้อมูลงานวิจัยชาวสวนอยู่ในช่วงปลูกผักที่เรียกว่า “ปลูกผักยกแคร่” คือเป็นการยกแปลงปลูกให้อยู่ในระดับสูง แปลงปลูกทำจากโครงสร้างเหล็ก มีหลังคาคลุมกันแดดฝน มีการใช้ดิน ปุ๋ย และการรดน้ำเหมือนการปลูกแบบปกติ แต่ควบคุมการใช้ในปริมาณที่น้อยกว่าปลูกแบบปกติ พืชที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นผักสวนครัว ผักสำหรับทำสลัด เป็นต้น (ภาพที่ 4.48)

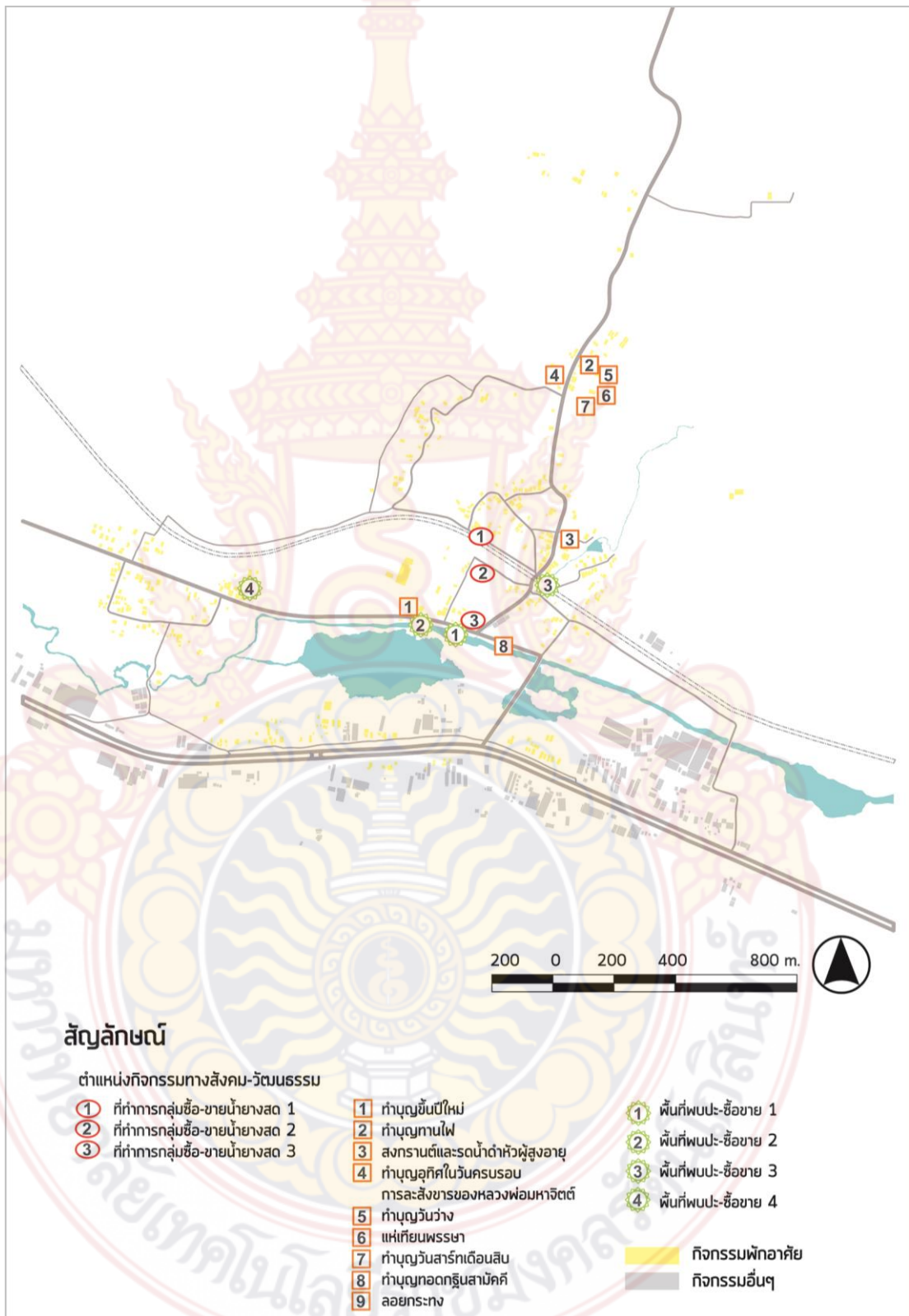

ภาพที่ 4.48 ตัวอย่างระบบการผลิตแบบแปลงผักในพื้นที่จำกัด (ปลูกผักยกแคร่) ของคุณเสนอ รัตนถาวร
ที่มา : การสำรวจ, 2561

3.5 สรุปผลและการจัดทำแผนที่ทางสังคม-วัฒนธรรมชาวสวนยาง

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลลักษณะทางสังคม-วัฒนธรรมตามตัวแปรที่กำหนด ประกอบด้วย (1) ลักษณะผู้คนและบทบาทหน้าที่ในชุมชนด้านการท่องเที่ยว (2) วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวสวนยางที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยว (3) เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจชาวสวนยาง (4) ประเภทผลผลิตและรูปแบบระบบการผลิตทางการเกษตร สามารถสรุปองค์ประกอบที่สำคัญทางสังคม-วัฒนธรรมเพื่อจัดทำแผนที่ทางสังคม-วัฒนธรรมชาวสวนยางพารา (Socio-Cultural Base Map) ได้ 4 องค์ประกอบ คือ กิจกรรมการซื้อขายน้ำยางพารา กิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรม กิจกรรมทางสังคม และซื้อขาย กิจกรรมการพักอาศัย โดยสามารถจัดทำเป็นแผนที่ได้ ดังภาพที่ 4.49

ภาพที่ 4.49 แผนที่กิจกรรมทางสังคม-วัฒนธรรม (Socio-Cultural Map)

4. การวิเคราะห์ลักษณะและความสัมพันธ์ของโครงข่ายเชิงพื้นที่กับเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรม

ในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์ใน 3 ขั้นตอน คือ (1) การวิเคราะห์ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่ ด้วยเครื่องมือวิเคราะห์เชิงสัมพันธ์ หรือ การจัดทำแผนที่แบบจำลองเชิงสัมพันธ์ (Spatial Configuration Model) (2) การวิเคราะห์ลักษณะเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรม หรือการจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น (Local Socio-Cultural Heritage Map) (3) การวิเคราะห์และทดสอบความสัมพันธ์ของข้อมูลทั้ง 2 ด้วยเทคนิคการซ้อนทับข้อมูล (overlay data) เพื่อนำไปสู่การพิจารณาศักยภาพตำแหน่งที่ตั้งของมรดกวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรต่อไป

4.1 การวิเคราะห์โครงข่ายเชิงพื้นที่ (Spatial Configuration Model)

การวิเคราะห์โครงข่ายเชิงพื้นที่ในขั้นตอนนี้ เป็นการวิเคราะห์ “โครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะหรือโครงสร้างเชิงสัมพันธ์” ที่ได้จากกระบวนการวิเคราะห์ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่ในขั้นตอนที่ผ่านมา ด้วยเครื่องมือวิเคราะห์เชิงสัมพันธ์ โดยครอบคลุมพื้นที่ 2 บริเวณ คือ

(1) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง แผนที่โครงข่ายเชิงสัมพันธ์จะครอบคลุมพื้นที่ภายในหมู่บ้านและอาณาบริเวณใกล้เคียง ตามความสัมพันธ์ที่โครงข่ายการสัญจรภายในหมู่บ้านไปเชื่อมโยงตามความเป็นจริง ประกอบด้วยพื้นที่บางส่วนของอำเภอหาดใหญ่ ตามโครงข่ายถนนสายเอเชีย (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 43) และถนนปูลณภักดิ์ (ทางหลวงหมายเลข 2085) ไปบรรจบกับถนนกาญจนวนิชย์ และพื้นที่บางส่วนของอำเภอนาหม่อม ตามโครงข่ายถนนสายเอเชีย (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 43) และถนนปูลณภักดิ์ (ทางหลวงหมายเลข 2085) ไปบรรจบกับถนนบ้านพลีควาย-ทุ่งงาย เพื่อทราบถึงศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นของโครงข่ายการสัญจรหมู่บ้านควบคู่กับระดับพื้นที่โดยรวมที่โครงข่ายไปเชื่อมต่อ ซึ่งเป็นโครงข่ายที่ทั้งคนในหมู่บ้านและคนนอกมักใช้สัญจร ผลการวิเคราะห์จึงสามารถพิจารณาได้ถึงแนวโน้มหรือเหตุผลที่ผู้คนจะเลือกใช้เส้นทางหรือไม่เลือกใช้เส้นทางนั้นๆ ภายในโครงข่ายได้

(2) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน โดยแผนที่โครงข่ายเชิงสัมพันธ์จะครอบคลุมเฉพาะพื้นที่ภายในหมู่บ้าน เพื่อทราบถึงศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นของโครงข่ายการสัญจรอย่างเฉพาะเจาะจงภายในหมู่บ้านเท่านั้น ซึ่งเป็นโครงข่ายที่คนในนิยมใช้สัญจร ผลการวิเคราะห์จึงสามารถพิจารณาได้ถึงแนวโน้มหรือเหตุผลที่ผู้คนในหมู่บ้านเลือกใช้เส้นทางหรือไม่เลือกใช้เส้นทางนั้นๆ ภายในโครงข่าย รวมทั้งชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของกิจกรรม การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่เกิดขึ้นกับศักยภาพของพื้นที่ ซึ่งจะเชื่อมโยงไปสู่การกำหนดจุดท่องเที่ยวภายในโครงข่ายเส้นทางท่องเที่ยวต่อไป

โครงข่ายเส้นทางสัญจรทั้ง 2 อาณาบริเวณข้างต้น จะถูกนำมาทำการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัมพันธ์พื้นที่ (Spatial Configuration Model) ด้วยชุดโปรแกรมสเปซซินแทกซ์ (Space Syntax) ใน 3 ระดับ คือ การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global analysis) การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local analysis) และศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity analysis) กล่าวคือ

(1) ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration value-HH) เพื่อพิจารณาเส้นทางสำคัญที่คนในหมู่บ้านและคนจากภายนอกนิยมใช้สัญจรในภาพรวม เส้นทางที่มีศักยภาพสูงมีความสำคัญในระดับผ่านเมือง และมีความเชื่อมต่อกับเส้นทางในระบบโครงข่ายที่ทำการวิเคราะห์มากที่สุด ทำการคำนวณจากค่าเฉลี่ยความลึก (n-depth) ของที่ระบบที่วางทั้งระบบ

(2) ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local integration value-R3) เพื่อพิจารณาเส้นทางที่ผู้คนนิยมใช้สัญจรในระดับเฉพาะหรือระดับย่านภายในโครงข่าย บริเวณที่มีศักยภาพสูงมีแนวโน้มที่จะเป็นศูนย์กลางของบริเวณนั้น ทำการคำนวณจากความลึกเพียง 3 ชั้น (3-depth) ของที่ระบบ

(3) ศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity integration value) เพื่อพิจารณาศักยภาพของเส้นทางที่ผู้คนเข้าถึงได้โดยตรงหรือมีเส้นอื่นๆ มาเชื่อมต่อมากที่สุดภายในระบบที่วิเคราะห์

นอกจากนั้น ทำการวิเคราะห์ดัชนีค่าความสัมพันธ์ (correlation) ที่แสดงผ่านแผนภูมิการกระจาย (Scattergram) ได้แก่ ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ (intelligibility coefficient) และค่าสัมประสิทธิ์ความผสานกับพื้นที่ (synergy coefficient) มีรายละเอียด ดังนี้

(1) สัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ (intelligibility coefficient) เป็นดัชนีความสัมพันธ์ของศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (HH) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) และศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (R3) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) เพื่อทราบถึงระดับค่าความสัมพันธ์ของโครงข่ายการสัญจรว่า ผู้ใช้เส้นทางสามารถจดจำและทำความเข้าใจเมืองได้ในระดับใด

(2) สัมประสิทธิ์ความผสานกับพื้นที่ (synergy coefficient) เป็นดัชนีความสัมพันธ์ของค่าศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (HH) กับศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (R3) เพื่อทราบถึงระดับค่าความสัมพันธ์ของโครงข่ายเส้นทางว่า โครงข่ายโดยรวมของพื้นที่มีการผสมผสานกลมกลืนกับการใช้สอยเพียงใด มีแนวโน้มว่าผู้คนจะมีโอกาสเลือกสัญจรทั้งในระดับเมืองและระดับย่านมากน้อยเพียงใด

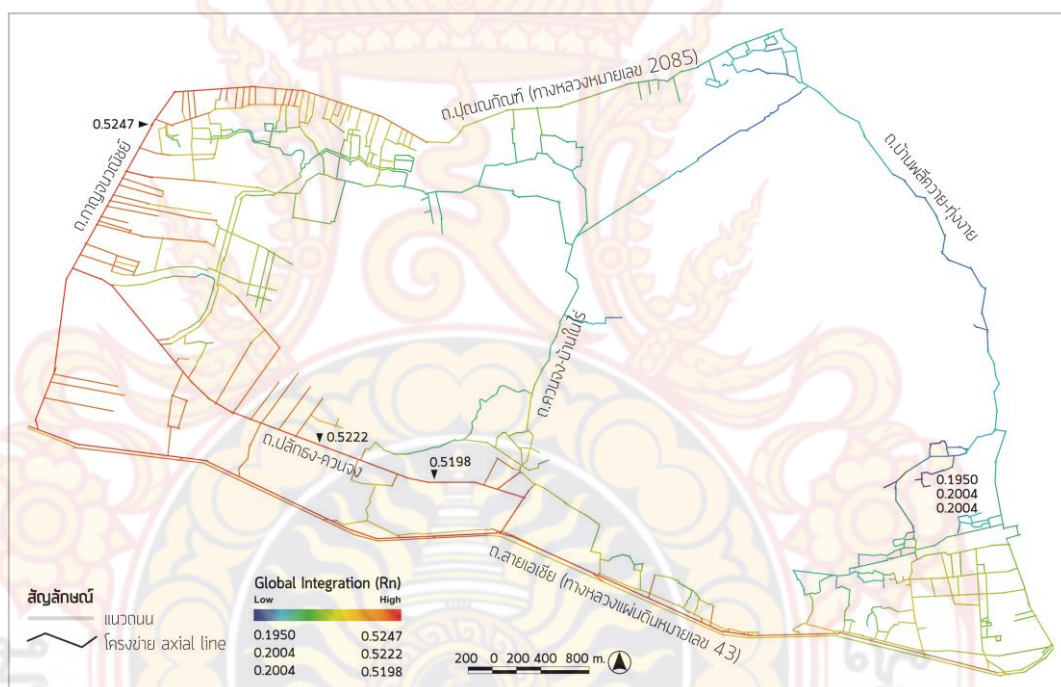

ภาพที่ 4.50 ขอบเขตพื้นที่ในการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัญญาณ

4.1.1 การวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัณฐานครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง

(1) ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (Global Integration Value-HH)

การวิเคราะห์ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง ทั้งพื้นที่หมู่บ้านควนจงและอาณาบริเวณใกล้เคียง ประกอบด้วยพื้นที่บางส่วนของอำเภอหาดใหญ่ (อยู่ด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านควนจง) และพื้นที่บางส่วนของอำเภอนาหม่อม (อยู่ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านควนจง) ระบบโครงข่ายเชิงสัณฐานโดยรวมมีจำนวน 926 หน่วย ประกอบด้วยเส้น 2 ลักษณะ คือ (1) ลักษณะเส้นตรงค่อนข้างยาวของถนนสายประธานและถนนสายหลัก (2) ลักษณะเส้นตรงสั้นๆ และเส้นรูปร่างอิสระของถนนสายรองและสายย่อยที่คดเคี้ยวไปตามสภาพพื้นที่ ดังผลการวิเคราะห์ในภาพที่ 4.51

ภาพที่ 4.51 การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง

ผลการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง ในภาพรวม พบว่า (1) โครงข่ายเชิงสัณฐานมีลักษณะเส้นตรงค่อนข้างยาวต่อเนื่องกัน วางตัวไปตามสภาพภูมิศาสตร์ของแนวภูเขา (เขาคอหงส์) ประกอบกันเป็นโครงข่ายถนนขนาดใหญ่ (super block) เกือบฉาก (orthogonal grid) ประกอบด้วยถนนสายเอเชีย (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 43) และถนนกาญจนวนิชีย์ ไปบรรจบกับถนนปูนนกันท์ (ทางหลวงหมายเลข 2085) ในเขตอำเภอหาดใหญ่ และถนนปลักระ-ควนจง ที่แยกมาจากถนนกาญจนวนิชีย์ซึ่งเป็นถนนภายในหมู่บ้านควนจง พบว่า มีศักยภาพการเข้าถึงสัณฐานศูนย์กลางสูงสุด โดยมีค่า high integration เท่ากับ 0.5247 ปรากฏเส้น

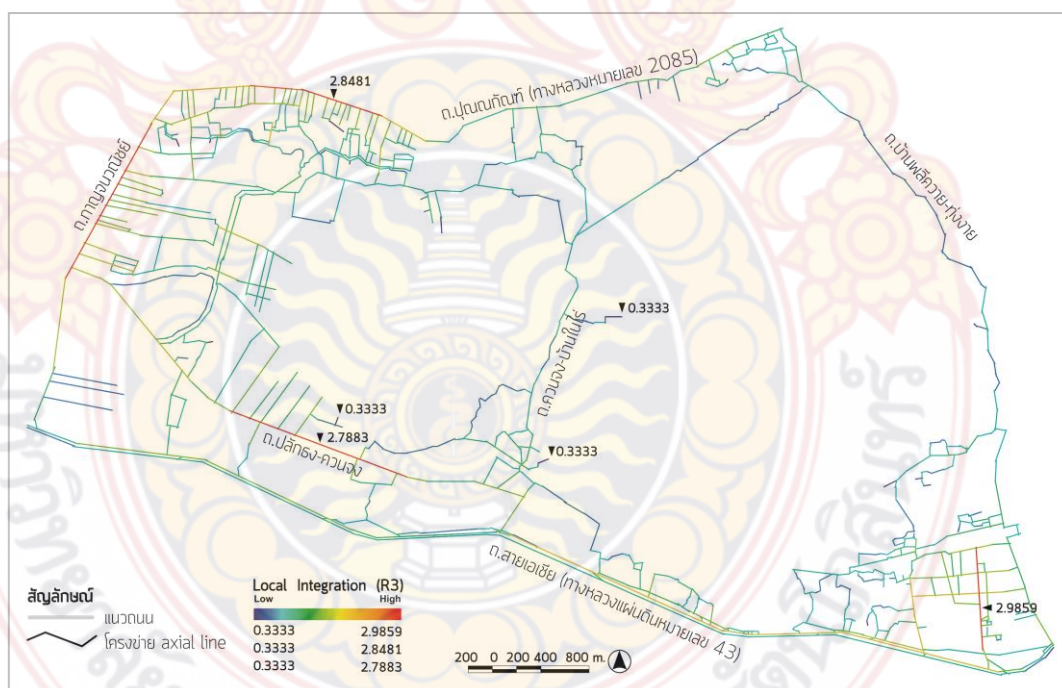
สีแดงชัดเจนของถนนกาญจนาภิเษย์ และส่งผลต่อเนื่องมายังถนนปลักธง-ควนจง ทำให้บริเวณนี้มีศักยภาพการเข้าถึงสูงเป็นลำดับถัดมาเท่ากับ 0.5222 และ 0.5198 ตลอดถนนสายเอเชียก็มีศักยภาพการเข้าถึงค่อนข้างสูง สอดคล้องกับการที่เส้นทางเหล่านี้มีบทบาทเป็นถนนสายประธานและถนนสายหลัก มีถนนรองและถนนย่อยที่เป็นเส้นตรงยาวจำนวนมากที่ส่วนใหญ่มีลักษณะปลายตัน (dead end) แยกออกจากแกนถนนหลักแบบก้างปลา (fish bone) ส่งผลให้พื้นที่ในกายบล็อคไม่เชื่อมต่อกันและยากแก่การเข้าถึง ภาพรวมของโครงข่ายในกลุ่มนี้มีศักยภาพการเข้าถึงสูงสุด-สูง-ค่อนข้างสูง-ปานกลาง ดังปรากฏเส้นวรรณะสีร้อน (แดง-ส้ม-เหลือง) เป็นส่วนใหญ่ (2) **โครงข่ายเชิงสัญญาณมีลักษณะเส้นตรงสั้นๆ และเส้นรูปร่างอิสระต่อเนื่องกันเป็นโครงข่าย** วางตัวไปตามสภาพภูมิศาสตร์ของแนวภูเขาและสวนยางเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้าน โครงข่ายโดยรวมจึงประกอบกันเป็นโครงข่ายขนาดใหญ่ (super block) เกือบฉาก (orthogonal grid) ประกอบด้วยถนนควนจง-บ้านโนไร่ ถนนปุดณกัณฑ์ ถนนบ้านพลีควาย-ทุ่งงาย นอกจากนั้น ยังประกอบด้วยโครงข่ายถนนภายในหมู่บ้านกระจุกตัวเป็นกลุ่มเส้นทางขนาดเล็กรูปร่างอิสระวางตัวต่อกันเป็นวงรอบ (looping) แล้วแยกย่อยเป็นทางเข้าสู่บ้านเรือน ส่งผลให้โดยรวมมีศักยภาพการเข้าถึงปานกลาง-ค่อนข้างต่ำ-ต่ำ-ต่ำสุด ดังปรากฏกลุ่มเส้นสีเหลือง-เขียว-เขียวเข้ม-น้ำเงิน โดยมีค่า low integration เท่ากับ 0.1950 ในพื้นที่ของอำเภอนาหม่อม สอดคล้องกับการที่เส้นทางเหล่านี้มีบทบาทเป็นถนนสายรองและสายย่อยที่คดเคี้ยวไปตามสภาพพื้นที่ภูเขา (หรือควน) ที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ปลูกยางพารา และย่านพักอาศัยในพื้นที่ชนบทที่มีการขยายตัวอย่างช้าๆ เป็นลักษณะโครงข่ายเชิงสัญญาณแบบธรรมชาติ (organic) และมีรูปร่างรูปทรงอิสระ (free form)

อาจสรุปได้ว่า ศักยภาพการเข้าถึงโครงข่ายเชิงสัญญาณระดับรวม ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง มีศักยภาพการเข้าถึงสูง-ปานกลาง อยู่ในบริเวณที่ต่อเนื่องกับอำเภอหาดใหญ่ ส่วนบริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงปานกลาง-ต่ำ อยู่ในบริเวณที่ต่อเนื่องกับอำเภอนาหม่อม ในส่วนของพื้นที่หมู่บ้านมีทั้งบริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง-ปานกลาง-ต่ำ (แดง-เหลือง-เขียว) โดยศักยภาพการเข้าถึงสูงอยู่บนถนนสายประธานและบางส่วนของถนนสายหลัก ส่วนศักยภาพการเข้าถึงต่ำ (เขียว-เขียวเข้ม-น้ำเงิน) พบบริเวณบางส่วนของถนนสายหลัก ถนนสายรองและถนนสายย่อย จึงมีแนวโน้มว่า ทั้งคนในหมู่บ้านและคนนอกมักใช้สัญจรผ่านบริเวณหมู่บ้าน โดยเฉพาะถนนปลักธง-ควนจง และถนนสายเอเชีย เนื่องจากมีความเชื่อมต่อกับเส้นทางในระบบโครงข่ายโดยรวมมากกว่าเส้นทางอื่นๆ จึงนับว่าเป็นถนนสายสำคัญ มีระดับการสัญจรสูงและมีการเชื่อมต่อกับเส้นทางอื่นๆ ในระบบมากที่สุด นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาเฉพาะโครงข่ายในอาณาเขตของหมู่บ้าน พบว่า มีศักยภาพการเข้าถึงสูงสุด-สูง-ปานกลาง-ค่อนข้างต่ำ จึงมีแนวโน้มว่า การสัญจรภายในหมู่บ้านสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้ค่อนข้างสะดวก มีทั้งบริเวณที่มีแนวโน้มระดับการสัญจรอิสระสูง ปานกลางไปถึงต่ำ ซึ่งมีความสอดคล้องกับตำแหน่งที่ตั้งของกลุ่มบ้านหรือย่านพักอาศัยที่อยู่ในบริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง-ค่อนข้างสูง-ปานกลางทั้งหมด ส่วนบริเวณที่มีแนวโน้มระดับการสัญจรอิสระต่ำ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สวนยางพารา สวนผลไม้และบ้านเรือนกระจายอยู่เบาบาง

(2) ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (Local Integration Value-R3)

การวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัญญาณระดับพื้นที่เฉพาะ (local integration value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง ถือเป็นเส้นทางที่ผู้คนนิยมใช้สัญจรระดับย่าน พบว่า ศักยภาพการเข้าถึงสัญญาณศูนย์กลางสูงสุดอยู่บนเส้นทางที่มีลักษณะเป็นเส้นตรง แล้วมีถนนสายย่อย เส้นตรงยาวมา กระจุกตัวแบบก้างปลา (fish bone) ดังปรากฏเป็นเส้นสีแดงชัดเจนใน 3 บริเวณหลัก คือ ในพื้นที่อำเภอหนองม่อม โดยมีค่า high integration เท่ากับ 2.9859 รองลงมา คือ บริเวณถนนปทุมณกัณฑ์และถนนกาญจนาภิเษย มีศักยภาพการเข้าถึงสูงเป็นลำดับถัดมาเท่ากับ 2.8481 และ 2.783 จึงมีแนวโน้มว่าบริเวณเหล่านี้จะเป็นศูนย์กลางของย่านนั้นๆ ซึ่งสอดคล้องกับการกระจุกตัวของถนนที่หนาแน่นกว่าบริเวณอื่นในระบบ

ส่วนพื้นที่อื่นๆ ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่พบว่า มีศักยภาพการเข้าถึงปานกลาง-ค่อนข้างต่ำ-ต่ำที่สุด ดังปรากฏกลุ่มเส้นสีเขียวอ่อน-เขียวเข้ม-น้ำเงิน โดยมีค่า low integration เท่ากับ 0.3333 ด้านในสุดของโครงข่าย สอดคล้องกับการที่เส้นทางเหล่านี้มีบทบาทเป็นถนนสายย่อยที่คดเคี้ยวไปตามสภาพพื้นที่ภูเขาที่ส่วนใหญ่ปลูกยางพารา ส่วนบริเวณหมู่บ้านควนจง มีลักษณะโครงข่ายคดเคี้ยวไปตามสภาพภูมิประเทศหรือกรรมสิทธิ์ที่ดิน พื้นที่ส่วนใหญ่มีศักยภาพการเข้าถึงค่อนข้างต่ำ

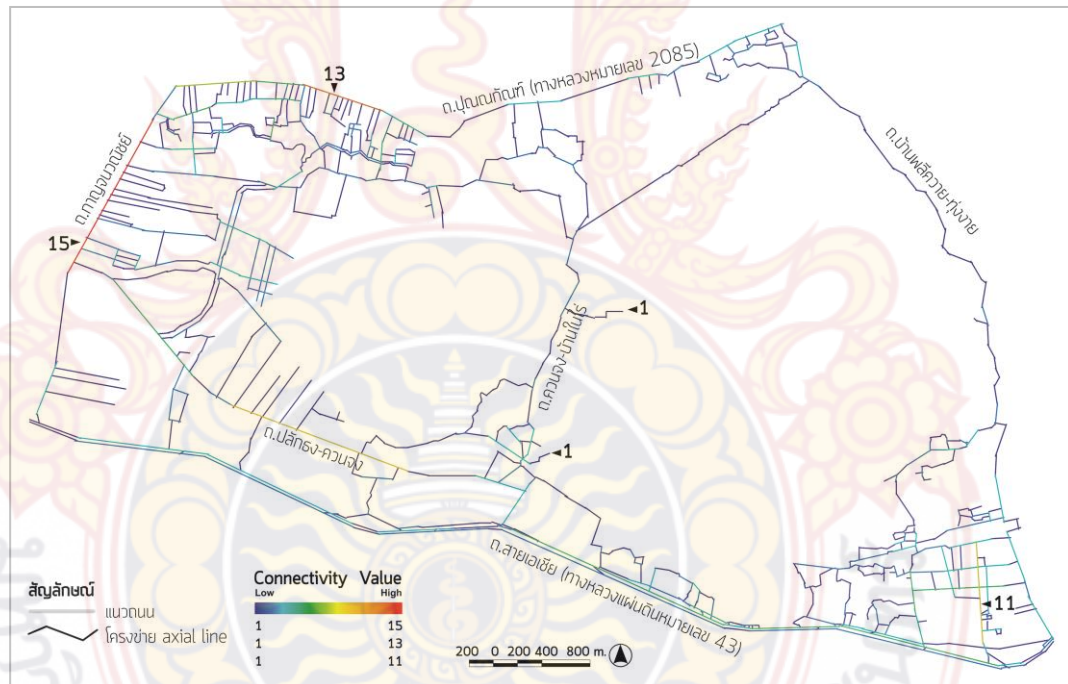

ภาพที่ 4.52 การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local integration value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง

อาจสรุปได้ว่า บริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงอยู่ในตำแหน่งที่เส้นทางค่อนข้างตรงและมีถนนมากระจุกตัว ซึ่งพบใน 4 บริเวณ นอกจากนั้นส่วนใหญ่มีศักยภาพการเข้าถึงต่ำ

(3) ศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity integration value)

การวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัญญาณระดับความเชื่อมต่อ (connectivity integration value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง พบว่า เส้นทางที่มีเส้นทางอื่นๆ มาเชื่อมต่อมากที่สุดในระบบได้ปรากฏเป็นเส้นสีแดงชัดเจนบนถนนกาญจนาภิเษย์ โดยมีค่า high connectivity เท่ากับ 15 รองลงมา คือ บริเวณถนนสายเอเชียและถนนปทุมกันท์ มีศักยภาพความเชื่อมต่อสูงเป็นลำดับถัดมา เท่ากับ 13 และ 11 นับว่า เป็นเส้นทางที่ผู้คนสามารถใช้สัญจรหรือเข้าถึงได้โดยตรงมากที่สุดในระบบ ซึ่งบทบาทเป็นถนนสายประธาน ส่วนบริเวณอื่นๆ ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของบริเวณที่ทำการวิเคราะห์พบว่า มีศักยภาพความเชื่อมต่อปานกลาง-ค่อนข้างต่ำ-ต่ำสุด ดังปรากฏกลุ่มเส้นสีเขียว-ฟ้า-น้ำเงิน โดยมีค่า low connectivity เท่ากับ 1 อยู่ที่เส้นทางในสุดของโครงข่าย เป็นถนนภายในกลุ่มบ้าน แยกเข้าตัวบ้าน

ภาพที่ 4.53 การวิเคราะห์ศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity integration value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง

ผลการวิเคราะห์ยังชี้ให้เห็นว่า เส้นทางที่มีศักยภาพความเชื่อมต่อสูงยังเป็นเส้นทางที่โครงข่ายถนนมีลักษณะเป็นเส้นตรงและยาวมากกระจุกตัว ซึ่งเป็นส่วนน้อยที่พบในระบบ โดยส่วนใหญ่เป็นเส้นสั้นและคดเคี้ยว จึงมีศักยภาพความเชื่อมต่อค่อนข้างต่ำ อีกทั้ง ศักยภาพความเชื่อมต่อในระบบยังมีความสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะอีกด้วย

ตารางที่ 4.3 สรุปผลการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงโครงข่ายเชิงสัญญาณครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง

ศักยภาพการเข้าถึงโครงข่ายเชิงสัญญาณ	ค่าศักยภาพ
(1) ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (Global integration value)	
ค่าสูงสุด (Maximum)	0.5247
ค่าต่ำสุด (Minimum)	0.1950
ค่าเฉลี่ย (Average global integration value)	0.3706
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)	0.0744
(2) ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (Local integration value)	
ค่าสูงสุด (Maximum)	2.5859
ค่าต่ำสุด (Minimum)	0.3333
ค่าเฉลี่ย (Average local integration value)	1.1931
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)	0.3730
(3) ศักยภาพความเชื่อมต่อ (Connectivity integration value)	
ค่าสูงสุด (Maximum)	15
ค่าต่ำสุด (Minimum)	1
ค่าเฉลี่ย (Average connectivity integration value)	2.4089
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)	1.1703

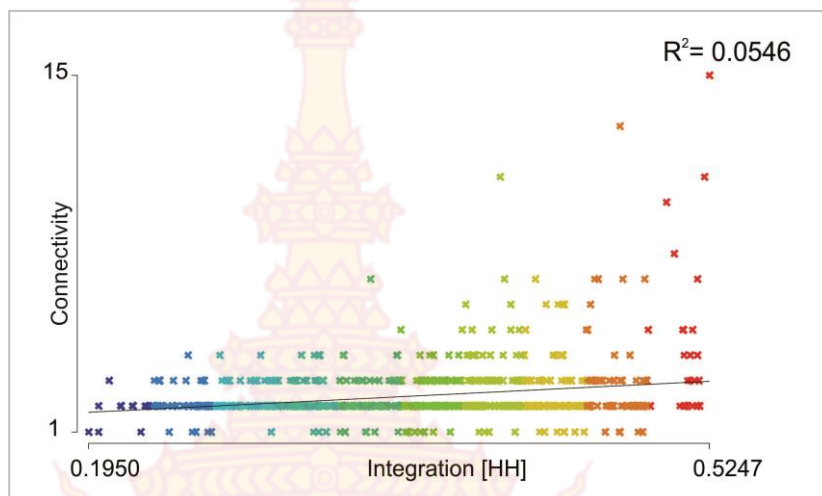
ที่มา : ผลการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย, 2561

(4) การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์ผ่านแผนภูมิการกระจาย (Scattergram)

การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ และค่าสัมประสิทธิ์ความผานกับพื้นที่ พิจารณาจากค่าสัมประสิทธิ์ (R^2) ที่มีค่าเข้าใกล้ 1 มากที่สุดหรือมีค่าเป็นบวก แสดงว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างค่า X และ Y สูง ซึ่งถือว่ามีประสิทธิภาพดี

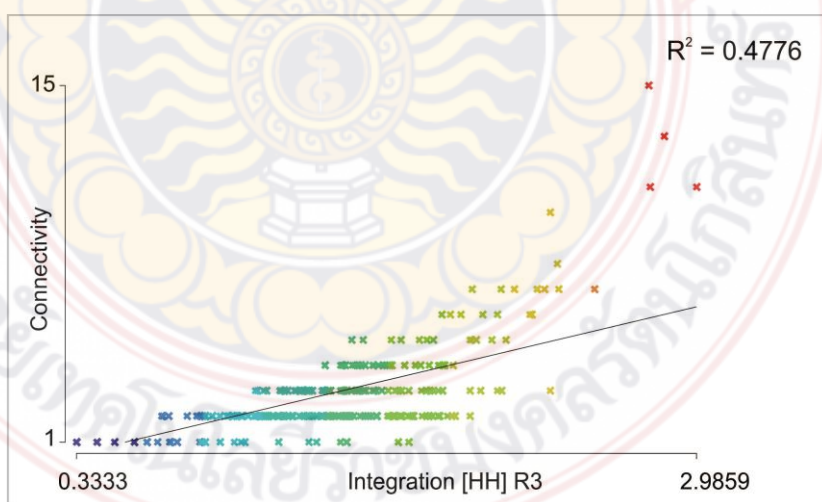
(4.1) ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ (intelligibility coefficient) แสดงความสัมพันธ์ระหว่างถนนสายหลักกับถนนสายรองและสายย่อยในภาพรวมทั้งระบบ เอื้อให้เกิดการทำความเข้าใจการเดินทาง ทั้งระดับรวม ระดับเฉพาะ และระดับความเชื่อมต่อ ดังนี้

(4.1.1) ดัชนีความสัมพันธ์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (HH) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) พบว่า ค่า $R^2 = 0.05546$ ซึ่งเป็นค่าที่เข้าใกล้ 1 น้อยมาก ค่าสัมประสิทธิ์อยู่ในระดับต่ำ ชี้ให้เห็นว่า โครงข่ายถนนในระบบโดยรวม มีความสัมพันธ์กันของลำดับศักยภาพประเภทถนนน้อยมาก มีแนวโน้มที่ผู้ใช้ถนนสามารถจดจำและทำความเข้าใจเมืองหรือมองภาพรวมในระบบได้ต่ำมาก และหากเป็นคนนอกพื้นที่ที่ไม่คุ้นเคยกับเส้นทางอาจจะหลงทางได้ง่าย ดังภาพที่ 4.54

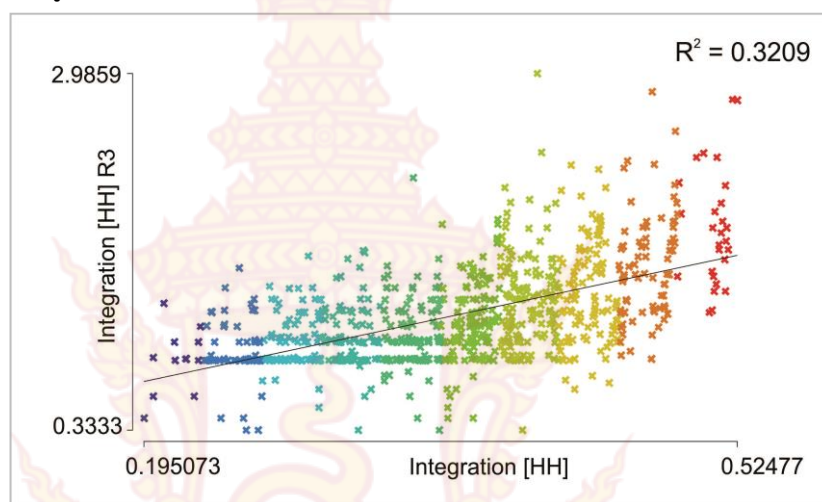
ภาพที่ 4.54 ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ของศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration-HH) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (Connectivity) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง

(4.1.2) ดัชนีความสัมพันธ์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (R3) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) พบว่า ค่า $R^2 = 0.4776$ ซึ่งเป็นค่าที่เข้าใกล้ 1 ในระดับปานกลางชี้ให้เห็นว่า โครงข่ายถนนในระบบเอื้อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างการเดินทางในระดับเฉพาะกับค่าความเชื่อมต่อของโครงข่ายมีความสอดคล้องกันปานกลาง โดยมีศักยภาพที่สูงกว่าค่าดัชนีความสัมพันธ์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (HH) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) มีแนวโน้มว่าผู้ถนนใช้สามารถจดจำและทำความเข้าใจย่านหรือมองภาพรวมภายในย่านได้ดีมากกว่าระดับรวม หากเป็นคนนอกที่ต้องเดินทางภายในพื้นที่หมู่บ้านก็จะสามารถทำความเข้าใจระบบได้ไม่ยากนัก ดังภาพที่ 4.55

ภาพที่ 4.55 ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ของศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local integration-R3) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง

(4.2) ค่าสัมประสิทธิ์ความผสานกับพื้นที่ (synergy coefficient) เป็นดัชนีความสัมพันธ์ของค่าศักยภาพการเข้าถึงระดับเมือง (HH) กับศักยภาพการเข้าถึงระดับย่าน (R3) พบว่า ค่า $R^2 = 0.3209$ ซึ่งให้เห็นว่า โครงข่ายระบบสัญญาณโดยรวมมีการผสมกลมกลืนกับพื้นที่ภายในเมืองได้ค่อนข้างน้อย มีแนวโน้มว่าผู้คนจะมีโอกาสเลือกสัญจรทั้งในระดับรวมและระดับเฉพาะค่อนข้างน้อย (ภาพที่ 4.56)

ภาพที่ 4.56 ค่าสัมประสิทธิ์ความผสานกับพื้นที่ (synergy coefficient) ของศักยภาพระดับรวม (global integration-HH) กับศักยภาพระดับเฉพาะ (local integration-R3) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง

ตารางที่ 4.4 การเปรียบเทียบศักยภาพการเข้าถึงของโครงข่ายเชิงสัญญาณครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง

ศักยภาพของโครงข่ายเชิงสัญญาณ	ค่าสัมประสิทธิ์ (R^2)
(1) ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ (intelligibility coefficient)	
(1.1) ความสัมพันธ์การเข้าถึงระดับรวม (HH) กับความเชื่อมต่อ (connectivity)	0.0546
(1.2) ความสัมพันธ์การเข้าถึงระดับเฉพาะ (R3) กับความเชื่อมต่อ (connectivity)	0.4776
(2) ค่าสัมประสิทธิ์ความผสานกับพื้นที่ (synergy coefficient)	
(2.1) ความสัมพันธ์การเข้าถึงระดับรวม (HH) กับการเข้าถึงระดับเฉพาะ (R3)	0.3209

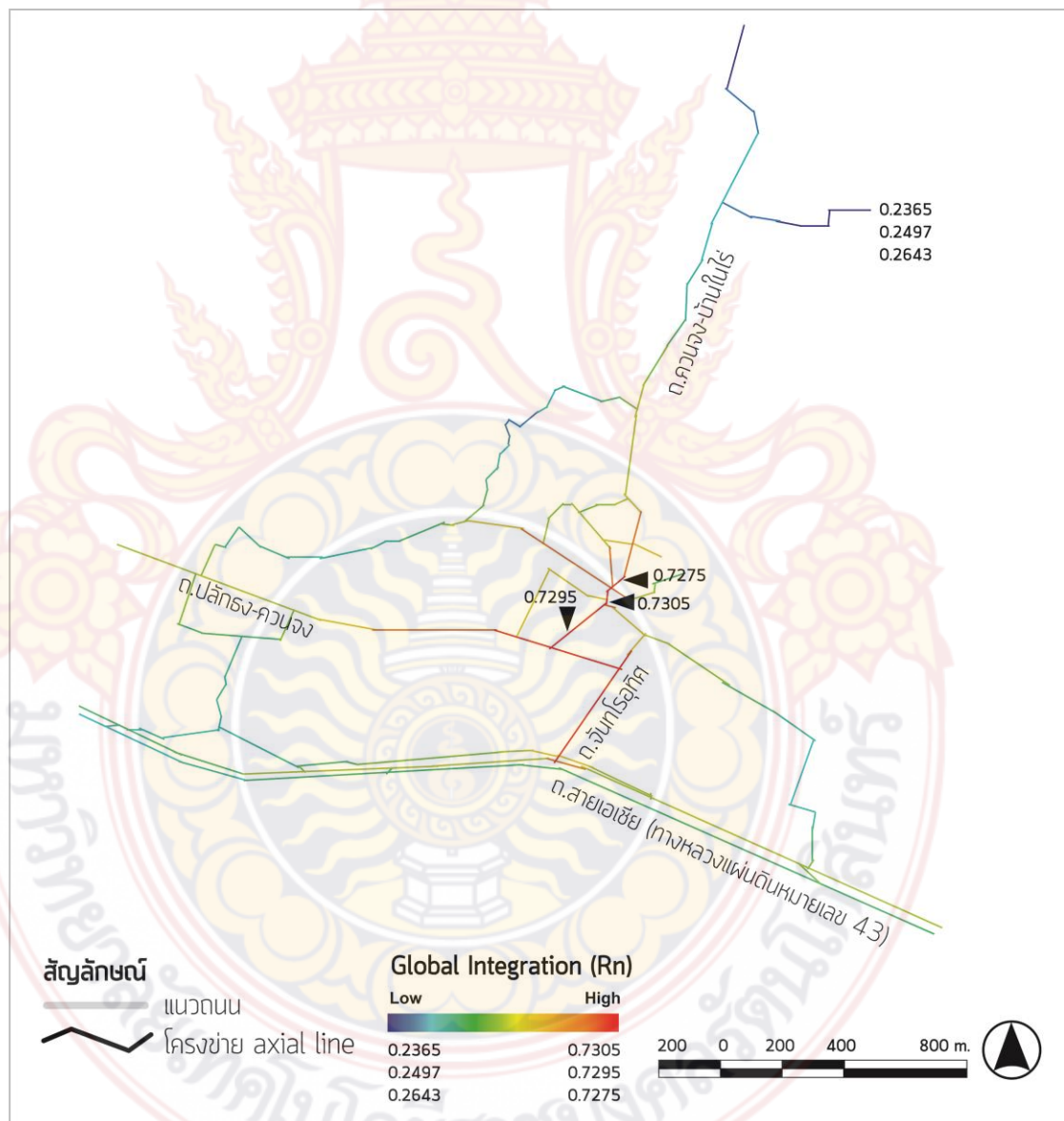
ที่มา : ผลการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย, 2561

อาจสรุปได้ว่า ศักยภาพการเข้าถึงของโครงข่ายเชิงสัญญาณบริเวณกว้าง ครอบคลุมพื้นที่หมู่บ้าน ควนจงและอาณาบริเวณใกล้เคียง ได้ปรากฏเส้นสีครบทุกโทนสี (ตั้งแต่สีแดงถึงสีน้ำเงิน) ซึ่งให้เห็นว่า โครงข่ายการสัญญาณในระบบประกอบด้วยเส้นทางที่มีศักยภาพหลากหลายระดับ ตั้งแต่ศักยภาพการเข้าถึงสูงไปยังศักยภาพการเข้าถึงต่ำ รวมทั้งในบริเวณหมู่บ้านควนจง ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญของสัญญาณพื้นที่ที่ดี โดยศักยภาพการเข้าถึงสัญญาณศูนย์กลางระดับพื้นที่เฉพาะมีค่ามากกว่าระดับรวม ส่วนความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ระหว่างความสัมพันธ์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (R3) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) มีศักยภาพการเข้าถึงของโครงข่ายเชิงสัญญาณที่ดีกว่าทุกระดับ

4.1.2 การวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัมพันธ์ฐานครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน

(1) ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration value)

การวิเคราะห์ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้านควนจง ระบบโครงข่ายเชิงสัมพันธ์ฐานมีจำนวน 154 หน่วย ประกอบด้วยเส้น 2 ลักษณะ คือ (1) เส้นตรงค่อนข้างยาวของถนนสายประธานและถนนสายหลัก (2) เส้นตรงสั้นๆ และเส้นรูปร่างอิสระของถนนสายรองและสายย่อยที่คดเคี้ยวไปตามสภาพพื้นที่ ดังผลการวิเคราะห์ในภาพที่ 4.57

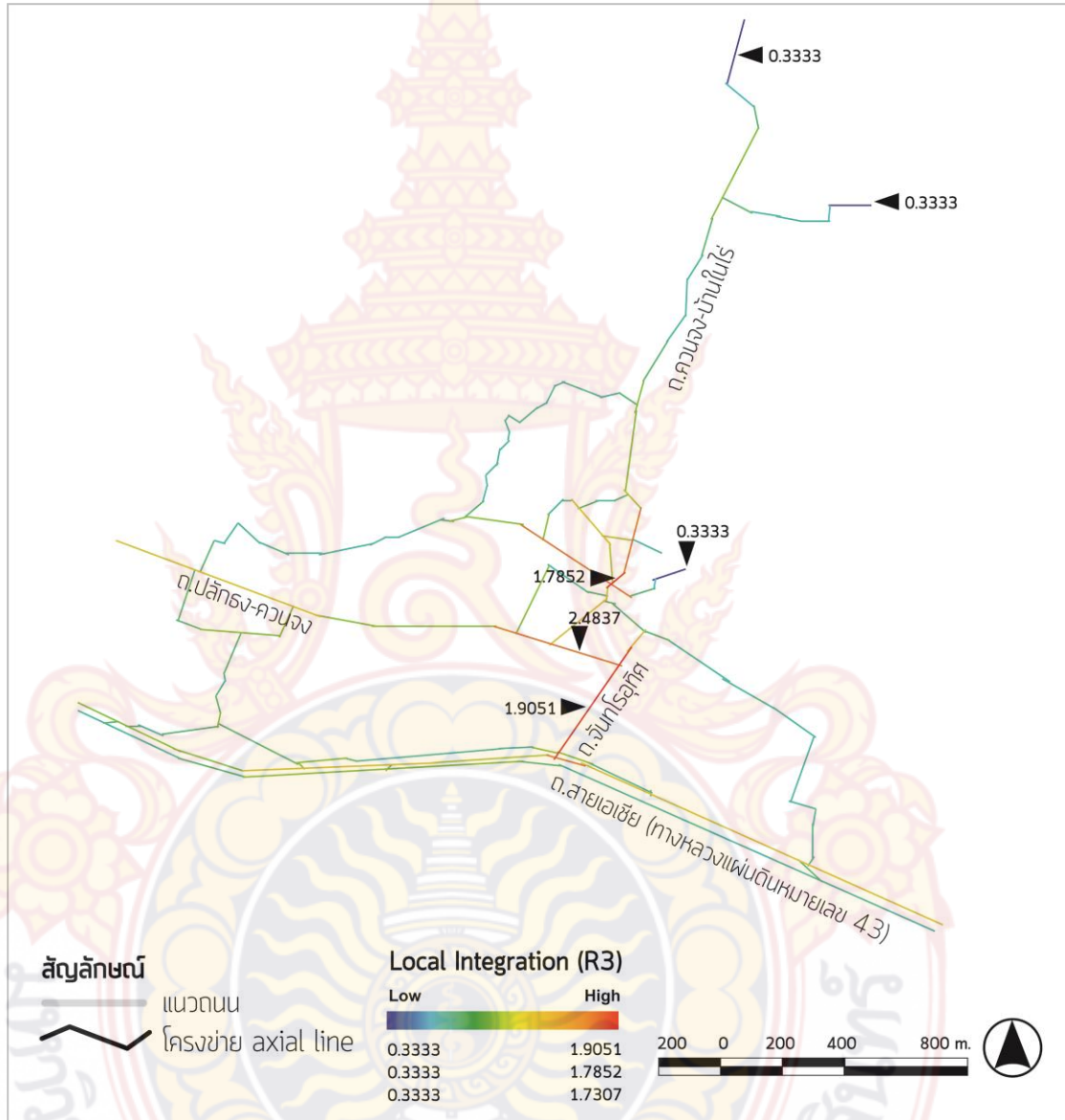
ภาพที่ 4.57 การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration value)

ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน

จากการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration value) เฉพาะพื้นที่ในหมู่บ้านควนจง พบว่า ประกอบด้วยเส้น 2 ลักษณะ คือ (1) ลักษณะเส้นตรงค่อนข้างยาวของถนนสายประธานและถนนสายหลักในหมู่บ้าน (2) ลักษณะเส้นรูปร่างอิสระที่คดเคี้ยวไปตามสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ กล่าวคือ (1) **กลุ่มเส้นตรงของถนนสายหลัก** ได้แก่ ทางหลวงหมายเลข 3042 (ปลักธง-ควนจง) ทางหลวงหมายเลข 3042 (บ้านโนไร่-ควนจง) และถนนจันทโรจทิศ กลุ่มเส้นเหล่านี้มีลักษณะกระจายตัวออกไปเพื่อเชื่อมโยงกับถนนภายนอกหมู่บ้านในหลายทิศทาง สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ที่พบว่า เป็นเส้นทางที่มีศักยภาพการมองเห็นและเข้าถึงสูง (high integration) หรือมีความผสมผสานกับเนื้อเมืองโดยรวม เท่ากับ 0.7305 อยู่บริเวณใจกลางหมู่บ้าน ในตำแหน่งที่เป็นทางแยกมีโครงข่ายถนนกระจายไปยังบริเวณต่างๆ และปรากฏเส้นสีแดงชัดเจน รวมทั้งมีศักยภาพการเข้าถึงสูงรองลงมาบนเส้นทางที่ต่อเนื่องกัน (0.7295 และ 0.7275 ตามลำดับ) ลักษณะเช่นนี้ยังทำให้พื้นที่ต่อเนื่องมีศักยภาพการเข้าถึงค่อนข้างสูงถึงปานกลาง ในตำแหน่งที่เป็นสี่สั้ม-เหลี่ยม โดยพบว่า เป็นเส้นทางสัญจรที่กระจายไปยังบริเวณต่างๆ ภายในหมู่บ้าน (2) **ลักษณะเส้นทางรูปร่างอิสระที่คดเคี้ยวไปตามสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่** มีสัดส่วนน้อยกว่าแบบแรก ส่วนใหญ่เป็นถนนสายรองและสายย่อยในบริเวณย่านพักอาศัย โครงข่ายถนนเหล่านี้เชื่อมต่อกันเป็น loop เล็กๆ ภายในละแวกบ้าน โดยเฉพาะในกลุ่มบ้านเรือน 3 บริเวณ ได้แก่ บ้านตึก บ้านกว้าน บ้านดิน สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ที่พบว่า เป็นเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงปานกลางถึงค่อนข้างต่ำ ดังปรากฏเป็นเส้นสีเหลือง-เขียว ส่วนบริเวณที่มีระดับการสัญจรอิสระต่ำสุดจะเป็นพื้นที่ที่ลึกเข้าไปด้านในเป็นช่วงปลายถนน โดยมีค่าศักยภาพการมองเห็นและเข้าถึงต่ำ (low integration) อยู่ที่ 0.2465 หรือมีลักษณะการแยกตัว (segregation) จากเนื้อเมือง ดังปรากฏเป็นเส้นสีฟ้า-น้ำเงิน ซึ่งเป็นเส้นทางที่เข้าสู่พื้นที่สวนยางพารา พื้นที่เกษตรกรรม และบนเส้นทางที่อยู่บริเวณสุดเขตหมู่บ้าน (ทางด้านทิศเหนือ) ซึ่งมีลักษณะค่อนข้างคดเคี้ยวไปตามสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นสวนยางพารา

อาจสรุปได้ว่า บริเวณเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงสุดที่อยู่บริเวณถนนทางเข้าหมู่บ้านจากถนนสายเอเชีย ต่อเนื่องมายังบริเวณใจกลางหมู่บ้าน ซึ่งมีศักยภาพสูงสุด มีแนวโน้มว่าผู้คน ทั้งคนในหมู่บ้านและคนจากภายนอกจะเลือกหรือนิยมใช้สัญจรมากกว่าเส้นทางอื่นๆ เนื่องจากมีความเชื่อมต่อกับเส้นทางในระบบภายในหมู่บ้านมากที่สุด สามารถกระจายการสัญจรได้ดี ช่วยให้การเดินทางเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว รวมทั้งมีกิจกรรมที่ต้องพึ่งพาการเดินทางของผู้คนอยู่ โดยเฉพาะร้านค้าและบริการ ส่วนบริเวณเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงปานกลางถึงค่อนข้างต่ำ ซึ่งเป็นถนนสายย่อยของย่านพักอาศัยใน 3 บริเวณ ได้แก่ บ้านตึก บ้านดินและบ้านริมถนนสายเอเชีย ซึ่งเป็นบริเวณที่ไม่จำเป็นต้องเดินทางผ่านหรือเข้าถึงได้ง่ายที่สุดแต่อย่างไร จึงมีความสงบและเป็นส่วนตัวเหมาะสำหรับการอยู่อาศัยเช่นเดียวกับบริเวณเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงต่ำสุด ซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรม

(2) ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local integration value)

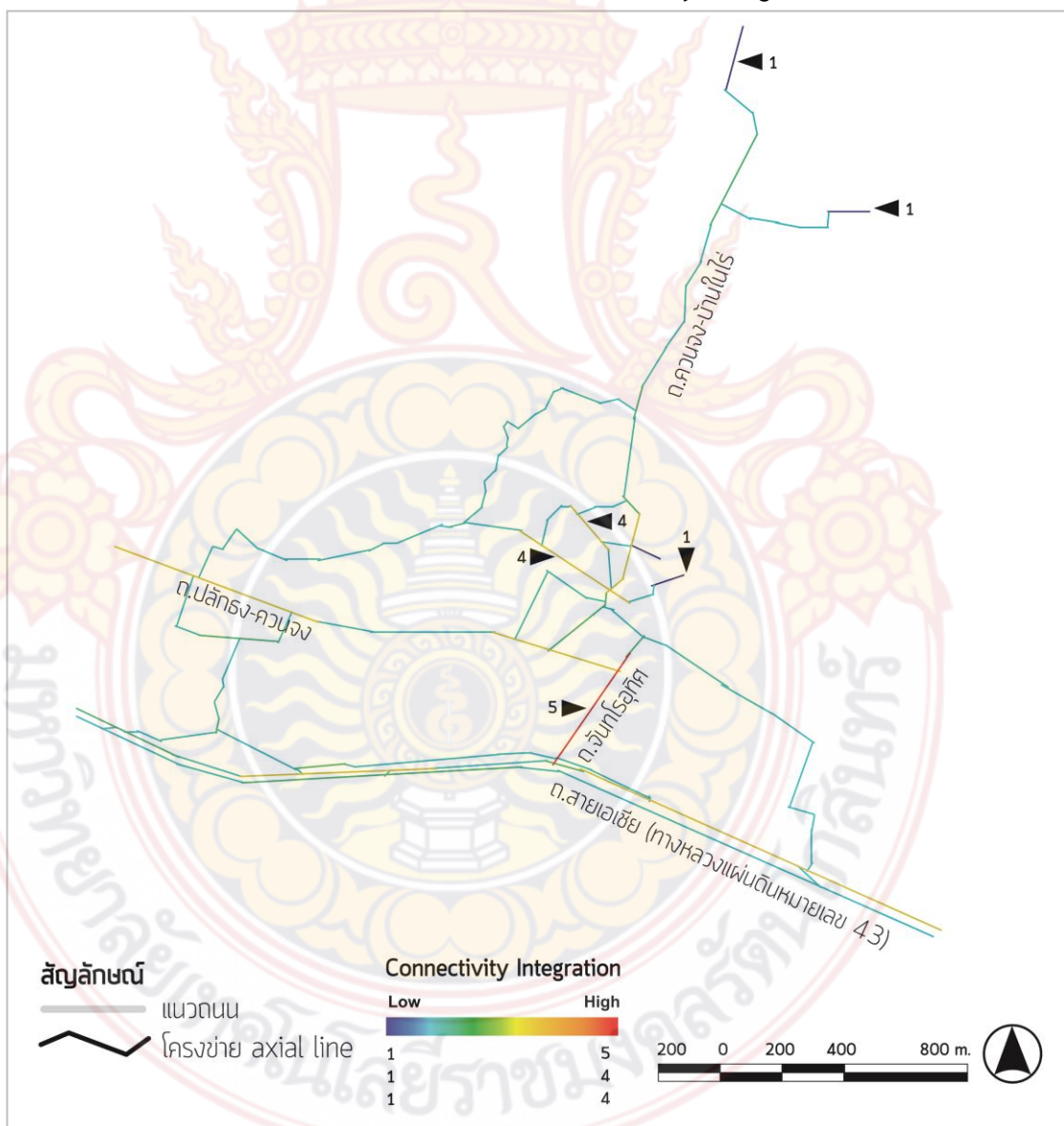

ภาพที่ 4.58 การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local integration value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน

การวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัณฐานระดับพื้นที่เฉพาะ (local integration value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน ถือเป็นเส้นทางที่ผู้คนนิยมใช้สัญจรระดับย่าน พบว่า ศักยภาพการเข้าถึงสัณฐานศูนย์กลางสูงสุดอยู่บนเส้นทางที่มีลักษณะเป็นเส้นตรง แล้วมีถนนสายย่อย เส้นตรงยาวมาตัดตั้งปรากฏเป็นเส้นสีแดงชัดเจนบนถนนจันทโรจทิศ โดยมีค่า high integration เท่ากับ 1.9051 รองลงมาคือ ถนนควนจง-บ้านโน้ ในบริเวณใจกลางหมู่บ้าน เท่ากับ 1.7852 ถัดมาคือถนนปลั้คง-ควนจง เท่ากับ

1.7307 ดังปรากฏเป็นเส้นสีส้ม จึงมีแนวโน้มว่าผู้คนจะเลือกใช้สัญจรมากกว่าบริเวณอื่นภายในย่าน สอดคล้องกับบทบาทในการเป็นถนนสายหลักของหมู่บ้าน ส่วนบริเวณอื่นๆ พบว่า มีศักยภาพการเข้าถึง ปานกลาง-ค่อนข้างต่ำ-ต่ำ ดังปรากฏเป็นเส้นสีเหลือง-สีเขียวอ่อน-เขียวเข้ม และบริเวณที่มีระดับการสัญจร อีกระดับต่ำสุดจะเป็นพื้นที่ลึกเข้าไปช่วงปลายถนน โดยมีค่า low integration เท่ากับ 0.333 ดังปรากฏเป็น เส้นสีฟ้า-น้ำเงิน ซึ่งเป็นเส้นทางที่เข้าสู่พื้นที่สวนยางพารา พื้นที่เกษตรกรรม และบนเส้นทางที่อยู่บริเวณสุด เขตหมู่บ้าน (ทางด้านทิศเหนือ) ซึ่งมีลักษณะค่อนข้างคดเคี้ยวไปตามสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นสวนยางพารา

(3) ศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity integration value)

ภาพที่ 4.59 การวิเคราะห์ศักยภาพศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity integration value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน

ผลการวิเคราะห์ศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity integration value) บริเวณหมู่บ้าน พบว่า ปรากฏเป็นเส้นสีแดงชัดเจนบนถนนจันทโรจทิศ ซึ่งมีถนนปลักธง-ควนจงและถนนสายเอเชีย (ทางหลวงหมายเลข 43 หรือ AH18) ถนนคู่ขนานและทางเข้าบ้านของกลุ่มบ้านเรือนบริเวณนี้มาบรรจบ จึงทำให้บริเวณนี้มีค่า high connectivity สูงสุดเท่ากับ 5 ในตำแหน่งเดียวกับศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ นับเป็นเส้นทางที่ผู้คนสามารถใช้สัญจรหรือเข้าถึงได้โดยตรงมากที่สุดในระบบเนื่องจากมีถนนมาเชื่อมต่อมากที่สุด สอดคล้องกับการมีบทบาทเป็นถนนสายหลัก ส่วนบริเวณอื่นๆ พบว่า มีศักยภาพความเชื่อมต่อปานกลาง-ค่อนข้างต่ำ-ต่ำสุด ดังปรากฏกลุ่มเส้นสีเหลือง-เขียว-น้ำเงิน โดยมีค่า low connectivity เท่ากับ 1 ซึ่งเป็นเส้นทางส่วนใหญ่ที่พบในระบบ ประกอบด้วยถนนสายหลัก สายรองและสายย่อย

จากผลการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นโครงข่ายเชิงสัญญาณ ทั้ง 3 ระดับ ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน เมื่อเปรียบเทียบระดับค่าทางสถิติ พบว่า ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะมีระดับค่าทางสถิติที่สูงกว่าศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม แต่มีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ใกล้เคียงกัน ดังตารางที่ 4.5

ตารางที่ 4.5 สรุปผลการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงโครงข่ายเชิงสัญญาณครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน

ศักยภาพการเข้าถึงโครงข่ายเชิงสัญญาณ	ค่าศักยภาพ
(1) ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (Global integration value)	
ค่าสูงสุด (Maximum)	0.7305
ค่าต่ำสุด (Minimum)	0.2365
ค่าเฉลี่ย (Average global integration value)	0.4747
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)	0.1125
(2) ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (Local integration value)	
ค่าสูงสุด (Maximum)	2.6936
ค่าต่ำสุด (Minimum)	0.3333
ค่าเฉลี่ย (Average local integration value)	1.0374
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)	0.2651
(3) ศักยภาพความเชื่อมต่อ (Connectivity integration value)	
ค่าสูงสุด (Maximum)	5
ค่าต่ำสุด (Minimum)	1
ค่าเฉลี่ย (Average connectivity integration value)	2.2295
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)	0.6501

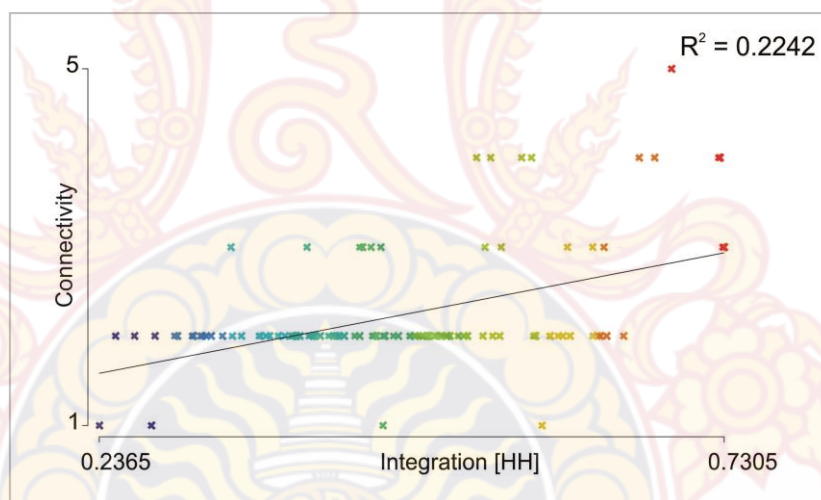
ที่มา : ผลการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย, 2561

(4) การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์ผ่านแผนภูมิการกระจาย (Scattergram)

การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ และค่าสัมประสิทธิ์ความผันแปรกับพื้นที่โครงข่ายเชิงสัมพันธ์ฐานครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน

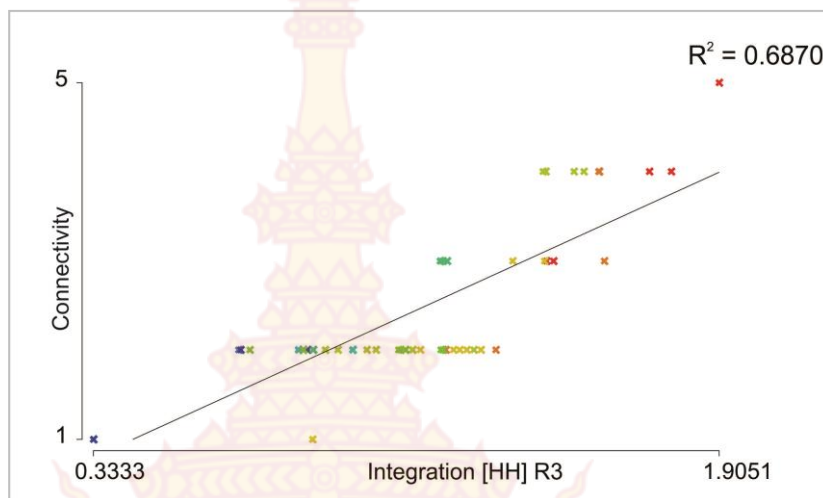
(4.1) ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ (intelligibility coefficient) แสดงความสัมพันธ์ระหว่างถนนสายหลักกับถนนสายรองและสายย่อยบริเวณหมู่บ้าน ดังนี้

(4.1.1) ดัชนีความสัมพันธ์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (HH) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) พบว่า ค่า $R^2 = 0.2242$ ซึ่งเป็นค่าที่เข้าใกล้ 1 น้อยมาก ค่าสัมประสิทธิ์อยู่ในระดับต่ำ ซึ่งให้เห็นว่า โครงข่ายถนนในระบบโดยรวม มีความสัมพันธ์กันของลำดับศักยภาพประเภทถนนน้อยมาก มีแนวโน้มที่ผู้ใช้ถนนสามารถจดจำและทำความเข้าใจเมืองหรือมองภาพรวมในระบบได้ต่ำมาก และหากเป็นถนนนอกพื้นที่ที่ไม่คุ้นเคยกับเส้นทางอาจจะหลงทางได้ง่าย ดังภาพที่ 4.60

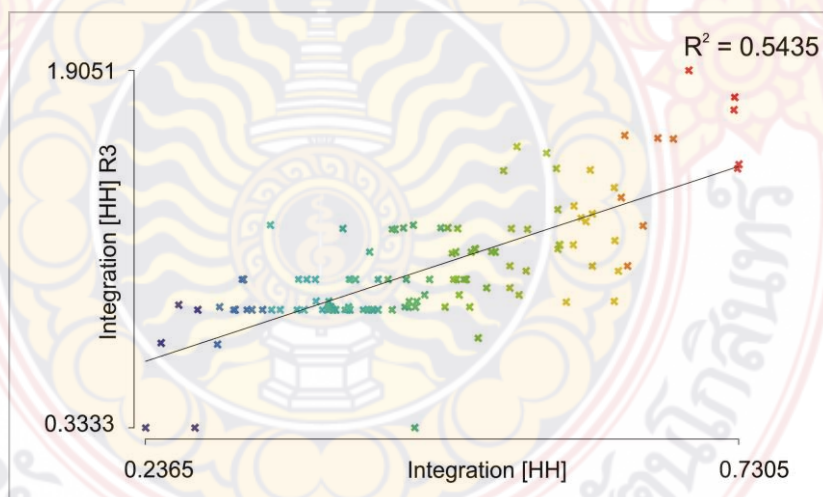
ภาพที่ 4.60 ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ของศักยภาพการเข้าถึงระดับเมือง (global integration-HH) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน

(4.1.2) ดัชนีความสัมพันธ์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (R3) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) ในหมู่บ้าน พบว่า ค่า $R^2 = 0.6870$ ซึ่งเป็นค่าที่เข้าใกล้ 1 ในระดับปานกลางค่อนข้างสูง ซึ่งให้เห็นว่า โครงข่ายถนนในระบบเอื้อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างการเดินทางในระดับเฉพาะกับค่าความเชื่อมต่อของโครงข่ายมีความสอดคล้องกันค่อนข้างดี โดยมีศักยภาพที่สูงกว่าค่าดัชนีความสัมพันธ์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (HH) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) มีแนวโน้มว่าผู้อยู่อาศัยสามารถใช้ถนนสามารถจดจำและทำความเข้าใจย่านหรือมองภาพรวมภายในย่านได้ดีมากกว่าระดับรวม หากเป็นถนนอกที่ต้องเดินทางภายในย่านก็จะสามารถทำความเข้าใจระบบได้ไม่ยากนัก ดังภาพที่ 4.61

ภาพที่ 4.61 ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ของศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local integration-R3) กับศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน

(4.2) ค่าสัมประสิทธิ์ความผสานกับพื้นที่ (synergy coefficient) เป็นดัชนีความสัมพันธ์ของค่าศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (HH) กับศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (R3) พบว่า ค่า $R^2 = 0.5435$ ซึ่งให้เห็นว่า โครงข่ายระบบสัญจรโดยรวมมีการผสมกลมกลืนกับพื้นที่ภายในหมู่บ้านได้ปานกลาง มีแนวโน้มว่าผู้คนจะมีโอกาสเลือกสัญจรทั้งในระดับรวมและระดับเฉพาะปานกลาง (ภาพที่ 4.62)

ภาพที่ 4.62 ค่าสัมประสิทธิ์ความผสานกับพื้นที่ (synergy coefficient) ของศักยภาพระดับรวม (global integration-HH) กับศักยภาพระดับเฉพาะ (local integration-R3) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน

ตารางที่ 4.6 การเปรียบเทียบศักยภาพการเข้าถึงของโครงข่ายเชิงสัญญาณครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน

ศักยภาพของโครงข่ายเชิงสัญญาณ	ค่าสัมประสิทธิ์ (R^2)
(1) ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ (intelligibility coefficient)	
(1.1) ความสัมพันธ์การเข้าถึงระดับรวม (HH) กับความเชื่อมต่อ (connectivity)	0.2242
(1.2) ความสัมพันธ์การเข้าถึงระดับเฉพาะ (R3) กับความเชื่อมต่อ (connectivity)	0.6870
(2) ค่าสัมประสิทธิ์ความผสมผสานกับพื้นที่ (synergy coefficient)	
(2.1) ความสัมพันธ์การเข้าถึงระดับรวม (HH) กับการเข้าถึงระดับเฉพาะ (R3)	0.5435

ที่มา : ผลการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย, 2561

จากผลการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่ และค่าสัมประสิทธิ์ความผสมผสานกับพื้นที่ของโครงข่ายเชิงสัญญาณครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและบริเวณหมู่บ้าน พบว่า ความสามารถในการทำความเข้าใจพื้นที่บริเวณหมู่บ้านมีระดับสูงกว่าพื้นที่บริเวณกว้างในทุกศักยภาพการเข้าถึง (บริเวณกว้าง = 0.0546, 0.4776/ บริเวณหมู่บ้าน = 0.2242, 0.6870) รวมทั้งค่าสัมประสิทธิ์ความผสมผสานกับพื้นที่ในบริเวณหมู่บ้านก็มีค่าสูงกว่า (บริเวณกว้าง = 0.3209 / บริเวณหมู่บ้าน = 0.5435) ซึ่งให้เห็นว่า ผู้ถนนใช้สามารถจดจำและทำความเข้าใจย่านหรือมองภาพรวมภายในย่านหรือภายในหมู่บ้านได้ดีมากกว่าระดับเมืองหรือบริเวณกว้าง หากเป็นคนนอกที่ต้องเดินทางภายในย่านก็จะสามารถทำความเข้าใจระบบได้ไม่ยากนัก เนื่องจาก เส้นทางภายในระบบโครงข่ายมีจำนวนไม่มาก ความเชื่อมต่อไม่ซับซ้อน ส่วนการเดินทางของคนในหมู่บ้านก็จะสามารถจดจำและทำความเข้าใจเส้นทางได้ดีกว่า มีโอกาสหลงทางน้อยกว่า

เพื่อชี้ให้เห็นผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัญญาณทั้ง 2 ขอบเขต (ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและบริเวณหมู่บ้าน) ที่ชัดเจน ซึ่งจะช่วยในการยืนยันศักยภาพพื้นที่และเส้นทางที่จะทำการพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวและโครงข่ายการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ภายใต้การจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว จึงนำผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัญญาณทั้ง 2 ขอบเขต (ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและบริเวณหมู่บ้าน) มาทำการเปรียบเทียบกัน ใน 3 ระดับ คือ ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration value) ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local integration value) และศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity value) โดยมีรายละเอียดในลำดับถัดไป

4.1.3 การเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัมพันธ์ฐานครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและบริเวณหมู่บ้าน

(1) ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration value)

เมื่อพิจารณาผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัมพันธ์ฐานทั้ง 2 ขอบเขต (ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและบริเวณหมู่บ้าน) มีข้อสังเกตว่า ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration value) ของทั้ง 2 ขอบเขต มีความใกล้เคียงกันโดยพบว่า บริเวณถนนสายหลักในหมู่บ้าน (ถนนควนจง-ปลักธง) มีศักยภาพสูง (ดังปรากฏเส้นสีแดง) ต่อเนื่องไปยังถนนสายหลักที่เข้าสู่ใจกลางหมู่บ้าน (ถนนควนจง-บ้านในไร่) ส่วนบริเวณอื่นๆ มีศักยภาพปานกลาง-ต่ำ (ปรากฏเส้นสีเหลือง-เขียว-ฟ้า) ซึ่งให้เห็นถึงความสอดคล้องของผลการวิเคราะห์ที่มีแนวโน้มว่า ทั้งคนในหมู่บ้านและคนนอกมักใช้ถนนสายหลักสายดังกล่าวในการสัญจรผ่าน มากกว่าเส้นทางอื่นๆ จึงนับว่าเป็นถนนสายสำคัญที่มีระดับการสัญจรสูงและมีการเชื่อมต่อกับเส้นทางอื่นๆ ในระบบมากที่สุด (ภาพที่ 4.63)

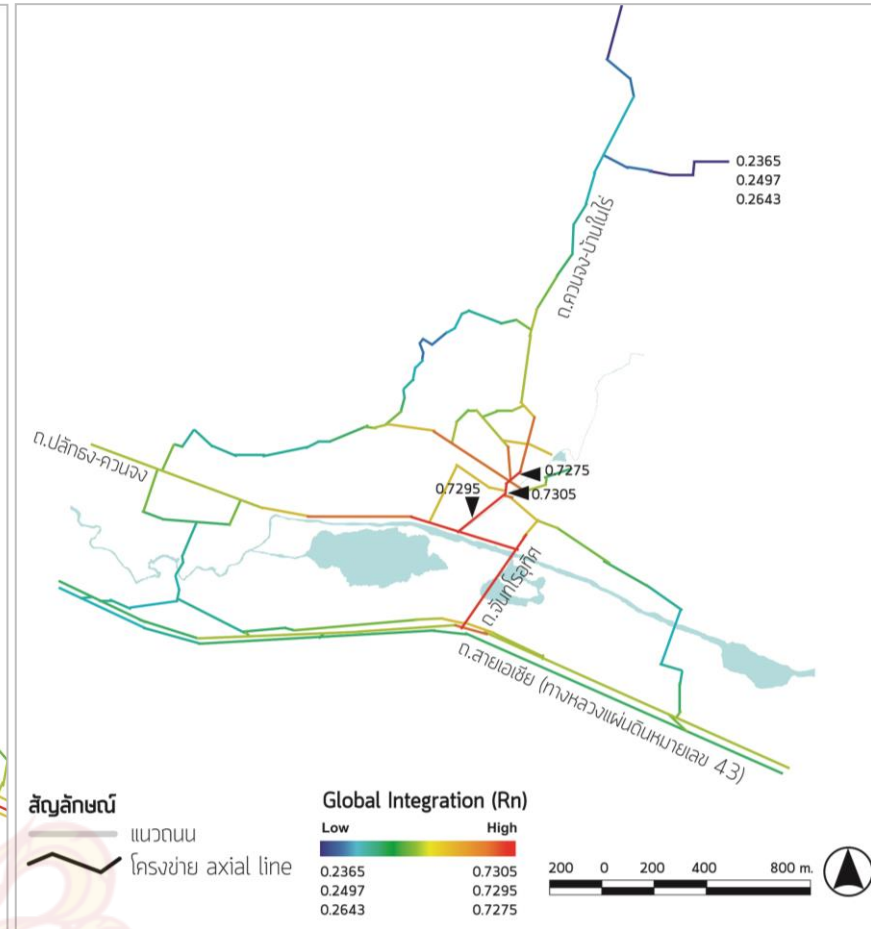
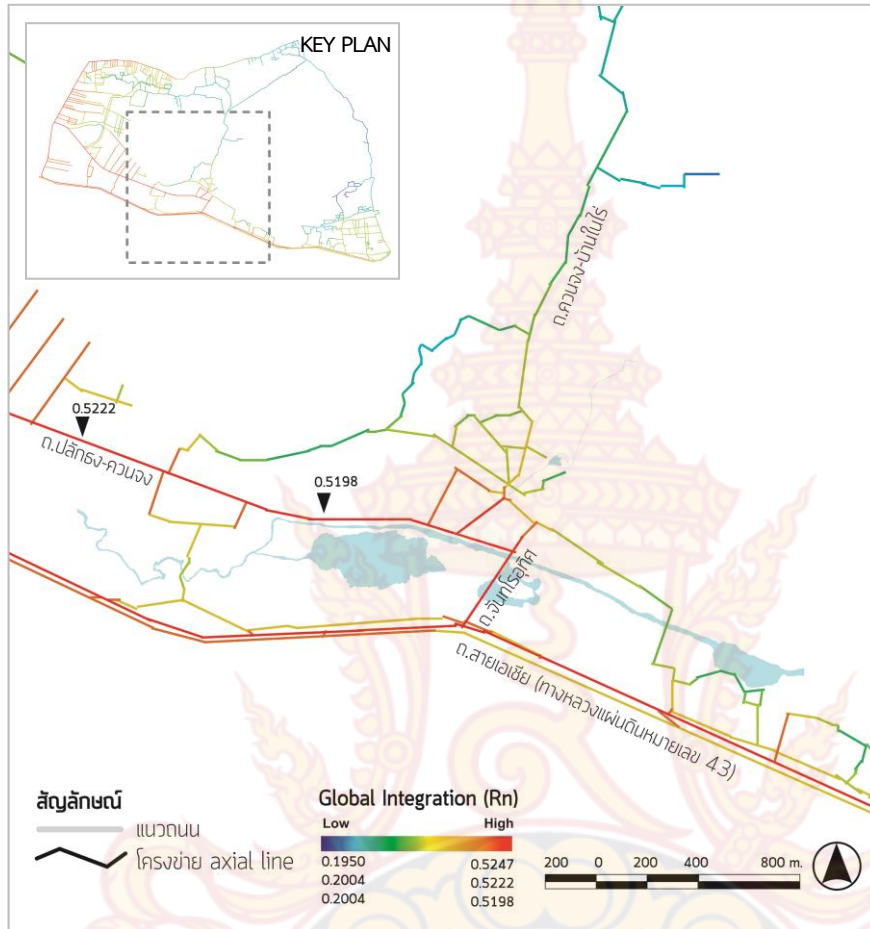
(2) ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local integration value)

ผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัมพันธ์ฐานทั้ง 2 ขอบเขต (ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและบริเวณหมู่บ้าน) ในระดับเฉพาะ พบว่า บริเวณที่มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงสูงจะอยู่บริเวณถนนสายหลักในหมู่บ้าน (ถนนควนจง-ปลักธง) แต่อยู่คนละตำแหน่งของถนน และยังพบว่า ผลการวิเคราะห์ในระดับเฉพาะ (ขอบเขตครอบคลุมพื้นที่หมู่บ้าน) มีศักยภาพการเข้าถึงใกล้เคียงกับระดับรวม กล่าวคือ มีเส้นทางบางส่วนที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง-ค่อนข้างสูง เช่น บางส่วนของถนนควนจง-บ้านในไร่ ช่วงที่ต่อเนื่องกับถนนควนจง-ปลักธง ส่วนบริเวณอื่นๆ มีศักยภาพปานกลาง-ต่ำ (ปรากฏเส้นสีเหลือง-เขียว-ฟ้า) มีแนวโน้มว่าบริเวณถนนควนจง-ปลักธงจะเป็นศูนย์กลางของย่านนั้นๆ ซึ่งสอดคล้องกับการกระจุกตัวของถนนที่หนาแน่นกว่าบริเวณอื่นในระบบ (ภาพที่ 4.64)

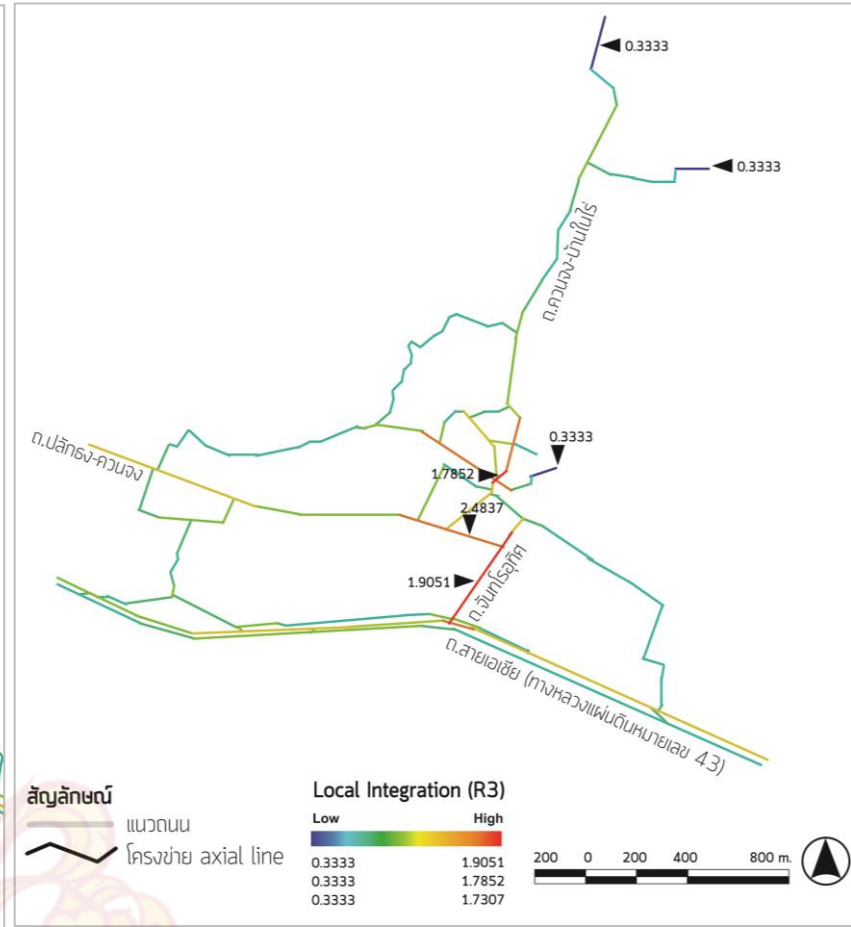
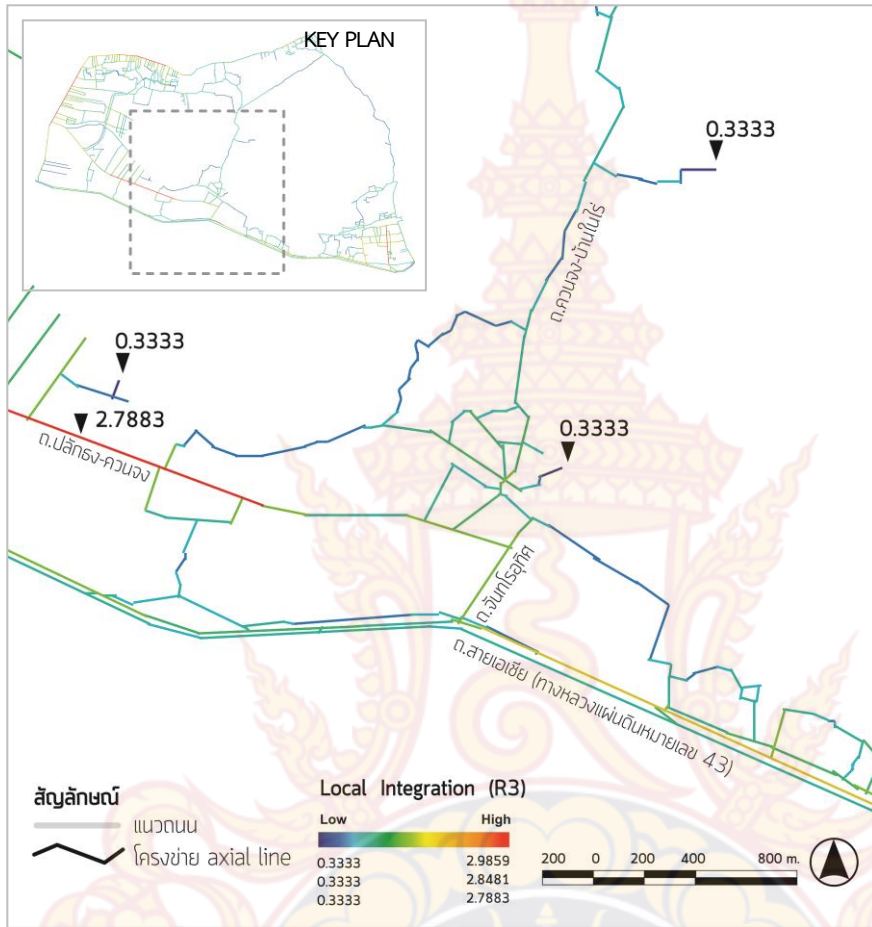
(3) ศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity)

ผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัมพันธ์ฐานทั้ง 2 ขอบเขต (ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและบริเวณหมู่บ้าน) ในระดับความเชื่อมต่อ พบว่า บริเวณที่มีระดับความเชื่อมต่อสูงสุดของระบบ คือ ถนนจันทโรตุทิศ ที่ติดต่อกับถนนปลักธง-ควนจง ซึ่งมีระดับความเชื่อมต่อค่อนข้างสูง โดยทั้ง 2 เส้นทางนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงข่ายถนนสายหลักของหมู่บ้าน (ภาพที่ 4.65)

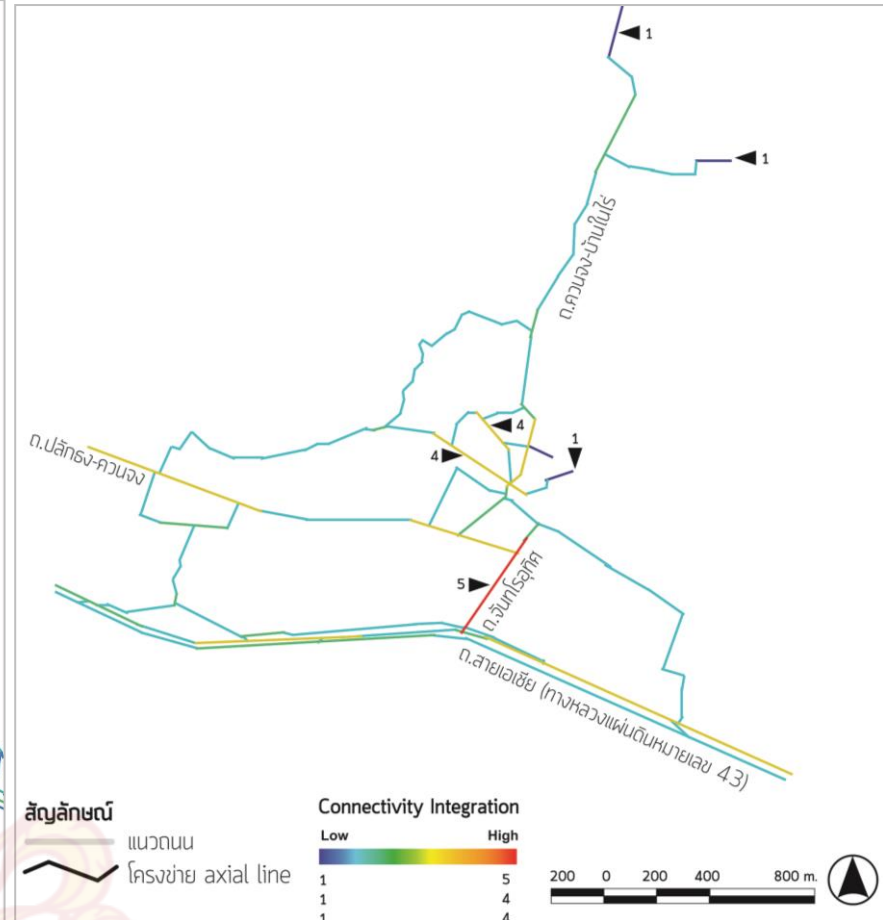
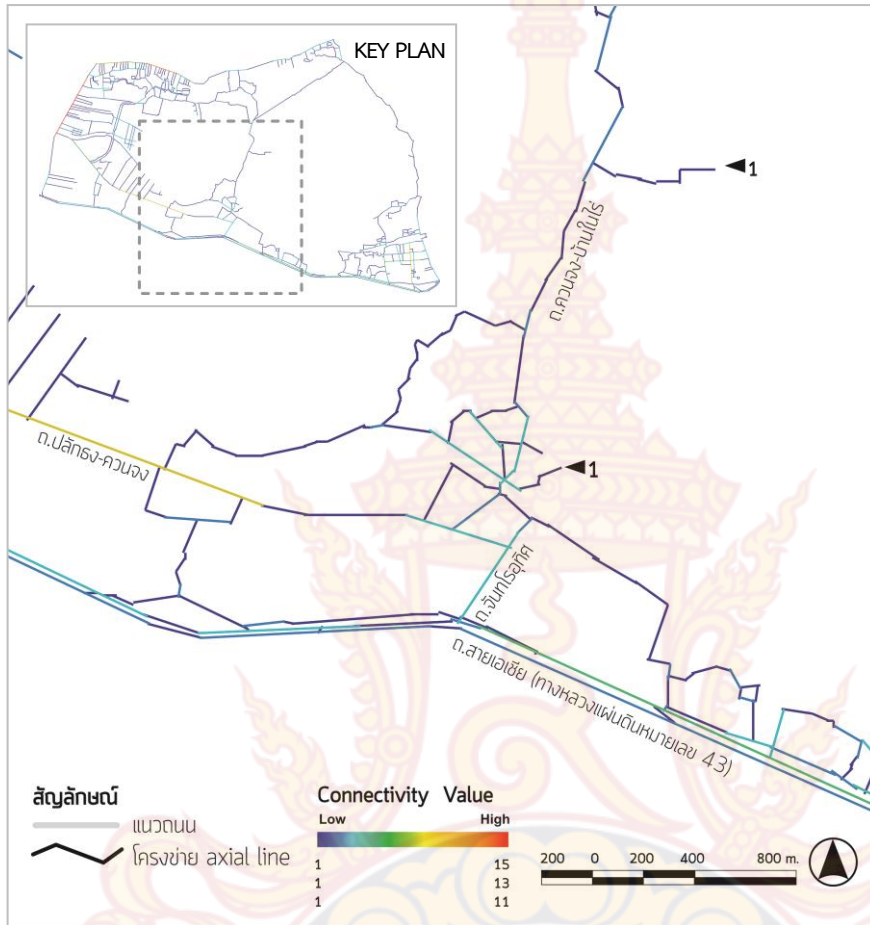
จากการเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัมพันธ์ฐานครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและบริเวณหมู่บ้าน ซึ่งให้เห็นถึงความสอดคล้องของผลการวิเคราะห์ว่า ถนนสายหลัก ได้แก่ ถนนควนจง-ปลักธง มีแนวโน้มที่จะมีศักยภาพสูงมากที่สุดจากทั้งระบบ จากการวิเคราะห์ ทั้ง 3 ระดับ

ภาพที่ 4.63 เปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง (ซ้าย) และครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน (ขวา)

ภาพที่ 4.64 เปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local integration value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง (ซ้าย) และครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน (ขวา)

ภาพที่ 4.65 เปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity value) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง (ซ้าย) และครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน (ขวา)

4.2 การวิเคราะห์ลักษณะเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรม (Socio-Cultural Map)

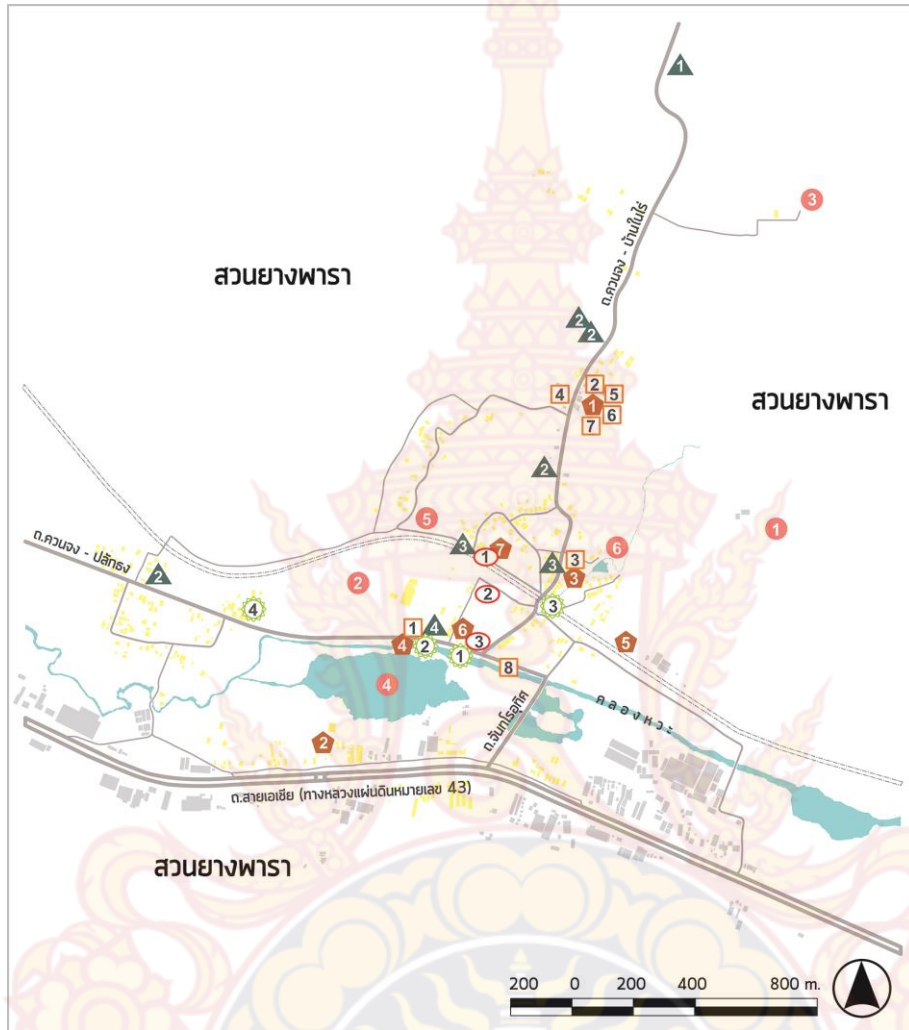
4.2.1 การวิเคราะห์ลักษณะเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรม

ในส่วนนี้ เป็นการนำข้อมูล 2 ส่วน คือ

(1) องค์ประกอบสำคัญเชิงพื้นที่ (ดังแสดงรายละเอียดในแผนที่พื้นฐานโครงข่ายเชิงพื้นที่ (Spatial Base Map) จำนวน 4 องค์ประกอบ คือ พื้นที่ธรรมชาติที่สำคัญ สถานที่สำคัญในชุมชน และพื้นที่ทำการเกษตรที่สำคัญ โครงข่ายเส้นทางสัญจรที่สำคัญภายในหมู่บ้าน

(2) องค์ประกอบสำคัญด้านเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม (ดังแสดงรายละเอียดในแผนที่ทางสังคม-วัฒนธรรม (Socio-Cultural Map) จำนวน 4 องค์ประกอบ คือ กิจกรรมการซื้อ-ขายน้ำ ยางพาราสด กิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรม กิจกรรมทางสังคมและซื้อขาย กิจกรรมการพักอาศัย

องค์ประกอบทั้ง 2 ส่วนนี้เป็นสิ่งที่อยู่ภายในชุมชน มีคุณค่าต่อคนในชุมชน แม้ว่าบางสถานที่หรือบางกิจกรรมจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ทั่วไป แต่สมาชิกในหมู่บ้านเล็งเห็นว่า มีความสำคัญต่อหมู่บ้านควนงก็จัดเป็นองค์ประกอบหนึ่งในมรดกวัฒนธรรมที่นำมาทำการศึกษาวิเคราะห์ ดังภาพที่ 4.66 จากนั้น นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่และให้ความสำคัญในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังในหัวข้อถัดไป

สัญลักษณ์

ตำแหน่งสถานที่สำคัญในชุมชน 1 วัดควนจง (วัดภูเขาล้อม) 2 สำนักสงฆ์วังมะพร้าว 3 โรงเรียนบ้านควนจง 4 ศาลาต้นไม้ (หลายต้น) 5 สถานีไฟควนจง 6 อาคารเอนกประสงค์ 7 เรือนไทยภาคใต้	ตำแหน่งพื้นที่ธรรมชาติสำคัญ 1 เขาลังกา 2 ควนกลม 3 น้ำตกหรือโตน 4 แอ่งน้ำหรือชุมชนเมือง 5 กุ่มบารังหรือป่าพรุ 6 สวนป่าชุมชน	ตำแหน่งพื้นที่ทำการเกษตรสำคัญ 1 อุโมงค์ต้นยางพารา 2 สวนผสมหรือสวนผสม 3 สวนครัวและพืชสมุนไพร 4 แปลงปลูกผักในพื้นที่จำกัด
ตำแหน่งกิจกรรมทางสังคม-วัฒนธรรม 1 ที่ทำการกลุ่มชื่อ-ชายน้ายางสด 1 2 ที่ทำการกลุ่มชื่อ-ชายน้ายางสด 2 3 ที่ทำการกลุ่มชื่อ-ชายน้ายางสด 3	1 ทำบุญขึ้นปีใหม่ 2 ทำบุญทานไฟ 3 สงกรานต์เตี๊ยะรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ 4 ทำบุญอุทิศในวันครบรอบการละสังขารของหลวงพ่อบุญรอด 5 ทำบุญวันว่าง 6 แพ้เทียนพรรษา 7 ทำบุญวันสารทเดือนสิบ 8 ทำบุญทอดกฐินสามัคคี 9 ลอยกระทง	1 พื้นที่พบปะ-ชื้อขาย 1 2 พื้นที่พบปะ-ชื้อขาย 2 3 พื้นที่พบปะ-ชื้อขาย 3 4 พื้นที่พบปะ-ชื้อขาย 4 ■ กิจกรรมพักอาศัย ■ กิจกรรมอื่นๆ

ภาพที่ 4.66 แผนที่สรุปข้อมูลกิจกรรมทางสังคม-วัฒนธรรมของชาวสวนยางพารา

4.2.2 แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น (Local Socio-Cultural Heritage Map)

การจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น (Local Socio-Cultural Heritage Map) มาจากการนำข้อมูลองค์ประกอบสำคัญเชิงพื้นที่และองค์ประกอบสำคัญด้านเครือข่ายทางสังคม วัฒนธรรม ซึ่งทั้ง 2 ส่วนนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่ภายในชุมชน จึงมีเกณฑ์ในการพิจารณาและข้อกำหนดในการวิเคราะห์มรดกวัฒนธรรม โดยพิจารณาจากองค์ประกอบสำคัญเชิงพื้นที่และองค์ประกอบสำคัญด้านเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งก่อกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับการเกิดชุมชน มีความสำคัญในแง่ของการเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการของชุมชน มีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์ บุคคลในอดีต มีอายุสมัย ความงาม จึงมีคุณค่าและความสำคัญต่อคนในชุมชน แม้ว่าบางสถานที่หรือบางกิจกรรมจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นหรือพบได้ทั่วไปในพื้นที่ภาคใต้ แต่สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของหมู่บ้านควนจง จึงนำมาทำการจัดหมวดหมู่และให้ความสำคัญในฐานะมรดกทางวัฒนธรรม เรียกว่า “มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น” (Local Socio-Cultural Heritage) ของหมู่บ้านควนจง โดยจำแนกเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible heritage) และมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible heritage) ในงานวิจัยนี้ จึงไม่ได้กำหนดเกณฑ์การจัดเก็บข้อมูลและจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมตามแบบมาตรฐานทั่วไป

ขั้นตอนการกำหนดเกณฑ์วิเคราะห์และคัดเลือกมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังนี้

(1) การจัดหมวดหมู่ประเภทมรดกวัฒนธรรม โดยการนำข้อมูลทั้งหมดมาจัดลงตาราง ทำการจำแนกเป็น 5 หมวดหมู่ ได้แก่ ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิต และอาหาร จากนั้นพิจารณาว่า มรดกวัฒนธรรมนั้นๆ ควรจัดอยู่ในหมวดหมู่ใด (ตารางที่ 4.7)

(2) การจำแนกระดับคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมในแต่ละหมวด แบ่งความสำคัญออกเป็น 3 ระดับ คือ สูง ปานกลาง ต่ำ จากนั้นพิจารณาระดับคุณค่าจากการให้ความสำคัญและความรู้สึก โดยคนส่วนใหญ่ที่มีต่อสิ่งนั้น (ตารางที่ 4.7 และภาพที่ 4.67 - 4.71)

(3) การให้คะแนนมรดกวัฒนธรรมในแต่ละหมายเลขตามคะแนนที่ได้จากแต่ละหมวดหมู่ โดย 1 หมวดหมู่ = 1 คะแนน

ผลการวิเคราะห์ที่ได้มีรายละเอียดที่สามารถสรุปได้ดัง ภาพที่ 4.72 ซึ่งถือเป็น “แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น” (Local Socio-Cultural Heritage Map) ของชาวสวนยางพารา ในหมู่บ้านควนจงที่สมบูรณ์ ข้อมูลที่ได้ มาจากการร่วมแสดงความคิดเห็นของตัวแทนคนในชุมชน ภายใต้กระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 1

ตารางที่ 4.7 การจัดหมวดหมู่ การจัดระดับคุณค่าและระดับคะแนนรวมของมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นภายในชุมชน

หมายเลข	ข้อมูล	ประวัติศาสตร์			ธรรมชาติ			ประเพณีวัฒนธรรม			วิถีชีวิต			อาหาร			ระดับคะแนนรวม
		สูง	กลาง	ต่ำ	สูง	กลาง	ต่ำ	สูง	กลาง	ต่ำ	สูง	กลาง	ต่ำ	สูง	กลาง	ต่ำ	
1	วัดควนจง (วัดภูเขาล้อม)	●				●		●									3
2	ที่พักสงฆ์วังมะพร้าว		●							●							2
3	โรงเรียนบ้านควนจง			●													1
4	ศาลาต้นไม้หรือหลาต้นไม้		●			●				●							3
5	สถานีรถไฟควนจง			●													1
6	อาคารเอนกประสงค์										●						1
7	เรือนไทยภาคใต้			●													1
8	เขาลังกา	●			●					●							3
9	ควนกลม				●												1
10	คลองหะ				●												1
11	น้ำตกหรือโตน				●												1
12	แอ่งน้ำหรือขุม				●												1
13	ทุ่งนาร้างหรือป่าพรุ					●											1
14	สวนป่า					●											1
15	อุโมงค์ต้นยางพารา				●												1
16	สวนสมรมและสวนผลไม้					●							●				2
17	แปลงผักสวนครัวและพืชสมุนไพร												●				2
18	แปลงปลูกผักในพื้นที่จำกัด												●				2

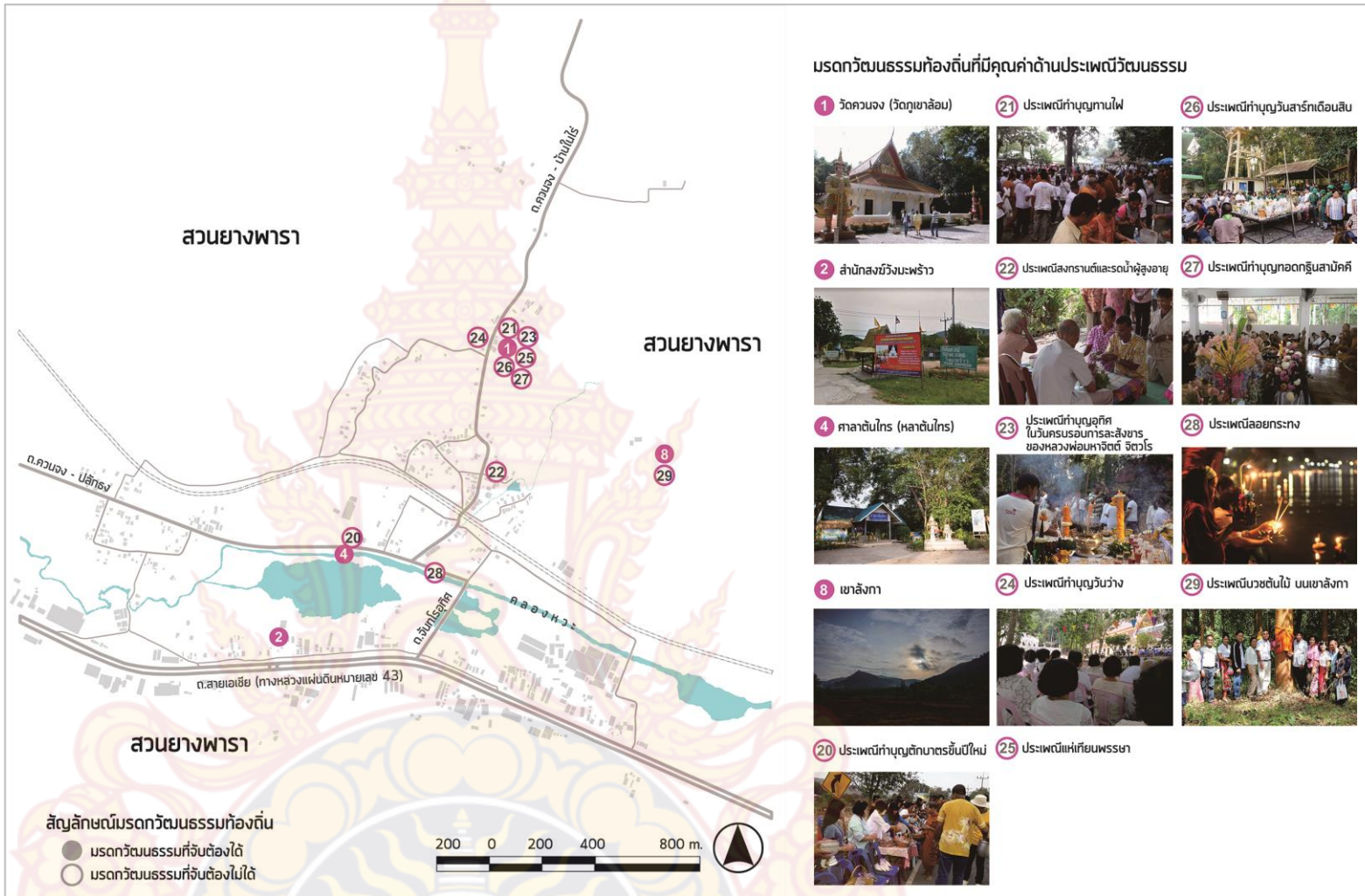
ตารางที่ 4.7 การจัดหมวดหมู่ การจัดระดับคุณค่าและคะแนนรวมของมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นภายในชุมชน (ต่อ)

หมายเลข	ข้อมูล	ประวัติศาสตร์			ธรรมชาติ			ประเพณีวัฒนธรรม			วิถีชีวิต			อาหาร			ระดับ คะแนนรวม
		สูง	กลาง	ต่ำ	สูง	กลาง	ต่ำ	สูง	กลาง	ต่ำ	สูง	กลาง	ต่ำ	สูง	กลาง	ต่ำ	
19	ที่ทำการกลุ่มซื้อ-ขายน้ำยางสด										●						1
20	ประเพณีทำบุญตักบาตรขึ้นปีใหม่								●								1
21	ประเพณีทำบุญทานไฟ							●						●			2
22	ประเพณีสงกรานต์และรดน้ำผู้สูงอายุ								●								1
23	ประเพณีอุทิศในวันครบรอบการละสังขารของหลวงพ่อมหาจิตต์ จิตวโร							●									1
24	ประเพณีทำบุญวันว่าง							●							●		2
25	ประเพณีแห่เทียนพรรษา							●							●		2
26	ประเพณีทำบุญวันสารทเดือนสิบ							●							●		2
27	ประเพณีทำบุญทอดกฐินสามัคคี							●							●		2
28	ประเพณีลอยกระทง								●								1
29	ประเพณีบวชต้นไม้ บนเขาลังกา									●							1
30	กิจกรรมพบปะ-แลกเปลี่ยนซื้อขาย												●			●	2

สัญลักษณ์และความหมายของระดับคุณค่า

- = ระดับสูง
- = ระดับปานกลาง
- = ระดับต่ำ

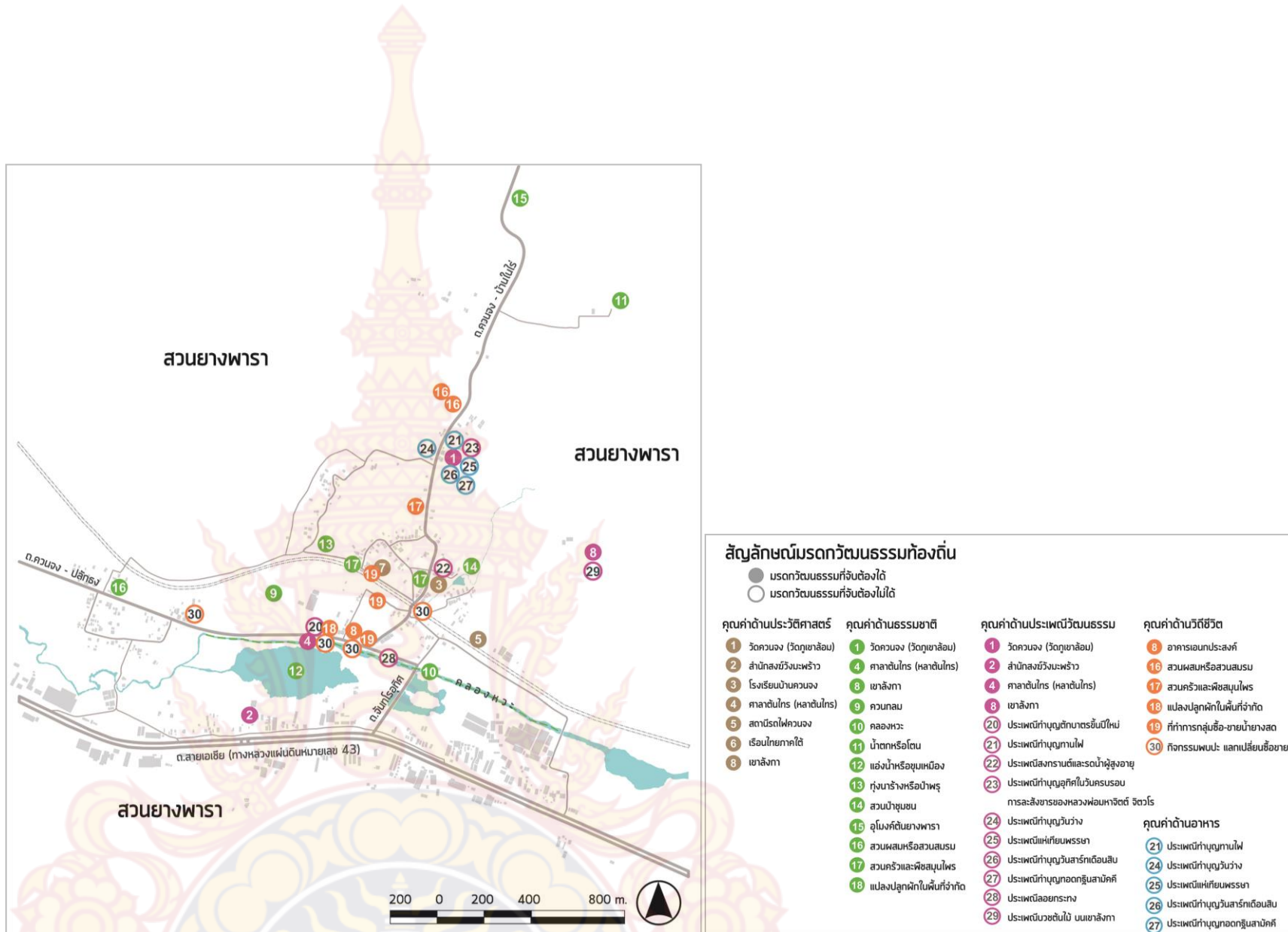
ที่มา : สรุปผลจากการประชุมเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 1

ภาพที่ 4.69 แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่าด้านประเพณีวัฒนธรรม

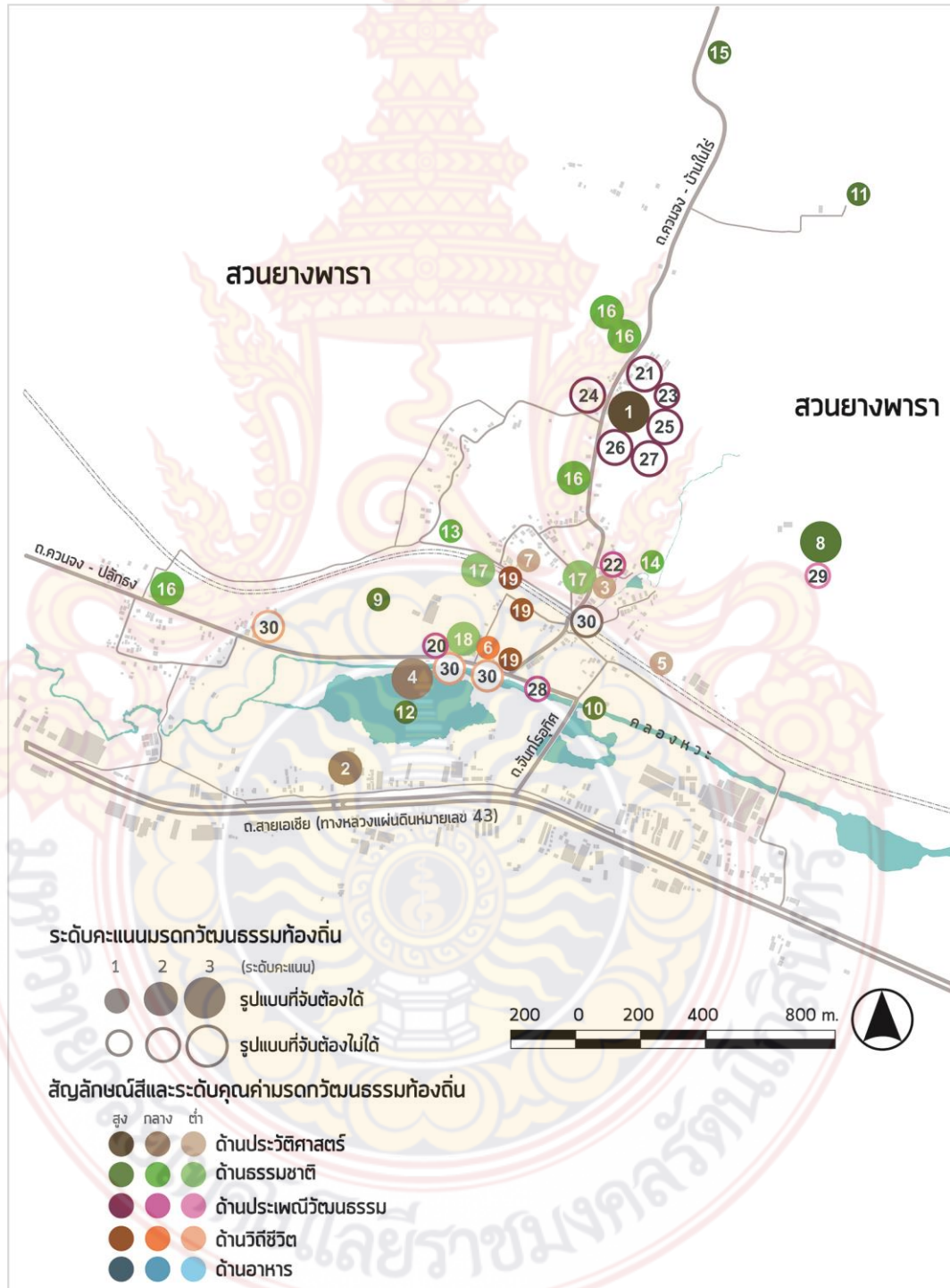

ภาพที่ 4.70 แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่าด้านวิถีชีวิต

ภาพที่ 4.72 แผนที่สรุปการจัดหมวดหมู่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นตามตำแหน่งที่ตั้งภายในชุมชน

หลังจากการจัดหมวดหมู่ประเภท จำแนกระดับคุณค่าและให้คะแนนมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นแล้ว สามารถจัดทำเป็น “แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น” (Local Socio-Cultural Heritage Map) ของชาวสวนยางพาราในหมู่บ้านควนจง ได้ดังภาพที่ 4.68

ภาพที่ 4.73 แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น (Local Socio-Cultural Heritage Map)

ของชาวสวนยางพารา

สัญลักษณ์มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น				
● มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้				
○ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้				
คุณค่าด้านประวัติศาสตร์	คุณค่าด้านธรรมชาติ	คุณค่าด้านประเพณีวัฒนธรรม	คุณค่าด้านวิถีชีวิต	คุณค่าด้านอาหาร
1 วัดควนจง (วัดกุยเขาล้อม)	1 วัดควนจง (วัดกุยเขาล้อม)	1 วัดควนจง (วัดกุยเขาล้อม)	8 อาคารเอนกประสงค์	21 ประเพณีทำบุญทานไฟ
2 สำนักสงฆ์วังมะพร้าว	4 ศาลาชั้นโท (หลายชั้นโท)	2 สำนักสงฆ์วังมะพร้าว	16 สวนผสมหรือสวนสมรม	24 ประเพณีทำบุญวันว่าง
3 โรงเรียนบ้านควนจง	8 เขาลังกา	4 ศาลาชั้นโท (หลายชั้นโท)	17 สวนครัวและพืชสมุนไพร	25 ประเพณีแห่เทียนพรรษา
4 ศาลาชั้นโท (หลายชั้นโท)	9 ควนกลม	8 เขาลังกา	18 แปลงปลูกผักในพื้นที่จำกัด	26 ประเพณีทำบุญวันสารทเดือนสิบ
5 สถานีรถไฟควนจง	10 คลองหะ	20 ประเพณีทำบุญตักบาตรขึ้นปีใหม่	19 ที่ทำการกลุ่มซื้อ-ขายน้ำยางสด	27 ประเพณีทำบุญทอดกฐินสามัคคี
6 เรือนไทยภาคใต้	11 น้ำตกหรือไธ	21 ประเพณีทำบุญทานไฟ	30 กิจกรรมพบปะ แลกเปลี่ยนซื้อขาย	30 กิจกรรมพบปะ แลกเปลี่ยนซื้อขาย
8 เขาลังกา	12 แอ่งน้ำหรือชุมชนเมือง	22 ประเพณีสงกรานต์และรดน้ำผู้สูงอายุ		
	13 กุ้งนางหรือหอยป่าพรุ	23 ประเพณีทำบุญอุทิศในวันครบรอบ		
	14 สวนป่าชุมชน	การละสังขารของหลวงพ่อมหาจิตต์ จิตวโร		
	15 อุโมงค์ดินยางพารา	24 ประเพณีทำบุญวันว่าง		
	16 สวนผสมหรือสวนสมรม	25 ประเพณีแห่เทียนพรรษา		
	17 สวนครัวและพืชสมุนไพร	26 ประเพณีทำบุญวันสารทเดือนสิบ		
	18 แปลงปลูกผักในพื้นที่จำกัด	27 ประเพณีทำบุญทอดกฐินสามัคคี		
		28 ประเพณีลอยกระทง		
		29 ประเพณีมวยขันไม้ บนเขาลังกา		

ภาพที่ 4.74 สัญลักษณ์และลำดับที่ของมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น

4.3 สรุปผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรมชาวสวน

ยางพารา

การวิเคราะห์โครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรมชาวสวนยางพาราในขั้นตอนนี้ เป็นนำผลการวิเคราะห์จาก 2 ส่วน คือ

(1) ผลการวิเคราะห์ “โครงข่ายเชิงสัณฐาน” (Spatial Configuration Model) ที่ได้จากระบบการวิเคราะห์ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่ในขั้นตอนที่ผ่านมา (ข้อ 4.1) โดยครอบคลุมพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน ใน 3 ระดับ คือ การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (Global Analysis) การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (Local Analysis) และศักยภาพความเชื่อมต่อ (Connectivity Analysis)

(2) ผลการวิเคราะห์ “มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น” (Local Socio-Cultural Heritage) ได้จากระบบการวิเคราะห์องค์ประกอบสำคัญเชิงพื้นที่และองค์ประกอบสำคัญด้านเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม ในขั้นตอนที่ผ่านมา (ข้อ 4.2)

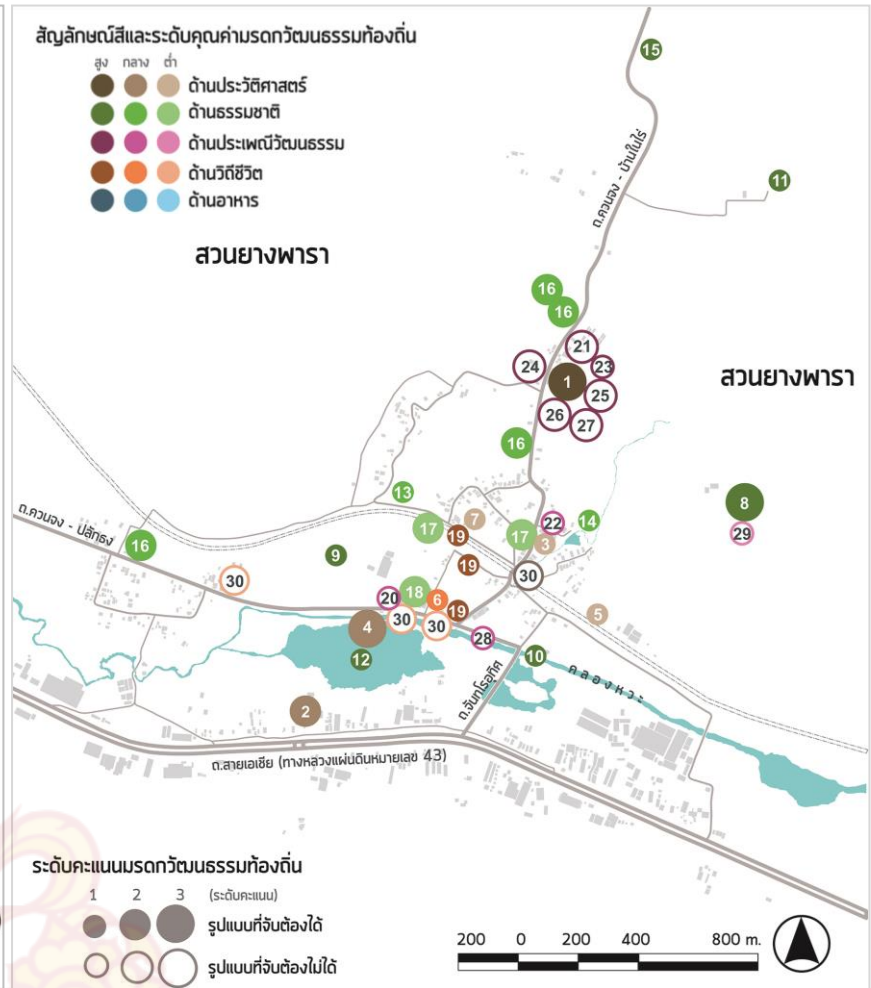
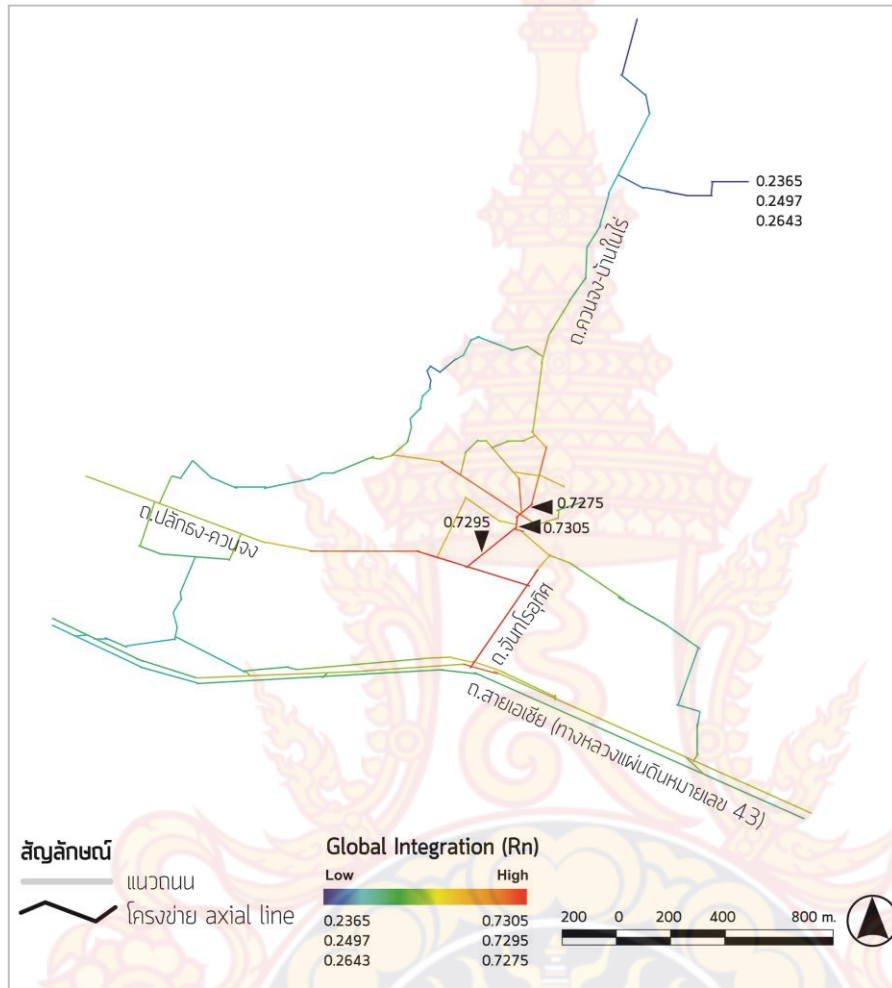
จากนั้นในส่วนนี้จะทำการวิเคราะห์และทดสอบความสัมพันธ์ของข้อมูลทั้ง 2 ส่วนด้วยเทคนิคการซ้อนทับข้อมูล (overlay data) เพื่อนำไปสู่การพิจารณาศักยภาพตำแหน่งที่ตั้งของมรดกวัฒนธรรมในชุมชนที่มีต่อโครงข่ายเชิงพื้นที่ในชุมชนต่อไป

4.2.1 การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวมและมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น

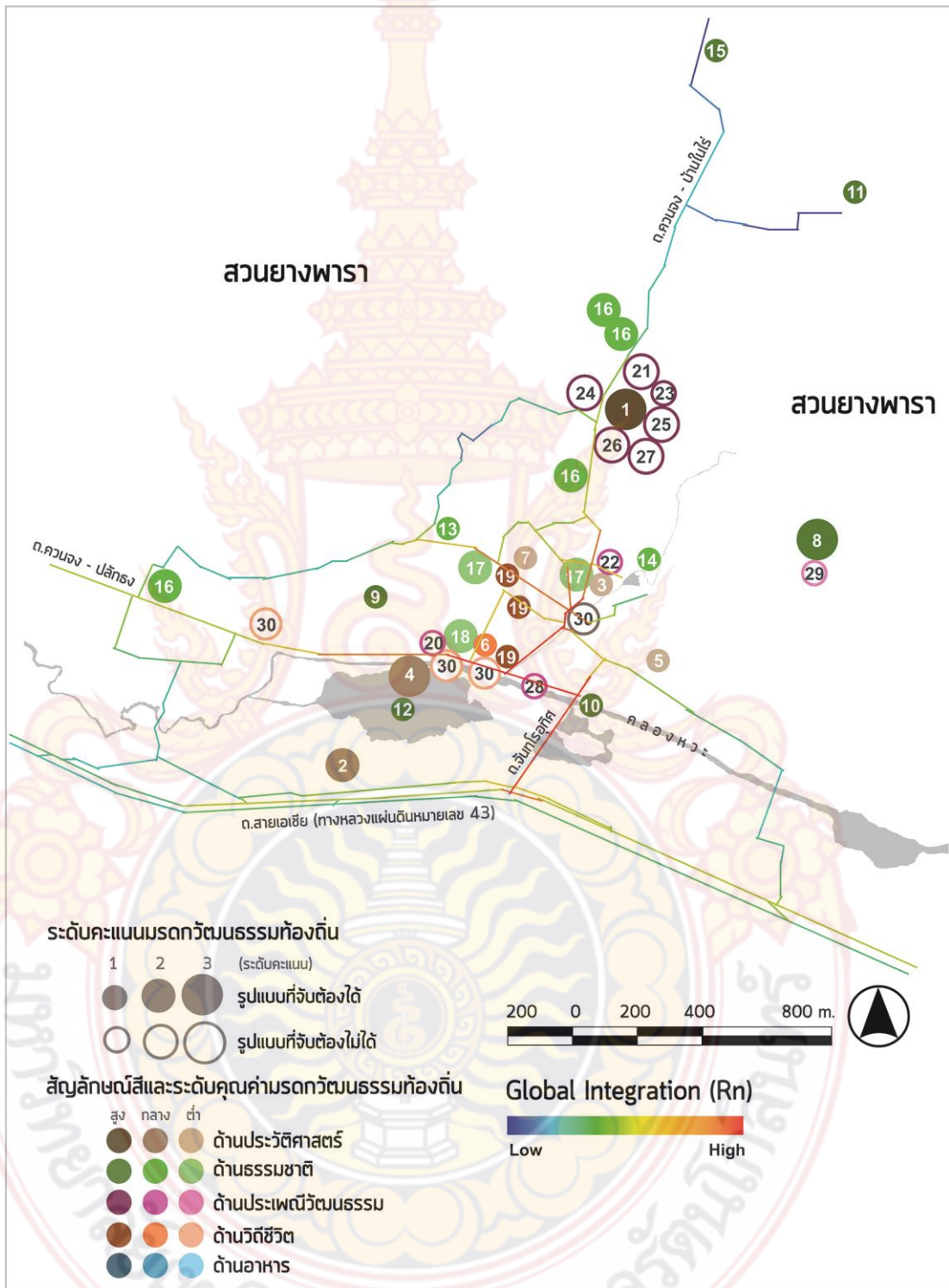
การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global analysis) ร่วมกับมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นภายในหมู่บ้านควนจง พบว่า มรดกวัฒนธรรมมีตำแหน่งที่ตั้งกระจายอยู่ภายในหมู่บ้านหลายจุด ทั้งในบริเวณที่มีศักยภาพการมองเห็นและเข้าถึงสูง-ค่อนข้างสูง-ปานกลาง ดังปรากฏเส้นวรรณะสีร้อน (แดง-ส้ม-เหลือง) เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นเส้นทางที่เป็นถนนสายหลัก ถนนสายรอง ถนนสายย่อย และบริเวณที่การเข้าถึงยังไม่ชัดเจนนัก ต้องลัดเลาะเข้าไปตามทางที่แคบและสูงชันของต้นยางภายในสวนยางพารา หากพิจารณาในรายละเอียด พบว่า จากบริเวณทางเข้าหมู่บ้านตามถนนจันทโรจทิศ บรรจบกับถนนควนจง-ปลักธง โดยมีตำแหน่งของสะพานข้ามคลองหวัะเป็นตัวเชื่อม เป็นตำแหน่งที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง มีการกระจุกตัวของตำแหน่งมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นหลายประเภท ทั้งรูปแบบที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ทั้งที่มีความโดดเด่นทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์ บริเวณใจกลางหมู่บ้าน ยังคงเป็นตำแหน่งที่มีศักยภาพสูงต่อเนื่อง และมีมรดกวัฒนธรรมตั้งอยู่เช่นกัน โดยเฉพาะโรงเรียนบ้านควนจง ซึ่งเป็นทั้งสถานศึกษาและสถานที่สำหรับทำกิจกรรมของคนในหมู่บ้านในบางโอกาส อีกทั้งยังสอดคล้องกับการมีย่านร้านค้ามาเกาะตัวอยู่ใกล้ๆ โรงเรียน ต่อเนื่องกันบนเส้นทางถนนควนจง-บ้านในไร่ เป็นอีกบริเวณที่มีมรดกวัฒนธรรมสำคัญตั้งอยู่ ได้แก่ วัดภูเขาล้อม อันเป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ และเป็นแหล่งรวมคุณค่าด้านประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญ โดยมีตำแหน่งอยู่บนเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงปานกลาง ส่วนบริเวณทั่วไปพบว่า มีมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าด้านธรรมชาติกระจายอยู่ ส่วนใหญ่จะอยู่ในตำแหน่งที่มีศักยภาพการเข้าถึงปานกลาง-ต่ำ เนื่องจากเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ได้แก่ สวนและบ้านเรือนที่อยู่บนโครงข่ายถนนสายย่อยภายในชุมชน และมีบางส่วนที่เกาะตัวอยู่บนถนนสายหลักเช่นกัน ดังภาพที่ 4.75 – 4.76

อาจสรุปได้ว่า หากพิจารณาลักษณะโครงข่ายเชิงสัญญาณในระดับรวมนั้น มรดกวัฒนธรรมได้กระจายอยู่บนเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง-ค่อนข้างสูง-ปานกลาง ซึ่งเป็นเส้นทางที่ทั้งคนในชุมชนและคนภายนอกนิยมเดินทางเพื่อไปยังบริเวณต่างๆ เนื่องจากมีความเชื่อมต่อกับเส้นทางอื่นๆ ในระบบ

จึงมีความเป็นไปได้ที่จะกำหนดโครงข่ายเส้นทางกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของชาวสวนยางพาราตามตำแหน่งที่มีมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วยศักยภาพการเข้าถึงในระดับรวม เพื่อเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นทุนเดิมให้เกิดประโยชน์สูงสุดในเบื้องต้นและไม่ก่อให้เกิดการรบกวนการอยู่อาศัยและดำเนินชีวิตปกติของชาวสวนในหมู่บ้าน

ภาพที่ 4.75 แผนที่โครงข่ายเชิงสัมพันธ์ฐานระดับรวม (global analysis) และแผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น

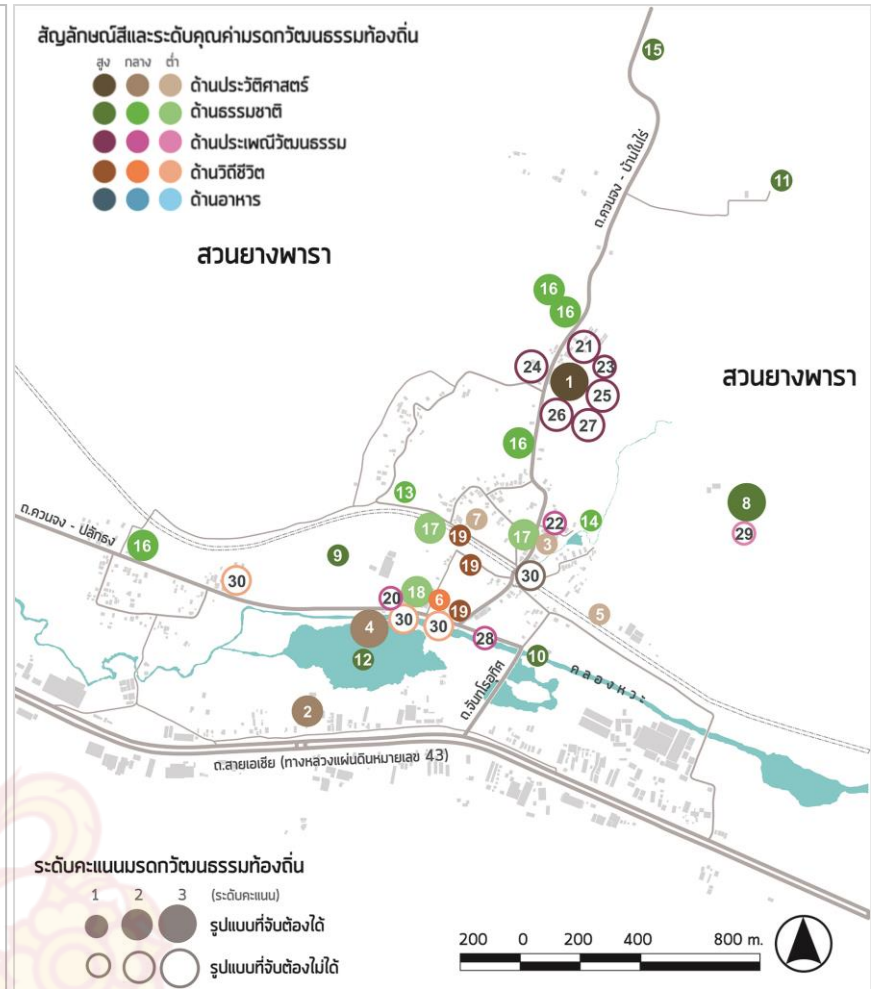
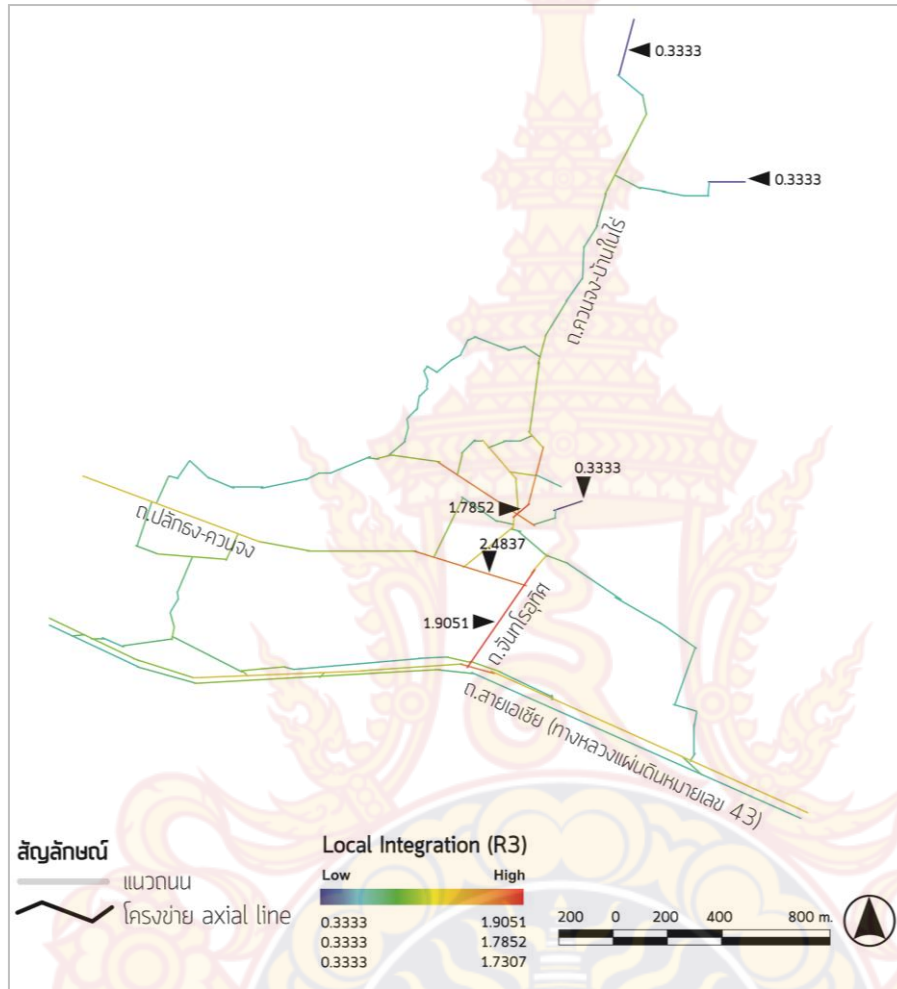

ภาพที่ 4.76 การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงโครงข่ายเชิงเส้นฐานระดับรวม (global analysis) ร่วมกับมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วยเทคนิคการซ้อนทับข้อมูล (overlay data)

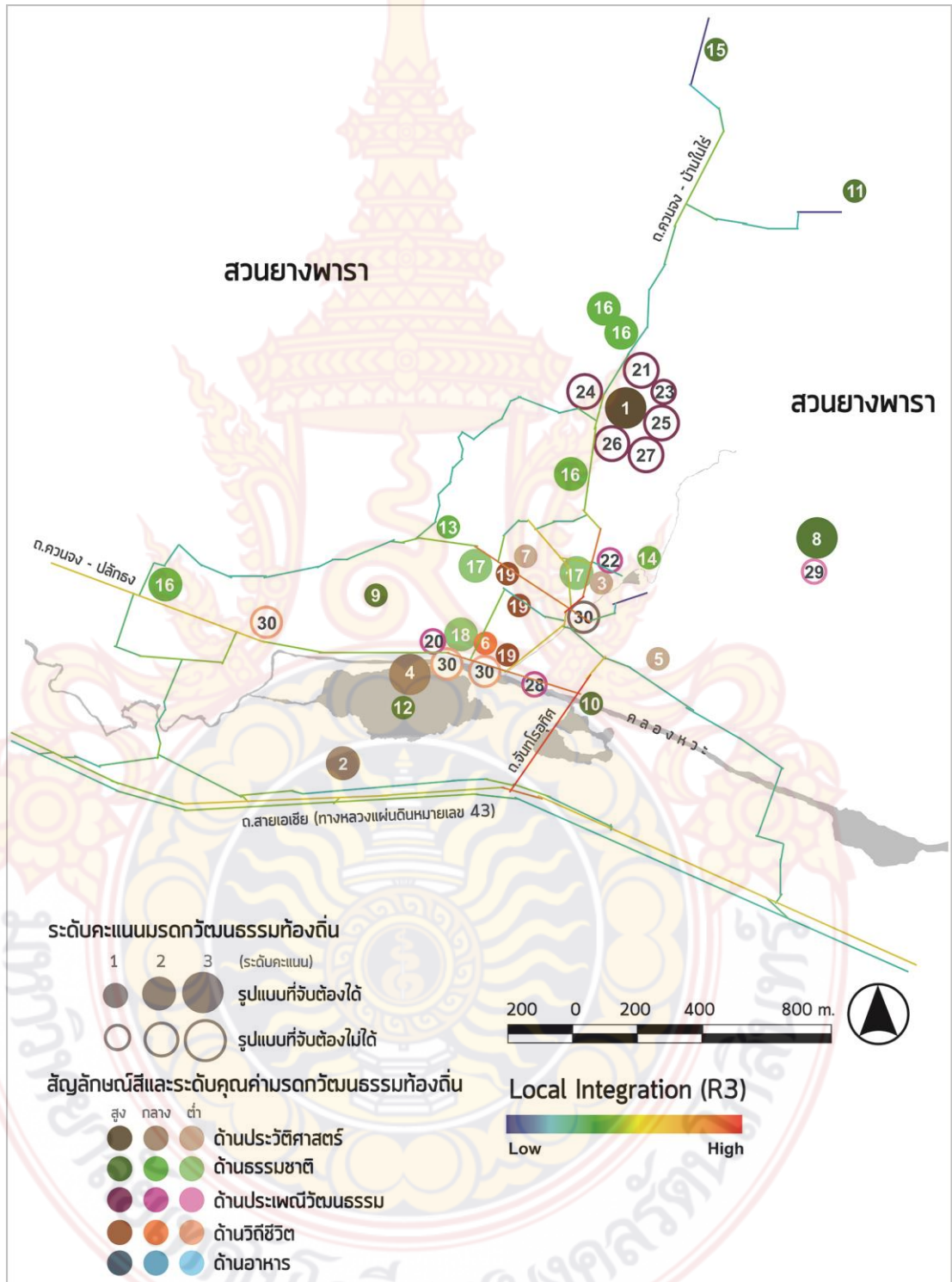
4.2.2 การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะและมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น

การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local analysis) ร่วมกับมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น พบว่า ใน 3 บริเวณที่ผลการวิเคราะห์ศักยภาพการมองเห็นและเข้าถึงมีค่าสูงสุด-ค่อนข้างสูง-ปานกลาง ดังปรากฏกลุ่มเส้นวรรณะสีร้อน (แดง-ส้ม-เหลือง) ปรากฏตำแหน่งที่มีกลุ่มมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นอยู่ ซึ่งค่อนข้างสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม ซึ่งให้เห็นว่า ผู้คนในหมู่บ้านมีแนวโน้มที่จะเดินทางบนเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง เพื่อไปยังบริเวณที่ตั้งของมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นเหล่านี้ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ด้านธรรมชาติ ด้านวิถีชีวิต เป็นต้น แม้บริเวณถนนจันทโรจาศรีที่มีศักยภาพสูง แต่ไม่พบว่ามีมรดกวัฒนธรรมอยู่ แต่โดยปกติจะเป็นเส้นทางที่ผู้คนใช้เดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างกลุ่มบ้านและเข้า-ออกจากชุมชนเพื่อไปยังตัวอำเภอหนองหรืออำเภอหาดใหญ่ ส่วนบริเวณที่เป็นที่ตั้งของวัดภูเขาล้อมก็มีกลุ่มมรดกวัฒนธรรมเกาะกลุ่มอยู่ ซึ่งพบว่าเป็นเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นค่อนข้างต่ำ ดังปรากฏกลุ่มเส้นวรรณะสีเย็น (เขียวอ่อน-เขียวเข้ม) สอดคล้องกับการที่ผู้คนจะเดินทางมายังบริเวณนี้เป็นบางวันหรือบางเวลา เช่น ในช่วงที่มีงานเทศกาลประเพณีของหมู่บ้านที่วัด และเดินทางผ่านเพื่อไปทำสวน ซึ่งพบว่ามีมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่าด้านธรรมชาติกระจายอยู่ในบริเวณนี้เช่นกัน อีกทั้งยังกระจายอยู่ทั่วไปบนเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงและมองเห็นค่อนข้างต่ำในบริเวณต่างๆ ของหมู่บ้าน ดังภาพที่ 4.77 – 4.78

อาจสรุปได้ว่า หากพิจารณาลักษณะโครงข่ายเชิงสัญญาณในระดับเฉพาะนั้น มรดกวัฒนธรรมได้กระจายอยู่บนเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง-ค่อนข้างสูง-ปานกลาง ซึ่งเป็นเส้นทางที่ทั้งคนในชุมชนนิยมเดินทางไปมาหาสู่กัน โดยเฉพาะบริเวณภายในหมู่บ้านที่มีกลุ่มบ้านเรือนกระจุกตัวอยู่ จึงมีความสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตปกติของคนชุมชน

ภาพที่ 4.77 แผนที่โครงข่ายเชิงสัญญาณระดับเฉพาะ (local analysis) และแผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น

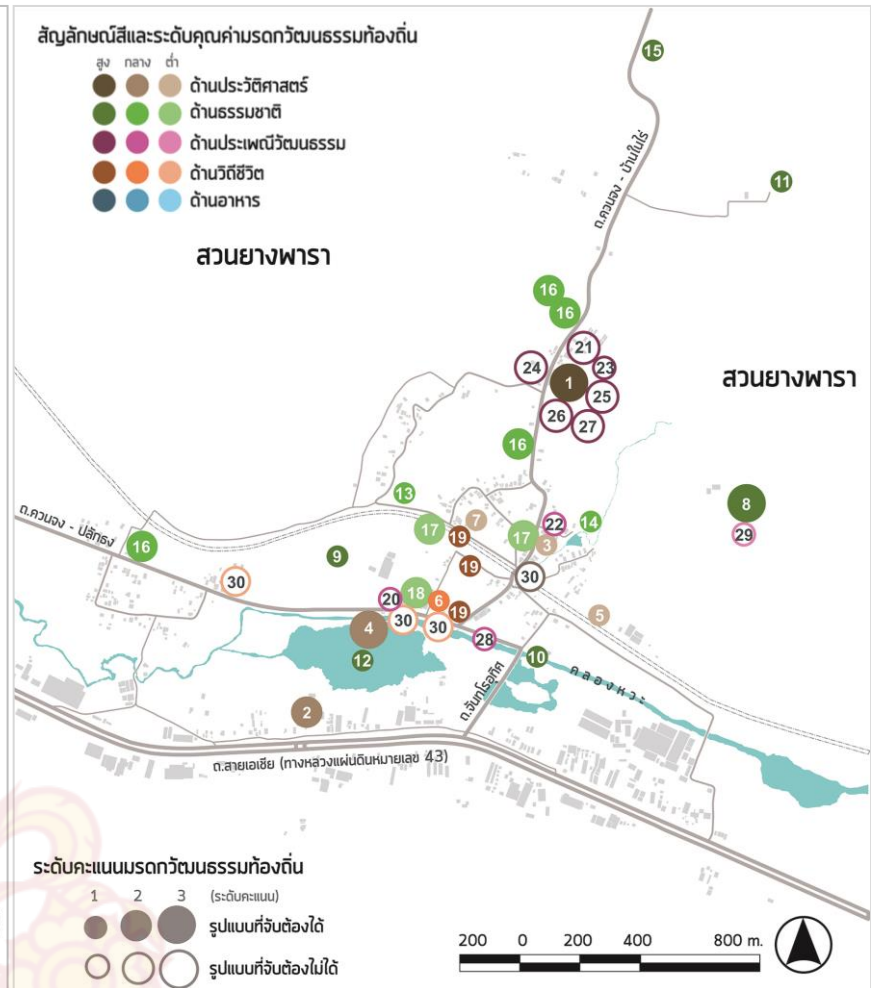
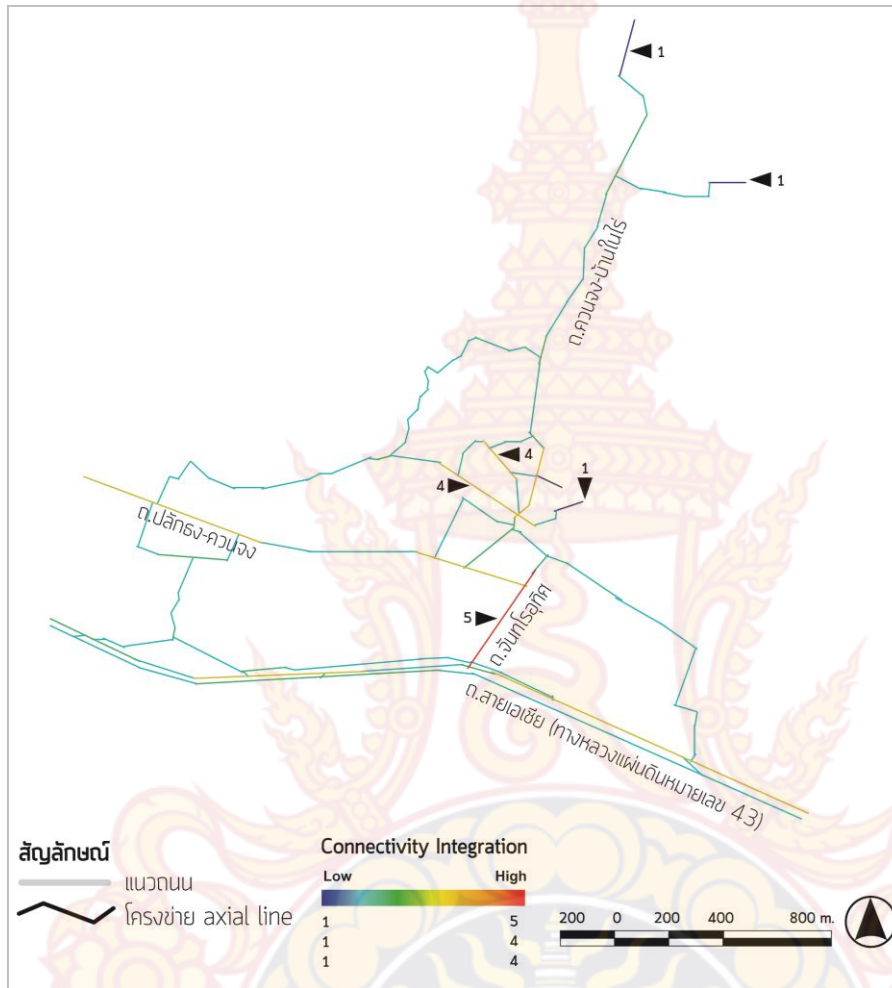

ภาพที่ 4.78 การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงโครงข่ายเชิงสัญญาณระดับเฉพาะ (local analysis) ร่วมกับมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วยเทคนิคการซ้อนทับข้อมูล (overlay data)

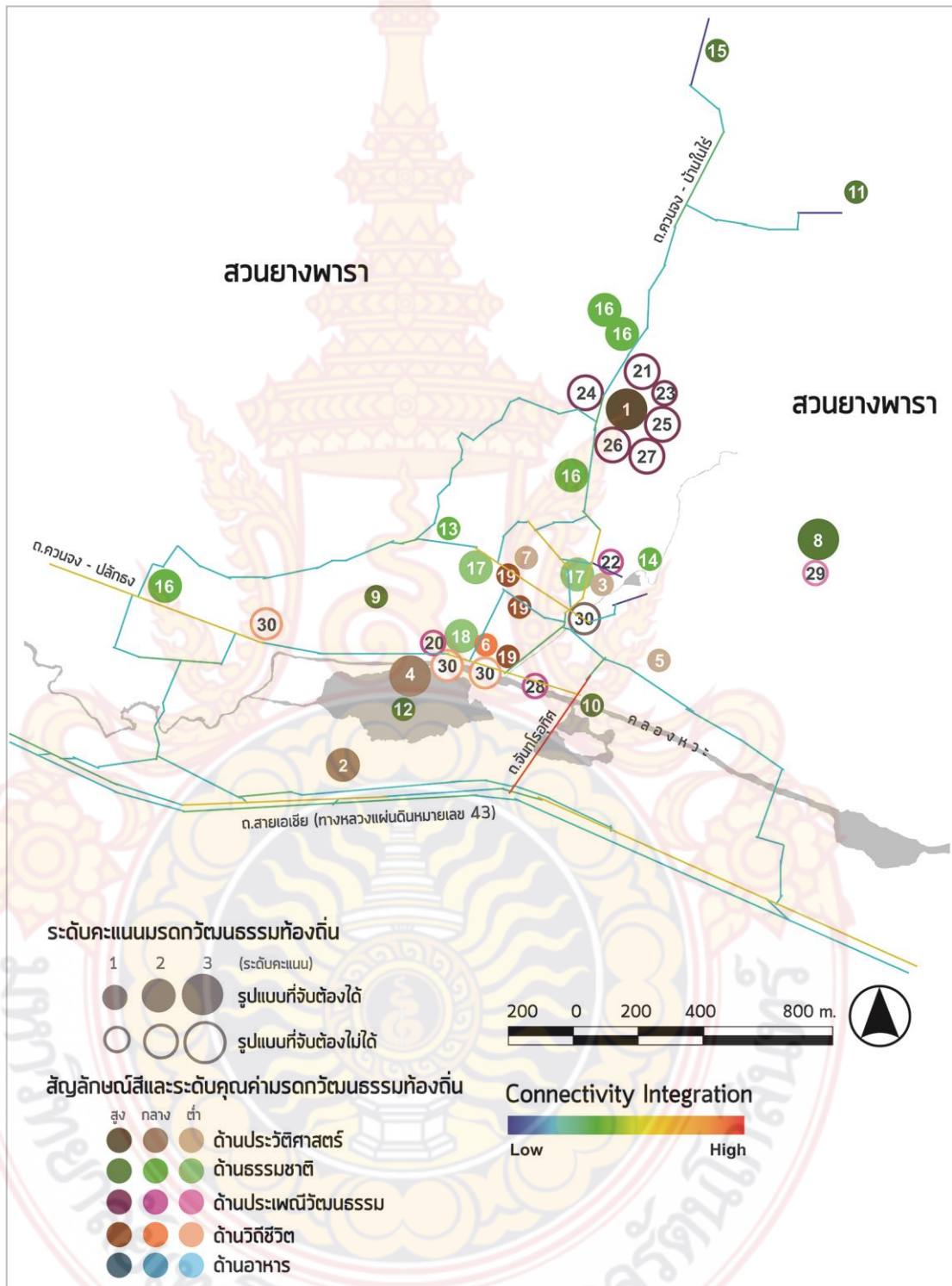
4.2.3 การวิเคราะห์ศักยภาพความเชื่อมต่อและมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น

การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (connectivity analysis) ร่วมกับมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น พบว่า ถนนจันทโรจทิศ เป็นบริเวณที่มีศักยภาพสูงสุดในระบบ เนื่องจากมีถนนมาเชื่อมต่อมากที่สุด สอดคล้องกับการมีบทบาทเป็นถนนสายหลักที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงกลุ่มบ้านแต่ละกลุ่ม โดยที่ผู้คนจะใช้สัญจรไปมาหาสู่กัน จึงสามารถเข้าถึงได้โดยตรงจากเส้นทางอื่นๆ ในระบบมากที่สุด แต่ไม่พบว่ามีมรดกวัฒนธรรมอยู่บนถนนสายนี้ โดยตำแหน่งของมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นส่วนใหญ่จะเกาะกลุ่มอยู่บริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงปานกลาง-ค่อนข้างต่ำ ดังปรากฏกลุ่มเส้นวรรณะสีอ่อน (เหลือง-เหลืองอมเขียว) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ศักยภาพการดำเนินชีวิตของชาวสวนและคนในหมู่บ้าน การเลือกตำแหน่งที่ตั้งของมรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่นไม่จำเป็นต้องอยู่บนเส้นทางที่ผู้คนสามารถใช้สัญจรหรือเข้าถึงได้โดยตรงมากที่สุด เนื่องจาก การเดินทางในหมู่บ้านไม่ได้มีระยะทางที่ไกลจนเกินไป ซึ่งผู้คนเดินทางไปมาหาสู่กันเป็นปกติดังภาพที่ 4.79 – 4.80

ภาพที่ 4.79 แผนที่โครงข่ายเชิงเส้นฐานระดับความเชื่อมต่อ (connectivity analysis) และแผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น

ภาพที่ 4.80 การวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงโครงข่ายเชิงสัญญาณระดับความเชื่อมต่อ (connectivity analysis) ร่วมกับมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วยเทคนิคการซ้อนทับข้อมูล (overlay data)

5. การจัดทำแผนแม่บทเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของชาวสวนยางพารา

จากผลการวิเคราะห์ศักยภาพการเข้าถึงโครงข่ายเชิงสัณฐานร่วมกับมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น จะนำไปสู่การจัดทำรายละเอียดแผนแม่บทเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ดำเนินการใน 2 ขั้นตอน คือ การจัดทำแผนฯ ขั้นต้น และการจัดทำแผนฯ ขั้นสมบูรณ์ ทั้ง 2 ขั้นตอนอยู่ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 2 (Workshop)

5.1 แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรขั้นต้น

แนวทางการจัดทำแผนแม่บทเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของชาวสวนยางพารา ผ่านโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางพารา ในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา มีขั้นตอนดำเนินการดังนี้

5.1.1 การใช้เทคนิค SWOT Analysis

การใช้เทคนิค SWOT Analysis เป็นการวิเคราะห์สภาพการณ์ (Situation Analysis) ประกอบด้วยสภาพการณ์ภายใน คือ จุดแข็ง (Strengths) และจุดอ่อน (Weaknesses) สภาพการณ์ภายนอก คือ โอกาส (Opportunities) และภัยคุกคาม (Threats) เพื่อเป็นกรอบในการพิจารณาทิศทางของการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร โดยมีหัวข้อที่เกี่ยวข้องมาจากตัวแปรที่ทำการศึกษา ได้แก่ (1) ลักษณะเชิงพื้นที่ หมายถึง องค์กรประกอบในเชิงกายภาพของชุมชนที่มีผลต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร (เช่น สภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบที่ตั้งถิ่นฐาน การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารสำคัญ รูปแบบพื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจร) (2) ลักษณะเชิงสังคมวัฒนธรรม หมายถึง องค์กรประกอบทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจในชุมชนที่มีผลต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร เช่น ผู้คนและบทบาทหน้าที่ในชุมชน วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวสวน เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจ ประเภทผลผลิตและรูปแบบระบบการผลิตทางการเกษตร (3) แผนและนโยบายของภาครัฐและหน่วยงานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง มีผลการวิเคราะห์ ดังนี้

1) จุดแข็ง (Strengths)

1. มีความได้เปรียบด้านตำแหน่งที่ตั้ง ที่อยู่ระหว่างอำเภอนาหม่อมและอำเภอนาหม่อม มีโครงข่ายถนนที่สามารถเข้าสู่ชุมชนได้หลายเส้นทาง จึงเข้าถึงได้สะดวก
2. มีสภาพภูมิศาสตร์และองค์ประกอบทางธรรมชาติที่ดี ถูกโอบล้อมด้วยภูเขา มีลำคลอง ลำรางไหลผ่าน และมีแอ่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่
3. มีมรดกทางวัฒนธรรมทั้งทางด้านที่จับต้องได้ (tangible) และจับต้องไม่ได้ (intangible) ทั้งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ ประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวสวนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนที่ดึงดูดผู้มาเยือนได้

4. มีการดำเนินชีวิตที่ยังคงเอกลักษณ์ของความเป็นชาวสวนยางพาราและสวนผสมผสานที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษผสมผสานกับการทำเกษตรกรรมแบบร่วมสมัย จนกลายเป็นองค์ความรู้ที่สั่งสมอยู่ภายในตัวชาวสวน

5. มีความเข้มแข็งของภาคประชาชนและชุมชน เนื่องจากมีการตั้งถิ่นฐานอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน มีการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายที่หลากหลายและเข้มแข็ง

6. มีการจัดตั้งคณะกรรมการรับผิดชอบในระดับท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวภายในหมู่บ้าน

7. มีพื้นที่ทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะวัดภูเขาล้อม ซึ่งเป็นที่รู้จักและศรัทธาของคนทั่วไป โดยเฉพาะพุทธศาสนิกชนในอำเภอหาดใหญ่ที่มักเข้ามาที่วัดเพื่อใส่บาตรในช่วงเช้าของทุกวันและเข้าร่วมพิธีกรรมตามประเพณีในช่วงเทศกาลต่างๆ เช่น ทำบุญทานไฟ ทอดกฐิน เข้าพรรษา เป็นต้น

8. ผลผลิตจากสวนมีคุณภาพและมีความหลากหลาย ทั้งผักและผลไม้

2) จุดอ่อน (Weaknesses)

1. องค์ประกอบเชิงพื้นที่และสภาพแวดล้อมโดยรวมยังขาดการดูแลและการปรับปรุง โดยยังปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ เช่น ริมนอน ลำคลอง ชุมเหมือง นาร้าง เป็นต้น

2. การควบคุมสิ่งก่อสร้างชั่วคราวบนพื้นที่สาธารณะยังไม่มีมาตรการที่เข้มงวด ทั้งตำแหน่งที่ตั้ง รูปแบบ รวมถึงวัสดุที่ใช้ บางส่วนจึงเป็นการทำลายทัศนียภาพโดยรวม

3. การทำกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านและการทำเกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ จึงมีแนวโน้มที่จะขาดการสืบทอดความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

4. ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน เช่น สถานพยาบาลรองรับการเกิดอุบัติเหตุหรือความเจ็บป่วยภายในชุมชน ระบบขนส่งสาธารณะในการเข้าสู่ชุมชนและภายในชุมชน เป็นต้น

5. แนวโน้มประชากรสูงอายุมีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้น

3) โอกาส (Opportunities)

1. แนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนได้รับความนิยมสูงขึ้น

2. แนวโน้มการดูแลสุขภาพสุขภาพ ทั้งการออกกำลังกาย การใช้จักรยาน การรับประทานพืชผักผลไม้ปลอดสารเคมีเป็นที่นิยมมากขึ้น จึงเหมาะกับชุมชนเกษตรกรรม

3. หน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่น มีนโยบาย งบประมาณ และโครงการต่างๆ ที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนได้รับการพัฒนา ซึ่งนำไปสู่การเตรียมความพร้อมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว

4) ภัยคุกคาม (Threats)

1. ราคาผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะยางพาราราคาตกต่ำ ส่งผลให้ชาวสวนยางมีแนวโน้มเปลี่ยนอาชีพการทำเกษตรกรรมไปประกอบอาชีพอื่น

2. การขยายตัวของสิ่งก่อสร้างภายในหมู่บ้าน การกว้านซื้อที่ดินของนายทุน และคนนอกชุมชน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร จากเกษตรกรรมเป็นประเภทอื่น เป็นสาเหตุให้พื้นที่ธรรมชาติ สวนยางพารา สวนผสมต่างๆ ลดลง

3. เทคโนโลยี นวัตกรรมใหม่ ส่งผลให้วิถีชีวิตแบบเรียบง่ายและพึ่งพาตนเองของชาวสวนเปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งภูมิทัศน์โดยรวมในชุมชนที่มีสิ่งแปลกปลอมมากขึ้น เช่น ป้ายโฆษณาไว นิล อาคารรูปร่างรูปทรงแปลกแยกจากสภาพแวดล้อมเดิม เป็นต้น

4. ภาครัฐมีแผนการเวนคืนพื้นที่เพื่อจัดทำสาธารณูปโภคสาธารณูปการ โดยเฉพาะการตัดถนนเลียบเมือง การติดตั้งเสาไฟฟ้าแรงสูง ฯลฯ ซึ่งมีครอบคลุมพื้นที่สวนยางขนาดใหญ่ และพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน ส่งผลให้พื้นที่เกษตรกรรมลดลงและทำลายระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ (ตารางที่ 4.7)

ตารางที่ 4.8 สรุปการวิเคราะห์สภาพการณ์ (Situation Analysis) ด้วยเทคนิค SWOT Analysis ในการจัดทำแผนแม่บทเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร

จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	ภัยคุกคาม (Threats)
1. มีความได้เปรียบด้านตำแหน่งที่ตั้งที่อยู่ระหว่างอำเภอหาดใหญ่และอำเภอนาทม่อม มีโครงข่ายถนนที่สามารถเข้าสู่ชุมชนได้หลายเส้นทาง จึงเข้าถึงได้สะดวก 2. มีสภาพภูมิศาสตร์และองค์ประกอบทางธรรมชาติที่ดี ถูกโอบล้อมด้วยภูเขา มีลำคลอง ลำรางไหลผ่าน และมีแอ่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ 3. มีมรดกทางวัฒนธรรมทั้งทางด้านที่จับต้องได้ (tangible) และจับต้องไม่ได้ (intangible) ทั้งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ ประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวสวนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนที่ดึงดูดผู้มาเยือนได้ 4. มีการดำเนินชีวิตที่ยังคงเอกลักษณ์ของความเป็นชาวสวนยางพาราและสวนผสมผสานที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษผสมผสานกับการทำเกษตรกรรมแบบร่วมสมัย จนกลายเป็นองค์ความรู้ที่สั่งสมอยู่ภายในตัวชาวสวน	1. องค์ประกอบเชิงพื้นที่และสภาพแวดล้อมโดยรวมยังขาดการดูแลและการปรับปรุง โดยยังไม่ปล่อยให้เป็นที่ไปตามธรรมชาติ เช่น ริมถนน ลำคลอง ขุมเหมือง นาร้าง เป็นต้น 2. การควบคุมสิ่งก่อสร้างชั่วคราวบนพื้นที่สาธารณะยังไม่มีความรัดกุม ทั้งตำแหน่งที่ตั้ง รูปแบบ รวมถึงวัสดุที่ใช้ บางส่วนจึงเป็นการทำลายทัศนียภาพโดยรวม 3. การทำกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านและการทำเกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ จึงมีแนวโน้มที่จะขาดการสืบทอดความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น 4. ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน เช่น สถานพยาบาลรองรับการเกิดอุบัติเหตุหรือความเจ็บป่วยภายในชุมชน ระบบขนส่งสาธารณะในการเข้าสู่ชุมชนและภายในชุมชน เป็นต้น 5. แนวโน้มประชากรสูงอายุมีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้น	1. แนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนได้รับความนิยมสูงขึ้น 2. แนวโน้มการดูแลสุขภาพทุกวัย ทั้งการออกกำลังกาย การใช้จักรยาน การรับประทานพืชผักผลไม้ปลอดสารเคมีเป็นที่นิยมมากขึ้น จึงเหมาะกับชุมชนเกษตรกรรม 3. หน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่น มีนโยบาย งบประมาณ และโครงการต่างๆ ที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนได้รับการพัฒนา ซึ่งนำไปสู่การเตรียมความพร้อมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว	1. ราคาผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะยางพาราราคาตกต่ำ ส่งผลให้ชาวสวนยางมีแนวโน้มเปลี่ยนอาชีพ การทำเกษตรกรรมไปประกอบอาชีพอื่น 2. การขยายตัวของสิ่งก่อสร้างภายในหมู่บ้าน การกว้านซื้อที่ดินของนายทุนและคนนอกชุมชน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร จากเกษตรกรรมเป็นประเภทอื่น เป็นสาเหตุให้พื้นที่ธรรมชาติ สวนยางพารา สวนผสมต่างๆ ลดลง 3. เทคโนโลยี นวัตกรรมใหม่ ส่งผลให้วิถีชีวิตแบบเรียบง่ายและพึ่งพาตนเองของชาวสวนเปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งภูมิทัศน์โดยรวมในชุมชนที่มีสิ่งแปลกปลอมมากขึ้น เช่น ป้ายโฆษณาไวรัล อาคารรูปร่างรูปทรงแปลกแยกจากสภาพแวดล้อมเดิม เป็นต้น 4. ภาครัฐมีนโยบายการเวนคืนพื้นที่เพื่อจัดทำสาธารณูปโภคสาธารณูปการ โดยเฉพาะการตัดถนน เลี่ยงเมือง การติดตั้งเสาไฟฟ้าแรงสูง ฯลฯ ซึ่งมักครอบคลุมพื้นที่สวนยางขนาดใหญ่และพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน ส่งผลให้พื้นที่เกษตรกรรมลดลงและทำลายระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์

ตารางที่ 4.8 สรุปการวิเคราะห์สภาพการณ์ (Situation Analysis) ด้วยเทคนิค SWOT Analysis ในการจัดทำแผนแม่บทเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร (ต่อ)

จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)	โอกาส (Opportunities)	ภัยคุกคาม (Threats)
5. มีความเข้มแข็งของภาคประชาชนและชุมชน เนื่องจากมีการตั้งถิ่นฐานอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน มีการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายที่หลากหลายและเข้มแข็ง 6. มีการจัดตั้งคณะกรรมการรับผิดชอบในระดับท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวภายในหมู่บ้าน 7. มีพื้นที่ทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะวัดภูเขาล้อม ซึ่งเป็นที่รู้จักและศรัทธาของคนทั่วไป โดยเฉพาะพุทธศาสนิกชนในอำเภอหาดใหญ่ที่มักเข้ามาที่วัดเพื่อใส่บาตรในช่วงเช้าของทุกวันและเข้าร่วมพิธีกรรมตามประเพณีในช่วงเทศกาลต่างๆ เช่น ทำบุญทานไฟ ทอดกฐิน เข้าพรรษา เป็นต้น 8. ผลผลิตจากสวนมีคุณภาพและความหลากหลาย ทั้งผักและผลไม้			

ที่มา : สรุปผลโดยผู้วิจัย

5.1.2 การกำหนดแนวคิด วิสัยทัศน์ เป้าหมาย และแนวทาง

1) แนวคิดและวิสัยทัศน์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร

การกำหนดแนวคิดและวิสัยทัศน์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา คือ

“มา-เรียน-รู้-ดู-คนและชุมชน

(Come - Learn - Knowledge - See - Inhabitant & Community)”

มีความหมาย ดังนี้

มา : เพียงแค่เดินทาง “มา” ก็เท่ากับได้เที่ยวแล้ว

เรียน : มาเที่ยวในชุมชนก็สามารถ “เรียน” ได้ด้วย

รู้ : มาเที่ยวแล้วก็ได้ความ “รู้” กลับไป

ดู : มาเที่ยวที่นี้ แค่มา “ดู” ก็ได้

คนและชุมชน : วิถีชีวิต “คน” ทำสวน และสิ่งที่มีคุณค่าใน “ชุมชน”

มีความหมายโดยรวมว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง มีแนวทางการจัดการท่องเที่ยว โดยให้อิสระแก่ผู้มาเยือนได้ท่องเที่ยวเรียนรู้ตามอัธยาศัย ภายใต้แนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนยังคงรักษามรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นทั้ง สภาพแวดล้อม ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวสวน อันเป็นอัตลักษณ์ดั้งเดิมไว้ ควบคู่กับการเสริมอัตลักษณ์ที่มีอยู่ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น เพื่อให้หมู่บ้านควนจงยังคงความเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ร่วมสมัยที่มีความยั่งยืน

2) การกำหนดเป้าหมายและแนวทาง

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร มีเป้าหมายและแนวทางในการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวใน 3 แนวทาง ได้แก่ (1) การท่องเที่ยวเฉพาะจุดท่องเที่ยว (2) การท่องเที่ยวภายในโครงข่ายของจุดท่องเที่ยวประเภทเดียวกัน และ (3) การท่องเที่ยวแบบผสมผสานระหว่างจุดท่องเที่ยวต่างประเภทกัน ทั้ง 3 แนวทางนี้กำหนดขึ้นเพื่อเป็นทางเลือกให้นักท่องเที่ยว ซึ่งต้องสร้างความเชื่อมโยงในแต่ละแนวทางให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้น การพัฒนาด้านต่างๆ จึงต้องนำไปสู่รูปแบบการท่องเที่ยวใน 3 แนวทางดังกล่าว ซึ่งสามารถกำหนดเป้าหมายและแนวทาง ดังนี้

- 1) เตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวทุกจุดท่องเที่ยวและจุดรวม
- 2) สร้างความเชื่อมโยงระหว่างจุดท่องเที่ยว
- 3) พัฒนาและส่งเสริมเอกลักษณ์ของย่านที่มีการท่องเที่ยวให้เด่นชัด

5.2 แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรขั้นสมบูรณ์

การจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร กำหนดแผนงานออกเป็น 4 แผนงานเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาพื้นที่และรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ดังนี้

1. แผนพัฒนาจุดท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว
2. แผนพัฒนาโครงข่ายเส้นทางและวิธีการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว
3. แผนการใช้ที่ดินเพื่อการท่องเที่ยว
4. แผนบริหารจัดการและสิ่งสนับสนุนการท่องเที่ยว

5.2.1 แผนพัฒนาจุดท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว

1) การพัฒนาจุดท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่เกษตร

จุดท่องเที่ยวในพื้นที่เกษตร ประกอบด้วย สวนผสมหรือสวนสมรม สวนครัว และพืชสมุนไพร และแปลงปลูกผักในพื้นที่จำกัด มีแนวทาง ดังนี้

1. “สวนผสมหรือสวนสมรม” มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยว

หลัก เนื่องจาก ครอบคลุมพื้นที่หรือมีอาณาบริเวณมากกว่าสวนแบบอื่น จึงสามารถแบ่งโซนพื้นที่ กำหนดกิจกรรม และสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวได้ใช้เวลาในสวน โดยต้องมีการจำกัดการเข้าถึงภายในพื้นที่ให้เป็นสัดส่วน โดยสามารถแสดงขอบเขตได้หลายรูปแบบ เช่น การกั้นรั้วด้วยวัสดุในท้องถิ่น การปลูกต้นไม้เป็นแนวยาว การขุดสระหรือคูน้ำกั้น ฯลฯ **“สวนครัวและพืชสมุนไพร” และ “แปลงปลูกผักในพื้นที่จำกัด” มีศักยภาพเป็นจุดท่องเที่ยวรอง** โดยกำหนดเป็นจุดแวะชมระหว่างทาง หรือ กำหนดให้อยู่บนเส้นทางท่องเที่ยว เนื่องจาก สวนประเภทนี้ส่วนใหญ่จะครอบคลุมพื้นที่เล็กๆ เช่น หน้าบ้าน ข้างบ้าน หรือบริเวณพื้นที่ริมถนนของสวนยางหรือสวนผลไม้เท่านั้น นอกจากนี้ ในระยะยาวยังสามารถเชิญชวนให้สมาชิกในชุมชนปลูกผักสวนครัวและพืชสมุนไพรมากขึ้น เพื่อนำมาบริโภคในครัวเรือนจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวและช่วยเพิ่มความสวยงาม ความน่าสนใจของเส้นทางท่องเที่ยวอีกด้วย

2. พื้นที่สวนผสมหรือสวนสมรมควรมีการแบ่งโซนออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

(1) **พื้นที่ส่วนสาธารณะ (public area)** เป็นบริเวณที่นักท่องเที่ยวสามารถเดินเที่ยวชมได้อย่างอิสระ แต่อาจพิจารณากำหนดแนวเส้นทางเดินหรือทำทางเดิน (board walk) เพื่อลดความเสียหายที่อาจเกิดจากการเหยียบย่ำต้นไม้และอันตรายต่างๆ ที่อาจมีต่อนักท่องเที่ยว บริเวณนี้ควรประกอบด้วย พื้นที่ต้อนรับ มุมถ่ายภาพ พื้นที่สาธิตและจัดแสดง มุมจำหน่ายสินค้า เช่น ผลผลิตจากสวน ทั้งอาหาร เครื่องดื่มและของใช้ โดยภาพรวมควรรักษาสภาพดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุดและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีมีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ไม่ควรมีสิ่งปลูกสร้างแปลกปลอมมากจนเกินความจำเป็นรวมทั้ง รูปแบบและสีสันทันควรมีความกลมกลืนกับธรรมชาติ

(2) **พื้นที่ส่วนกึ่งส่วนตัว (semi private area)** เป็นพื้นที่เฉพาะเจ้าของสวน เช่น พื้นที่เก็บอุปกรณ์ทำการเกษตร เรือนเพาะชำ โรงปุ๋ย เล้าสัตว์ ศาลาพักผ่อน (หน้า) ฯลฯ และแม้

จะเป็นพื้นที่กึ่งส่วนตัว สิ่งปลูกสร้างในบริเวณนี้ควรมีรูปแบบและสีสันทกมลกลืนกับธรรมชาติและเข้าไปในทิศทางเดียวกับส่วนสาธารณะ เพื่อส่งเสริมความสวยงามซึ่งกันและกัน

(3) *พื้นที่ส่วนตัว (private area) หรือเขตหวงห้าม* เป็นบริเวณที่ทำการเกษตร มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่มีระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมเปราะบาง มีมูลค่าผลผลิตสูง ไม่สามารถให้เข้าถึงบริเวณนี้ได้ หรือหากต้องการให้สามารถเข้าไปเที่ยวชมได้ ควรจัดทำเส้นทางเดินเฉพาะเพื่อป้องกันความเสียหายและอุบัติเหตุ

(4) *พื้นที่ส่วนบริการ (service area)* ได้แก่ พื้นที่จอดรถ ห้องน้ำ จุดวางถังขยะ ป้ายชื่อสวนและป้ายให้ข้อมูลต่างๆ เป็นต้น สิ่งปลูกสร้างในบริเวณนี้ควรมีรูปแบบและสีสันทกมลกลืนกับธรรมชาติ สวยงาม เป็นไปในทิศทางเดียวกับส่วนสาธารณะ และไม่ควรมีมากจนเกินจำเป็น

3. การกำหนดรูปแบบกิจกรรมในสวนผสมหรือสวนสมรม ได้แก่

(1) *กิจกรรมประเภทการแสดงหรือสาธิต* ได้แก่ แปลงสาธิต แปลงรวบรวมพรรณไม้ การแสดงขั้นตอนการปฏิบัติต่างๆ ด้านการเกษตร (เช่น การปลูก การดูแล การเก็บเกี่ยว ผลผลิต การปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว การแปรรูปผลผลิต) การสาธิตวิธีใช้อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ในการทำการเกษตร เช่น อุปกรณ์กรีดยาง

(2) *กิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมในระยะสั้น* ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมในสวนหรือทำกิจกรรมตามวิถีพื้นบ้าน เช่น กรีดยาง เก็บน้ำยาง พายเรือ ทอดแห การปรุงอาหารจากผลผลิตในสวน การทำหัตถกรรมง่ายๆ จากวัสดุในท้องถิ่น เป็นต้น

(3) *กิจกรรมประเภทการอบรมให้ความรู้* ทั้งด้านการเกษตรแผนใหม่ และด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น การแปรรูปผลผลิตเป็นอาหาร ยารักษาโรค ของใช้ต่างๆ

2) การพัฒนาจุดท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติ

จุดท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติเป็นหนึ่งในมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่าทางธรรมชาติ ประกอบด้วย 10 จุด คือ ศาลาต้นไทร เขาลังกา ควนกลม คลองหะ น้ำตกโตน แอ่งน้ำหรือขุมเหมือง ทุ่งนาร้างหรือป่าพรุ สวนป่าชุมชน อุโมงค์ต้นยางพารา และป่าบริเวณวัดควนจง มีแนวทาง ดังนี้

1. **“ศาลาต้นไทร คลองหะ ทุ่งนาร้างหรือป่าพรุ อุโมงค์ต้นยางพารา ควนกลม” มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวหลัก** โดยกำหนดให้ตำแหน่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงข่ายเส้นทางท่องเที่ยวและมีการแวะชมชั่วคราว (ยกเว้น ศาลาต้นไทร ซึ่งจะกำหนดให้เป็นจุดรวมหลักของโครงข่ายการท่องเที่ยว) เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความสวยงามตามธรรมชาติและมีตำแหน่งที่สามารถเป็นส่วนหนึ่งในโครงข่ายการท่องเที่ยวได้ โดยในระยะแรกไม่ต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวก แต่ต้องมีการดูแลรักษาความสะอาด มีการตกแต่งปรับปรุงภูมิทัศน์ให้สวยงามและมีความปลอดภัย **ส่วนจุดอื่นๆ มีศักยภาพเป็นจุดท่องเที่ยวรอง** โดยกำหนดให้ “สวนป่าชุมชน” ในระยะแรกกำหนดให้เป็นจุดแวะชมระหว่างทางหรืออยู่บนเส้นทางท่องเที่ยว จากนั้นในระยะยาวจึงพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวที่จะให้ความรู้หรือข้อมูลพืช

พรรณไม้ต่างๆ ที่ครบถ้วนสมบูรณ์ “แอ่งน้ำหรือขุมเหมือง” ในระยะแรกกำหนดให้เป็นจุดหนึ่งบนเส้นทางท่องเที่ยว แต่ไม่ต้องมีการเวะ จากนั้นในอนาคตควรได้รับการพัฒนาให้มีภูมิทัศน์ที่สวยงามพร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกตามความจำเป็น เพื่อให้เป็นทั้งสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ออกกำลังกาย ตลอดจนทำกิจกรรมการค้าของชุมชน เนื่องจากอยู่ในตำแหน่งที่เข้าถึงได้ง่ายจากถนนสายประธานและถนนสายหลักของชุมชน

2. รูปแบบการพัฒนาตำแหน่งสำคัญอื่นๆ ได้แก่ “บริเวณวัดภูเขาล้อม” ควรกำหนดให้เป็นจุดท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจะมาที่นี่พร้อมกับการท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์หรือด้านประเพณีวัฒนธรรม เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาชมสถานที่ทั้งตัวโบสถ์ วิหาร บริเวณวัด และพื้นที่ป่าอันสงบร่มรื่นภายในอาณาเขตของวัดไปพร้อมกัน และควรจัดให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางท่องเที่ยวปกติ “เขาลังกาและน้ำตกโตน” ควรเป็นจุดท่องเที่ยวที่ได้รับการพัฒนาในอนาคต เนื่องจากมีตำแหน่งที่อยู่ไกลจากแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ และเข้าถึงยาก หากเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวควรกระทำด้วยความรอบคอบ เนื่องจากเป็นพื้นที่ป่าที่มีความเปราะบางและมีความสูงชัน

3. พื้นที่ธรรมชาติควรมีการแบ่งโซนออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

(1) *พื้นที่ส่วนสาธารณะ (public area)* เป็นบริเวณที่นักท่องเที่ยวสามารถเดินเที่ยวชมได้อย่างอิสระ แต่อาจพิจารณากำหนดแนวเส้นทางเดินหรือทำทางเดิน (board walk) เพื่อลดความเสียหายที่อาจเกิดจากการเหยียบย่ำต้นไม้และอันตรายต่างๆ ที่อาจมีต่อนักท่องเที่ยว บริเวณนี้ควรประกอบด้วย พื้นที่นั่งพัก มุมถ่ายภาพ มีจุดเด่นที่ต้องการให้มองเห็นเพื่อสร้างความประทับใจ โดยภาพรวมควรรักษาสภาพดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุดและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีมีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ไม่ควรมีสิ่งปลูกสร้างและการใช้วัสดุแปลกปลอมในพื้นที่ (2) *พื้นที่ส่วนบริการ (service area)* ได้แก่ พื้นที่จอดรถ จุดวางถังขยะ ป้ายให้ข้อมูลต่างๆ โดยมีรูปแบบและสีสัญลักษณ์กับธรรมชาติ สวยงาม เป็นไปในทิศทางเดียวกับส่วนสาธารณะ และไม่ควรมีมากจนเกินจำเป็น (3) *พื้นที่ส่วนหวงห้าม (restrict area)* เป็นพื้นที่สำหรับธรรมชาติที่ไม่ควรเข้าถึงได้ เพื่อรักษาระบบนิเวศและความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติไว้และเป็นพื้นที่เสี่ยงอันตราย

3) การพัฒนาจุดท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ทางวัฒนธรรม

จุดท่องเที่ยวในพื้นที่สำคัญทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย 7 จุดสำคัญ ได้แก่ วัดภูเขาล้อม สำนักสงฆ์วังมะพร้าว โรงเรียนบ้านควนจง ศาลาต้นไทร สถานีรถไฟบ้านควนจง เรือนไทยภาคใต้ เขาลังกา มีแนวทาง ดังนี้

1. **“ศาลาต้นไทร” กำหนดให้เป็นจุดรวมหลัก**ของโครงข่ายการท่องเที่ยว เนื่องจาก อยู่ในตำแหน่งที่เข้าถึงง่าย โดยมีศักยภาพในการเข้าถึงสูงจากบริเวณต่างๆ ทั้งจากอำเภอหาดใหญ่ อำเภอนาหม่อม และภายในหมู่บ้านด้วยกัน มีอาณาบริเวณและพื้นที่ที่สามารถพัฒนาเป็นจุดรองรับนักท่องเที่ยวที่มาเป็นกลุ่มและเดี่ยวได้ **“วัดภูเขาล้อม” มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวหลัก** เนื่องจากมีความสำคัญ มีอาณาบริเวณและสิ่งอำนวยความสะดวกที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ เช่น ลาน

ที่นั่งพัก พื้นที่จอดรถ โดยมีรูปแบบที่จัดให้เดินชมโบสถ์ วิหาร สิ่งก่อสร้างสำคัญอื่นๆ ในบริเวณวัด รวมถึงพื้นที่ป่าอันสงบร่มรื่น พร้อมการบรรยายประวัติความเป็นมา และการจัดให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวในช่วงที่ม้งานเทศกาลประเพณีของชุมชนแล้วให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในประเพณีดังกล่าว

2. รูปแบบการพัฒนาตำแหน่งสำคัญอื่นๆ “โรงเรียนบ้านควนจง เขาคลังกา และเรือนไทย” กำหนดให้เป็นจุดหนึ่งบนเส้นทางท่องเที่ยวแต่ไม่ต้องมีการแวะ กำหนดให้มีการจัดทำเอกสารเผยแพร่หรือการบรรยายประวัติความเป็นมา โดยในส่วนของเรือนไทย ในอนาคตอาจจัดทำเป็นเรือนไทยจำลองจัดแสดง เพื่อไม่ให้เกิดการท่องเที่ยวรบกวนการอยู่อาศัยของเจ้าของบ้าน โดยอาจจำลองเรือนไทยหลังอื่นๆ ที่เคยมีอยู่ในชุมชน พร้อมหุ่นจำลองแผนผังของชุมชนและแสดงตำแหน่งที่ตั้งของเรือนหลังต่างๆ “สถานีรถไฟบ้านควนจง” กำหนดเป็นจุดท่องเที่ยวที่ได้รับการฟื้นฟูพัฒนาในอนาคต โดยต้องสร้างองค์ประกอบและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับการท่องเที่ยว พร้อมกับการขยายเส้นทางท่องเที่ยวไปยังจุดนี้ “สำนักสงฆ์วังมะพร้าว” กำหนดเป็นจุดท่องเที่ยวในอนาคต ร่วมกับการพัฒนาจุดท่องเที่ยวอื่นๆ ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง จึงอาจพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวมายังแหล่งท่องเที่ยวกลุ่มนี้ในอนาคต

3. พื้นที่สำคัญทางวัฒนธรรม “ศาลาต้นไทร” กำหนดให้เป็นจุดรวมหลัก ควรมีการแบ่งโซนออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

(1) *พื้นที่ส่วนสาธารณะ (public area)* เป็นบริเวณที่รองรับนักท่องเที่ยวเมื่อมาถึง ควรมีพื้นที่กว้างมากพอที่จะรองรับผู้มาเยือน ประกอบด้วย พื้นที่นั่งพัก มุมถ่ายภาพ ป้ายข้อมูลรายละเอียดและจุด ท่องเที่ยวสำคัญ มีจุดเด่นที่ต้องการให้มองเห็นเพื่อสร้างความประทับใจ โดยภาพรวมควรรักษาสภาพดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุดและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีมีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ไม่ควรมีสิ่งปลูกสร้างและการใช้วัสดุแปลกปลอมในพื้นที่ กั้นพื้นที่บางส่วนให้สามารถเข้าไปกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้

(2) *พื้นที่ส่วนบริการ (service area)* ได้แก่ พื้นที่จอดรถ จุดวางถังขยะ และส่วนสำนักงานที่ทำงานของฝ่ายบริการ มีรูปแบบและสีสันทกมลกับธรรมชาติ สวยงาม เป็นไปในทิศทางเดียวกับส่วนสาธารณะ และไม่ควรมีมากจนเกินจำเป็น

(3) *พื้นที่ส่วนหวงห้าม (restrict area)* เป็นพื้นที่ที่ไม่ควรเข้าถึงได้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และอาจเป็นพื้นที่เสี่ยงอันตราย เนื่องจากอยู่ริมคลอง

4. การกำหนดรูปแบบกิจกรรมในพื้นที่สำคัญทางวัฒนธรรม ได้แก่

(1) กิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมทำกิจกรรมตามประเพณีในหมู่บ้าน เช่น ตักบาตร เวียนเทียน ลอยกระทง ฯลฯ

(2) กิจกรรมค้าขายในรูปแบบตลาดนัดสินค้าชุมชน โดยจัดขึ้นในบริเวณศาลาต้นไทร และบริเวณพื้นที่สำคัญอื่นๆ ที่มีความเหมาะสมตามช่วงเวลา

5.2.2 แผนพัฒนาโครงข่ายเส้นทางและวิธีการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว

1) การพัฒนาโครงข่ายเส้นทางท่องเที่ยว

1. กำหนดโครงข่ายการท่องเที่ยว ประกอบด้วยโครงข่ายท่องเที่ยวทางธรรมชาติอย่างเดียว โครงข่ายท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างเดียว และโครงข่ายท่องเที่ยวแบบผสมผสานระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยใช้เส้นทางสัญจรภายในหมู่บ้านและจุดท่องเที่ยวที่มีอยู่ปัจจุบันอย่างน้อย 1 เส้นทางเพื่อเป็นเส้นทางนำร่อง โดยกำหนดให้ถนนปลักธง-ควนจง บริเวณศาลาต้นไทรเป็นจุดเริ่มต้นท่องเที่ยว เนื่องจากมีศักยภาพการเข้าถึงสูง สามารถเดินทางมาได้จากหลายเส้นทางและมีศักยภาพในการเป็นพื้นที่ส่วนกลางของชุมชนรองรับเข้ามาของผู้มาเยือนจำนวนมากได้

2. กำหนดแผนการพัฒนาจุดท่องเที่ยวเพิ่มเติมในอนาคต โดยขยายเส้นทางและพัฒนาจุดท่องเที่ยวต่อเนื่องจากเส้นทางเดิม และเพิ่มโครงข่ายเส้นทางท่องเที่ยวหรือจุดท่องเที่ยวแห่งใหม่ โดยพิจารณาจากศักยภาพที่จะสามารถบริหารจัดการได้ของชุมชน โดยทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป

3. กำหนดรายละเอียดทริปท่องเที่ยว โดยพิจารณาจากระยะเวลาที่ใช้ในการท่องเที่ยว เช่น ทริปครึ่งวัน ทริปหนึ่งวัน เป็นต้น

2) วิธีการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว

1. วิธีการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวเฉพาะจุด ผู้มาเยือนสามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ด้วยตนเองตามความสะดวก ทั้งรถยนต์ รถจักรยานยนต์ รถจักรยาน

2. วิธีการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวภายในโครงข่ายจุดท่องเที่ยวประเภทเดียวกัน และแบบผสมผสานระหว่างจุดท่องเที่ยวต่างประเภทกัน ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยจัดยานพาหนะเพื่ออำนวยความสะดวกในการนำเที่ยวแต่ละจุด ซึ่งจะช่วยควบคุมเวลาในการเที่ยวชมได้ครบถ้วนตามที่กำหนด และสามารถให้ข้อมูลเพิ่มเติมระหว่างทางได้ รูปแบบยานพาหนะอาจเป็นรถราง รถจักรยาน รถจักรยานยนต์พ่วงข้าง เพื่อสร้างเอกลักษณ์ให้กับการท่องเที่ยว

3. ก่อนเริ่มต้นการเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวแต่ละจุด ต้องให้ข้อมูลข้อควรปฏิบัติ หรือข้อควรระวังในการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวทราบ

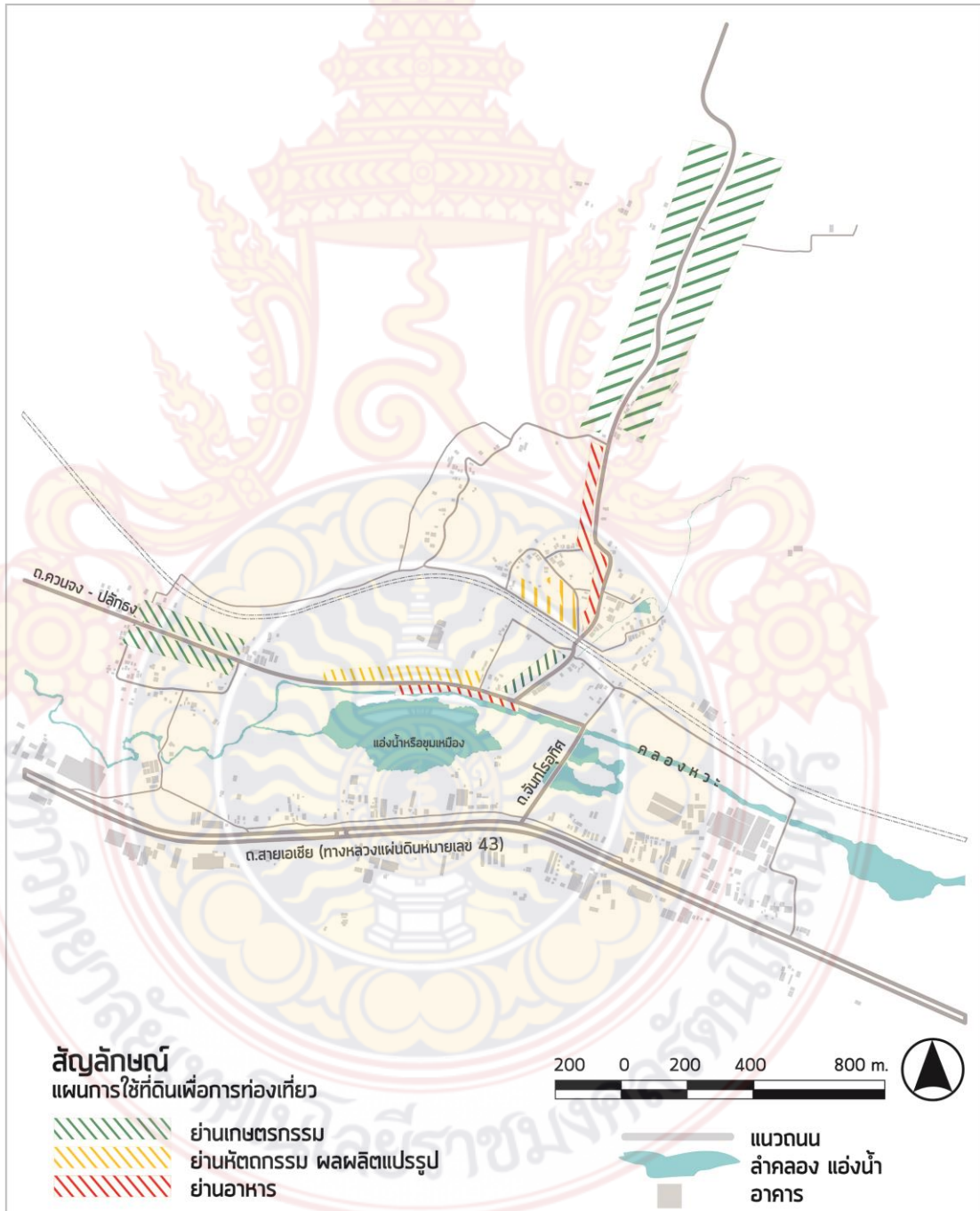
5.2.3 แผนการใช้ที่ดินเพื่อการท่องเที่ยว

การกำหนดแนวทางการใช้ที่ดินเพื่อรองรับการพัฒนาพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวที่เหมาะสม โดยมุ่งเน้นการใช้ที่ดินเพื่อดึงดูดกิจกรรมทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวเป็นหลัก พิจารณาจากรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน กิจกรรมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ร่วมกับศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่บริเวณนั้นๆ เพื่อให้แต่ละบริเวณมีความเด่นชัดของบทบาทความเป็นย่าน สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ 1) ย่านเกษตรกรรม 2) ย่านหัตถกรรมและผลผลิตทางการเกษตรแปรรูป 3) ย่านอาหาร

1) ย่านเกษตรกรรม

แนวทางการใช้ที่ดินเป็นย่านเกษตรกรรม เป็นการกำหนดให้พื้นที่บริเวณดังกล่าว มุ่งเน้นการทำเกษตรกรรมในรูปแบบต่างๆ ดังที่ทำได้ในปัจจุบัน ได้แก่ สวนผสมหรือสวนสมรม สวนครัวและพืชสมุนไพร และแปลงปลูกผักในพื้นที่จำกัด เพื่อให้ย่านนี้มีสภาพแวดล้อมที่ช่วยส่งเสริมความ

น่าสนใจและความสวยงามของเส้นทางท่องเที่ยว เมื่อนักท่องเที่ยวผ่านพื้นที่จะช่วยให้เกิดสีสันจากพืชพรรณไม้ในช่วงฤดูกาลต่างๆ และส่งผลต่อระบบนิเวศที่เกื้อกูลกัน เนื่องจากในบริเวณที่กำหนดให้เป็นย่านเกษตรกรรมนั้นมีการทำการเกษตรอยู่เดิม ซึ่งในอนาคตสามารถเพิ่มเป็นจุดท่องเที่ยวที่จัดให้มีกิจกรรมภายในสวนตามรูปแบบของการพัฒนาจุดท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่เกษตร ดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น ภาพที่ 4.81

ภาพที่ 4.81 แนวทางการใช้ที่ดินเพื่อรองรับการพัฒนาพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร

2) ย่านหัตถกรรมและผลผลิตทางการเกษตรแปรรูป

การกำหนดให้พื้นที่มุ่งเน้นการทำหัตถกรรมและผลผลิตทางการเกษตรแปรรูป รวมทั้ง เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ทำการเกษตรอย่างง่ายสำหรับผู้สนใจ เนื่องจากเป็นบริเวณที่อยู่ใกล้ตำแหน่งจุดรวมการท่องเที่ยวและเป็นย่านพักอาศัยที่ผู้คนในบริเวณดังกล่าวจะมีการรวมกลุ่มผลิตกันอยู่เดิม การกำหนดให้การทำหัตถกรรมและแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรอยู่ในย่านเดียวกันจะช่วยส่งเสริมการรับรู้เอกลักษณ์ของความเป็นย่านที่ชัดเจน และบริเวณนี้ถูกกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงข่ายการท่องเที่ยว

3) ย่านอาหาร

การกำหนดให้พื้นที่มุ่งเน้นการขายสินค้าประเภทอาหาร ในบริเวณ แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ (1) แบบซ็อกกลับ เป็นสินค้าประเภทผัก ผลไม้สด อาหารปรุงสำเร็จ อาหารแปรรูป เครื่องดื่ม น้ำสมุนไพร น้ำผักผลไม้สด ฯลฯ (2) แบบนั่งทานที่ร้าน ซึ่งสามารถนั่งชมทัศนียภาพของธรรมชาติ ย่านนี้ได้ กำหนดให้อยู่ในตำแหน่งที่เข้าถึงได้สะดวก ทั้งจากในชุมชนและภายนอก สามารถเดินทางผ่านเพื่อเข้ามาซื้อเฉพาะอาหารได้ การกำหนดให้สินค้าประเภทอาหารอยู่ในย่านเดียวกันจะช่วยส่งเสริมการรับรู้เอกลักษณ์ของย่านที่ชัดเจน ในอนาคตสามารถกำหนดเป็นย่านอาหารพื้นถิ่น ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวได้

5.2.4 แผนการบริหารจัดการและสิ่งสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร

1) แผนการบริหารจัดการการท่องเที่ยว

1. การจัดการด้านพลังงานเชื้อเพลิงและไฟฟ้า พิจารณาเลือกใช้พลังงานจากธรรมชาติและพลังงานทดแทน เช่น การใช้กังหันลม การใช้เซลล์พลังงานแสงอาทิตย์ การใช้กระเบื้องใส ฯลฯ เพื่อช่วยลดค่าใช้จ่ายและลดต้นทุนการผลิต เพื่อช่วยเพิ่มผลกำไรมากขึ้น
2. การจัดการขยะและน้ำทิ้ง มีการบำบัดและการจัดการแยกประเภทขยะ และการใช้ระบบหมุนเวียนการใช้ (Reuse) การใช้ซ้ำ (Renew) และการแปรรูปกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ (Recycle) ทั้งเศษอาหาร ขยะเปียกและขยะแห้ง โดยอาจนำไปทำปุ๋ยอินทรีย์ น้ำหมักปุ๋ยจุลินทรีย์ รวมทั้งน้ำทิ้งที่ผ่านการบำบัดแล้วเพื่อให้เกิดการหมุนเวียนกลับสู่ภาคเกษตรอีกครั้ง
3. การจัดทำแผนเพิ่มคุณค่าและมาตรฐานการบริการ เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาท่องเที่ยวในชุมชนนานขึ้นหรือกลับมาเที่ยวซ้ำอีก เช่น การเพิ่มหรือปรับปรุงแบบกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอโดยให้มีความสอดคล้องกับเทศกาลงานประเพณีของหมู่บ้าน การขยายเส้นทางท่องเที่ยวหรือเพิ่มประสบการณ์ระหว่างเส้นทางให้น่าสนใจแตกต่างจากเดิมตามช่วงฤดูกาลและมีความเชื่อมโยงกับการเกษตร การพัฒนาสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ใหม่ ฯลฯ
4. การพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยว เพื่อยกระดับผู้ให้บริการให้มีทักษะทัศนคติและความพร้อมสู่การบริการอย่างมีมาตรฐาน โดยมุ่งเน้นคนในชุมชน สมาชิกในครอบครัวเกษตรกรเป็นหลัก เพื่อส่งเสริมให้เกิดการประกอบการรายย่อยในครัวเรือน ทั้งภาคเกษตรและการท่องเที่ยว

5. การสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวเกี่ยวกับท้องถิ่นและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรปกครองท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมถึงวัด โรงเรียนในหมู่บ้าน และระหว่าง เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรด้วยกัน เพื่อร่วมกันวางแผน พัฒนา สนับสนุนและประเมินผลการท่องเที่ยว ตลอดจน ร่วมกันประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นให้มีมาตรฐานมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ควรวางแผนเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้คนกลุ่มต่างๆ ของหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เพื่อเสริมสร้าง เศรษฐกิจในครัวเรือนและความยั่งยืนแก่ชุมชน

6. การจัดการด้านความสะดวกและปลอดภัย ควรมีมาตรการดูแลความปลอดภัยในการเดินทางและทำกิจกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวทุกระดับ ทั้ง เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ ตลอดจนบริการท่องเที่ยวตั้งแต่เข้ามาในชุมชนจนกระทั่งออกจากชุมชน

7. การจัดการด้านความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ควรมีการประเมินผลของการบริการอย่างสม่ำเสมอเพื่อนำมาปรับปรุงและแก้ไขการบริการให้มีประสิทธิภาพ เพื่อความประทับใจและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวให้เกิดการบอกต่อและกลับมาเที่ยวอีก

8. การจัดการความสะอาด ความปลอดภัย และความเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นพื้นฐานสำคัญของจุดท่องเที่ยว และเส้นทางการท่องเที่ยวทั้งหมด

9. การจัดการด้านการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวต่อครั้งต่อวันสำหรับแหล่งท่องเที่ยวที่จำเป็นในบางจุดท่องเที่ยว และการควบคุมการพัฒนาสิ่งก่อสร้างในจุดท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวโดยรวมในชุมชน

10. กำหนดกฎกติกา ข้อควรปฏิบัติ ข้อห้ามที่ชัดเจนภายใต้ข้อตกลงและยอมรับร่วมกัน มีความโปร่งใส ตรวจสอบซึ่งกันและกันได้ เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวชุมชนมีความยั่งยืน

2) แผนสิ่งสนับสนุนการท่องเที่ยว (amenities)

1. สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่เป็นจุดรวม ได้แก่ จุดประชาสัมพันธ์และต้อนรับหลักเมื่อนักท่องเที่ยวมาถึงหมู่บ้าน ลานกิจกรรม พื้นที่จำหน่ายสินค้า (เช่น ผลผลิตจากชุมชน ของที่ระลึก อาหารและเครื่องดื่ม) ห้องน้ำ ป้ายให้ข้อมูล ที่จอดรถรวม ระบบบริการคนพิการ ฯลฯ ควรมีการออกแบบให้มีความเรียบง่ายสามารถนำไปใช้ได้ทุกพื้นที่ภายในหมู่บ้าน ใช้วัสดุท้องถิ่น ต้นทุนต่ำ ดูแลรักษาง่าย เอื้อให้ใช้งานได้โดยคนทุกเพศทุกวัย ตอบสนองการใช้งานดีและเหมาะสม เน้นการใช้วัสดุจากธรรมชาติ รวมทั้ง ควรจัดทำคู่มือแจกทั้งในรูปแบบรวมและแยกเฉพาะจุดท่องเที่ยวตามประเด็น

2. สินค้าและผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้แก่ 1) อาหารแปรรูปทางการเกษตร 2) หัตถกรรมพื้นเมืองฝีมือของเกษตรกร 3) ของใช้และของที่ระลึก 4) ผักสด ผลไม้สด ดอกไม้สด 5) ต้นพันธุ์ เมล็ดพันธุ์พืชและอุปกรณ์ทำการเกษตร 6) อาหารที่ผลิตและเตรียมในพื้นที่อย่างง่าย

เช่น ถั่ว-มันต้มน้ำ ข้าวโพดต้มน้ำ ผัก น้ำผลไม้ ฯลฯ โดยมีหลักการที่มุ่งเน้นให้ชุมชนเป็นเจ้าของและมีกระบวนการผลิตโดยคนในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ มีพื้นฐานมาจากต้นทุนและภูมิปัญญาในชุมชน

5.3 ตัวอย่างโครงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร

การเดินทางท่องเที่ยวจะกำหนดให้เป็นโครงข่ายแบบวนซ้ำเป็นหลัก ยกเว้นจุดที่ต้องวนกลับ (U-turn) เพื่อลดการข้ามถนนบ่อยและสะดวกในการจอดรถเพื่อเข้าสู่จุดท่องเที่ยว มี 3 เส้นทางดังนี้

1. โครงข่ายท่องเที่ยวแบบผสมผสานระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม ใช้เวลาท่องเที่ยวประมาณ 1.30 ชั่วโมง (ภาพที่ 4.82)
2. โครงข่ายท่องเที่ยวแบบธรรมชาติ ใช้เวลาท่องเที่ยวประมาณ 1 ชั่วโมง (ภาพที่ 4.83)
3. โครงข่ายท่องเที่ยวแบบวัฒนธรรม ใช้เวลาท่องเที่ยวประมาณ 45 นาที (ภาพที่ 4.84)

5.3.1 โครงข่ายท่องเที่ยวแบบผสมผสานระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม

- จุดเริ่มต้น ศาลาต้นไทร
- จุดแวะที่ 1 สวนผสมหรือสวนสมรม (แหล่งธรรมชาติ 20 นาที)
 - จุดผ่านที่ 1 กลุ่มซื้อ-ขายน้ำยางสด/แปลงผักพื้นที่จำกัด
 - จุดผ่านที่ 2 ทุ่งนาร้าง/ควนกลม
- จุดแวะที่ 2 สวนผสมหรือสวนสมรม (แหล่งธรรมชาติ 20 นาที)
 - จุดผ่านที่ 3 อุโมงค์ต้นยาง
- จุดแวะที่ 3 วัดภูเขาล้อม (แหล่งวัฒนธรรม 20 นาที)
 - จุดผ่านที่ 4 สวนป่าชุมชน/รร.บ้านควนจง/เขาลังกา/แปลงผักสวนครัว
- จุดสิ้นสุด ศาลาต้นไทร (ใช้เวลารวมทั้งสิ้น 1.30 ชั่วโมง)
 - จุดขยายตัวในอนาคต 1 สถานีรถไฟควนจง
 - จุดขยายตัวในอนาคต 2 น้ำตกหรือโตน

5.3.2 โครงข่ายท่องเที่ยวแบบธรรมชาติ

- จุดเริ่มต้น ศาลาต้นไทร
- จุดแวะที่ 1 สวนผสมหรือสวนสมรม (แหล่งธรรมชาติ 20 นาที)
 - จุดผ่านที่ 1 กลุ่มซื้อ-ขายน้ำยางสด/แปลงผักพื้นที่จำกัด
 - จุดผ่านที่ 2 ทุ่งนาร้าง/ควนกลม
- จุดแวะที่ 2 สวนผสมหรือสวนสมรม (แหล่งธรรมชาติ 20 นาที)
 - จุดผ่านที่ 3 อุโมงค์ต้นยาง
 - จุดผ่านที่ 4 วัดภูเขาล้อม

- จุดผ่านที่ 5 สวนป่าชุมชน/รร.บ้านควนจง/เขาลังกา/แปลงผักสวนครัว
 - จุดสิ้นสุด ศาลาดันไทร (ใช้เวลารวมทั้งสิ้น 1 ชั่วโมง)
- จุดขยายตัวในอนาคต 1 น้ำตกหรือโตน

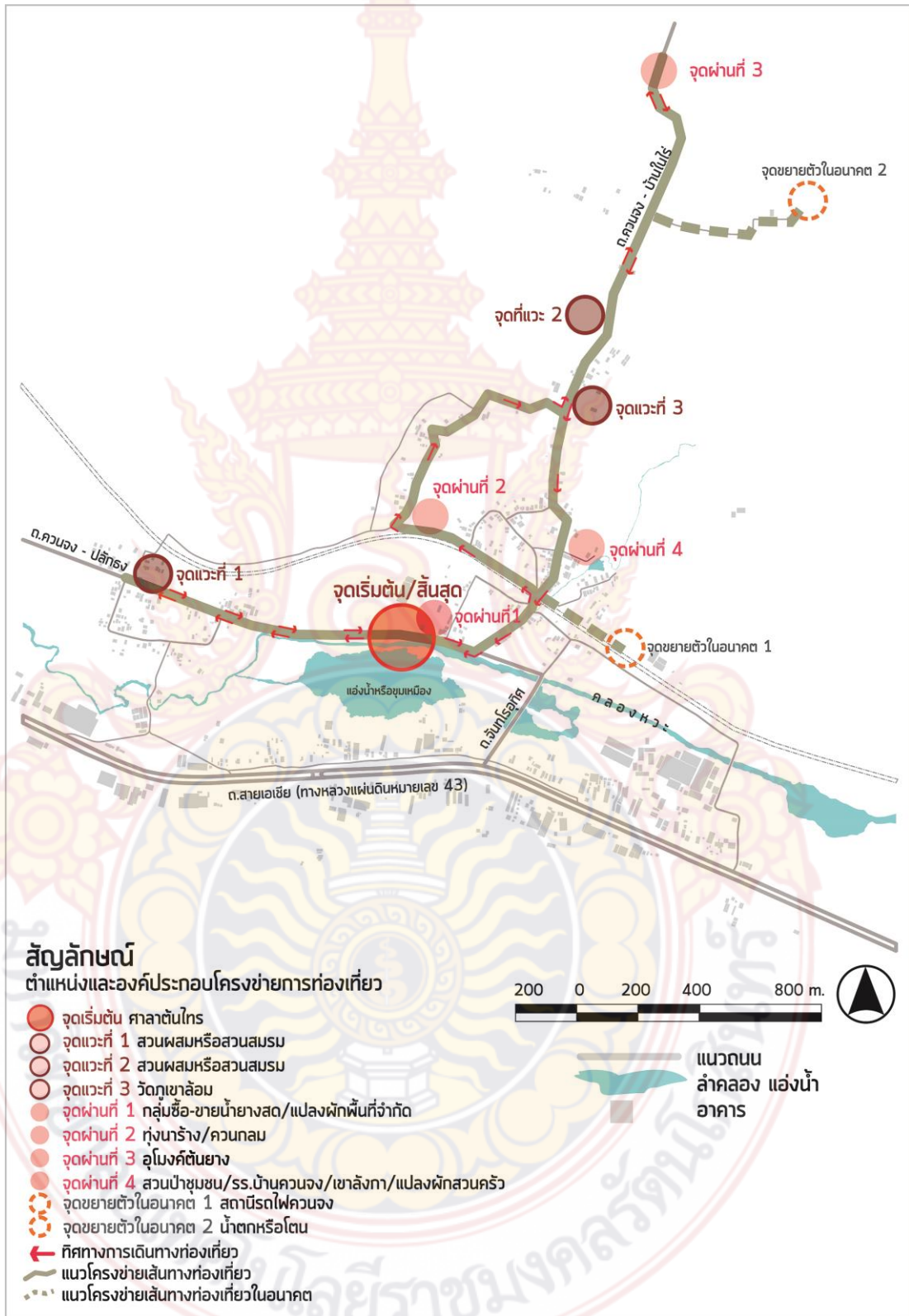
5.3.3 โครงข่ายท่องเที่ยวแบบวัฒนธรรม

- จุดเริ่มต้น ศาลาดันไทร
 - จุดผ่านที่ 1 กลุ่มซื้อ-ขายน้ำยางสด/แปลงผักพื้นที่จำกัด
 - จุดผ่านที่ 2 ทุ่งนาร้าง/ควนกลม
 - จุดผ่านที่ 3 สวนผสมหรือสวนสมรม
 - จุดผ่านที่ 4 อุโมงค์ต้นยาง
- จุดแวะที่ 1 วัดภูเขาล้อม (แหล่งวัฒนธรรม 30 นาที)
 - จุดผ่านที่ 5 สวนป่าชุมชน/รร.บ้านควนจง/เขาลังกา/แปลงผักสวนครัว
- จุดสิ้นสุด ศาลาดันไทร (ใช้เวลารวมทั้งสิ้น 45 นาที)
 - จุดขยายตัวในอนาคต 1 สถานีรถไฟควนจง

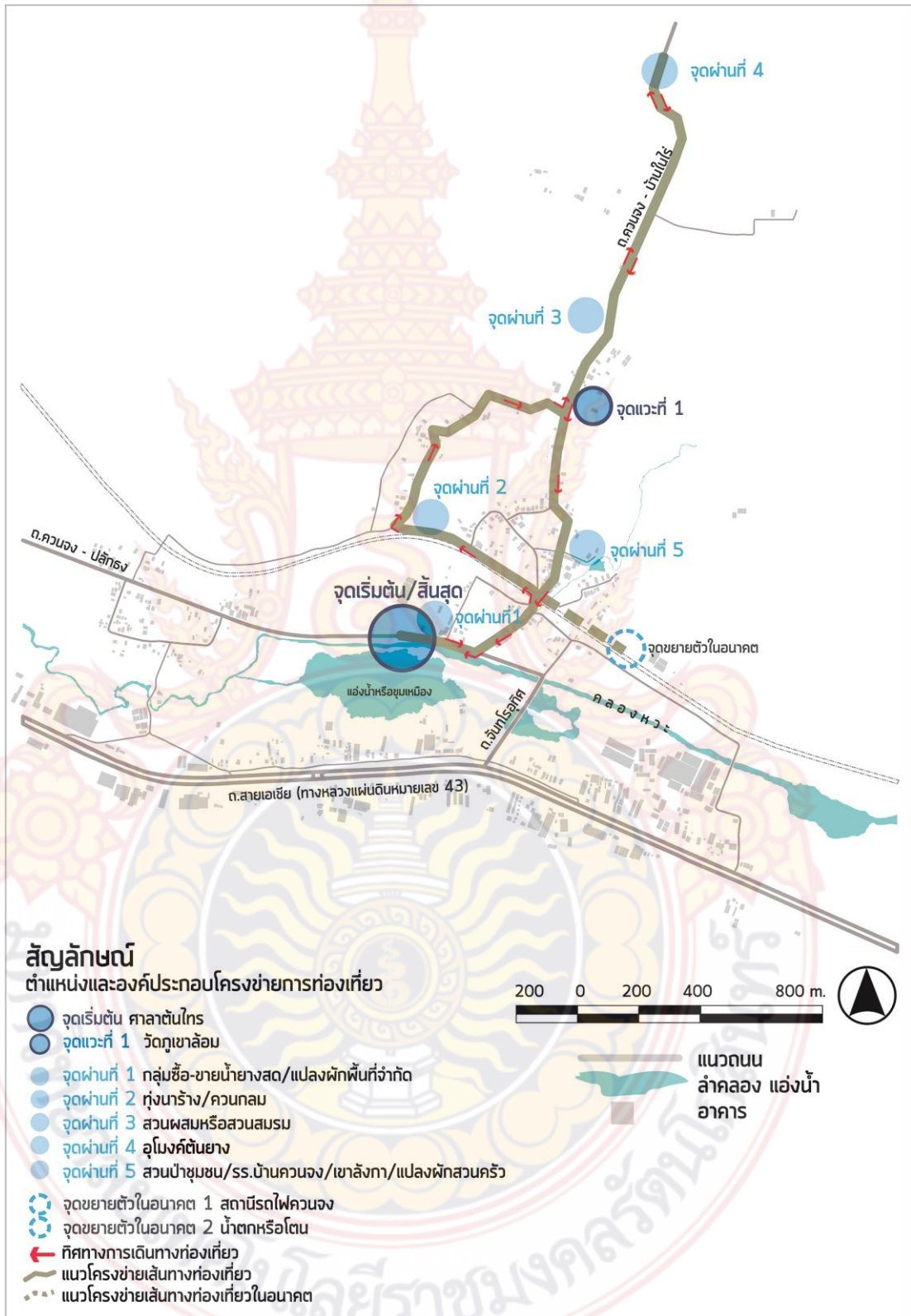
ตารางที่ 4.9 การเปรียบเทียบตัวอย่างโครงข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร 3 เส้นทาง

โครงข่ายท่องเที่ยวแบบผสมผสานระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม	โครงข่ายท่องเที่ยวแบบธรรมชาติ	โครงข่ายท่องเที่ยวแบบวัฒนธรรม
ใช้เวลาท่องเที่ยวประมาณ 1.30 ชั่วโมง	ใช้เวลาท่องเที่ยวประมาณ 1 ชั่วโมง	ใช้เวลาท่องเที่ยวประมาณ 45 นาที
● จุดเริ่มต้น ศาลาดันไทร ● จุดแวะที่ 1 สวนผสมหรือสวนสมรม (แหล่งธรรมชาติ 20 นาที) ○ จุดผ่านที่ 1 กลุ่มซื้อ-ขายน้ำยางสด/แปลงผักพื้นที่จำกัด ○ จุดผ่านที่ 2 ทุ่งนาร้าง/ควนกลม ● จุดแวะที่ 2 สวนผสมหรือสวนสมรม (แหล่งธรรมชาติ 20 นาที) ○ จุดผ่านที่ 3 อุโมงค์ต้นยาง ● จุดแวะที่ 3 วัดภูเขาล้อม (แหล่งวัฒนธรรม 20 นาที) ○ จุดผ่านที่ 4 สวนป่าชุมชน/รร.บ้านควนจง/เขาลังกา/แปลงผักสวนครัว ● จุดสิ้นสุด ศาลาดันไทร ○ จุดขยายตัวในอนาคต 1 สถานีรถไฟควนจง ○ จุดขยายตัวในอนาคต 2 น้ำตกหรือโตน	● จุดเริ่มต้น ศาลาดันไทร ● จุดแวะที่ 1 สวนผสมหรือสวนสมรม (แหล่งธรรมชาติ 20 นาที) ○ จุดผ่านที่ 1 กลุ่มซื้อ-ขายน้ำยางสด/แปลงผักพื้นที่จำกัด ○ จุดผ่านที่ 2 ทุ่งนาร้าง/ควนกลม ● จุดแวะที่ 2 สวนผสมหรือสวนสมรม (แหล่งธรรมชาติ 20 นาที) ○ จุดผ่านที่ 3 อุโมงค์ต้นยาง ○ จุดผ่านที่ 4 วัดภูเขาล้อม ○ จุดผ่านที่ 5 สวนป่าชุมชน/รร.บ้านควนจง/เขาลังกา/แปลงผักสวนครัว ● จุดสิ้นสุด ศาลาดันไทร ○ จุดขยายตัวในอนาคต 1 น้ำตกหรือโตน	● จุดเริ่มต้น ศาลาดันไทร ○ จุดผ่านที่ 1 กลุ่มซื้อ-ขายน้ำยางสด/แปลงผักพื้นที่จำกัด ○ จุดผ่านที่ 2 ทุ่งนาร้าง/ควนกลม ○ จุดผ่านที่ 3 สวนผสมหรือสวนสมรม ○ จุดผ่านที่ 4 อุโมงค์ต้นยาง ● จุดแวะที่ 1 วัดภูเขาล้อม (แหล่งวัฒนธรรม 30 นาที) ○ จุดผ่านที่ 5 สวนป่าชุมชน/รร.บ้านควนจง/เขาลังกา/แปลงผักสวนครัว ● จุดสิ้นสุด ศาลาดันไทร (ใช้เวลารวมทั้งสิ้น 45 นาที) ○ จุดขยายตัวในอนาคต 1 สถานีรถไฟควนจง

ที่มา : สรุปผลโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 4.82 ตัวอย่างโครงข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรแบบผสมผสาน
ระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม

ภาพที่ 4.84 ตัวอย่างโครงข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรแบบวัฒนธรรม

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและเสนอแนะ

ในส่วนนี้เป็นการสรุปผลที่ได้จากการศึกษาตัวแปร ทั้งในประเด็นโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม ตลอดจนการวิเคราะห์ข้อมูลผ่านโครงข่ายเชิงฐานพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา ตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ได้กำหนดไว้ จากนั้นจึงเป็นการอภิปรายผล และเสนอแนะแนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจงที่สามารถรองรับการขยายตัวและความเป็นเมืองในอนาคต

1. สรุปผลการวิจัย

จากการดำเนินการวิจัย สามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ ดังนี้

1.1 ลักษณะทางกายภาพ สังคมวัฒนธรรมของชาวสวนในหมู่บ้านควนจง ที่เกี่ยวข้องกับจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา มีประเด็นสำคัญสรุปได้ ดังนี้

1) ลักษณะทางกายภาพ

1. สภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐาน หมู่บ้านควนจง จัดอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นที่ราบแคบยาวจากการถูกขนาบด้วยแนวภูเขาสูงต่ำ มีลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศเอื้อต่อการทำเกษตรกรรม ได้แก่ สวนยาง สวนผลไม้ผสมผสาน พืชผักสวนครัว สมุนไพรและไม้ยืนต้นอื่นๆ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สวนยางพาราและทำสวนผลไม้แบบผสมผสาน องค์ประกอบทางธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ เขาลังกา ควนกลม ลำคลองและลำธาร ธารน้ำตก แอ่งน้ำหรือขุมเหมือง ทุ่งนาไร่หรือป่าพรุ และสวนป่าชุมชน นับเป็นองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐานสำคัญที่ส่งผลต่อการจัดการพื้นที่ ในรูปแบบของอาคารบ้านเรือน ถนนหนทางและการใช้ที่ดินเพื่อดำรงชีพ การรวมกลุ่มและการกระจายตัวของกิจกรรมต่างๆ ทั้งการอยู่อาศัย การทำเกษตรกรรม การแลกเปลี่ยนซื้อขาย การเดินทาง เป็นต้น

2. การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารสำคัญในชุมชน มีการใช้ประโยชน์ที่ดินหลักภายในชุมชน 6 ประเภท คือ (1) ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย (2) ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมและพาณิชยกรรมกึ่งพักอาศัย (3) ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม (4) ที่ดินประเภทอุตสาหกรรม (5) ที่ดินประเภทสถาบันราชการ การสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ (6) ที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย มีการใช้ประโยชน์อาคารสำคัญภายในชุมชน ได้แก่ วัดควนจงหรือวัดเขาล้อม (วัดภูเขาล้อม) ที่พักสงฆ์วังมะพร้าว โรงเรียนบ้านควนจงและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านควนจง ศาลาดันไทร สถานีรถไฟควนจง (เดิม) อาคารเอนกประสงค์ เรือนไทยภาคใต้

3. รูปแบบพื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจร ภายในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นเส้นทางสัญจรทางบกหรือถนน ประกอบด้วยถนนสายประธาน ถนนสายหลัก ถนนสายรอง และถนนสายย่อย โดยถนนสายหลักและสายรองมีความสำคัญในการเชื่อมโยงบริเวณต่างๆ ทั้งภายในหมู่บ้านและบริเวณภายนอกที่มีอาณาเขตติดต่อกันให้สามารถเดินทางได้อย่างสะดวก ถนนสายย่อยบางเส้นทางถูกใช้เป็นเส้นทางลัดของคนในชุมชนโดยเฉพาะ ซึ่งชาวสวนจะใช้เมื่อเดินทางไปกรีดยางและขนส่งผลผลิตน้ำยางมาจากสวน นอกจากนี้ยังมีเส้นทางรถไฟและลำคลองซึ่งถือเป็นพื้นที่ว่างสาธารณะรูปแบบหนึ่ง แต่ไม่ได้ใช้สัญจรภายในหมู่บ้าน

2) ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม

1. ลักษณะผู้คนและบทบาทหน้าที่ในชุมชน การประกอบอาชีพ อาชีพหลัก คือ ทำสวนยางพารา อาชีพรอง คือ สวนผลไม้และผักสวนครัว และอาชีพอันดับ 3 คือ รับจ้าง, ค้าขาย, รับราชการ เกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้จากการทำสวนยางพาราและสวนผสม ในหมู่บ้านมีการแบ่งบทบาทหน้าที่โดยดำเนินการในรูปแบบคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการที่ปรึกษา มีการกำหนดกฎระเบียบประจำหมู่บ้าน และนโยบายของหมู่บ้าน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้านมีการจัดตั้งคณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชน

2. ด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวสวนยาง วิถีชีวิตชาวสวนดำเนินชีวิตไปตามช่วงฤดูกาลในการทำสวนยางพาราเป็นสำคัญ โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วงฤดู ได้แก่ ฤดูร้อนกับฤดูฝน และมีวัฒนธรรมประเพณีที่ชาวสวนสืบทอดกันมาและมีกิจกรรมในท้องถิ่นที่ถือปฏิบัติ ในช่วงที่มีงานประเพณีชาวสวนยางจะวางแผนการกรีดยางไว้ล่วงหน้าเพื่อให้สามารถงดการกรีดยางได้ตรงกับวันที่มีการจัดงาน และในบางเทศกาลตรงกับช่วงที่ชาวสวนงดกรีดยางตามฤดูกาล ประกอบด้วย ประเพณีทำบุญตักบาตรขึ้นปีใหม่ ทำบุญทานไฟ ประเพณีสงกรานต์และรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ ทำบุญอุทิศในวันครบรอบการละสังขารของหลวงพ่อบุญจิตต์ จิตวิโร ประเพณีทำบุญวันว่าง ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีทำบุญวันสารทเดือนสิบ ประเพณีทำบุญทอดกฐินสามัคคี และประเพณีลอยกระทง เป็นต้น นอกจากนี้ วัฒนธรรมเพาะปลูกได้สั่งสมและสืบทอดมาจนเกิดความเชี่ยวชาญ กลายเป็นภูมิปัญญาเฉพาะตัวบุคคลขึ้นในหลายด้าน เช่น การทำอาหารพื้นบ้านภาคใต้ การทำงานฝีมือ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ เป็นต้น

3. เครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจชาวสวน ในหมู่บ้านควนจง มีการรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการจะอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลและสนับสนุนจากภาครัฐ ส่วนกลุ่มที่จัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการจะเกิดจากความสมัครใจของสมาชิกเอง ซึ่งกลุ่มที่สำคัญได้แก่ กลุ่มซื้อขายน้ำยางสด เป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของชาวสวนยางในหมู่บ้าน มีจำนวน 3 กลุ่ม โดยรวมกลุ่มกันภายในเครือข่าย บ้านใกล้เคียงและความคุ้นเคยจากการเป็นคนหมู่บ้านเดียวกัน นอกจากนี้ มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมเฉพาะกิจบางอย่างที่ขยายผลมาจากกิจกรรมหลักอีกด้วย เช่น กลุ่มปลูกผักสวนครัว เป็นต้น

4. ประเภทผลผลิตและรูปแบบระบบการผลิตทางการเกษตร ผลผลิตทางการเกษตร ในหมู่บ้านควนจงสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภทหลัก คือ ผลผลิตจากยางพาราและผลผลิตจากพืชพรรณ อื่นๆ ได้แก่ ผักสวนครัว พืชสมุนไพร ผลไม้ ส่วนระบบการผลิตทางการเกษตร 4 ประเภท คือ 1. ระบบการผลิตยางพารา 2. ระบบการผลิตแบบสวนผสมหรือสวนสมรม 3. ระบบการผลิตแบบแปลงผักสวนครัวและ พืชสมุนไพร 4. ระบบการผลิตแบบแปลงผักในพื้นที่จำกัด

3) ปัจจัยภายนอก

1. นวัตกรรมและเทคโนโลยี ส่งผลให้วิถีชีวิตแบบเรียบง่ายและพึ่งพาตนเองของ ชาวสวนเปลี่ยนแปลงไป บางสถานการณ์ช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นเกิดความสะดวกสบาย ความรวดเร็ว ทั้งในการทำสวน การขนส่งและซื้อขายผลผลิต การเดินทาง การติดต่อสื่อสาร ฯลฯ แต่ในบางสถานการณ์ได้ ส่งผลให้บรรยากาศความเป็นสังคมเกษตรกรรม รวมทั้งภูมิทัศน์โดยรวมในชุมชนมีสิ่งแปลกปลอมมากขึ้น เช่น ป้ายโฆษณาไวน์ล อาคารรูปร่างรูปทรงแปลกแยกจากสภาพแวดล้อมเดิม เป็นต้น อีกทั้งความ เจริญก้าวหน้ายังส่งผลให้อาชีพการทำเกษตรกรรมและพื้นที่ทำเกษตรกรรมมีแนวโน้มลดลงอีกด้วย

2. แผนพัฒนาของภาครัฐและท้องถิ่น แผนและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ของหมู่บ้าน ได้แก่ การฝึกอบรมให้กลุ่มผู้นำได้ความรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวชุมชน เข้าใจถึง แนวทางความสำเร็จของโครงการชุมชนท่องเที่ยว การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ภาคใต้ การศึกษาดูงานในพื้นที่ต่างๆ โดยในปัจจุบันอยู่ในช่วงการขับเคลื่อนตามนโยบายของรัฐบาลในโครงการ “ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี” ระดับตำบล ในหมู่บ้านมีการจัดตั้งคณะกรรมการด้านการท่องเที่ยวขึ้น ภายใต้อุดมการณ์การการท่องเที่ยวชุมชน รวมทั้ง งบประมาณที่สนับสนุนการพัฒนาลักษณะทาง กายภาพและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

1.2 ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการ จัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง อำเภอ นาทม่อม จังหวัดสงขลา มีประเด็นสำคัญสรุปได้ ดังนี้

1) ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่ (Spatial Configuration Model)

1. ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration value) เมื่อพิจารณาผลการ วิเคราะห์โครงข่ายเชิงฐานทั้ง 2 ขอบเขต (ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและบริเวณหมู่บ้าน) มีข้อสังเกต ว่า ศักยภาพการเข้าถึงระดับรวม (global integration value) ของทั้ง 2 ขอบเขต มีความใกล้เคียงกันโดย พบว่า บริเวณถนนสายหลักในหมู่บ้าน (ถนนควนจง-ปลักธง) มีศักยภาพสูง (ดังปรากฏเส้นสีแดง) ต่อเนื่องไป ยังถนนสายหลักที่เข้าสู่ใจกลางหมู่บ้าน (ถนนควนจง-บ้านในไร่) ส่วนบริเวณอื่นๆ มีศักยภาพปานกลาง-ต่ำ (ปรากฏเส้นสีเหลือง-เขียว-ฟ้า) ซึ่งให้เห็นถึงความสอดคล้องของผลการวิเคราะห์ที่มีแนวโน้มว่า ทั้งคนใน หมู่บ้านและคนนอกมักใช้ถนนสายหลักสายดังกล่าวในการสัญจรผ่าน มากกว่าเส้นทางอื่นๆ จึงนับเป็นถนน สายสำคัญที่มีระดับการสัญจรสูงและมีการเชื่อมต่อกับเส้นทางอื่นๆ ในระบบมากที่สุด

2. ศักยภาพการเข้าถึงระดับเฉพาะ (local integration value) ผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัมพันธ์ฐานทั้ง 2 ขอบเขต (ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและบริเวณหมู่บ้าน) ในระดับเฉพาะ พบว่า บริเวณที่มีศักยภาพในการมองเห็นและเข้าถึงสูงจะอยู่บริเวณถนนสายหลักในหมู่บ้าน (ถนนควนจง-ปลักธง) แต่อยู่คนละตำแหน่งของถนน และยังพบว่า ผลการวิเคราะห์ในระดับเฉพาะ (ขอบเขตครอบคลุมพื้นที่หมู่บ้าน) มีศักยภาพการเข้าถึงใกล้เคียงกับระดับรวม กล่าวคือ มีเส้นทางบางส่วนที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง-ค่อนข้างสูง เช่น บางส่วนของถนนควนจง-บ้านโนไร่ ตรงช่วงที่ต่อเนื่องกับถนนควนจง-ปลักธง ส่วนบริเวณอื่นๆ มีศักยภาพปานกลาง-ต่ำ (ปรากฏเส้นสีเหลือง-เขียว-ฟ้า) มีแนวโน้มว่าบริเวณถนนควนจง-ปลักธงจะเป็นศูนย์กลางของย่านนั้นๆ ซึ่งสอดคล้องกับการกระจุกตัวของถนนที่หนาแน่นกว่าบริเวณอื่นในระบบ

3. ศักยภาพความเชื่อมต่อ (connectivity) ผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัมพันธ์ฐานทั้ง 2 ขอบเขต (ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและบริเวณหมู่บ้าน) ในระดับความเชื่อมต่อ พบว่า บริเวณที่มีระดับความเชื่อมต่อสูงสุดของระบบ คือ ถนนจันทโรรุทิต ที่ติดต่อกับถนนปลักธง-ควนจง ซึ่งมีระดับความเชื่อมต่อค่อนข้างสูง โดยทั้ง 2 เส้นทางนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงข่ายถนนสายหลักของหมู่บ้าน

จากการเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัมพันธ์ฐานครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและบริเวณหมู่บ้าน ซึ่งให้เห็นถึงความสอดคล้องของผลการวิเคราะห์ว่า ถนนสายหลัก ได้แก่ ถนนควนจง-ปลักธง มีแนวโน้มที่จะมีศักยภาพสูงมากที่สุดจากทั้งระบบ จากผลการวิเคราะห์ ทั้ง 3 ระดับ

2) ลักษณะเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรม (Socio-Cultural Characteristic's)

ลักษณะเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรม มาจากการนำข้อมูลองค์ประกอบสำคัญเชิงพื้นที่และองค์ประกอบสำคัญด้านเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม มาวิเคราะห์และคัดเลือกเพื่อกำหนดเป็น “มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น” (Local Socio-Cultural Heritage) ใน 2 ลักษณะ คือ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible heritage) และมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible heritage) โดยจำแนกคุณค่ามรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่

1. **คุณค่าด้านประวัติศาสตร์** ประกอบด้วย วัดภูเขาล้อม สำนักสงฆ์วังมะพร้าว โรงเรียนบ้านควนจง ศาลาต้นไทร (หลาดต้นไทร) สถานีรถไฟควนจง เรือนไทยภาคใต้ เขาลังกา นับเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ทั้งหมด

2. **คุณค่าด้านธรรมชาติ** ประกอบด้วย วัดภูเขาล้อม ศาลาต้นไทร (หลาดต้นไทร) เขาลังกา ควนกลม คลองหวะ น้ำตกหรือโตน แอ่งน้ำหรือขุมเหมือง ทุ่งนาไร่หรือป่าพรุ สวนป่าชุมชน อุโมงค์ต้นยางพารา สวนผสมหรือสวนสมรม สวนครัวและพืชสมุนไพร แปลงปลูกผักในพื้นที่จำกัด นับเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ทั้งหมด

3. **คุณค่าด้านประเพณีวัฒนธรรม** ประกอบด้วย วัดภูเขาล้อม สำนักสงฆ์วังมะพร้าว ศาลาต้นไทร (หลาดต้นไทร) เขาลังกา นับเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ส่วนประเพณีทำบุญตักบาตรขึ้นปีใหม่ ประเพณีทำบุญทานไฟ ประเพณีสงกรานต์และรดน้ำผู้สูงอายุ ประเพณีทำบุญอุทิศในวันครบรอบการ

ละสังขารของหลวงพ่อมหาจิตต์ จิตวโร ประเพณีทำบุญวันว่าง ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีทำบุญวันสารทเดือนสิบ ประเพณีทำบุญทอดกฐินสามัคคี ประเพณีลอยกระทง ประเพณีบวชน้ำมัน บนมเขาลังกา นับเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

4. คุณค่าด้านวิถีชีวิต ประกอบด้วย อาคารเอนกประสงค์ สวนผสมหรือสวนสมรม สวนครัวและพืชสมุนไพร แปลงปลูกผักในพื้นที่จำกัด ที่ทำการกลุ่มซื้อ-ขายน้ำยางสด นับเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้

5. คุณค่าด้านอาหาร ประกอบด้วย ประเพณีทำบุญทานไฟ ประเพณีทำบุญวันว่าง ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีทำบุญวันสารทเดือนสิบ ประเพณีทำบุญทอดกฐินสามัคคี นับเป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

3) ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างศักยภาพการเข้าถึงและมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น

จากผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างศักยภาพการเข้าถึงและมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น สรุปได้ว่า ถนนจันทโรสุทิศ บรรจบกับถนนควนจง-ปลักธง โดยมีตำแหน่งของสะพานข้ามคลองหะเป็นตัวเชื่อม เป็นตำแหน่งที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง มีการกระจุกตัวของตำแหน่งมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นหลายประเภท ทั้งรูปแบบที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ทั้งที่มีความโดดเด่นทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์ เช่น ควนกลม คลองหะ ศาลาต้นไทร ฯลฯ ส่วนบริเวณใจกลางหมู่บ้านเป็นตำแหน่งที่มีศักยภาพสูงต่อเนื่องมา และมีมรดกวัฒนธรรมตั้งอยู่เช่นกัน โดยเฉพาะโรงเรียนบ้านควนจง ซึ่งเป็นทั้งสถานศึกษาและสถานที่สำหรับทำกิจกรรมของคนในหมู่บ้านในบางโอกาส อีกทั้งยังสอดคล้องกับการมีย่านร้านค้ามาเกาะตัวอยู่ใกล้ๆ โรงเรียน ต่อเนื่องกันบนเส้นทางถนนควนจง-บ้านไร่เป็นอีกบริเวณที่มีมรดกวัฒนธรรมสำคัญตั้งอยู่ได้แก่ วัดภูเขาล้อม อันเป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์และเป็นแหล่งรวมคุณค่าด้านประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญ โดยมีตำแหน่งอยู่บนเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงปานกลาง ส่วนบริเวณทั่วไปพบว่า มีมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าด้านธรรมชาติกระจายอยู่ ส่วนใหญ่จะอยู่ในตำแหน่งที่มีศักยภาพการเข้าถึงปานกลาง-ต่ำ เนื่องจากถูกแวดล้อมด้วยพื้นที่เกษตรกรรม

ชี้ให้เห็นว่า ลักษณะโครงข่ายเชิงสัมพันธ์ในระดับรวม มรดกวัฒนธรรมได้กระจายอยู่บนเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง-ค่อนข้างสูง-ปานกลาง ซึ่งเป็นเส้นทางที่ทั้งคนในชุมชนใช้เดินไปยังบริเวณต่างๆ และคนภายนอกใช้เป็นทางผ่าน เนื่องจากมีความเชื่อมต่อกับเส้นทางอื่นๆ ในระบบ จึงมีความเป็นไปได้ที่จะกำหนดโครงข่ายเส้นทางกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของชาวสวนยางพาราตามตำแหน่งที่มีมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วยศักยภาพการเข้าถึงในระดับรวม เพื่อให้การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเกิดขึ้นบนถนนสายหลักและสายรอง ซึ่งไม่ส่งผลกระทบต่อการอยู่อาศัยและดำเนินชีวิตปกติของชาวสวนในหมู่บ้าน และเป็นการใช้ทรัพยากรซึ่งเป็นต้นทุนเดิมที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในเบื้องต้น

1.3 การจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง

1) แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรขั้นต้น

1. การใช้เทคนิค SWOT Analysis วิเคราะห์สภาพการณ์ (Situation Analysis) ของชุมชน มีข้อสรุปว่า **จุดแข็งของชุมชน** คือ ความเป็นได้เปรียบด้านตำแหน่งที่ตั้ง มีสภาพภูมิศาสตร์และองค์ประกอบทางธรรมชาติที่ดี มีมรดกทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวสวนยาง มีความสะดวกของโครงข่ายถนนที่สามารถเข้าสู่ชุมชนได้หลายเส้นทาง **จุดอ่อน** คือ องค์ประกอบเชิงพื้นที่และสภาพแวดล้อมโดยรวมยังขาดการดูแล ไม่มีมาตรการควบคุมสิ่งก่อสร้างชั่วคราวบนพื้นที่สาธารณะ การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ไม่มีสถานพยาบาลรองรับ และไม่มีระบบขนส่งสาธารณะในการเดินทางเข้าสู่ชุมชน **โอกาส** คือ แนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เชิงวัฒนธรรม เชิงเกษตรกรรม รวมถึง แนวโน้มการดูแลสุขภาพได้รับความนิยมนำสูงขึ้น จึงเหมาะกับชุมชนเกษตรกรรม หน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่น มีนโยบายสนับสนุนให้ชุมชนได้รับการพัฒนา ซึ่งนำไปสู่การเตรียมความพร้อมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว **ภัยคุกคาม** คือ แนวโน้มประชากรสูงอายุมีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้น การขยายตัวของสิ่งก่อสร้างและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินจากเกษตรกรรมเป็นประเภทอื่น ราคาผลผลิตตกต่ำ ส่งผลให้ชาวสวนยางมีแนวโน้มเปลี่ยนอาชีพการทำเกษตรกรรมไปประกอบอาชีพอื่น การขายที่ดินทำเกษตรกรรมให้คนนอกและนายทุน การเวนคืนพื้นที่เพื่อจัดทำสาธารณูปโภคสาธารณูปการ ส่งผลให้พื้นที่เกษตรกรรมลดลงและทำลายระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ ส่งผลให้วิถีชีวิตแบบเรียบง่ายและพึ่งพาตนเองเปลี่ยนไป รวมทั้งวัสดุใหม่ๆ ส่งผลให้ภูมิทัศน์ในชุมชนแปลกแยกจากสภาพแวดล้อมเดิม

2. การกำหนดแนวคิด วิสัยทัศน์ เป้าหมาย และแนวทาง แนวคิดและวิสัยทัศน์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา คือ **“มา-เรียน-รู้-ดู-คนและชุมชน (Come - Learn - Knowledge - See - Inhabitant & Community)”** มีความหมายโดยรวมว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง มีแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยให้อิสระแก่ผู้มาเยือนได้ท่องเที่ยวเรียนรู้ตามอัธยาศัย ภายใต้แนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนยังรักษามรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นทั้ง สภาพแวดล้อม ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวสวน อันเป็นอัตลักษณ์ดั้งเดิมไว้ ควบคู่กับการเสริมอัตลักษณ์ที่มีอยู่ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น เพื่อให้หมู่บ้านควนจงยังคงความเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ร่วมสมัยที่มีความยั่งยืน การกำหนดเป้าหมายและแนวทางประกอบด้วย 1) เตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวในทุกจุดท่องเที่ยวและจุดรวม 2) สร้างความเชื่อมโยงระหว่างจุดท่องเที่ยว 3) พัฒนาและส่งเสริมเอกลักษณ์ของย่านที่มีการท่องเที่ยวให้เด่นชัด

2) แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรขั้นสมบูรณ์

ประกอบด้วย 4 แผนงาน คือ 1. แผนพัฒนาจุดท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว 2. แผนพัฒนาโครงข่ายเส้นทางและวิธีการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว 3. แผนการใช้ที่ดินเพื่อการท่องเที่ยว 4. แผนบริหารจัดการและสิ่งสนับสนุนการท่องเที่ยว มีรายละเอียด ดังนี้

1. แผนพัฒนาจุดท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย

1) การพัฒนาจุดท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่เกษตร ได้แก่ (1) “สวนผสมหรือสวนผสม” มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวหลัก “สวนครัวและพืชสมุนไพร” และ “แปลงปลูกผักในพื้นที่จำกัด” มีศักยภาพเป็นจุดท่องเที่ยวรอง พื้นที่สวนผสมควรแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 โซน คือ ส่วนสาธารณะ (public area) ส่วนกึ่งส่วนตัว (semi private area) ส่วนตัว (private area) และส่วนบริการ (service area) รูปแบบกิจกรรมในสวนผสม คือ (1) กิจกรรมประเภทการแสดงหรือสาธิต (2) กิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมในระยะสั้น (3) กิจกรรมประเภทการอบรมให้ความรู้

2) การพัฒนาจุดท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติ ได้แก่ “ศาลาต้นไทร คลองหะ ทุ่งนาร้างหรือป่าพรุ อุโมงค์ต้นยางพารา ควนกลม” มีศักยภาพพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวหลัก ส่วนจุดอื่นๆ มีศักยภาพเป็นจุดท่องเที่ยวรอง พื้นที่ธรรมชาติควรแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 โซน ได้แก่ ส่วนสาธารณะ (public area) ส่วนบริการ (service area) ส่วนหวงห้าม (restrict area)

3) การพัฒนาจุดท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ทางวัฒนธรรม ได้แก่ “ศาลาต้นไทร” กำหนดให้เป็นจุดรวมหลัก “วัดภูเขาล้อม” มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวหลัก “โรงเรียนบ้านควนจง เขาลังกาและเรือนไทย” กำหนดให้เป็นจุดหนึ่งบนเส้นทางท่องเที่ยวแต่ไม่ต้องมีการแวะ “ศาลาต้นไทร” กำหนดเป็นจุดรวมหลัก ควรแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 โซน ได้แก่ (1) ส่วนสาธารณะ (public area) (2) ส่วนบริการ (service area) (3) ส่วนหวงห้าม (restrict area) รูปแบบกิจกรรมในพื้นที่สำคัญทางวัฒนธรรม ได้แก่ (1) กิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมทำกิจกรรมตามประเพณีในหมู่บ้าน (2) กิจกรรมค้าขายในรูปแบบตลาดนัดสินค้าชุมชน

2. แผนพัฒนาโครงข่ายเส้นทางและวิธีการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย (1) การพัฒนาโครงข่ายเส้นทางท่องเที่ยว ได้แก่ กำหนดโครงข่ายการท่องเที่ยว 3 เส้นทาง คือ โครงข่ายท่องเที่ยวทางธรรมชาติอย่างเดียว โครงข่ายท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างเดียว และโครงข่ายท่องเที่ยวแบบผสมผสานระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม (2) กำหนดแผนการพัฒนาจุดท่องเที่ยวเพิ่มเติมในอนาคต (3) กำหนดรายละเอียดทริปท่องเที่ยว

3. แผนการใช้ที่ดินเพื่อการท่องเที่ยว มุ่งเน้นการใช้ที่ดินเพื่อดึงดูดกิจกรรมทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวเป็นหลัก พิจารณาจากรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน กิจกรรมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ร่วมกับศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่บริเวณนั้นๆ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ 1) ย่านเกษตรกรรม 2) ย่านหัตถกรรมและผลผลิตทางการเกษตรแปรรูป 3) ย่านอาหาร

4. แผนบริหารจัดการและสิ่งสนับสนุนการท่องเที่ยว

1) แผนการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ประกอบด้วย การจัดการด้านพลังงานเชื้อเพลิงและไฟฟ้า การจัดการขยะและน้ำทิ้ง การจัดทำแผนเพิ่มคุณค่าและมาตรฐานการบริการ การพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยว การสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่นและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง การจัดการด้านความสะดวกและปลอดภัย การจัดการด้านความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว การจัดการความสะอาด ความปลอดภัย และความเป็นระเบียบเรียบร้อย การจัดการด้านการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับจำนวนนักท่องเที่ยว และการกำหนดกฎกติกาและข้อควรปฏิบัติ

2) แผนสิ่งสนับสนุนการท่องเที่ยว ประกอบด้วย สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่เป็นจุดรวม สินค้าและผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

3) ตัวอย่างโครงข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร

การกำหนดโครงข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร มีรูปแบบการเดินทางท่องเที่ยวให้เป็นแบบวนซ้าย ยกเว้นจุดที่ต้องวนกลับ (U-turn) เพื่อลดการข้ามถนนบ่อยและสะดวกในการจอดรถเพื่อเข้าสู่จุดท่องเที่ยว มี 3 เส้นทาง คือ 1. โครงข่ายท่องเที่ยวแบบผสมผสานระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม ใช้เวลาท่องเที่ยวประมาณ 1.30 ชั่วโมง 2. โครงข่ายท่องเที่ยวแบบธรรมชาติ ใช้เวลาท่องเที่ยวประมาณ 1 ชั่วโมง 3. โครงข่ายท่องเที่ยวแบบวัฒนธรรม ใช้เวลาท่องเที่ยวประมาณ 45 นาที

2. การอภิปรายผลการวิจัย

จากสรุปผลการวิจัย สามารถอภิปรายผลและตอบคำถามการวิจัยที่ได้กำหนดไว้ดังนี้

2.1 ลักษณะเชิงพื้นที่และลักษณะสังคมวัฒนธรรมของหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา เป็นอย่างไร มีปัจจัยใดที่เกี่ยวข้องบ้าง?

สภาพทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบที่ตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านควนจง มีลักษณะเป็นที่ราบแคบยาวจากการถูกขนาบด้วยแนวภูเขาสูงต่ำ มีลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศเอื้อต่อการทำเกษตรกรรมเป็นหลัก องค์ประกอบทางธรรมชาติหลายอย่างที่ส่งเสริมให้พื้นที่มีลักษณะโดดเด่น เช่น คลองและลำธาร ภูเขา น้ำตก แอ่งน้ำ เป็นต้น การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารสำคัญ คือ กลุ่มบ้านพักอาศัยที่มีสวนยาง สวนผลไม้ผสมผสาน พืชผักสวนครัว สมุนไพรและไม้ยืนต้นอื่นๆ รายล้อม สอดคล้องกับที่ฉัตรชัย พงศ์ประยูร (2536) และสากล สถิติวิทยานันท์ (2532) กล่าวไว้ว่าเป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในชนบทที่เป็นไปเพื่อความสะดวกแก่การประกอบกิจกรรมทางการเกษตร การดูแลรักษาพืชผล อันเป็นลักษณะหนึ่งที่พบมากในภาคใต้ที่มีการทำสวนยางพารา เช่นเดียวกับ Conzen (1981) กล่าวว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างที่อยู่อาศัยและการใช้ที่ดินรอบๆ ที่ชี้ให้เห็นถึงการรวมกลุ่มและการกระจายตัวของกิจกรรม ความเชื่อมโยงของกิจกรรมที่จะเกี่ยวพันกัน นอกจากนั้น รูปแบบพื้นที่ว่างและเส้นทางสัญจร ประกอบด้วยถนนสายหลัก ถนนสายรองและถนนสายย่อย โดยถนนสายย่อยบางเส้นทางถูกใช้เป็นทางลัดของคนในชุมชนโดยเฉพาะ ซึ่ง

ชาวสวนจะใช้เมื่อเดินทางไปกรีดยางและขนส่งผลผลิตนี้เข้ามาจากสวนเพื่อความสะดวกรวดเร็ว จึงเป็นลักษณะเฉพาะดังที่ ไชศรี ภักดิ์สุขเจริญ กล่าวถึงพื้นที่สัญจรในบริบทไทยว่าเกิดขึ้นจากพื้นที่ขนาดเล็กที่มีอยู่ เชื่อมต่อกันไปอย่างเป็นธรรมชาติ (organic) เพื่อทำหน้าที่เป็นทางลัดในชุมชน (ไชศรี ภักดิ์สุขเจริญ, 2551) ส่วนเส้นทางหลักของหมู่บ้านเป็นโครงข่ายที่ไปเชื่อมต่อกับถนนสายย่อยและกลุ่มบ้าน ซึ่งกระจายอยู่ถึง 4 กลุ่ม จากนั้นเชื่อมต่อเพื่อออกไปสู่ภายนอก จึงทำให้สามารถเดินทางเข้า-ออกจากหมู่บ้านได้หลายทาง ส่งผลให้มีคนจากภายนอกนิยมใช้เป็นเส้นทางลัดไปสู่อำเภอหาดใหญ่ ไปอำเภอนาหม่อม ตลอดจนไปตัวเมืองสงขลา สอดคล้องกับแนวคิดของ Hillier and Hanson (1984) ที่ว่า พื้นที่ว่างสาธารณะภายในแหล่งที่อยู่อาศัย (dwellings) เป็นพื้นที่เฉพาะของคนใน (inhabitants) ส่วนบริเวณรอบๆ จึงเป็นพื้นที่ระหว่างคนในและคนต่างถิ่น (strangers) ซึ่งถูกกำหนดโดยคนในเพื่อจำกัดขอบเขตการใช้พื้นที่หรือความเป็นส่วนตัวของคนในเอง จึงชี้ให้เห็นว่า คนนอกชุมชนจะรู้จักหรือนิยมใช้เฉพาะเส้นทางหลักเท่านั้น โดยไม่เข้าไปใช้เส้นทางรองหรือเส้นทางย่อยที่เป็นพื้นที่เฉพาะของคนในชุมชน

ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมในหมู่บ้านควนจงเป็นสังคมเกษตรกรรม ประกอบด้วยชาวสวนยางพาราที่เป็นสัดส่วนมากที่สุด มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ในรูปแบบคณะกรรมการหมู่บ้าน มีการกำหนดกฎระเบียบและนโยบายของหมู่บ้านและมีคณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชน สอดคล้องกับที่ Hillier and Hanson (1984) และศรีศักร วัลลิโภดม (2554) เห็นตรงกันว่า คนในจะรู้เรื่องพื้นที่ทางวัฒนธรรมของตน รู้ว่าใครเป็นคนใน ใครเป็นคนนอก มีกลไกการสร้างความเกาะเกี่ยวทางสังคมที่จะนำไปสู่ความเป็นปึกแผ่น มีกลไกควบคุมดูแลกันเอง และการมอบความเชื่อไว้วางใจแก่บุคคลในฐานะผู้นำ (leader) ทั้งผู้นำและสมาชิกในชุมชน ต่างมีบทบาทหน้าที่ในสังคมที่ต้องดูแลปกป้องรักษาพื้นที่ให้คงอยู่ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวสวนยางดำเนินไปตามช่วงฤดูกาลที่มีผลต่อการทำสวนยางพาราเป็นสำคัญ โดยฤดูร้อนจะเป็นช่วงที่ยางผลัดใบ ชาวสวนจะงดกรีดยางเพื่อฟื้นฟูลำต้น ส่วนฤดูฝนจะงดกรีดยางวันเว้นวันฝนตกเพื่อไม่ให้ต้นยางและผลผลิตเสียหาย วิถีชีวิตจึงดำเนินไปอย่างเป็นระบบ พร้อมกับมีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดมาและกิจกรรมในท้องถิ่นที่ถือปฏิบัติผสมผสานจนกระทั่งเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต ซึ่งจะวางแผนการกรีดยางไว้ล่วงหน้าเพื่อให้งดการกรีดยางได้ตรงกับวันที่มีการจัดงานประเพณี สอดคล้องกับแนวคิดทางวัฒนธรรม (The Concept of Culture) ของ Rapoport (1977) ว่า วัฒนธรรมเป็นการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่เป็นไปตามความรู้สึกนึกคิด และมีระเบียบแบบแผน ที่สมาชิกต่างเข้าใจ ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน ภายในหมู่บ้านยังมีเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจที่รวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลุ่มที่เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการจะเกี่ยวข้องกับอาชีพการทำเกษตรกรรมเป็นหลัก เช่น กลุ่มน้ำยางสด เป็นกลุ่มสำคัญที่เกิดจากการรวมตัวเพื่อซื้อขายน้ำยางโดยเฉพาะ สอดคล้องกับที่ นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิต (2548) และ ชินศักดิ์ สุวรรณอัจฉริย (2549) มองว่า เครือข่ายทางสังคมเป็นการเกาะกลุ่มเพื่อช่วยเหลือและแก้ปัญหาาร่วมกัน บนพื้นฐานระบบความคิด ความเชื่อและวัฒนธรรมร่วมกัน เพื่อเป็นโอกาสและช่องทางที่ผู้คนใช้เพื่อสร้างความอยู่รอดภายใต้ข้อจำกัดที่มี ในหมู่บ้านมีผลผลิตหลัก คือ ผลผลิตจากยางพาราและผลผลิตจากพืชพรรณอื่นๆ ส่วน

ระบบการผลิตทางการเกษตร 4 ประเภท คือ 1. ระบบการผลิตยางพารา 2. ระบบการผลิตแบบสวนผสม หรือสวนสมรม 3. ระบบการผลิตแบบแปลงผักสวนครัวและพืชสมุนไพร 4. ระบบการผลิตแบบแปลงผักในพื้นที่จำกัด Durkheim (1964) มองว่า เป็นระบบการผลิตแบบกลไก (mechanical solidarity) ที่เกิดจากคนในชุมชนมีค่านิยมและความสนใจที่เหมือนกัน จึงมีหน้าที่และกิจกรรมการประกอบอาชีพคล้ายคลึงกัน ซึ่งแบบกลไกมีแนวโน้มเปลี่ยนเป็นแบบอโลหะ (organic solidarity) ที่ต่างคนต่างมีบทบาทหน้าที่ เมื่อชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้น

2.2 ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม รวมทั้ง ความสัมพันธ์ของทั้ง 2 ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง เป็นอย่างไร เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น?

ลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่ของหมู่บ้านควนจง พบว่า จากการเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัณฐานครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างและบริเวณหมู่บ้าน มีความสอดคล้องของผลการวิเคราะห์ว่า ถนนสายหลัก ได้แก่ ถนนควนจง-ปลักธง มีแนวโน้มที่จะมีศักยภาพสูงมากที่สุดจากทั้งระบบ และมีศักยภาพสูงต่อเนื่องไปยังถนนสายหลักที่เข้าสู่ใจกลางหมู่บ้าน (ถนนควนจง-บ้านในไร่) ส่วนบริเวณอื่นๆ มีศักยภาพปานกลาง-ต่ำ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มว่า ทั้งคนในหมู่บ้านและคนนอกสามารถทำความเข้าใจโครงข่ายเส้นทางหรือถนนสายหลักสายดังกล่าวนี้ได้ดี จึงนิยมใช้ในการสัญจรมากกว่าเส้นทางอื่นๆ จึงนับว่าเป็นถนนสายสำคัญที่มีระดับการสัญจรสูงและมีการเชื่อมต่อกับเส้นทางอื่นๆ ในระบบมากที่สุด มีความเหมาะสมในการกำหนดเป็นเส้นทางท่องเที่ยว ส่วนถนนรองบางสายและสายย่อยที่เข้าสู่บ้านเรือนและสวนมักถูกใช้สัญจรโดยคนในชุมชนเท่านั้น ซึ่งเป็นไปตาม “แนวความคิดการสัญจรอโลหะ” (The Theory of Natural Movement) (Hillier et al., 1993) ที่ระบุว่า โครงข่ายพื้นที่ว่างและการสัญจรที่เชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพจะเอื้อให้การเดินทางหรือการสัญจรเพื่อเข้าถึง (move to) และเพื่อผ่าน (move through) ไปยังบริเวณต่างๆ ได้อย่างสะดวกและอิสระ ส่งผลให้มีการผสมผสานผู้คนที่หลากหลาย ทั้งผู้ใช้ประจำและคนภายนอกที่เข้ามาด้วยวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายต่างๆ กัน เช่น ใช้เป็นทางลัด ใช้เป็นเส้นทางปั่นจักรยาน ฯลฯ จึงก่อให้เกิดระดับการสัญจรอย่างอิสระที่มากน้อยไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งความแตกต่างของระดับการสัญจรนี้ก็ส่งผลต่อการเกิดกิจกรรมให้กระจายในบริเวณต่างๆ ของหมู่บ้าน โดยพบว่า กิจกรรมที่ไม่ต้องการพึ่งพาการสัญจรของผู้คนจะอยู่ในบริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงต่ำ เช่น สวนยาง สวนสมรม พื้นที่ธรรมชาติที่มีคุณค่า ฯลฯ ส่วนอาคารร้านค้าทั้งแบบชั่วคราวและถาวร รวมถึงสถานที่สำคัญของหมู่บ้านจะปรากฏในบริเวณที่มีผู้คนสัญจรผ่านมากกว่า สังเกตได้ว่าเป็นบริเวณทางแยกหรือจุดตัดของถนน (junctions) จึงมีศักยภาพในการเข้าถึงสูงกว่าบริเวณอื่นและส่งผลให้เกิดเป็นพื้นที่ที่ดึงดูดกิจกรรมการค้ามาเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับ “แนวความคิดกระบวนการเศรษฐกิจการสัญจร” (The Theory of Movement Economy Process) (Hillier, 1996) จากระดับการสัญจรอิสระเต็มที่สูงตามศักยภาพของโครงข่าย และจากการดึงดูดของกิจกรรมการค้า (attractors) ให้มากระจุกตัว ได้เกิดเป็นผลกระทบทวิคูณ (multiplier

effects) ส่งผลให้ยิ่งดึงดูดกิจกรรมการค้าและกิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นผลมาจากระดับการสัญจรที่หนาแน่นมากระจุกตัวเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดย่านการค้าที่มีความคึกคักหนาแน่นกว่าบริเวณอื่นๆ ควบคู่กับบริเวณทั่วไปที่มีกิจกรรมอื่นๆ กระจายตัวอยู่ อันเป็นลักษณะของศูนย์กลางที่ไม่หยุดนิ่ง (dynamic centrality) เรียกว่า “ศูนย์กลางที่มีชีวิต” (live center) (Hillier, 2000) ซึ่งให้เห็นว่า หมู่บ้านควนจงมีลักษณะโครงข่ายเชิงสัณฐานพื้นที่ (spatial configuration) เป็นไปตามคุณลักษณะเชิงสัณฐานที่พึงประสงค์ ซึ่งเกิดจากประสิทธิภาพการเชื่อมโยงของโครงข่ายการสัญจรในพื้นที่ที่ก่อให้เกิดกิจกรรมและการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เหมาะสมสอดคล้องกัน

จากการศึกษาลักษณะเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรมหมู่บ้านควนจง พบว่า ชุมชนมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการทำสวนยางพาราที่ก่อให้เกิดเครือข่ายและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมตามวิถีของชาวสวนยางในพื้นที่ภาคใต้ ทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปลูกยางพาราและพืชพรรณอื่นๆ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจำหน่ายผลผลิต การบริการและการบริโภคต่างๆ ตลอดจนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีที่สืบทอดกันมาและถือปฏิบัติร่วมกันในชุมชน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2544) เรียกว่า “ผลผลิต” และ “ระบบการผลิต” ที่เป็นแรงเกาะเกี่ยวภายในสังคมแบบไทย มีการช่วยเหลือกัน มีการประกอบพิธีกรรมที่ให้ความสำคัญกับบรรพบุรุษ ครอบครัว และชุมชนร่วมกัน นอกจากนี้ ในสังคมชาวสวนยางยังมีแนวทางปฏิบัติทำหน้าที่ควบคุมทางสังคมให้มีความอ่อนน้อมต่อการดูแลพื้นที่ ดังปรากฏเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนทั้งสถานที่ที่มีอยู่ตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงพิธีกรรมความเชื่อที่ถือปฏิบัติกันมาอย่างสอดคล้องกับอุปนิสัยของคนในพื้นที่ ดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม (2554) ซึ่งให้เห็นว่า เป็นการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อม (built environment) ที่เกิดจากศักยภาพและการปรับตัวของมนุษย์ ทำให้วัฒนธรรมในสังคมของแต่ละชุมชนมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกัน กลายเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในชุมชนและระหว่างชุมชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นเดียวกันอีกด้วย ลักษณะเครือข่ายทางสังคม-วัฒนธรรมหมู่บ้านควนจง พบว่ามีมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (tangible heritage) และมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible heritage) ที่สามารถจำแนกตามคุณค่าออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ 1. คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ 2. คุณค่าด้านธรรมชาติ 3. คุณค่าด้านประเพณีวัฒนธรรม 4. คุณค่าด้านวิถีชีวิต 5. คุณค่าด้านอาหาร ดังที่ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล (2549) มองว่า การมีอยู่ของกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจเหล่านี้จะแสดงถึงความเป็นปึกแผ่น ความเป็นอยู่ที่ดีทางสังคม (อ้างใน ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2549) ส่วนประเภทของมรดกวัฒนธรรมในหมู่บ้านควนจง ยังพบว่า มีลักษณะใกล้เคียงกับผลการวิจัยของสีบพงศ์ จรรย์สีศรีและคณะ (2558) ที่ศึกษาและจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่ประกอบด้วยสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีที่มีคุณค่า ทั้งในแบบที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ใน 7 ประเภท คือ แหล่งประวัติศาสตร์ วัด ร้านค้าและเคหสถาน สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งพิธีกรรม และแหล่งอื่นๆ อีกทั้งยังสอดคล้องกับการจัดทำแผนที่มรดกทางสถาปัตยกรรมชุมชนรักษะคลองบางพระ จังหวัดตราด โดย ศศิธร ไตวินัส (2554) ซึ่งมีมรดกทางสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทั้ง

ที่มีอยู่ในปัจจุบันและในอดีต รวมถึงเส้นทางและสถานที่สำคัญด้วย นอกจากนี้ การกำหนดบทบาทของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้านควนจง ภายใต้ชื่อ “คณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชน” นับเป็นจุดเริ่มต้นที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรและการนำไปสู่การจัดทำแผนแม่บทเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ซึ่งสอดคล้องกับที่ศรีศักร วัลลิโภดม (2554) และนิพนธ์วรรณศิริ (2550) มองว่า เป็นกลไกที่ผู้คนจะดูแลกันเองจะกระทำโดยการมอบความเชื่อใจไว้วางใจให้แก่บุคคลในฐานะผู้นำ (leader) ในการดำเนินการต่างๆ ทั้งการใช้ทรัพยากร การดูแลรักษาพื้นที่ร่วมกัน โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่มีต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในกลุ่มสังคมเป็นสำคัญ

ความสัมพันธ์ของลักษณะโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรม จากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ลักษณะโครงข่ายเชิงสัมพันธ์ในระดับบรวมนั้น พบกิจกรรมและมรดกวัฒนธรรมกระจายอยู่บนเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง-ค่อนข้างสูง-ปานกลาง ซึ่งเป็นเส้นทางที่ทั้งคนในชุมชนและคนภายนอกนิยมเดินทางเพื่อไปยังบริเวณต่างๆ เนื่องจากมีความเชื่อมต่อกับเส้นทางอื่นๆ ในระบบ โดยเฉพาะมรดกวัฒนธรรมที่สำคัญ อาทิเช่น วัดเขาล้อม ศาลาต้นไทร ตลอดจน พื้นที่เกษตรกรรม จึงมีความเป็นไปได้ที่จะกำหนดโครงข่ายเส้นทางกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของชาวสวนยางพาราตามตำแหน่งที่มีมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วยศักยภาพการเข้าถึงในระดับบรวมนั้น เพื่อเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นทุนเดิมให้เกิดประโยชน์สูงสุดในเบื้องต้นและไม่ก่อให้เกิดการรบกวนการอยู่อาศัยและดำเนินชีวิตปกติของชาวสวนในหมู่บ้าน ประกอบกับบนโครงข่ายเส้นทางเหล่านี้ยังพบการดึงดูดของกิจกรรมการค้า (attractors) มากกระจุกตัว และเกิดเป็นผลกระทบทวีคูณ (multiplier effects) ที่ดึงดูดกิจกรรมการค้าและกิจกรรมอื่นๆ มากกระจุกตัวเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดการค้าที่มีความคึกคักหนาแน่นกว่าบริเวณอื่นๆ โดยเฉพาะในช่วงเช้าที่มีผู้คนสัญจรผ่านมากกว่าช่วงเวลาอื่น ก็จะมีบรรดาพ่อค้าแม่ค้านำสินค้าประเภทอาหารสดและอาหารปรุงสำเร็จมาวางขาย จึงเป็นการยืนยันทฤษฎีกระบวนการเกิดศูนย์กลาง (Hillier, 2000) ที่ชี้ให้เห็นว่า การเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจรอย่างมีประสิทธิภาพ มีผลต่อความนิยมในการเข้าสู่พื้นที่ของผู้คนและการกระจายตัวของกิจกรรมต่างๆ โดยในบริเวณที่มีศักยภาพการมองเห็นและเข้าถึงสูงกลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางเมือง อย่างไรก็ตาม มรดกวัฒนธรรมสำคัญ อาจไม่อยู่บนเส้นทางหรือบริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงเสมอไป รวมถึงตำแหน่งที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงกลับเป็นพื้นที่ทำการเกษตรหรือพื้นที่โล่งว่างเปล่า และในทางกลับกัน บริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงต่ำอาจเกิดร้านค้าหรือสถานที่ที่มีผู้คนมาทำกิจกรรมหรือพบปะชุมนุมกันขึ้น ทั้งนี้เกิดจากกรรมสิทธิ์ที่ดินหรือการเลือกตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคนในชุมชนเอง ซึ่ง Hillier and Hanson (1984) มองว่า เป็นระบบกลไกทางสังคมที่ถูกกำหนดขึ้นโดยคนในชุมชนเพื่อจำกัดขอบเขตการใช้พื้นที่ของคนในกันเองและเป็นการควบคุมการเข้ามาของคนนอกชุมชนด้วย ซึ่งเป็นคุณลักษณะของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทที่มีพื้นฐานเกษตรกรรม

2.3 แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจงที่สามารถรองรับการขยายตัวและความเป็นเมืองในอนาคตเป็นอย่างไร?

แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจงที่สามารถรองรับการขยายตัวและความเป็นเมืองในอนาคต ควรเริ่มจุดเริ่มต้นที่เกิดจากการที่คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคิด กำหนดแนวทางและทำกิจกรรมการวางแผนพัฒนา ตามวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรที่กำหนดขึ้นร่วมกัน ซึ่งการจัดทำรายละเอียดแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง ดำเนินการใน 2 ขั้นตอน คือ การจัดทำแผนฯ ขั้นต้น และการจัดทำแผนฯ ขั้นสมบูรณ์ ทั้ง 2 ขั้นตอนอยู่ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 2 (Workshop) ประกอบด้วย 4 โครงการคือ 1. แผนพัฒนาจุดท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว 2. แผนพัฒนาโครงข่ายเส้นทางและวิธีการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว 3. แผนการใช้ที่ดินเพื่อการท่องเที่ยว 4. แผนบริหารจัดการและสิ่งสนับสนุนการท่องเที่ยว ซึ่งทั้งหมดได้บูรณาการกระบวนการวิเคราะห์ร่วมกับการมีส่วนร่วมของชุมชน สอดคล้องกับเสรี พงศ์พิศ (2545) และธีรศักดิ์ พูลนวล (2558) กล่าวว่า กระบวนการจัดทำแผนชุมชนต้องเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเป็นผู้สร้างเครื่องมือ สืบค้นข้อมูล ประมวลผล วิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อจัดทำแผนพัฒนาชุมชน และกำหนดทิศทางหรือใช้แก้ปัญหาที่จะนำชุมชนไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ หรือเรียกว่า “แผนยุทธศาสตร์ของชุมชน” ซึ่งประกอบด้วยวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย ยุทธวิธี แผนงาน โครงการ และกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ ซึ่งพรรณธิดา เหล่าพวงศักดิ์ และคณะ (2560) ระบุว่า ควรให้ความสำคัญกับคนในชุมชนและท้องถิ่นเป็นสำคัญ โดยส่งเสริมให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว พัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดจากการที่คนในชุมชนได้เรียนรู้จากการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเอง โดยคนภายนอกทำหน้าที่เป็นที่เล็ง กระตุ้นและสนับสนุนเท่านั้น จึงจะสร้างความตระหนักแก่ชุมชนให้เกิดความหวงแหนและเห็นคุณค่าของทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจะสามารถต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ได้ นอกจากนี้ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ให้แนวคิดที่ว่า แผนแม่บทชุมชนจะเป็นกระบวนการทางปัญญาที่ทรงพลัง เมื่อวิเคราะห์แล้วนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและการแก้ปัญหาของชุมชน (อังกูณ ธรรมการพัฒนชุมชน, 2553: 5)

นอกจากนั้น แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง ควรพิจารณาการทำความเข้าใจในลักษณะเชิงพื้นที่หรือโครงสร้างเชิงสัณฐาน (spatial morphological structure) ของชุมชนจากองค์ประกอบทางกายภาพตามที่ปรากฏอยู่ โดยพิจารณาจากรูปร่าง (shape) รูปทรง (form) รวมทั้งวิเคราะห์ถึงเหตุหรือผลที่เกี่ยวข้อง ในมิติทางสังคมวัฒนธรรม (socio-cultural) ที่ส่งผลให้เกิดรูปทรงสัณฐานขึ้น ซึ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะหรือรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ที่ต่อเนื่อง เกื้อหนุนกัน หรือขัดแย้งกัน ดังที่ Hillier and Hanson (1984) กล่าวว่า เป็นการทำความเข้าใจลักษณะ “โครงสร้างเชิงสัณฐานพื้นที่” (spatial structure) ซึ่งเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ของโครงสร้างของพื้นที่ (spatial configuration) ก่อน แล้วจึงนำไปสู่การค้นหาคำตอบที่เกี่ยวเนื่องอื่นๆ ต่อไป จากกรณีวิเคราะห์โครงข่ายเชิง

พื้นที่ของหมู่บ้านควนจง ผลการวิจัยชี้ให้เห็นถึงลักษณะโครงสร้างเชิงสัมพันธ์กับตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่สำคัญและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งที่เป็นไปอย่างสอดคล้องกับศักยภาพการมองเห็นและเข้าถึงของพื้นที่ และไม่สอดคล้องกับศักยภาพการมองเห็นและเข้าถึงของพื้นที่ ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมของชาวสวนยางพารา นอกจากนั้น ผลการวิเคราะห์ยังช่วยให้เข้าใจถึงศักยภาพของโครงข่ายเชิงสัมพันธ์ของหมู่บ้านกับโครงข่ายเชิงสัมพันธ์ครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างทั้งระบบ และศักยภาพของโครงข่ายเชิงสัมพันธ์เฉพาะภายในหมู่บ้าน ซึ่งมีความสัมพันธ์และส่งผลต่อระดับการสัญจรของผู้คน โดยพบว่า ผู้คนมีแนวโน้มที่จะสามารถจดจำและทำความเข้าใจระดับย่าน (Local Level) ได้มากกว่าระดับรวม (Global Level) โดยหากเป็นคนนอกชุมชนที่ต้องเดินทางภายในหมู่บ้านก็จะสามารถทำความเข้าใจโครงข่ายทั้งระบบของหมู่บ้านได้ไม่ยากนัก ทั้งนี้ ผลการวิเคราะห์ได้นำไปสู่การกำหนดโครงข่ายเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรที่สอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิตการทำเกษตรกรรมของชาวสวน สอดคล้องกับที่ ไชศรี ภัคดิ์สุขเจริญ (2548) ระบุว่า ผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงสัมพันธ์สามารถนำไปสู่กระบวนการออกแบบและวางผังชุมชนได้อย่างเป็นระบบ เกิดกระบวนการที่สามารถทำซ้ำได้

ประเด็นสำคัญอีกประการของการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง ควรให้ความสำคัญกับปัจจัยที่เอื้อให้การท่องเที่ยวเกษตรประสบความสำเร็จและชุมชนท่องเที่ยวเติบโตอย่างยั่งยืน ดังที่ Collier and Harraway (1997) ; บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) กล่าวว่า ขึ้นอยู่กับปัจจัย 4 ประการ คือ 1) สิ่งดึงดูดในทรัพยากรการท่องเที่ยว (attraction) ได้แก่ พื้นที่ (sites) และลำดับเหตุการณ์ (events) ในการจัดการท่องเที่ยว 2) สิ่งอำนวยความสะดวก (amenities) ได้แก่ ระบบสาธารณูปโภค ระบบขนส่ง ระบบการสื่อสาร ความปลอดภัยและการตอบสนองความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว 3) เส้นทางคมนาคมที่เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (accessibility) ได้แก่ เส้นทางพาหนะ ตำแหน่งขึ้น-ลงรถ เป็นต้น นอกจากนั้น Joan C. Henderson (2007) ได้เพิ่มเติมองค์ประกอบอีก 2 ด้าน ได้แก่ ความน่าสนใจของกิจกรรมทางการท่องเที่ยว (activities) และการมีส่วนร่วมของชุมชนทางการท่องเที่ยว (participation) ซึ่งการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาพื้นที่และรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมออกเป็น 4 แผนงาน ดังนี้ 1) แผนพัฒนาจุดท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว 2) แผนพัฒนาโครงข่ายเส้นทางและวิธีการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว 3) แผนการใช้ที่ดินเพื่อการท่องเที่ยว 4) แผนบริหารจัดการและสิ่งสนับสนุนการท่องเที่ยว โดยรายละเอียดและข้อกำหนดต่างๆ ของแผนงานนั้น มาจากการประมวลผลการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางพารา ร่วมกับการดำเนินการภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ เพื่อให้ “แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรของหมู่บ้านควนจง” สามารถรองรับการขยายตัวและความเป็นเมืองในอนาคตได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

3. ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ได้เกิดองค์ความรู้ที่สามารถนำมาเป็นข้อพิจารณาและเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้านควนจง รวมถึงหมู่บ้านอื่นๆ ที่ต้องการขับเคลื่อนชุมชนด้วยการท่องเที่ยว ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้ที่สนใจสามารถใช้เป็นแนวทางในการริเริ่มจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรได้ ดังนี้

3.1 ข้อเสนอแนะที่ได้จากกระบวนการวิจัย

1) ผลที่ได้จากการวิจัยในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ผ่านโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางพารา มีลักษณะเฉพาะของการเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ผสมผสานระหว่างท่องเที่ยวเชิงเกษตร และเชิงศิลปวัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับสังคมเกษตรกรรม อันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ซึ่งต้องสร้างความชัดเจนเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าใจถึงความแตกต่างจากรูปแบบการท่องเที่ยวทั่วไปที่ระบุว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

2) กระบวนการวิจัยและผลการวิจัยที่ได้ในครั้งนี้ เป็นเพียงแนวทางในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างความเข้าใจ ความสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแก่ชาวสวนในหมู่บ้านควนจงเท่านั้น หากต้องดำเนินการจัดการท่องเที่ยวจริง จำเป็นต้องนำประเด็นต่างๆ มาทบทวนถึงความเป็นไปได้อีกครั้ง

3) การกำหนดรูปแบบและโครงข่ายการท่องเที่ยว ยังเป็นรูปแบบ one-day trip ดังนั้น จึงอาจพิจารณารูปแบบค้างคืนหากชุมชนมีความพร้อมมากขึ้น

4) การบูรณาการแนวคิดและเครื่องมือวิเคราะห์เชิงสัญญาณสเปซซินแทกซ์ (Space Syntax) ในกระบวนการวิจัยในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท จำเป็นต้องกำหนดขอบเขตพื้นที่การวิเคราะห์ที่ชัดเจนจากพฤติกรรมกรรมสิทธิ์และการใช้พื้นที่ของคนในชุมชนที่ทำการศึกษ เพื่อให้ผลการวิเคราะห์มีประสิทธิภาพสะท้อนความเป็นจริงและแม่นยำมากที่สุด

3.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการวางแผนเชิงพื้นที่

1) แผนและนโยบายของภาครัฐควรให้ความสำคัญกับชุมชนเกษตรกรรมและพื้นที่เกษตรที่มีคุณค่า ซึ่งนับวันจะมีจำนวนลดน้อยลง รวมทั้งองค์ประกอบทางกายภาพ ระบบนิเวศ อาคารบ้านเรือน และเส้นทางสัญจร ฯลฯ ตลอดจน ผู้คนที่มีวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับระบบการทำเกษตรกรรม ซึ่งนับวันจะสูญหายไปพร้อมกัน

2) ข้อกำหนดทางผังเมืองที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยเฉพาะการเวนคืนพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อจัดทำสาธารณูปโภคสาธารณูปการ โดยเฉพาะการตัดถนนเลี้ยวเมือง การติดตั้งเสาไฟฟ้าแรงสูง ฯลฯ ซึ่งมักครอบคลุมพื้นที่สวนยางขนาดใหญ่และพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน ส่งผลให้พื้นที่เกษตรกรรมลดลงและทำลายระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ ควรถูกพิจารณาอย่างรอบคอบ เพื่อรักษาชุมชนเกษตรกรรมและวิถีชีวิตวัฒนธรรมการทำสวนไว้

3) การสนับสนุนด้านความรู้ งบประมาณ ตลอดจนการสร้างจิตสำนึกให้แก่คนในชุมชนและคนทั่วไปที่จะเข้ามาท่องเที่ยวในย่านชุมชนให้เป็นอย่างดีมีประสิทธิภาพ

4) ภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตรและการท่องเที่ยวในรูปแบบเชิงวัฒนธรรมเกษตรชาวสวนยางพารา โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ เพื่อสะท้อนถึงความรู้ความเข้าใจ ความพร้อม ตลอดจน ความต้องการในการพัฒนาพื้นที่ในการจัดการท่องเที่ยวของตนเองอย่างแท้จริง

3.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

1) ภายใต้งบประมาณการวิจัย ควรมีการนำแผนไปสู่การปฏิบัติเพื่อทดสอบประสิทธิภาพของแผนที่วางไว้ โดยเฉพาะการทำการทดลองจัดทริปท่องเที่ยวตามเส้นทางภายใต้แผนที่กำหนดไว้ เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และนำไปสู่การพัฒนาส่วนสำคัญที่เกี่ยวข้องต่อไป

2) การนำแนวทางการจัดทำ “แผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ผ่านโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางพารา” ไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่ชุมชนเกษตรกรรมอื่นๆ ที่มีความน่าสนใจในวิถีการดำเนินชีวิต ภายใต้งบบริบทและสถานการณ์ที่แตกต่างกัน

บรรณานุกรม

- การพัฒนาชุมชน, กรม. การขับเคลื่อนกระบวนการแผนชุมชน. กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนาชุมชน. 2553. (อัดสำเนา)
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. 2544. **วิถีชุมชน: คู่มือการเรียนรู้ ที่ทำให้ชุมชนง่าย ได้ผล และสนุก.** สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์และคณะ. 2554. **วิถีชุมชน: เครื่องมือ 7 ชิ้นที่ทำงานชุมชนง่าย ได้ผล และสนุก.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขศาลา”
- ไชศรี ภักดีสุขเจริญ. 2548. **วาทกรรมของเมืองผ่านโครงสร้างเชิงสัญญาณ.** เอกสารวารสารวิชาการ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไชศรี ภักดีสุขเจริญ. 2551. **ขอยึดประหยัดพลังงาน: พื้นที่ว่างสาธารณะขนาดเล็ก-พื้นที่ทางสังคมของชุมชนไทย.** ในเอกสารการประชุมวิชาการด้านการวางแผนภาคและเมือง ประจำปี 2551. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. 2536. **การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2536. **ชุมชนไทยและวัฒนธรรมไทย.** มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. วารสารประวัติศาสตร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2536. **แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิวิถีทรรศน์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2544. **60 ปี ฉัตรทิพย์ นาถสุภา: วัฒนธรรมตะวันตกกับพัฒนาการสังคมไทย.** กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย. 2549. **เครือข่ายทางสังคม (Social Networks).** มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์.
- ฐปณี รัตนถาวรและพรชัย จิตติวสุรัตน์. 2556. **กลไกการขับเคลื่อนเครือข่ายสังคมเศรษฐกิจของชาวสวนยางพารา: กรณีศึกษา กลุ่มยางทวิผล อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา.** วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ฉบับที่ 18 ปีที่ 16 หน้า 181-193.
- ดารณี ถวิลพิพัฒนกุล. 2549. **กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในประเทศกำลังพัฒนา.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทพกร ณ สงขลา. 2554. **ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการใช้ทรัพยากรเกษตรของชุมชนชน: กรณีศึกษาท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช.** วารสารวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 เดือนเมษายน – กันยายน 2554, 6(2), หน้า 1-12.

- เทพพร ณ สงขลา. 2556. รูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืน ใน
อำเภอช้างกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตร์
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรเกษตรเขตร้อน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- ธีรศักดิ์ พูลนวล. 2558. กระบวนการเรียนรู้ ในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :
<http://www.slideserve.com/medge-moore/5914410> สืบค้นเมื่อ 17 ตุลาคม 2559
- นฤมล ภูมิระวี. 2553. กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ตำบลวังตะกอก อำเภอ
หลังสวน จังหวัดชุมพร. วารสารปาริชาติ. [online]. [เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน 2560];
23: 81-100. เข้าถึงได้จาก <https://www.tcithaijo.org/index.php/parichartjournal/issue/view/6617>
- นิติ เอียวศรีวงศ์. 2554. พื้นที่สาธารณะ. มติชนสุดสัปดาห์ ออนไลน์ ฉบับวันศุกร์ที่ 10 มิถุนายน พ.ศ.
2554 ปีที่ 31 ฉบับที่ 1608 หน้า 30. สืบค้นเมื่อ 18 พฤศจิกายน 2560.
- นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิต. 2548. เครือข่ายสังคม: เส้นทางเรียนรู้วิถีชีวิตและจิตวิญญาณของผู้คนในพื้นที่
วัฒนธรรม. ปาริชาติ, 18 (1) เม.ย.-ก.ย., หน้า 62-72.
- นิยพรรณ วรรณศิริ. 2550. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม: แนวคิด ทฤษฎี ความเป็นมา และ
สาระสำคัญ ด้านมานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: เอ็กเซเปอร์เน็ต
- นิสาร์ตน์ จุลวงศ์. 2553. การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรร่องเรือชม
สวนเลียบคลองมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์สาขาวิชาการจัดการ
ภาครัฐและภาคเอกชน. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บัญชา สมบูรณ์สุข. 2546. แนวคิด งานวิจัยและพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมของระบบทำฟาร์มสวน
ยางขนาดเล็ก ในภาคใต้ ประเทศไทย. คณะทรัพยากรธรรมชาติ ภาควิชาพัฒนาการเกษตร.
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพฯ : เพรส แอนด์ ดีไซน์
- ประเวศ วะสี. 2542. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพฯ:
หมอชาวบ้าน.
- ประเวศ วะสี. 2555. ชุมชนท่องเที่ยวตามวิถีพอเพียง. การสัมมนาข้าวใหม่ ก้าวที่ยิ่งใหญ่ ก้าวตามวิถี
ไทย สู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน. 2 มิถุนายน 2555. สำนักงาน
พื้นที่พิเศษเชียงใหม่ไนท์ซาฟารี: เชียงใหม่.
- ปรานอม ตันสุขานันท์. 2549. ความมีกับความเป็นของเมืองในสยาม. วารสารลุ่มน้ำโขง. 2 (2), 81-102
- แผนพัฒนาหมู่บ้านควนจง. 2560. ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาหม่อม อำเภอนาหม่อม
จังหวัดสงขลา (เอกสารอัดสำเนา). กระทรวงมหาดไทย

- พัฒน์นรี เขียวกิตต์ธนา. 2547. **การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร กรณีศึกษา ตำบลบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
- พีรชัย กุลชัยและสุชมาภรณ์ ชันธ์ศรี. 2549. “**การสร้างกระบวนการเรียนรู้และแนวคิดการพึ่งตนเองให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการจัดทำแผนแม่บทของชุมชนตำบลตะพง จังหวัดระยอง**” การประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 44 : สาขาศึกษาศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์ สาขาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร สาขามนุษยศาสตร์ สาขาคหกรรมศาสตร์, หน้า 355-362.
- มนัส สุวรรณ และคณะ. 2541. **การจัดการการท่องเที่ยว**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ยงยุทธ ตรังคศาสตร์, 2523. **ธรณีวิทยาและแหล่งแร่ในบริเวณจังหวัดสงขลา**. สำนักงานทรัพยากรธรณี เขต 1 สงขลา. สงขลา.
- ระวีวรรณ โอหารัตน์มณี. 2556. **รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รัตน์ติกาล ศิริ และคณะ. 2556. **กระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชนที่เหมาะสมกับการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษา 4 ชุมชน ตำบลข้างเค็ง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่**. เอกสารการประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยกรุงเทพ หน้า 396-402
- ราศี บุรุชรัตนพันธุ์, มปป. **ถามมา - ตอบไป : มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้คืออะไร และมีความเกี่ยวข้องกับภารกิจงานของกรมศิลปากรอย่างไรบ้าง**. นิตยสารศิลปากร. สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. ปีที่ 54 ฉบับที่ 5.
- จำไพพรรณ แก้วสุริยะ. **เกษตรสัญจร**. อนุสาร อสท. ปีที่ 41 ฉบับที่ 10 (พ.ค.2544) หน้า 120-121
- โรงเรียนบ้านควนจง. **ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนบ้านควนจง** [ออนไลน์]. 2561. แหล่งที่มา: thaischool.in.th. สืบค้นเมื่อ 17 ตุลาคม 2561
- วิฑูรย์ ปัญญากุล. 2556. **ภาพรวมเกษตรอินทรีย์ไทย 2554-55**, [ออนไลน์]. 2560. แหล่งที่มา : [http://www.greennet.or.th/sites/default/files/Thai% 20OA% 2011-12.pdf](http://www.greennet.or.th/sites/default/files/Thai%20OA%2011-12.pdf), มูลนิธิสายใยแผ่นดิน/กรีนเนท สืบค้นเมื่อ 18 พฤศจิกายน 2560.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2554. **พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- ศศิธร ไตวินัส. 2554. **การศึกษาเพื่อจัดทำแผนที่มรดกทางสถาปัตยกรรมชุมชนรักษะคลองบางพระ จังหวัดตราด**. วิทยานิพนธ์ ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ศิริวรรณ ศิลาพัชรนันท์ และพิศมัย ขนบดี บรรณาธิการ, 2550. **รายงานฉบับสมบูรณ์การศึกษาเชิงปฏิบัติการเรื่อง แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในเกาะลันตาใหญ่**

- จังหวัดกระบี่** / จัดทำโดย สถาบันพัฒนาภาคและเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง มหาวิทยาลัยแห่งมลรัฐแคลิฟอร์เนีย วิทยาเขตเบอร์กลีย์ และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ; มูลนิธินโยบายสาธารณะไทย
- ส่งเสริมการท่องเที่ยว, กอง. **ท่องเที่ยวเชิงเกษตรสีเขียว รู้จัก สัมผัสจริง กับพื้นที่สีเขียวทั่วไทย.** กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป. (อัดสำเนา)
- สนั่น เสมอธรรมจักร. 2561. **ประวัติของหมู่บ้านควนจงและแผนนโยบายด้านการท่องเที่ยวชุมชน.** 29 กรกฎาคม 2561. ผู้ใหญ่บ้านควนจง อ.นาหม่อม จ.สงขลา. สัมภาษณ์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2545. **ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สากล สถิตวิทยานันท์. 2532. **ภูมิศาสตร์ชนบท.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์ (e-book)
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2553. **เอกสาร ทิศทางแผนพัฒนาฉบับที่ ๑๑ (ฉบับชุมชน)** “แผนฯ ๑๑ ... สู่วัฒนธรรมแห่งความสุขอย่างมีภูมิคุ้มกัน”. นนทบุรี : สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
- สีบพงศ์ จรรย์สีบศรีและคณะ. 2558. **แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.** หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อมวารสารวิชาการ ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. ฉบับที่ 29 (มกราคม-ธันวาคม 2558). 63-85
- สุจิตราภรณ์ จุสปาโล. 2558. **การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนบ้านบางเหริ่งใต้ อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา.** วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย ปีที่35 ฉบับที่2 พ.ศ. 2558 หน้า 89-103
- เสน่ห์ รัตนถาวร. 2561. **ประวัติของหมู่บ้านควนจงและแนวทางการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน.** 18 พฤษภาคม 2561. สมาชิกในหมู่บ้านควนจง อ.นาหม่อม จ.สงขลา. สัมภาษณ์.
- เสรี พงศ์พิศ, 2545. **วิสาหกิจชุมชนไม่ใช่ธุรกิจชุมชน.** ใน วิสาหกิจชุมชนกลไกเศรษฐกิจฐานราก. หน้า 85-86. กรุงเทพฯ: บริษัท เอ็ดดิสันเพรส จำกัด.
- เสรี พงศ์พิศ. 2550. **เศรษฐกิจพอเพียง เกิดได้ ถ้าใจปรารถนา.** กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- อภิรดี เกษมสุข. 2557. **พื้นที่ อาคารและบริบท: ที่เห็น และ/หรือ ที่เป็น?.** หน้า 188 – 205. ใน สันต์ สุวัจนารินทร์. ว่าด้วยทฤษฎีทางสถาปัตยกรรม: พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางสังคม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อัมพร แก้วหนู บรรณาธิการ. 2550. **เอกสารประกอบงานมหกรรมวิถีพลังไท 2.** วันที่ 13-17 พฤศจิกายน 2550 “แผนชีวิตชุมชน เพื่อการพึ่งพาตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืน”
- อานัฐ ตันโช. 2549. **เกษตรธรรมชาติประยุกต์: หลักการ แนวคิด เทคนิคปฏิบัติในประเทศไทย.** ปทุมธานี : สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ

- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2548. **ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.
 เอกรินทร์ สีมหาศาล และคณะ. มปป. **ประวัติศาสตร์ ป.5. พิมพ์ครั้งที่ 3**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์
- Alexander, Christopher A. 1964. **Notes on the Synthesis of Form**, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Batty M. 1982. **Spatial aggregation in gravity models: 4. Generalisations and large-scale applications**. *Environment and Planning A* 14(6) 795 – 822.
- Chapin F.S. Jr. 1974. **Human Activity Patterns in the City: Things People Do in Time and Space**. John Wiley and Sons, New York
- Choo, H. and Jamal, T. 2009. **Tourism on organic farms in South Korea: A new form of ecotourism**. *J. Sustain. Tour.*, 17 (4), 431-454.
- Collier, A. & Harraway, S. 1997. **Principle of Tourism**. Auckland: Longman.
- Dahrendorf, Ralf. 1959. **Class and Class Conflict in Industrial Society**. Stanford: Stanford University Press.
- Dos Santos, T. 1970. **The Structure of Dependence**. *American Economic Review*, 60(2), 231-236
- Dowling, R.K. and Fennel, D.A. 2003. **The Context of Ecotourism Policy and Planning**. Wallingford: CAB International.
- Doxiadis, C. A. 1976. **Action for Human Settlements**. New York: W.W. Norton.
- Durkheim, Emile. 1964. **The Division of Labor in Society**. New York: Macmillan.
- Frederick R Warren-Boulton. 1978. **Vertical control of markets: business and labor practices**. Cambridge, Ballinger.
- Goldberg, Davidson. 1997. **Conservation and Agriculture**. New York: Prentice Hall.
- Hillier B. et al, 1993. **Natural movement: or configuration and attraction in urban pedestrian movement**. *Environment & Planning B: Planning & Design* Vol.19
- Hillier, B and J. Hanson. 1984. **The Social Logic of Space**. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Hillier, B. 1996. **City as Movement Economics**. The Bartlett School of Graduate Studies. University College London.
- Hillier, B. 2000. **Centrality as a Process: Accounting for Attraction Inequalities in Deformed Grids**, The 2th International Space Syntax Symposium Proceedings Volume II.

- Holinhøj, Jürgen H. 1996. **A New Concept of Tourism Insight**. Germany: Institute for Scientific Cooperation.
- Inter-American Institute for Cooperation on Agriculture (IICA). 2007. **Annual Report 2006. IICA's Contribution to Agriculture and the Development of the Rural Communities in Caribbean Region**. San Jose, C.R.: CIAA
- Jacobs, J. 1961. **The Death and Life of Great American Cities**. New York: Random House.
- Joan C. Henderson. 2007. **Tourism Crises: Causes, Consequences and Management**. United State of America, Butterworth-Heinemann.
- Jones, A. N. and Larkham, P. J. 1991. **Glossary of Urban Form Historical Geography Monograph no. 26**, Geo Books, Norwich for the Institute of British Geographers Historical Geography Research Group.
- Komatra Chuengsatiansup et al, 2002. **Community Life. Approach: Learning Manual That Make Community Work Easy, Effective, and Fun**, Nonthaburi, Thailand: Society and Health Institute.
- M. R. G. Conzen. 1981. **The Urban Landscape: Historical Development and Management**. Papers by M. R. G. Conzen. Edited by J. W. R. Whitehand (London: Academic Press, Institute of British Geographers. Special Publication no. 13, 1981). 166 pp.
- Rapoport, A. 1990. **History and Precedent in Environmental Design**. New York, Plenum Press.
- Rapoport, A. 1977. **Human aspects of urban form: towards a man-environment approach to urban form and design**. Oxford; New. York, Pergamon Press.
- Sznajder, M., Przezbórska, L. and Scrimgeour, F., 2009. **Agritourism**. Wallingford, CABI.
- Turner and Penn. 1999. **Making Isovists Syntactic: Isovist Integration Analysis**. Proceedings of the Second Space Syntax Symposium, Brasilia, Brasil.
- Turner, A. 2003. Analysing the visual dynamics of spatial morphology. *Environment and Planning B: Planning and Design*, page forthcoming.
- U.N. Department of Economic and Social Affairs. 1974. **Human Settlements: The Environmental challenge**. A compendium of U.N. Papers Prepared for the Stockholm Conference on the Human Settlement 1972. Paris.
- Wallerstein, I. 1974. **The modern world-system I: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century**. New York: Academic Press.

ภาคผนวก

ภาพบรรยากาศการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลหลัก
ภายใต้โครงการวิจัย

เรื่อง แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ผ่านโครงข่าย
เชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา หมู่บ้านควนจง
อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา

ภาพบรรยากาศการประชุมเชิงปฏิบัติการ

ภายใต้โครงการวิจัย

เรื่อง แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกษตร ผ่านโครงข่าย
เชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา หมู่บ้านควนจง
อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย)	นางสาวรุฐปณี รัตนถาวร
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)	Miss Tapanee Rattanathavorn
ตำแหน่งปัจจุบัน	พนักงานมหาวิทยาลัย (อาจารย์)
หน่วยงานที่สามารถติดต่อได้	สาขาวิชาสถาปัตยกรรมผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ เลขที่ 96 หมู่ 3 ถ.พุทธมณฑลสาย 5 ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170 โทรศัพท์ 0-2889-4585-7 ต่อ 2781 โทรสาร. 02-8894-4585-7 ต่อ 2781 E-mail: tapanee.r@rmutr.ac.th
วุฒิการศึกษา	ปริญญาเอก
	ผ.ด. การวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่สำเร็จการศึกษา 2556
	ปริญญาโท
	คอ.ม. สถาปัตยกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ปีที่สำเร็จการศึกษา 2545
	ปริญญาตรี
	วท.บ. สถาปัตยกรรม สถาบันราชภัฏจันทรเกษม ปีที่สำเร็จการศึกษา 2543
	ระดับ ปวส.
	ช่างเทคนิคสถาปัตยกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตภาคใต้ สงขลา ปีที่สำเร็จการศึกษา 2541
สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ	
	การออกแบบชุมชนเมือง สันฐานวิทยาเมือง
ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย	
	หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง แนวทางการปรับปรุงระบบสัญญาณภายในมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ศาลายา, 2552 (ทุนงบประมาณเงินรายได้ประจำปี พ.ศ. 2550 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การพัฒนาชุดภาพ 3 มิติ เพื่อเสริมทักษะการเรียนรู้ในการอ่านแบบและเขียนแบบก่อสร้างสำหรับนักศึกษาสาขาสถาปัตยกรรม มทร.รัตนโกสินทร์ (ทุนงบประมาณเงินรายได้ประจำปี พ.ศ. 2554 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การเปลี่ยนแปลงเชิงสัญญาณของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม (ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2555 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การเปลี่ยนแปลงเชิงสัญญาณของเรือนค้าขายพื้นถิ่นเพื่อรองรับการท่องเที่ยว ในตลาดชุมชนริมน้ำดอนหวาย อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม (ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2555 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง กลไกการขับเคลื่อนเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจเชิงพื้นที่ของชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา กลุ่มน้ำยางในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา (ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2556 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง แนวทางการใช้พื้นที่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในงานสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา อาคารเรียนรวมและอเนกประสงค์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ (ทุนงบประมาณเงินรายได้ประจำปี พ.ศ. 2556 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง พัฒนาการเชิงพื้นที่ของชุมชนเมืองในพื้นที่เกษตรกรรม บริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม (ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2557 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง แนวทางการใช้พื้นที่สาธารณะในมหาวิทยาลัยให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดกรณีศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ศาลายา (ทุนงบประมาณเงินรายได้ประจำปีงบประมาณ 2558 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง กลไกการจัดการวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรเพื่อผลิตพลังงานทดแทนในวิถีชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา กลุ่มเกษตรกรทิวผล อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา (ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2559 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผ่านโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมตลาดชุมชนริมน้ำลำพญา ลุ่มน้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม (ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2560 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง การออกแบบองค์ประกอบภูมิทัศน์โดยแฝงการออกกำลังกาย (ทุนงบประมาณแผ่นดิน ประจำปี พ.ศ.2560 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุน

ชื่อผลงานวิจัย	ปีที่พิมพ์	การเผยแพร่	แหล่งทุน
แนวทางการปรับปรุงระบบสัญญาณภายในมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ศาลายา	2550	รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	งบประมาณเงินรายได้ประจำปี พ.ศ. 2550 ของมทร.รัตนโกสินทร์
การพัฒนาชุดภาพ 3 มิติ เพื่อเสริมทักษะการเรียนรู้ในการอ่านแบบและเขียนแบบก่อสร้างสำหรับนักศึกษาสาขาสถาปัตยกรรม มทร.รัตนโกสินทร์	2555	รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	งบประมาณเงินรายได้ประจำปี พ.ศ. 2554 ของมทร.รัตนโกสินทร์
การเปลี่ยนแปลงเชิงสัญญาณของเรือนค้าขายพื้นถิ่น เพื่อรองรับการท่องเที่ยว ในตลาดชุมชนริมน้ำดอนหวาย อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม	2556	พรชัย จิตติวสุรัตน์และรุปณี รัตนถาวร. 2558. คุณค่าที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงเชิงสัญญาณของเรือนค้าขายพื้นถิ่น ในตลาดริมน้ำดอนหวาย ลุ่มน้ำนครชัยศรี นครปฐม. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ฉบับที่ 21 ปีที่ 17 หน้า 12-27 (TCI กลุ่ม 1)	งบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2555 ของมทร.รัตนโกสินทร์
การเปลี่ยนแปลงเชิงสัญญาณของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณกลุ่มน้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม	2556	Tapanee Rattanathavorn and Pornchai Jittiwassurat. 2014. Analysis of the Emergence and Decline of Waterfront Markets in the Nakhonchaisri Basin: Based on Spatial Configuration. Nakhara: Journal of Environmental Design and Planning. No.10, pp. 85-96 Faculty of Architecture, Chulalongkorn University. (TCI กลุ่ม 1)	งบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2555 ของมทร.รัตนโกสินทร์
กลไกการขับเคลื่อนเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจเชิงพื้นที่ของชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา กลุ่มน้ำยางในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา	2556	รุปณี รัตนถาวรและพรชัย จิตติวสุรัตน์. 2556. กลไกการขับเคลื่อนเครือข่ายสังคมเศรษฐกิจของชาวสวนยางพารา : กรณีศึกษา กลุ่มยางทวิผล อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา. วารสารวิชาการ	งบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2556 ของมทร.รัตนโกสินทร์

ชื่อผลงานวิจัย	ปีที่พิมพ์	การเผยแพร่	แหล่งทุน
		คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ฉบับที่ 18 ปีที่ 16 หน้า 181-193 (TCI กลุ่ม 1)	
แนวทางการใช้พื้นที่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในงานสถาปัตยกรรม กรณีศึกษา อาคารเรียนรวมและอเนกประสงค์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์	2556	รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	งบประมาณเงินรายได้ประจำปี พ.ศ. 2556 ของมทร.รัตนโกสินทร์
พัฒนาการเชิงพื้นที่ของชุมชนเมืองในพื้นที่เกษตรกรรม บริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม	2557	Pornchai Jittiwassurat and Tapanee Rattanathavorn. 2018. Urban Morphological Transformation of Riverfront Communities in Nakhon Chaisri Basin, Thailand. MANUSYA: Journal of Humanities. Vol.1 No.21, pp.85-105. (TCI กลุ่ม 1 และ ACI)	งบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2557 ของมทร.รัตนโกสินทร์
แนวทางการใช้พื้นที่สาธารณะในมหาวิทยาลัยให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด กรณีศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ศาลายา	2558	รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	งบประมาณเงินรายได้ประจำปี พ.ศ. 2558 ของมทร.รัตนโกสินทร์
กลไกการจัดการวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรเพื่อผลิตพลังงานทดแทนในวิถีชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา กลุ่มเกษตรกรทวีผล อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา	2559	รุปณี รัตนถาวรและพรชัย จิตติวสุรัตน์. 2561. กระบวนการผลิตถ่านชีวมวลจากวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรตามวิถีชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา กลุ่มเกษตรกรทวีผล อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา. วารสารวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร. ปีที่ 35 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน พฤษภาคม-สิงหาคม หน้า 44-54 (TCI กลุ่ม 1)	งบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2559 ของมทร.รัตนโกสินทร์

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย)	นายพรชัย จิตติวสุรัตน์
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)	Mr.Pornchai Jittivasurat
ตำแหน่งปัจจุบัน	พนักงานมหาวิทยาลัย (อาจารย์)
สังกัด	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ สาขาวิชาสถาปัตยกรรมผังเมือง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ เลขที่ 96 หมู่ 3 ถ.พุทธมณฑลสาย 5 ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170 โทรศัพท์ 0-2889-4585-7 ต่อ 2682 โทรสาร. 02-8894-4585-7 ต่อ 2171 E-mail : Pornchai.j@rmutr.ac.th
วุฒิการศึกษา	ปริญญาโท
	สศ.ม. การออกแบบชุมชนเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีสำเร็จการศึกษา 2553
	ปริญญาตรี
	ภ.สศ.บ. ภูมิสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีสำเร็จการศึกษา 2531

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ
นิเทศศาสตร์

ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง แนวทางการปรับปรุงระบบสัญจรภายในมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ศาลายา (A development of circulation system in Rajamongkala University of Technology Rattanakosin Salaya Area) (ทุนงบประมาณเงินรายได้ประจำปี พ.ศ.2550 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง ออกแบบและพัฒนาภูมิทัศน์ผังบริเวณเรือนไทยจากไม้พลาสติก (Landscape Design and Development for Plastic-Wood Composite Thaihouse) (ทุนงบประมาณรายได้ประจำปี พ.ศ.2551 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง รูปแบบกิจกรรมเพื่อเสริมทักษะการคิดเชิงวิจารณ์ญาณของนักศึกษาสาขาสถาปัตยกรรม ชั้นปีที่ 2 มทร. รัตนโกสินทร์ (ทุนงบประมาณเงินรายได้ประจำปี พ.ศ. 2554 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง การเปลี่ยนแปลงเชิงสัญญาณของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม (ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2555 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

ผู้ร่วมการวิจัย เรื่อง การเปลี่ยนแปลงเชิงสัญญาณของเรือนค้าขายพื้นถิ่นเพื่อรองรับการท่องเที่ยว ในตลาดชุมชนริมน้ำดอนหวาย อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม (ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2555 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง แนวทางการใช้พื้นที่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในงานสถาปัตยกรรม กรณีศึกษา อาคารเรียนรวมและอเนกประสงค์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ (ทุนงบประมาณเงินรายได้ประจำปี พ.ศ. 2556 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง กลไกการขับเคลื่อนเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจเชิงพื้นที่ของชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา กลุ่มน้ำยางในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา (ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2556 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง พัฒนาการเชิงพื้นที่ของชุมชนเมืองในพื้นที่เกษตรกรรม บริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม (ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2557 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง แนวทางการใช้พื้นที่สาธารณะในมหาวิทยาลัยให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด กรณีศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ศาลายา, ทุนงบประมาณผลประโยชน์ ประจำปีงบประมาณ 2558 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง กลไกการจัดการวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรเพื่อผลิตพลังงานทดแทนในวิถีชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา กลุ่มเกษตรกรทิวผล อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา (ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2559 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การออกแบบองค์ประกอบภูมิทัศน์โดยผ่านการออกกำลังกาย (ทุนงบประมาณแผ่นดิน ประจำปี พ.ศ.2560 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง แนวทางการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านโครงข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมตลาดชุมชนริมน้ำลำพญา ลุ่มน้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม (ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2560 ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์)

งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุน

ชื่อผลงานวิจัย	ปีที่พิมพ์	การเผยแพร่	แหล่งทุน
แนวทางการปรับปรุงระบบสัญญาณภายในมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ศาลายา	2550	รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	งบประมาณเงินรายได้ประจำปี พ.ศ. 2550 ของมทร.รัตนโกสินทร์
รูปแบบกิจกรรมเพื่อเสริมทักษะการคิดเชิงวิจารณ์ญาณของนักศึกษาสาขาสถาปัตยกรรม ชั้นปีที่ 2 มทร. รัตนโกสินทร์	2555	รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	งบประมาณเงินรายได้ประจำปี พ.ศ. 2554 ของมทร.รัตนโกสินทร์
การเปลี่ยนแปลงเชิงสัญญาณของเรือนค้าขายพื้นถิ่น เพื่อรองรับการท่องเที่ยว ในตลาดชุมชนริมน้ำดอนหวาย อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม	2556	พรชัย จิตติวสุรัตน์และฐปณี รัตนถาวร. 2558. คุณค่าที่สมดุลกับการเปลี่ยนแปลงเชิงสัญญาณของเรือนค้าขายพื้นถิ่น ในตลาดริมน้ำดอนหวาย ลุ่มน้ำนครชัยศรี นครปฐม. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ฉบับที่ 21 ปีที่ 17 หน้า 12-27 (TCI กลุ่ม 1)	งบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2555 ของมทร.รัตนโกสินทร์
การเปลี่ยนแปลงเชิงสัญญาณของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม	2556	Tapanee Rattanathavorn and Pornchai Jittiwaturat. 2014. Analysis of the Emergence and Decline of Waterfront Markets in the Nakhonchaisri Basin: Based on Spatial Configuration. Nakhara: Journal of Environmental Design and Planning. No.10, pp. 85-96 Faculty of Architecture, Chulalongkorn University. (TCI กลุ่ม 1)	งบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2555 ของมทร.รัตนโกสินทร์
กลไกการขับเคลื่อนเครือข่ายทางสังคมเศรษฐกิจเชิงพื้นที่ของชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา กลุ่มน้ำยางในหมู่บ้านควนจง อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา	2556	ฐปณี รัตนถาวรและพรชัย จิตติวสุรัตน์. 2556. กลไกการขับเคลื่อนเครือข่ายสังคมเศรษฐกิจของชาวสวนยางพารา : กรณีศึกษา กลุ่มยางทวิผล อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ฉบับที่	งบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2556 ของมทร.รัตนโกสินทร์

ชื่อผลงานวิจัย	ปีที่พิมพ์	การเผยแพร่	แหล่งทุน
		18 ปีที่ 16 หน้า 181-193 (TCI กลุ่ม 1)	
แนวทางการใช้พื้นที่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในงานสถาปัตยกรรม กรณีศึกษา อาคารเรียนรวมและอเนกประสงค์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์	2556	รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	งบประมาณเงินรายได้ประจำปี พ.ศ. 2556 ของมทร.รัตนโกสินทร์
พัฒนาการเชิงพื้นที่ของชุมชนเมืองในพื้นที่เกษตรกรรม บริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม	2557	Pornchai Jittiwassurat and Tapanee Rattanathavorn. 2018. Urban Morphological Transformation of Riverfront Communities in Nakhon Chaisri Basin, Thailand. MANUSYA: Journal of Humanities. Vol.1 No.21, pp.85-105. (TCI กลุ่ม 1 และ ACI)	งบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2557 ของมทร.รัตนโกสินทร์
แนวทางการใช้พื้นที่สาธารณะในมหาวิทยาลัยให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด กรณีศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ศาลายา	2558	รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	งบประมาณเงินรายได้ประจำปี พ.ศ. 2558 ของมทร.รัตนโกสินทร์
กลไกการจัดการวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรเพื่อผลิตพลังงานทดแทน ในวิถีชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา กลุ่มเกษตรกรทวิผล อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา	2559	รูปเล่ม รัตนถาวรและพรชัย จิตติวิสุรัตน์. 2561. กระบวนการผลิตถ่านชีวมวลจากวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรตามวิถีชาวสวนยางพารา กรณีศึกษา กลุ่มเกษตรกรทวิผล อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา. วารสารวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร. ปีที่ 35 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน พฤษภาคม-สิงหาคม หน้า 44-54 (TCI กลุ่ม 1)	งบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ. 2559 ของมทร.รัตนโกสินทร์